

Raport z inwentaryzacji Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba

oraz

koncepcja dalszego rozwoju tego szlaku

opracowane na podstawie Umowy nr 489/U/24 z dnia 4.07.2024 r.

z Województwem Pomorskim

Autor:

Armin Mikos von Rohrscheidt, prof. UZ

Współpraca: Krzysztof Kupka (współudział w badaniu terenowym, sporządzaniu dokumentacji i opracowaniu danych), Mariusz Bąk (inwentaryzacja potencjału grywalnej eksploracji terenowej).

Konsultacja na etapie badania: Ryszard Wenta, Tadeusz Krawczyk, dr. Franciszek Mróz

Gdańsk, 30 września 2024 r.

Wstęp

Niniejszy Raport dotyczący Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba oraz dołączona do niego koncepcja dalszego rozwoju tego szlaku jako linearnego systemu organizacji turystyki zostały opracowane na podstawie i jako realizacja Umowy nr 489/U/24 z dnia 4.07.2024 r. między Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego a autorem.

Zgodnie z warunkami tej Umowy i wyszczególnionymi w jej ramach zadaniami Wykonawcy, Raport składa się z dokumentacji i wyników samej inwentaryzacji (Rozdział 3) oraz analizy wynikających z niej wniosków i postulatów dotyczących korekty funkcjonowania systemu (Rozdział 4), z dołączoną do nich częścią metodologiczną, wyjaśniającą założenia procesu badawczego, jego kolejne etapy i formułę dokumentacji badania, a także wskazującą zaangażowane w badanie podmioty i osoby z grupy interesariuszy szlaku (Rozdział 2). Zgodnie z Umową Raport zawiera również rozbudowaną koncepcję dalszego rozwoju szlaku i formuły zarządzania nim, opisaną dla poszczególnych zakresów działań i zaangażowania poszczególnych podmiotów oraz środowiska interesariuszy szlaku, z opisem modeli zarządzania szlakiem jako organizacją sieciową oraz finansowania podmiotów i działań zarządczych (Rozdział 5). Ze względu na historyczne uwarunkowania profilu badanego systemu i aktualnego jego stanu, niezbędne dla zrozumienia zarówno zastanych i ocenianych, jak i nowych proponowanych rozwiązań autor uznał za niezbędne zaopatrzenie Raportu również w część wprowadzającą o charakterze historyczno-kontekstowym (Rozdział 1).

Do Raportu dołączony jest zestaw załączników stanowiących jego integralną część. Składa się na niego: dokumentacja obiektów szlaku, w tym ich lokalizacji, stanu, dostępności i funkcjonujących w nich doświadczeń tematycznych oraz usług dla turystów (o sygnaturze KAO i kolejnych numerach od 1 do 15, a także mapki sytuacyjne o sygnaturze MPO od 1 do 25 i dokumentacja fotograficzna obiektów szlaku o sygnaturze DFO i kolejnych numerach od 1 do 25), dokumentacja przebiegu, stanu i oznaczenia trasy głównej szlaku (dokument o sygnaturze SPATO 1, a także mapa pełnego przebiegu oraz mapy kolejnych odcinków o sygnaturze MAP-TRA i kolejnych numerach od 1 do 21) i z dokumentacją fotograficzną oznaczeń tras na kolejnych odcinkach (o sygnaturze DFT i kolejnych numerach od 1 do 20), a także mapy wykonane dla poszczególnych konsultowanych odcinków trasy szlaku o sygnaturze MAP-KON i kolejnych numerach od 1 do 10) i usystematyzowane zestawienie rekomendacji korekt trasy (o sygnaturze SPATO 2), dokumentacja audytu potencjału turystycznego gmin tworzących przestrzeń szlaku (o sygnaturze KAG i kolejnych numerach od 1 do 14), a także funkcjonującej tam infrastruktury recepcji turystycznej (o sygnaturze ZONIG i kolejnych numerach od 1 do 14), wreszcie dokumentacja konsultacji zrealizowanych z kluczowymi interesariuszami szlaku o sygnaturze KON i kolejnych numerach od 1 do 6).

Spis treści

Rozdział 1	5
Geneza i rozwój Drogi Świętego Jakuba i jej pomorskiego odcinka	5
1.1. Zarys biografii i lokalnego kultu bohatera szlaku	5
1.2. Geneza i historyczny rozwój fenomenu Jakubowego pielgrzymowania. Organizacja Dróg Jakubowych w Europie	6
1.3. Polacy na drogach Jakubowych - Droga św. Jakuba w Polsce	10
1.4. Pomorska Droga Świętego Jakuba – geneza i dotychczasowy rozwój regionalnego szlaku	15
Rozdział 2	25
Metodologia, zakres i przebieg badania	25
2.1. Zakres badania.....	25
2.2. Metodyka badania.....	28
2.3. Przestrzeń szlaku objęta badaniem i jego dokumentacja.....	30
2.4. Interesariusze szlaku uczestniczący w badaniu i dokumentacja ich wkładu.....	33
2.5. Etapy realizacji badania.....	34
Rozdział 3	36
Szczegółowe wyniki badań inwentaryzacyjnych i ich interpretacja.....	36
3.1. Ocena potencjału szlaku -wyniki bonitacji waloryzacyjnej systemu	36
3.2. Wyniki badań stanu i oznaczeń trasy szlaku.....	66
3.3. Obiekty szlaku: dostępność komunikacyjna, fizyczna informacyjna i oznaczenie	71
3.4. Życie Szlaku	74
3.5. Usługi recepcji: infrastruktura noclegowa i gastronomiczna w otoczeniu obiektów	86
3.6. Zarządzanie szlakiem: ocena koordynacji systemu i organizacji oferty.....	90
Rozdział 4	96
Wnioski z przeprowadzonych badań i rekomendacje	96
4.1. Organizacja szlaku (struktura, aktywność koordynatora i jej obszary, komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna, finansowanie zarządzania systemem).....	97
4.2. Trasy szlaku – niezbędne korekty i modyfikacje.....	108
4.3. Obiekty szlaku - dostępność	112
4.4. Życie szlaku	117
4.5. Usługi recepcji: infrastruktura zaspokajająca lokalnie potrzeby turystów.....	124
4.6. Propozycje interesariuszy dotyczące pozostałych obszarów rozwoju szlaku	130
Rozdział 5	138
Koncepcja rozwoju Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba.....	138
5.1. Kierunki rozwoju szlaku	139

5.2. Ustanowienie, funkcje i wzajemne relacje podmiotów zarządczych szlaku	152
5.3. Model zarządzania szlakiem i jego finansowania.....	179
5.4. Szczegółowe propozycje rozwiązań, zmian i korekt w funkcjonowaniu szlaku	187
5.5. Propozycja dla procesu formułowania strategii szlaku: zasada S.M.A.R.T.	237
5.6. Zakończenie.....	241
Bibliografia / literatura	241

Rozdział 1

Geneza i rozwój Drogi Świętego Jakuba i jej pomorskiego odcinka

1.1. Zarys biografii i lokalnego kultu bohatera szlaku

Święty Jakub Apostoł, zwany Większym lub Starszym, według przekazu ewangelicznego miał być rybakim z Galilei, synem Zebedeusza i Marii Salome (Mt 4,21; Mk 1,19-20; Łk 5.10), bratem Jana Apostoła i Ewangelisty (Mt 10, 1-3; Mk 3, 16-19; Łk 612-16) oraz prawdopodobnie był kuzynem Jezusa. Jako jeden z pierwotnego grona apostołów, miał on towarzyszyć Jezusowi we wszystkich najważniejszych momentach jego publicznego życia i nauczania, także tych symbolicznych (jak przemienienia na Górze Tabor) i dramatycznych (jak Ostatnia wieczerza i modlitwa w Ogrodzie Oliwnym). O bliskości Jakuba i jego brata Jana, odczuwalnej także przez otoczenie Jezusa może świadczyć epizod zapisany w Ewangeliach, kiedy to ich matka usiłuje zapewnić im pierwsze miejsca w jego Królestwie (Mt 20, 20-28). Według przekazu Nowego Testamentu (Dz. 12-1-2) był on także pierwszym męczennikiem z grona samych Apostołów, ściętym mieczem na rozkaz Heroda Agrypy I, co mogło mieć miejsce między rokiem 41 a 44 n.e., najprawdopodobniej jednak w roku 43 [Schäfer 2004, Jakobus d. Ältere]. Zgodnie z przekazem narracji nowotestamentalnych, jako jeden z pierwotnego grona apostołów towarzyszył Jezusowi we wszystkich najważniejszych momentach jego publicznego życia i nauczania, także tych symbolicznych (jak przemienienie na Górze Tabor: Mt 17,1-8; Mk 9,2-8; Łk 9,28-36) i dramatycznych jak Ostatnia Wieczerza (Mt 26,20; Mk 14,17, Łk 22,14 - wśród innych) i modlitwa w Ogrodzie Oliwnym (Mt 26,37; Mk 14,33 - jako jeden z wybranych). Według przekazu Nowego Testamentu (Dz. 12-1-2) był on także pierwszym męczennikiem z grona samych Apostołów, ściętym mieczem podczas pierwszego masowego prześladowania gminy chrześcijańskiej z rozkazu Heroda Agrypy I, co mogło mieć miejsce między rokiem 41 a 44 n.e., najprawdopodobniej w przededniu żydowskich świąt paschalnych roku 43 [Schäfer 2004]. Niepotwierdzona legenda o jego rzekomym pobycie w Galicji [Wyrwa 2015a, s. 17-18]. Pochówek Jakuba Starszego w galicyjskiej Composteli jest przedmiotem jednej ze starszych narracji hagiograficznych chrześcijańskiego Zachodu.

Skąpe wzmianki ksiąg nowotestamentalnych o Jakubie poczynając od Euzebiusza z Cezarei (VII w.) uzupełniła chrześcijańska tradycja i paralelne do niej różne wersje hagiograficznych legend. Niektóre z nich opowiadały m.in. o jego działalności misyjnej na terenie Judei, Samarii oraz Hiszpanii [Alarcon 2012; Labarga 2012]. Później te narracje weszły (wtórnie) do literatury patrystycznej, w tym „*Dziejów Jakuba i jego Passio*” [zob. *Dwunastu*, 1995, s. 287–301]. Z kolei te podania rozpowszechniła w całej Europie słynna *Złota Legenda* Jakuba de Voragine, swoista średniowieczna encyklopedia chrześcijańskiej hagiografii [Voragine 1983]. Legenda w jednej z wersji podaje, że Jakub działał jako ewangelizator Hiszpanii [patrz m.in. Labarga 2012], jednak ze względu brak rezultatów zamierzał wrócić do Judei. W okolicach Saragossy miała mu się ukazać Matka Jezusa, dodając otuchy. Jakub miał zatem dalej nauczać w Galicji, a po powrocie do Jerozolimy ponieść tam śmierć męczeńską. W tym miejscu legendarna narracja różnicuje

się, i według jednej z jej wersji (raczej wtórnej, reprezentującej wątki iberyjskie) już po męczeńskiej śmierci ciało Jakuba wykradli jego dwaj uczniowie, zawieźli je do Jaffy i przewieźli przez Gibraltar do brzegów Hiszpanii, do ówczesnego rzymskiego portu Iria Flavia (dziś Padrón) u ujścia rzeki Sar do Rio Ulla. Po wyniesieniu ciała uczniowie mieli położyć je na kamieniu, a na koniec złożyć w cmentarnej kapliczce zbudowanej według rzymskich wzorów. O pochówku apostoła miano jednak zapomnieć z powodu późniejszej muzulmańskiej konkwisty [Alarcón 2012; Wyrwa 2015a, s. 18].

Odkrycie domniemanego grobowca Apostoła przez lokalnego biskupa Teodemira z Iria Flavia nastąpiło w czasie, gdy chrześcijańskie państwa na terenie dzisiejszej Hiszpanii i tamtejszy Kościół borykały się z zagrożeniem islamskiego kalifatu [Schäfer 2004; Alarcón 2012].

Kamień węgielny pod budowę pierwszego kościoła w miejscu pochówku relikwii położono w roku 870. Budowa pierwszej bazyliki była hojnie wspierana przez kastylijskich królów Alfonsa II i Alfonsa III [Navascués, Sarthou 1997]. Wobec żywego kultu, którego elementem od początku były także pielgrzymki władców, rycerzy i zwykłych ludzi miejsce to w krótkim czasie zyskało w potocznym języku nową nazwę: Santiago de Compostela. Wobec braku dostępu do miejsc związanych z życiem samego Jezusa, Santiago (po hiszpańsku: Święty Jakub), kojarzone z Apostołem i jego krewnym. Compostela (ten element nazwy wywodzi się od łacińskiego Campus Stellae - pola gwiazd – które według legendy miały odkrywcom grobu wskazać jego miejsce) wkrótce stała się jednym z najważniejszych, tzw. apostoelskich miejsc kultu i pielgrzymowania w średniowiecznej Europie. Rozwijający się ruch pielgrzymkowy był jednym z głównych rysów religijności tego okresu i zjawiskiem (jak na tamte czasy) masowym. Nawet po ustanowieniu tzw. lat świętych (od 1300 roku) i skierowaniu ruchu pielgrzymiego do papieskiego Rzymu, Compostela skutecznie z nim konkurowała. W trakcie rekonkwisty (politycznego procesu stopniowego odbijania ziem na Półwyspie Iberyjskim z rąk mauretańskich okupantów, święty Jakub, powszechnie już czczony w całej Hiszpanii jako „własny” apostoł, co wynikało z legendy o jego misyjnej podróży go Galicji jeszcze za życia) zyskał nową, symboliczną funkcję: jako Santiago Matamoros był uznawany za niebiańskiego wspomóżyciela pomocnika w bojach [Ostberg 2024].

1.2. Geneza i historyczny rozwój fenomenu Jakubowego pielgrzymowania. Organizacja Dróg Jakubowych w Europie

Pielgrzymki do świętych miejsc Kościoła powszechnego i lokalnego (zwłaszcza tych, gdzie znajdowały się relikwie lub obrazy uznawane za cudowne) były w średniowieczu – choćby ze względu na podejmowany wysiłek, czas realizacji i zużycie środków – jednymi z ważniejszych form pobożności, i do dziś są dobrymi wyznacznikami geograficznego zasięgu kultu poszczególnych narracji religijnych [zob. Jackowski, Sołtan 2015]. W tym wymiarze (jako historyczny generator chrześcijańskiego ruchu pielgrzymkowego przed Reformacją) kult Świętego Jakuba nie ma sobie równych, a konkurencyjny dlań może być tylko papieski (i również „apostoelski”) Rzym. Najstarsze świadectwa pielgrzymowania do

Santiago spoza Pirenejów są potwierdzone już dla pierwszej połowy X wieku. Około roku 930 po odnotowano tu pobyt pielgrzymów z południowych Niemiec, z okolic Jeziora Bodeńskiego. W latach 950/952 pielgrzymkę do Santiago de Compostela wraz ze swoją świętą odbył Godescalc, biskup Puy we francuskiej Owernii, stając się tym samym pierwszym znanym z imienia, pielgrzymem [Schäfer 2004]. Samo Puy stało się też, odtąd ważnym przystankiem na szlakach pielgrzymkowych wiodących do Santiago z północy i wschodu. W wieku XI Santiago de Compostela, silnie wspierane przez ruch reformy zakonnej, tzw. kluniacki - stało się jednym z największych ośrodków pielgrzymkowych na Zachodzie, a ścieżki pielgrzymie wraz z imiennie wskazywanymi schronieniami i etapami (tzw. albergo) zaczęły pojawiać się najpierw w zachodniej, a potem także środkowej i północnej Europie. Napływ pielgrzymów był przyczyną budowy nowego kościoła, tym razem monumentalnego, który od 1095 zaczął też pełnić funkcję biskupiej katedry dla diecezji Iria Flavia - odtąd Santiago [Schäfer 2004]. Od XV wieku pielgrzymki do Santiago były powiązane z papieskim odpustem. XII-wieczne podanie Legenda o rzekomym uwolnieniu grobu Jakubowego przez Karola Wielkiego przy walnej pomocy legendarnego rycerza Rolanda przyczyniła się do spopularyzowania pielgrzymek, łącząc Compostelę z jedną z silniejszych narracji Europejskiego Zachodu.

Przy katedrze w Santiago już w XII wieku sprzedawano pielgrzymom także tzw. muszle jakubowe [Wyrwa 2015a, s. 25]. Niezależnie od bogatych odniesień przypisywanych im w symbolice i ikonografii hagiograficznej stały się one ważnym wyróżnikiem osób podejmujących dawniej i dziś pielgrzymkę do Santiago. Muszla ta, pierwotnie przywiązywana lub przyszywana do sakwy, ze względu na swoje rzadkie występowanie w innych miejscach Europy stała się rodzajem świadectwa odbytej pielgrzymki. Stopniowo funkcjonowała ona także jako atrybut samego świętego Jakuba w jego późniejszych przedstawieniach graficznych i artystycznych, zwłaszcza w katolickich świątyniach. Przypisywany papieżowi Kalikstowi II tzw. *Codex Calixtinus* obok legend, opowiadań o cudach i tekstów liturgicznych zawiera również przewodnik po trasach przez Francję do Santiago, wkrótce powstały podobne takie przewodniki [Schäfer 2004]. Z kolei narracje o licznych cudach zbiera powstała około 1145 roku *Liber Sancti Jacobi*. Ruch pielgrzymkowy do Santiago silnie promowały bractwa Jakubowe, działające przy znaczniejszych świątyniach, szczególnie tych, które chlubiły się posiadaniem. Szacuje się, że do końca XV wieku, mimo papieskich lat świętych koncentrujących ruch pielgrzymów w Rzymie, to Santiago przyciągało najwięcej europejskich pątników.

Jednak od połowy XVI wieku siła przyciągania sanktuarium osłabła, na co wpłynęła zarówno Reformacja, jak i wprowadzone w reakcji na nią uporządkowanie kultu relikwii w samym kościele Katolickim [Ostberg 2024]. W kolejnych wiekach na szlakach stopniowo likwidowano bezpłatne noclegi dla pielgrzymów, do czego mocno przyczyniła się likwidacja klasztorów zarówno w wyniku procesów rewolucyjnych (jak we Francji i krajach przez nią okupowanych na przełomie XVIII i XIX wieku), jak i sekularyzacji dóbr kościelnych dokonanych w pierwszej połowie XIX wieku przez władców zarówno protestanckich, jak i katolickich (m.in. Prus i Austrii).

W 1879 roku, po kolejnym „odnalezieniu” relikwii Apostoła, papież Leon XIII ogłosił ich autentyczność. Z kolei od czasu wojny domowej w Hiszpanii (1936-39) siły frankistowskie zwalczające Republikę prowadzącą zdecydowaną politykę antyreligijną, po odniesieniu ważnego zwycięstwa w dzień Świętego (już przedtem patrona rekonkwisty i Hiszpanii) nie tylko promowały jego kult i wspierały (krajowe) pielgrzymki, ale także wykorzystywały go politycznie, ogłaszając jego dzień świętem narodowym. Między innymi z tych powodów II połowa XX wieku staje się okresem ożywienia krajowego ruchu pielgrzymkowego. Natomiast udział pielgrzymów zagranicznych skokowo wzrasta po otwarciu Hiszpanii na zagraniczny ruch turystyczny, a potem paralelnie jej demokratyzacji po roku 1975 i po wejściu kraju do Wspólnoty, a potem Unii Europejskiej w roku 1987 [Schäfer 2004].

W tymże roku 1987 Rada Europy uznała Drogę św. Jakuba za pierwszy europejski szlak kulturowy, określając ją jako „symbol odzwierciedlający ponad tysiąc lat historii Europy”, i za „model współpracy kulturalnej dla całej Europy.” [COE Cultural Routes 2024 www]. Z kolei w 1993 roku UNESCO wpisało ją na Listę Światowego Dziedzictwa. Za powody wpisu uznano spełnienie formalnych kryteriów: III (kluczowa rola w dwustronnej wymianie osiągnięć kulturowych między Półwyspem Iberyjskim a resztą Europy), Kryterium IV (materialne dziedzictwo zjawiska chrześcijańskiego pielgrzymowania na najpełniejszym poziomie) oraz Kryterium VI (wyjątkowe świadectwo siły i wpływu wiary religijnej na ludzi ze wszystkich klas społecznych i pochodzenia w średniowiecznej Europie i następnym okresie [Tamże]. Wpisem tym pierwotnie objęte zostało początkowo 166 miast i 1800 budowli w Hiszpanii. Od 1998 r. przedmiotem wpisu są także cztery historyczne Drogi św. Jakuba we Francji, obejmujące w sumie 72 imiennie wyliczone obiekty [WHC UNESCO 2024 www], z kolei w roku 2015 wpis ten rozszerzono o tzw. Camino el Norte, czyli szlaki Jakubowe północnej Hiszpanii, obejmujące łącznie blisko 1500 kilometrów tras i setki budowli sakralnych, świeckich oraz historycznych obiektów inżynierskich [Tamże; zob. też Plichta 2015, s. 119-120].

Na XX-wieczny renesans i znaczący rozwój szlaki katolickiego i ekumenicznego pielgrzymowania do Santiago de Compostela wpłynął również Jan Paweł II. Jego wizyty w Santiago de Compostela, w tym na Światowych Dniach Młodzieży w 1989 roku i wygłoszone tam przemówienia [Suchecki 2016, s. 123] odbiły się szerokim echem wśród katolickiej młodzieży (także w Polsce), zwracając jej uwagę na zapomniany przez wieki pielgrzymi szlak i sam fenomen dalekiego pielgrzymowania.

Z kolei uznanie Drogi Św. Jakuba (Camino de Santiago) za pierwszy (i tym samym najstarszy) europejski szlak kulturowy przez Radę Europy w roku 1987 [COE Cultural Routes 2024 www] stało się katalizatorem kolejnego wymiaru funkcjonowania sieci tych dróg, tym razem jako stanowiących dowód kulturowej więzi Zachodniej i Środkowej Europy, jednocześnie zaś jako systemów zorganizowanej turystyki kulturowej, wspieranej w aspekcie organizacji w ramach budżetów i dotacji publicznych, głównie europejskich oraz samorządowych [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 26-28].

Jako komponent sieciowego projektu Interreg Sudoe Loci Iacobi w 2011 roku we francuskim Puy-en-Velay została utworzona Europejska Federacja Dróg Św. Jakuba [Saint James Way 2024 www]. Jest ona głównym partnerem Europejskiego Instytutu Szlaków

Kulturowych i pełni wobec niego w imieniu sieci członkowskich Dróg Jakubowych funkcję gwaranta stosowania znaku ICE (Europejskich Podróży Kulturowych), stworzonego i przydzielanego przez Radę Europy w celu promowania wspólnej kultury europejskiej. Federacja, mająca pierwszą siedzibę we francuskim Puy-en-Velay w historycznym schronisku pielgrzymim oraz biuro w samym Santiago de Compostela. Od swojego powstania Fundacja zajmuje się rozpowszechnianiem doświadczeń pielgrzymich zgromadzonych wokół Santiago i usiłuje zespalać działania podmiotów zarządczych w każdym z krajów uczestniczących, koordynuje także europejskie projekty mające na celu rozszerzenie sieci Dróg Jakubowych i przyciągnięcie na nie zainteresowanych turystów. Pełni też funkcję oficjalnego partnera wobec władz europejskich, krajowych i regionalnych i zarządza europejską marką „Saint James Way” [Saint James Way 2024 *www - Mission*].

Spośród dróg Jakubowych tworzących sieć oplatających całą zachodnią i środkową Europę najpopularniejszymi szlakami przemieszceń w historii i współczesności są: Droga tzw. Francuska o długości 790 km (prowadząca od Saint-Jean-Pied-de-Port, a w Hiszpanii przez Roncesvalles, Pampelunę, Burgos, León, Astorgę i O Cebreiro), krajowa Camino del Norte o długości 825 km (od Irun przez Donostię, San Sebastián, Bilbao, Santander, Gijón i Ribadeo), Droga Portugalska o długości 620 km wiodąca od Lizbony przez Fátimę, Coimbrę i Porto i hiszpańskie Pontevedra), krajowa Via de la Plata o długości ok. 1000 km, prowadząca od Sewilli przez Meridę, Caceres, Salamankę i Zamorę, tzw. Droga Angielska o długości 120 km, która prowadzi od portów w Ferrol i Corunie oraz Droga Le Puy o długości 1530 km, wiodąca od francuskiego Le Puy-en-Velay przez Conques, Cahors i Saint-Jean-Pied-de-Port, a w Hiszpanii Roncesvalles, Pampelunę, Leon, Astorgę i O Cebreiro [Ostberg 2024].

W roku 2023 Compostela przyjęła ponad 10 milionów turystów. W tymże roku w biurze pielgrzymkowym zarejestrowało się 442 073 spełniających kryteria pielgrzymi, co oznacza niewielki wzrost w porównaniu z rokiem 2022 (438 208 osób). Z tej liczby pieszo przybyło 404 175 pielgrzymów, rowerem – 22 881 osób, konno – 606 osób, na wózku inwalidzkim – 198 pielgrzymów, drogą wodną z zagranicy – 276 osób pielgrzymów a 5726 nie podało sposobu wędrówki [Statistics Compostela 2023 *www*]. Spośród rejestrujących się w Biurze i wnioskujących o certyfikat odbycia pielgrzymki jako głównie religijne swoje motywy podało 184 864 osób (których tym samym można uznać za pielgrzymów), jako motywy „między innymi religijne” – 150 563 osób, a 98 435 osób zadeklarowało motywy wyłącznie pozareligijne [Tamże].

Reprezentatywne badanie samych pielgrzymów [Gamper i Router 2012, s. 220] wykazało, że więcej niż połowa z nich podjęła pielgrzymkę głównie po to, by „odnaleźć siebie” (51,8%), a tylko 23,4% jako motyw decydujący podało rozmaite „powody religijne”. Tylko tych ostatnich można sklasyfikować jako klasycznych pielgrzymów, to jest turystów motywowanych wiarą [Mikos v. Rohrscheidt 2016a, s. 80]. Spośród celów deklarowanych jako komplementarne (których można było wskazać kilka) ponad 40% badanych wskazało na „ucieczkę od codzienności”, niewiele mniej „cieszenie się ciszą” (39,2%) lub „poczucie duchowej atmosfery” (34,6%), a nawet „cieszenie się przyrodą” (34,4%) lub

„podziwianie krajobrazów” (32,9%), natomiast znacznie mniej wskazań uzyskały typowo religijne motywy jak „pokuta” (16,6%) oraz „odwiedzanie miejsc chrześcijańskich” - 12,1% [Gamper i Reuter 2012, s. 220]. Wymienione motywy klasyfikują zatem przynajmniej połowę z osób uznanych przez sanktuarium i samych siebie uznających za pielgrzymów jako „turystów religijnych poszukujących doznań [Mikos v. Rohrscheidt 2016a, s. 81-82]. Z kolei pielgrzymi podający „poznanie innych religii” (22,4%) mogliby być sklasyfikowani jako religijni turyści motywowani poznawczo [Tamże, s. 82]. Zaskakuje też, że spośród osób, które przecież dotarły do Santiago bardzo niewiele, bo tylko 6,6% za najważniejsze uznaje osiągnięcie fizycznego celu, to jest domniemanego grobu Apostoła i jego (rzeczywistego) sanktuarium. Potwierdzony badaniami fakt, że znaczącej części współczesnych pątników (w niektórych krajach ich większości) celem podejmowanej pielgrzymki jest raczej podróż do siebie [Heiser 2021, s. 2] lub przeżycie religijne nie powiązane z konkretnym miejscem, a nawet przeżycie duchowe niekoniecznie o charakterze religijnym [Amaro i in. 2018] otwiera nowe możliwości organizacji Dróg Świętego Jakuba także w Polsce, nawet jeśli punktem wyjścia do takich działań byłaby motywacja samych tylko pielgrzymów.

1.3. Polacy na drogach Jakubowych - Droga św. Jakuba w Polsce

Wobec ubóstwa źródeł pisanych najstarszymi świadectwami pielgrzymowania do grobu Apostoła z terenu Polski, (a zatem i pielgrzymiej funkcji poszczególnych odcinków wczesnych traktów i lokalnych ścieżek) są najdawniejsze dedykacje polskich świątyń (patronat świętego) oraz znaleziska w postaci unikatowej muszli jakubowej. Najstarszymi obiektami sakralnymi pod wezwaniem Św. Jakuba Starszego w Polsce były prawdopodobnie kościół klasztorny w opactwie w Lubiążu na Dolnym Śląsku oraz farna świątynia Mogilna. Obydwie te fundacje – i dedykacje – datuje się jeszcze na wiek XII, jednak są one wiązane raczej z propagującymi kult Świętego benedyktynami niż z fizycznym pielgrzymowaniem [Wyrwa 2015b, s. 124, 129]. Jednakże od XIV wieku kolejne dedykacje polskich kościołów mogą już mieć związek z ruchem pielgrzymkowym, zwłaszcza jeśli znajdują się one w niewielkich miejscowościach w ciągu dawnych traktów handlowych, którymi musieli poruszać się także ówczesni pielgrzymi. Takie świadectwa rozprzestrzeniania się kultu Apostoła odbijają zwiększenie skali peregrynacji pątników z ziem polskich do Santiago od początku XIV wieku [Wyrwa 2015b, s. 130]. Na ziemiach polskich przez długi czas jedynym archeologiczno-malakologicznym śladem peregrynacji do grobu św. Jakuba z ziem polskich była muszla znaleziona na terenie średniowiecznego cmentarzyska na Ostrowie Lednickim koło Gniezna. Z czasem odnajdywano więcej takich świadectw w innych miejscach, w tym na Pomorzu: w Kołobrzegu i Elblągu, jak również w Cieszynie, Kaliszu i Łowiczu [Wyrwa 2015a, s. 9-10]. Ten zwiększający się zasób unikatowych w Polsce przedmiotów (*pecten jacobaeus* L.) jest wskazówką na chronologiczny i terytorialny zasięg pielgrzymek dawnych Polaków do Santiago. Zarówno średniowieczne hiszpańskie źródła archiwalne, głównie kościelne, jak i odkrycia archeologiczne w postaci muszli św. Jakuba w różnych częściach Polski wskazują na pierwszą połowę XIV wieku jako okres początków pielgrzymowania do Composteli

mieszkańców ziem historycznej i dzisiejszej Polski. Pierwszymi znanymi z imienia polskimi pątnikami, którzy dotarli do Santiago w 1379 r. byli Stanisław Wederkere, Klemens z Mokrska i Jakub Cetan z Małopolski oraz Franciszek z Szubina z ówczesnej Wielkopolski [Krogman i in. 2013, s. 138]. Do początku XVI wieku można z imienia zidentyfikować około 30 polskich pątników. Pochodzili oni głównie z Mazowsza, Wielkopolski, Śląska, Pomorza Zachodniego i z obszaru państwa zakonnego w Prusach. Dla okresu nowożytnego zachowały się już polskie relacje z pielgrzymek do Santiago de Compostela [Rozyrkowski 2017, s. 139-140]. Należy jednak stwierdzić, że ze względu na wielką (dla przeciętnego człowieka niewyobrażalną) odległość do galicyjskiego Santiago i związany z tym fakt, że na pielgrzymkę tam mogli sobie pozwolić ludzie tylko nieliczni zamożni i nie przywiązani do codziennych obowiązków, skala tego pątnictwa była zawsze bardzo niewielka i nie może być porównana nie tylko z masowością ruchu z obu krajów iberyjskich, ale także z Francji, Włoch czy nawet Niemiec.

W kolejnych wiekach skala ruchu pielgrzymkowego z Polski do Composteli osłabła. Było to rezultatem kolejno rozmaitych procesów. Pierwszym z nich była Reformacja i zmiany wyznania dotychczasowych gospodarzy na drogach pielgrzymich (od których zależało powodzenie takiej wyprawy) skutkujące odmową wsparcia dla katolickich pątników. Drugim było powstawanie licznych krajowych sanktuariów: najpierw (w XVII wieku), typu kalwaryjskiego jak m.in. ta w Wejherowie, ok. 1650r.), a potem (najliczniej od przełomu XVII/XVIII wieku), maryjnych. Przyciągały one polskich pątników masowo propagując i w konsekwencji przejmując ruch pielgrzymkowy. Trzecim głównym, choć pośrednim powodem załamania pielgrzymek Jakubowych z naszego kraju były rozbiory Polski i brak zrozumienia dla katolickiego pielgrzymowania ze strony zaborców, jak również wprowadzane przez obce władze kolejne ograniczenia ruchu transgranicznego w ogóle.

Z tych i innych powodów, również w XX wieku w niepodległej Polsce i powojennej PRL pielgrzymki na drogach do Composteli odbywały tylko pojedyncze osoby, a ta ich aktywność nie stanowiła nawet promilowego ułamka liczebności dla masowych pielgrzymek, kierujących się szczególnie do krajowych sanktuariów maryjnych. Sytuację tę zmieniło dopiero otwarcie granic na kontynencie w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku, a z drugiej strony przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, które umożliwiło udział w licznych programach wsparcia zarówno kultury, jak i turystyki, jako że jedne i drugie uwzględniły europejską sieć szlaków Jakubowych.

Ważnym impulsem do rozpoczęcia prac nad organizacją poszczególnych odcinków Drogi św. Jakuba w Polsce było oznakowanie na terenie wschodnich Niemiec około 450-kilometrowego odcinka Ekumenicznej Drogi św. Jakuba, z Görlitz do Vacha. Jego otwarcie w 2003 r. spowodowało, że europejska sieć Dróg św. Jakuba dotarła do granicy polskiej. Już w roku 2004 polscy entuzjaści pielgrzymowania we współpracy z duchownymi i przy wsparciu niektórych samorządów rozpoczęli wytyczanie i znakowanie odcinków szlaku Polsce. Pierwszy polski odcinek Drogi prowadził z dolnośląskiego Jakubowa (koło Polkowic) do Zgorzelca, a jego oficjalne otwarcie 24 lipca 2005r. oznaczało włączenie terytorium naszego kraju do sieci europejskich Dróg Jakubowych. Od początku tego procesu szlak nie był traktowany wyłącznie jako pielgrzymi, a więc obligatoryjnie

powiązany z religijną motywacją użytkowników: nawet w grupie osób biorących udział w pracach nad wytyczaniem jego polskich tras i opieką nad pierwszymi krajowymi odcinkami Drogi w naszym kraju znaleźli się przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich i niewierzący, deklarujący przy włączaniu się w te przedsięwzięcia zainteresowanie raczej dla kulturowego wymiaru europejskiego wędrowania [Mendyk 2008 s. 75]. Odpowiada to obserwowanemu już od ponad ćwierćwiecza zjawisku – warunkowanego postępującą sekularyzacją – odchodzenia od dominującego dotąd wymiaru znaczenia religijnego Camino wśród jej pozaeuropejskich użytkowników [Murray i Graham 1997, s. 521; Mróz Ł. 2016, s. 49], co jest zgodne z rozszerzaniem się spektrum uczestników turystyki religijnej jako całości [Mikos v. Rohrscheidt 2016a, s. 69-70; 80-85]. Jednak wśród polskich użytkowników Drogi nadal dominuje grupa wędrujących z motywów wyłącznie religijnych [Mróz Ł. 2016, s. 50].

Kolejnym otwartym polskim odcinkiem szlaku Jakubowego była otwarta w 2006 r. Wielkopolska Droga św. Jakuba, z Gniezna do Głogowa, w 2007 roku w ciągu szlaku Piastowskiego do Mogilna. Natomiast najdłuższym funkcjonującym polskim odcinkiem tej sieci jest Droga św. Jakuba Via Regia od Korczowej na granicy ukraińskiej do Zgorzelca na granicy niemieckiej, w chwili ukończenia posiadająca 913 kilometry długości. Jej kolejne odcinki otwierano od października 2006 r. do sierpnia 2010 r. [Mróz F., Mróz Ł. 2012, 125-126].

Aktualnie na krajową sieć dróg Jakubowych składa się 29 formalnie i oznaczonych odcinków tras znajdujących się pod opieką imiennie wskazanych i aktywnych podmiotów, co nadaje każdemu z nich status realnego szlaku kulturowego [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 51-63]. Podmioty te wzajemnie uznają swoje kompetencje terytorialne i współpracują ze sobą. Zarządzają one odcinkami posiadającymi określony przebieg, różnicujące je nazwy i symbolikę. Są nimi (alfabetycznie): Beskidzka Droga Świętego Jakuba o długości (oznaczonych) 488 km, Bydgoska DSJ (83 km), Camino Polaco (z Olsztyna do Trzemeszna i dalej Szlakiem Piastowskim do Gniezna, 250 km), Częstochowska DSJ (110 km), Cztuchowska DSJ (196 km), Dobrzyńsko-Kujawska DSJ (108 km), Dolnośląska DSJ (od Głogowa przez Jakubów do Zgorzelca i Görlitz, 164 km), Jasnogórska DSJ (68 km), Lubelska DSJ (136km), Lubuska DSJ (250 km), Łowicka DSJ (228 km), Małopolska Droga św. Jakuba (205 km), Mazowiecka DSJ z Warszawy do Dobrzynia i Włocławka (167 km), Miedziana DSJ (45 km), Nadsańska DSJ (62 km), Nadwarciańska DSJ (111 km), Nadwiślańska DSJ (156 km), Nyska DSJ (106 km), Pelplińska DSJ (115 km), Podlaska DSJ (470 km), Pomorska DSJ (od Braniewa do Szczecina i Świnoujścia, 720 km), Raciborska DSJ (115 km), Sowiogórska DSJ (70km), Sudecka DSJ (224 km), Śląsko-Morawska DSJ (w Polsce 95 km), Ślężańska DSJ (55 km), Świetokrzyska DSJ (295 km), Via Regia w południowej Polsce (aktualnie 918 km), Warszawska DSJ (od Warszawy do Częstochowy, 383 km), Wielkopolska Droga św. Jakuba (od Gniezna do Głogowa, 235 km) oraz Żytawska DSJ, 190 km) [szczegółowe opisy zob. Camino PL 2024 www]. Daje to w sumie na dzień 31 sierpnia 2024 roku 6818 kilometrów oznaczonych dróg, co czyni Drogę najdłuższym oznaczonym i realnym szlakiem kulturowym w Polsce. Ze względu na różnice zarówno podmiotów koordynujących poszczególne odcinki, statusów podmiotów zarządczych, modeli koordynacji oraz poziomu i sposobów zaangażowania interesariuszy

należy ją jednak traktować raczej jako sieć szlaków o identycznym profilu i deklarowanym celu, zarządzanych w warunkach współpracy. Pozwala to na odrębne naukowe badanie poszczególnych systemów i ułatwia je, umożliwiając jednocześnie wnioskowanie o ich stanie i rekomendowanie strategicznym partnerom modyfikacji i korekt.

Statystyki pielgrzymów prowadzone w Santiago de Compostela uwzględniają osoby, które przebyły całą Drogę względnie wymagany do rejestracji jej hiszpański odcinek (co najmniej 100 km pieszo lub 200 km na rowerze) i mogą to udokumentować pieczętkami w paszporcie pielgrzyma. W podziale na narodowość osób spełniających te warunki, którym wydano zaświadczenie (tzw. compostelkę) podają za rok 2023 liczbę polskich pielgrzymów jako 5 526 osób, co lokuje ich na 15 pozycji – nieco mniej niż Holendrów (ponad 5800) a więcej niż Czechów (4825) [Tamże]. Stanowi to znaczny przyrost w porównaniu z rokiem 2013, kiedy to dane pozyskane z Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela przez polskich badaczy wskazywały na liczbę zarejestrowanych wynoszącą 2515 osób i odsetek 1,16% oraz 13. pozycję wśród narodowości pielgrzymujących [Krogman i in. 2013, s. 141]. Do wzrostu tej liczby przyczyniły się zapewne znaczący rozwój geograficzny polskich odcinków Drogi w latach 2013-2024 oraz powoli postępująca popularyzacja tej formy wędrówki, jednak nie doprowadziło to do osiągnięcia wyższej pozycji narodowości. Co naturalne ze względu na odległość, odsetek Polaków przebywających całą drogę z terytorium Polski do Composteli w jakiegokolwiek formie, jest wielokrotnie niższy (w 2013r. były to 183 osoby, a więc około 7%).

W tym kontekście (a ma to kluczowe znaczenie dla oceny wykorzystania szlaku) istnieje jednak również inna forma i skala wykorzystania polskich Dróg Świętego Jakuba dla celów pielgrzymkowych, a mianowicie wędrowanie krótszymi ich odcinkami, realizowanymi w ciągu jednego dnia lub weekendu, a zmierzającymi już to do krajowych sanktuariów świętego, już to między nimi lub innymi znaczącymi świątyniami położonymi na odnogach Drogi [Mróz Ł. 2016, s. 52]. Inna grupa użytkowników drogi motywowanych religijnie wykorzystuje też część swojego urlopu (kilka dni) dla przemierzenia dłuższych odcinków Drogi, by kontynuować tę wędrówkę w kolejnym roku [Tamże]. Takie formy stwierdzono także na będącej przedmiotem badania i Raportu Drodze Pomorskiej, certyfikowane w Lęborku za pomocą tzw. Małej Compostelki po przebyciu minimum 100 kilometrów, opisaną w samym dokumencie jako formę zachęty do podjęcia tzw. dużej pielgrzymki [Zał. DFU 01Certyfikat].

Na niektórych polskich odcinkach szlaku spotykane są również nowe (ograniczone do pojedynczych dni imprezy) formy pielgrzymowania mające postać turystyki kwalifikowanej, a ze względu na swoją specyfikę ograniczone do lokalnych przedsięwzięć. Są to pielgrzymki na nartach (na Drodze Beskidzkiej) i w kajakach (na Drodze Nyskiej) [Tamże, 53]. Ze strony kościelnej cztery świątynie znajdujące się na jej poszczególnych odcinkach (we wspomnianym Jakubowie, w Lęborku, Szczyrku, Więclawicach Starych i Małujowicach zostały oficjalnie ustanowione (diecezjalnymi sanktuariami św. Jakuba).

Poszczególne podmioty zarządzające polskimi odcinkami Drogi Świętego Jakuba (wśród których są zarówno instytucje publiczne, organy władzy samorządowej, organizacje pozarządowe i uczelnie oraz grupy nieformalne) działają niezależnie. Jednak dla

koordynacji swoich działań powołały one w 2016 roku wspólne gremium pod nazwą Parlament Jakubowy. Deklarowanym celem Parlamentu jest "ułatwienie dostępności polskiego Camino oraz zachowanie tradycji i specyfiki indywidualnego pielgrzymowania" [Parlament Jakubowy 2024 www]. Podczas spotkań organizowanych zwykle raz do roku w różnych miejscowościach związanych z funkcjonowaniem Drogi i będących siedzibami podmiotów członkowskich uzgadnia się najważniejsze wspólne działania dotyczące sieci szlaków Jakubowych w Polsce [Tamże].

Z kolei w 2013 zarejestrowano na prawach stowarzyszenia Kongregację „Camino Polonia”. W jej statucie jako cele zapisano: 1) działanie w celu oznakowania oraz późniejszego sprawowania opieki nad drogami pielgrzymkowymi do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela na terenie kraju, 2) wspieranie tradycji europejskich związanych z szerzeniem idei ruchu pielgrzymkowego drogami św. Jakuba Apostoła, 3) wspomaganie i pobudzanie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego i przyrodniczego na drogach św. Jakuba w kraju, 4) pomoc i współpraca w odtwarzaniu wspólnego dziedzictwa kulturowego chrześcijańskiej Europy oraz 5) reprezentowanie bractw, stowarzyszeń i parafii św. Jakuba wobec władz kościelnych i państwowych [KRS Camino Polonia 2013].

Badacze fenomenu współczesnego pielgrzymowania w ramach Camino w Polsce lub z Polski wyraźnie odróżniają go od dominującego w Polsce modelu pielgrzymowania w dużych grupach do krajowych sanktuariów. W przeciwieństwie do nich wędrówka Drogą św. Jakuba, nawet nie kończąca się w Composteli, odbywa się najczęściej samotnie, a więc według oryginalnego wzorca [Krogman i in. 2013, s. 139; Mróz Ł. 2016, s. 47-48]. Od kilkunastu lat stopniowo coraz popularniejsze stają się też wędrówki w niewielkich grupach – co najwyżej kilku – czy kilkunastoosobowych w ramach tzw. "przejsć" prowadzonych przez doświadczonych "caminowiczów" [Mróz Ł. 2016, s. 60, zob. też WE04; WE09; WE10; WE31]. Zawsze jednak przy tym zabiega się o to, by taka wędrówka była indywidualnym przeżyciem. Indywidualni pielgrzymi samodzielnie wybierają jej termin, ustalają etapy i ich długość, a nawet sam przebieg szlaku.

Nowe propozycje i modele wędrówek tym szlakiem są w Polsce są jednak często inicjatywami lokalnych Bractw św. Jakuba (głównie z Więctawic, Szczyrku, Lęborka, Gdańska) i nieformalnych grup miłośników Drogi św. Jakuba, jak to jest m.in. w Słupsku [Mróz i Mróz 2013, s. 280]. W Polsce na odcinkach Drogi bywają także realizowane rekolekcje – rzadko parafialne, częściej dla katolickich grup formacyjnych. Obok bractw za ważniejsze ośrodki kultu św. Jakuba, w których organizuje się przejścia krajowymi odcinkami Drogi uznaje się parafie dedykowane temu patronowi, m.in. w Białutach, Brzesku, Częstochowie, Katuszowie, Lubaniu, Łebie, Mogilnie, Murowanej Goślinie, Nysie, Olsztynie, Ośnie Lubuskim, Przesmykach, Sączowie, Simoradzu, Sandomierzu, Szczaworyżu, Szczecinie, Tarchominie, Toruniu, Tuchowie, Żabnie i kętrzyńską parafią św. Jerzego. W Jakubowie organizuje się „Biesiady Jakubowe”, natomiast cykliczne, coroczne imprezy dedykowane Apostołowi to „Jarmarki Jakubowe” (m.in. w Błażejewie, Kętrzynie, Krzepicach, Nysie, Przeworsku, Szczecinie i Więctawicach Starych), „Festyny Jakubowe”

(m.in. w Brzesku, Lublinie-Głusku), i „Dni Jakubowe”, m.in. w Olsztynie, Tolkmicku i Lęborku, w tym ostatnim posiadające status święta miasta [Tamże, s. 281].

1.4. Pomorska Droga Świętego Jakuba – geneza i dotychczasowy rozwój regionalnego szlaku

W sporządzonym około roku 1500 zbiorze *Peregrinationes et indulgentiae Terrae sanctae, quae a peregrinis visitantur* znajduje się starszy tekst, pochodzący z około 1380 roku, tzw. Itinerarium de Brugis, opisujące między innymi odcinek szlaku pielgrzymiego z Prus do Lubeki, który wiedzie m.in. przez znajdujące się dziś na terytorium Polski Braniewo, Młynary, Gdańsk, Lębork, Słupsk, Stawno, Koszalin, Kołobrzeg i Świnoujście [Mruk 2008, s. 47-50].

Inny szlak tamże opisany, zmierzający z Królewca przez Pragę do Wenecji w części przebiega przez Braniewo, Młynary, Malbork, Stargard Gdański, Skarszewy, Chojnice, Czarne, Szczecinek, Potczyn, Zdrój, Drawsko Pomorskie i Choszczno [Tamże, s. 51]. Obydwa te opisy są najstarszymi pisemnymi świadectwami związku miejscowości dziś leżących na Pomorskiej Drodze Świętego Jakuba z aktywnościami ówczesnych pielgrzymów i użytkowania przez nich dróg wiodących przez nie.

W całym tym okresie (czyli przed zaistnieniem standardowych form funkcjonowania szlaków kulturowych) analizowany odcinek Drogi nie miał formalnej organizacji, odcinki Drogi (jak i wszystkie na ziemiach polskich) były wybierane i przemierzane przez (indywidualnych) pielgrzymów we własnym zakresie, a funkcje opieki nad ich bytowymi potrzebami spełniali spontanicznie duszpasterze (częściej kościołów nieformalnie uchodzących za etapowe, w tym świątyń dedykowanych Apostołowi) oraz okoliczna ludność katolicka. Za oznaczenia w terenie służyły umieszczone w kościołach figury i obrazy Świętego Jakuba oraz sporadycznie spotykane symboliczne lub artystyczne reprezentacje muszli Jakubowej.

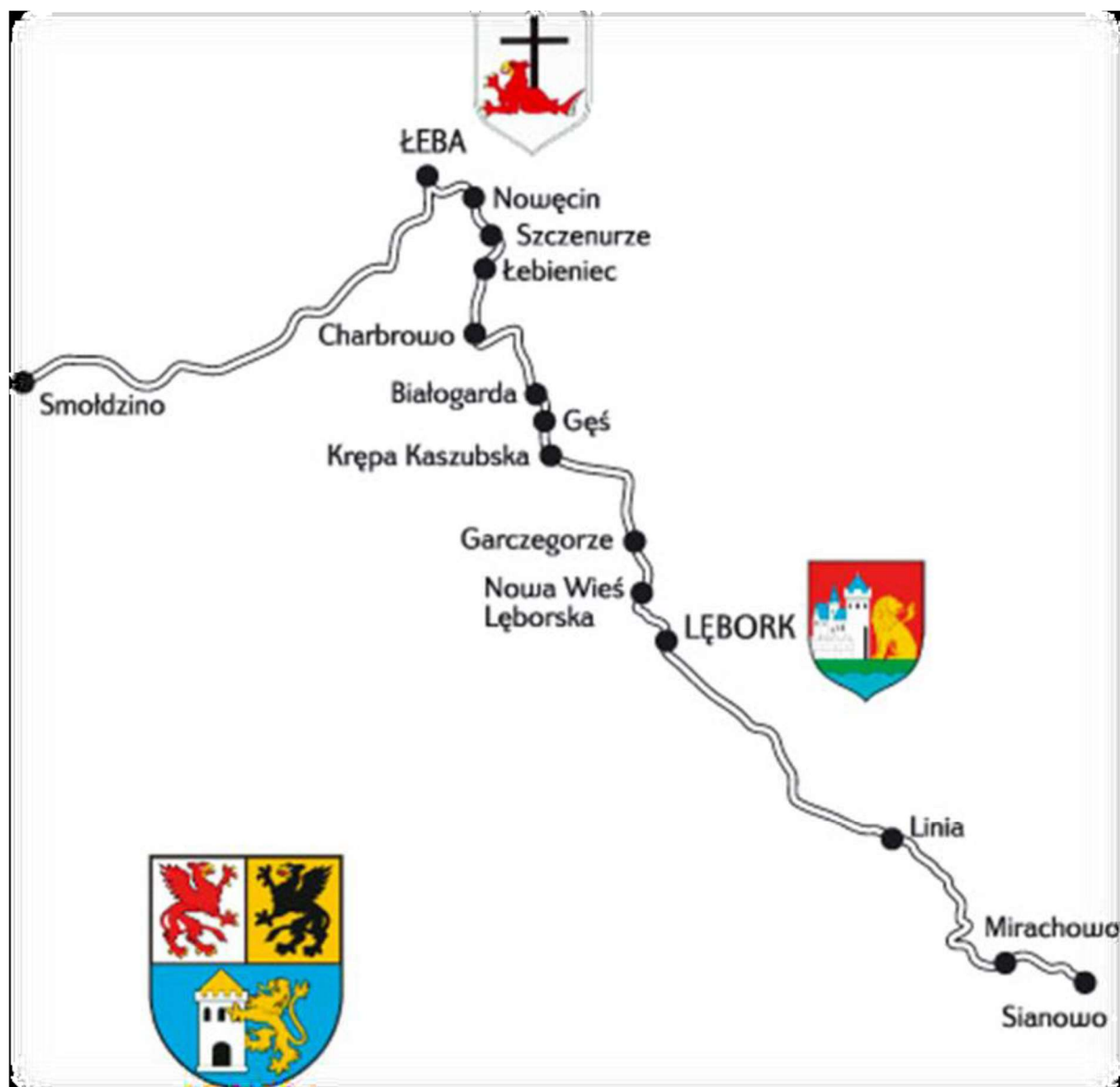
Od początku XX wieku najpierw czas wojen światowych i szalejących w okresie międzywojennym kryzysów gospodarczych, a później epoka rządów w Polsce komunistycznej (antyreligijnej) władzy, dodatkowo szczelnie zamykającej granice na europejski Zachód nie służył ani drodze Świętego Jakuba, ani indywidualnemu ruchowi pątniczemu do odległej Composteli, z kolei kościoły pod wezwaniem Świętego w regionie pomorskim nie funkcjonowały wówczas jeszcze jako lokalne sanktuaria. Początek procesu reaktywacji Pomorskiej Drogi św. Jakuba datuje się na ostatnie dziesięciolecie XX wieku i jest związany ze środowiskiem lęborskim. Wokół tamtejszego kościoła Św. Jakuba i funkcjonującego tamże klasztoru Braci Mniejszych, z inicjatywy jego ówczesnego przełożonego, o. Leszka Klekociuka, z okazji odpustu Świętego zaczęto od roku 1996 organizować doroczny Jarmark Św. Jakuba. Powstały w 1995 roku Społeczny Komitet Organizacyjny tego wydarzenia przekształcił się w roku 2001 w Lęborskie Stowarzyszenie św. Jakuba Apostoła [Wenta 2011, s. 3]. W roku 1997 św. Jakub został formalnie ogłoszony patronem miasta Lęborka. Już wówczas, podczas kościelnych uroczystości, zarówno przedstawiciele Kościoła, jak i miejskiego samorządu wyrazili chęć ożywienia ruchu

pielgrzymkowego na wzór tego ukierunkowanego na galicyjskie Santiago de Compostela [Tamże, s. 4]. W lipcu 2001 zostało zarejestrowane Stowarzyszenie św. Jakuba w Lęborku z głównym deklarowanym celem propagowania postaci św. Jakuba Apostoła jako patrona miasta. Siedziba Stowarzyszenia mieściła się w pomieszczeniach parafii św. Jakuba [Przybylska 2008, s. 125]. Ta społeczna organizacja od początku posiadała świadomość pielgrzymkowego rysu kultu swojego Patrona i propagowała go wśród swoich członków i sympatyków, a potem stała się jednym z dwojga korporacyjnych inicjatorów Lęborskiej Drogi św. Jakuba jako formy restytucji odcinka średniowiecznego szlaku pątniczego.

W 2003 roku, po ustanowieniu w 1998 r. w Łebie nowej parafii pod wezwaniem św. Jakuba Starszego, pojawił się pomysł opracowania turystycznej trasy pieszej, rowerowej i samochodowej wiodącej od Lęborka do Łeby (lub odwrotnie) pod roboczą nazwą „od Jakuba do Jakuba” [Wenta 2011, s. 5]. Realizująca ten projekt od roku 2007 Lokalna Organizacja Turystyczna „Ziemia Lęborska”, wykorzystując dotację od samorządu powiatu lęborskiego rozszerzyła pierwotny szlak o trasę łączącą sanktuarium Matki Bożej Królowej Kaszub w Sianowie i położony koło Smołdzina Rowokół – dawną świętą górę Słowińców [Przybylska 2008, s. 126]. Tak rozszerzoną trasę o długości ok. 100 kilometrów oznaczono fizycznie w terenie, zaopatrzone w 48 stronowy papierowy przewodnik opisujący jej przebieg i atrakcje, a ze względu na centralną i kluczową Lęborka i jego głównego miejsca życia religijnego nazwano ją Lęborską Drogą św. Jakuba [Tamże, s. 127]. W pierwotnej wersji z roku 2007 wiodła ona z Sianowa przez Mirachowo, rezerwat Staniszewskie Błota, Linię, Lębork, Nową Wieś Lęborską, Garczegorze, Krępe Kaszubską, Gęś, Białogardę, Charbrowo, Łebieniec, Szczenurze, Nowęciny i Łebę, a dalej turystycznym szlakiem żółtym przez Słowiński Park Narodowy do parafialnego kościoła pw. Świętej Trójcy w Smołdzinie [Przybylska 2008, s. 128-129; Wenta 2011, s. 5]. Już przed rokiem 2010 na szlaku, obok oznaczonych tras pojawiły się również grupy pielgrzymujące i wędrujące między Kartuzami i Sianowem. Z kolei na odcinku Lębork- Sianowo, przez Linie te nowe grupy wędrowców Jakubowych utworzyły nowy strumień pątniczy, i kierunku przeciwnym w stosunku do dotychczasowego ruchu lokalnych pielgrzymek mieszkańców Lęborka do Sianowa wspieranych organizacyjnie przez lęborskich Franciszkanów od wczesnych lat 80. XX wieku [Przybylska 2008, s. 128]. Przebieg tej protoplastki dzisiejszej Pomorskiej Drogi ilustruje Rycina 1.

Ryc. 1. Wyznaczona w roku 2007 trasa Lęborskiej Drogi Świętego Jakuba

Źródło: *Lęborska Droga św. Jakuba*, LOT Ziemia Lęborska, 2007 (przewodnik).

W roku 2010 lęborski kościół św. Jakuba pozyskał relikwie Świętego, a także został formalnie ogłoszony diecezjalnym ośrodkiem kultu (sanktuarium Świętego Jakuba Starszego Apostoła [Dekret... 2010; Franciszkanie Lębork 2024 www]. Tym samym na pierwotnej trasie Pomorskiej drogi pojawił się drugi kościół posiadający te relikwie, bo od 2008 roku dzięki staraniom swojego proboszcza posiadała je już świątynia dedykowana Apostołowi w Łebie [Przybylska 2008, s. 129; WE 20]. Fakt ten należy zaznaczyć z dwóch powodów: po pierwsze, ponieważ posiadanie tych relikwii jest w Polsce rzadkie i tym samym wyróżnia obydwie świątynie wśród kościołów dedykowanych św. Jakubowi, po drugie zaś, ponieważ ich obecność w tych miejscach motywuje przynajmniej niektóre grupy osób religijnych do podejmowania pielgrzymek (niezależnie od Composteli) i tym samym może być wykorzystany do generowania tego rodzaju ruchu turystycznego w skali regionalnej.

Fizyczne otwarcie lęborskiego odcinka dało znaczący impuls do starań o formalne włączenie do europejskiej sieci Dróg Świętego Jakuba. 15.10.2008 r. w Lęborku utworzono Kapitułę Pomorskiej Drogi św. Jakuba [Wenta 2011, s. 6]. Ciałem to, już w swojej nazwie deklarującą reaktywację znacznie dłuższego odcinka Drogi, przebiegającego przez cały historyczny region, przyjęło także trzy główne założenia tego procesu. Pierwszym było oparcie jego geograficznego przebiegu na potwierdzonych historycznymi źródłami drogach handlowych i pątniczych łączących nadbałtyckie ośrodki niemieckie Rostock, Wismar, Stralsund i Greifswald ze Świnoujściem, Kołobrzegiem, Koszalinem, Sławmem w dzisiejszym województwie zachodniopomorskim, następnie ze Słupskiem, Lęborkiem i Gdańskiem w województwie pomorskim oraz z Młynarami i Braniewem w dzisiejszym województwie warmińsko-mazurskim (co logicznie implikowało udział trzech województw) i dalej w stronę Królewca (potencjalnie także Wilna i Rygi), z etapami wyznaczonymi między obiektami sakralnymi i obliczonymi tak, by dały się one przebyć w ciągu jednego dnia pieszej wędrówki (maksymalnie 25 kilometrów). Drugim było uwzględnienie na reaktywowanej trasie zarówno kościołów historycznie noszących wezwanie Patrona Drogi (jak świątynie w Lęborku, Gdańsku, Gdańsku-Oliwie) oraz kościołów współcześnie dedykowanych Świętemu (jak ten w Łebie), a ponadto znajdujących się na szlaku katedr biskupich o historycznej metryce (jak te w Gdańsku i Gdańsku-Oliwie, Szczecinie, i Elblągu), a także ważniejszych sanktuariów: W Trzebiatowie, na Górze Chełmskiej w Koszalinie, w Sianowie i miejsca święte na Górze Polanowskiej czy Górze Rowokół [Tamże, s. 6]. Trzecim założeniem było włączenie, o ile to możliwe, atrakcji przyrodniczych i krajobrazowych do trasy poszczególnych etapów. Priorytetem Kapituły (który znalazł swoje odbicie już w jej składzie z parytetem reprezentantów zarówno religijnych, jak i świeckich potencjalnych interesariuszy) religijnych było nadanie szlakowi zrównoważonego profilu religijnego (w wymiarze głównie pątniczym) i poznawczego, typowego dla klasycznych szlaków kulturowych. [Tamże, s 7].

Jednym z największych osiągnięć Kapituły Pomorskiej Drogi św. Jakuba, mającym kluczowe znaczenie dla polskich pielgrzymów wybierających się na Camino de Santiago, z zamiarem kontynuacji tej wędrówki za granicą, w tym dotarcia do grobu Apostoła było wydanie polskiej wersji Paszportu Pielgrzyma, która została zgłoszona i jest akceptowana w Centrum Obsługi Pielgrzyma w sanktuarium w Santiago. Paszport ten był pierwszym potwierdzeniem przynależności Drogi Pomorskiej do europejskiej sieci Dróg Jakubowych.

Mając na uwadze konieczność włączenia reaktywowanego szlaku w istniejącą europejską sieć *Camino1*, a także w celu pozyskania logistycznego wsparcia swoich działań oraz dofinansowania przedsięwzięć podejmowanych dla oznaczenia i marketingu swojego odcinka szlaku, inicjatorzy Lęborskiej Drogi św. Jakuba, działający już wspólnie w ramach platformy, jaka tworzyła Kapituła, podjęli decyzję o włączeniu się w europejski Program Współpracy Transgranicznej Południowy Bałtyk, realizowany w latach od 2007 do 2013 [Wenta 2011, s. 3]. Opracowany przez nich wniosek projektowy, funkcjonujący pod nazwą „Rewitalizacja Europejskiego Szlaku Kulturowego na obszarze Południowego Bałtyku – Pomorska Droga św. Jakuba” (*RECRreate2*) został złożony do PWT Południowy

Bałtyk i zaakceptowany decyzją Komitetu Sterującego tego programu 29 września 2010 roku [*Wniosek Aplikacyjny...; Agreement*].

Ideą przewodnią projektu Pomorskiej Drogi zgłoszonego do programu PWT Południowy Bałtyk i uzgodnioną teraz z jego priorytetami było udostępnienie szlaku wszystkim grupom społecznym. Jednocześnie przystąpienie do prac nad własnym projektem w ramach tego programu musiało pociągnąć za sobą modyfikację struktury partnerów przedsięwzięcia reaktywacji szlaku, zgodnie z wymaganiami dotyczącymi liczby i rodzajów podmiotów uczestniczących we wspieranym projekcie, wśród których udział podmiotów z jednego kraju nie mógł przekraczać połowy. Starając się zachować pierwotny parytet podmiotów kościelnych (i szerzej religijnych) oraz pozostałych (w tym instytucji samorządowych i z branży turystycznej) zaproszono do projektu jako członków i organizacje stowarzyszone nowe podmioty [Wenta 2011, s.17]. Jednocześnie konieczność samodzielnego finansowania przez partnerów projektu kwalifikowanych przez Program wydatków i długi okres oczekiwania na zwrot tych kosztów w praktyce wyłączył z projektu (i tym samym całej turystycznej i organizacyjnej części procesu reaktywacji Pomorskiej DSJ) parafie oraz większość lokalnych organizacji turystycznych, które nie były w stanie lub nie miały chęci podjąć kosztowego wymiaru partycypacji w nim. Miało to i ma nadal swoje negatywne skutki, o czym przekonują Wywiady Eksperckie złożone przez reprezentantów tej grupy partnerów szlaku [WE 20]. Relacje z nimi z ramienia projektu podtrzymuje Kapituła PDSJ i jej podmioty członkowskie, wykonując także na ich terenie niezbędne prace związane z oznaczeniem i identyfikacją wizualną obiektów na szlaku [AS].

Na tym etapie do projektu dołączyło dziewięciu partnerów oraz organizacje stowarzyszone z Litwy, Rosji i Niemiec. Konsorcjum projektowe, stworzone i kierowane przez Gminę Miasto Lębork utworzyły wraz z nim następujące podmioty krajowe: Powiat Lęborski, Samorząd Województwa Pomorskiego, Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego, Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna, Uniwersytet Gdański, Fundacja Szczecińska i Elbląski Klaster Turystyczny (dopiero od 2014 r.) w Polsce oraz Gmina Kretinga (Litwa) i Uniwersytet w Greifswaldzie (Niemcy). Na prawach organizacji stowarzyszonych do projektu włączyły się następujące zagraniczne podmioty: Centrum Kształcenia Nauczycieli Okręgu w Kretyndze (Litwa), Towarzystwo Osób Niepełnosprawnych Okręgu Kretinga (Litwa), parafia katolicka pw. św. Alberta w Królewcu (Rosja), Rada ds. Turystyki kraju związkowego Meklemburg- Vorpommern (Niemcy) i Bractwo św. Jakuba (Niemcy) [*Pomorska Droga... Recreate 2015, s. 18*]. Taki skład uczestników projektu został zaprezentowany zarządzającym Programem PWT we wniosku złożonym 10 maja 2010 i zaakceptowany przez Komitet Sterujący tego programu.

Ostatecznie umowa na udział w Projekcie PWT weszła w życie dnia 1. stycznia 2011 roku i była realizowana (z jednorocznym przedłużeniem pierwotnego terminu) w latach 2011-2014 [*Annex... 2014*], Instytucją zarządzającą i tzw. Beneficjentem Wiodącym projektu został Burmistrz Lęborka, a strategicznym partnerem dla wykonania umowy - Starosta lęborski. Ustalenia umowy zakładały, że Burmistrz Lęborka będzie przez kolejne 10 lat, to jest (przy uwzględnieniu aneksów) do 31 grudnia 2024 będzie także pełnić rolę kuratora

szlaku i podmiotu reprezentującego go wobec pozostałych partnerów projektu [*Pomorska Droga...* Recreate 2015, s.17-18].

Już po podjęciu decyzji o włączeniu się do Programu PWT, w ramach dalszych prac Kapituły PDSJ opracowano przebieg odcinków rozszerzonego szlaku: tzw. szlaku sierakowickiego (odnogi pierwotnej trasy) w okolicach Mirachowa i Linii, odcinka tzw. kartuskiego z Sianowa do Żukowa, odcinka żukowskiego z Żukowa do Owczarni (teren miasta Gdańska) oraz odcinka gdańskiego od Owczarni do kościoła św. Jakuba w centrum historycznego Gdańska [Wenta 2011, s. 17]. Zlecono także opracowanie logo i znaku Pomorskiej DSJ oraz utworzono jej internetową witrynę, funkcjonująca do tej pory [Pomorska DSJ 2024 [www](#)].

Uczestnictwo w europejskim programie przyniosło wymierne korzyści dla procesu reaktywacji Pomorskiej Drogi. Poprzez swoje formalne wymagania (wynikające z europejskiej polityki spójności) oraz określone w umowie warunki uczestnictwa, m.in. skład partnerów i zasady ich współpracy miało także wpływ na zakres prac reaktywacyjnych, jak na i sposoby ich realizacji. Między innymi ich rezultatem było wprowadzenie do pierwotnie społecznego przedsięwzięcia znaczącego rysu ekonomicznego (związanego z zasadami wydatkowania przyznanych funduszy).

Udział w programie doprowadził także (a częściowo wymusił) rewizję pierwotnych założeń strategicznych Kapituły PDSJ z 2008 roku. Biorąc pod uwagę szczupłość potencjalnie dostępnych środków, były one wówczas profilowane głównie na organizację i wsparcie ruchu pątniczego i obejmowały ostateczne uzgodnienie i reaktywację trasy pątniczej od Gdańska przez Kartuzy – dotychczasową Drogę Lęborską, Koszalin do Szczecina i dalej do Niemiec, opis tej trasy w formie przewodników, jej fizyczne oznakowanie i przygotowanie lokalnej bazy noclegowej w oparciu o darmowe lub tanie oferty [zob. Wenta 2011, s. 14].

Pozyskanie możliwości skorzystania ze środków Programu Południowy Bałtyk przełożyło się na modyfikację prac koncepcyjnych i poszerzenie listy przedsięwzięć. Jednocześnie do strategii rozwoju Pomorskiej DSJ musiał zostać wprowadzony podstawowy warunek, by program ukierunkowywał wsparcie na kreację szlaku turystyczno-kulturowego, będącego z założenia zrównoważonym *produktem turystycznym* o wyraźnej tematyce, akcentującym eksploatację naturalnego i kulturowego dziedzictwa. Spowodowało to między innymi modyfikację pierwotnego projektu przez włączenie do niego działań na rzecz promocji pomorskiego bogactwa kulturowego i podnoszenia wśród mieszkańców regionów poczucia odpowiedzialności za regionalne dziedzictwo owego regionu i deklarację o wykorzystaniu szlaku do aktywizacji społecznej mieszkańców przestrzeni szlaku [Wenta 2011, s. 15].

W grudniu 2010 w rozmowach między Kapitułą PDSJ a przedstawicielami Urzędu Miasta Lębork jako beneficjenta wiodącego projektu w Programie PWT *Recreate* dokonano podziału kompetencji i zadań w ramach reaktywacji szlaku i realizacji projektu. Od tego momentu realizację projektu, zabezpieczenie wykonywania uzgodnionych prac i nadzór nad wykorzystaniem pozyskanych środków podczas jego trwania oraz rozliczaniem ich miał przejąć zespół utworzony i kierowany przez Burmistrza. Z kolei Kapituła miała

kontynuować prace strategiczne, organizować ruch pielgrzymi, dbać o znakowanie tras i obiektów, przygotować i wydać Paszporty Pielgrzymia oraz pieczętki i podejmować działania zapewniające spójność i relacje szlaku z europejską siecią *Camino, a we współpracy z podmiotami kościelnymi pielęgnować* duchowy wymiar funkcjonowania Drogi [Wenta 2011, s. 22]. Niezależnie od tych ustaleń między dwoma wymienionymi podmiotami, niektóre działania specyficzne dla koordynatora szlaku kulturowego, takie jak monitoring tras i oznakowania (na swoim terenie) zlecał i finansował inny partner projektu: Powiat Lęborski [*Raport końcowy...* 2015, s. 7].

Udział w Projekcie *Recreate* pozwolił finalnie na radykalne wydłużenie pierwotnie planowanej trasy (która w rezultacie na terytorium Polski przyjęła dzisiejszy kształt, od granicy rosyjskiej i Braniewa do Świnoujścia i granicy niemieckiej), co oznacza też jej fizyczne włączenie do istniejącej europejskiej sieci z punktem styczonym w Kamminke w powiecie Greifswald, na terenie wyspy Uznam. Ponadto Przygotowano i rozprowadzono paszporty pielgrzymów (20 000), mapy (6000) przewodnik po pomorskiej DSJ w wersji polskiej, niemieckiej i angielskiej [*Pomorska Droga... Przewodnik 2013*] - 3550 egzemplarzy, który następnie (w wersji pdf) został w roku 2016 sformatowany w sposób umożliwiający jego (darmowe) pobranie z witryny Pomorskiej Drogi [*Raport końcowy...* 2015, s. 6]. Wykonano obeliski informacyjne stawiane przy wybranych obiektach, pieczęcie (91 sztuk), pięć infokiosków (na całej przestrzeni Drogi), zorganizowano warsztaty dla interesariuszy szlaku oraz szkolenia dla wolontariuszy [*Pomorska Droga... Recreate*, 2015 s. 32-33].

Poszczególne środowiska interesariuszy angażowały się w różnym stopniu. Początkowo grupa zarządców obiektów sakralnych wykazywała niską skłonność do współpracy w zakresie oznaczenia obiektów (tablic informacyjnych Drogi i obelisków oraz słupów informacyjnych), na przeszkodę napotykały także próby sformalizowania ustaleń dotyczących noclegów dla pielgrzymów przy ważniejszych obiektach [WE 26], było tak niezależnie od faktu, że duchowni w większości przypadków taki nocleg zapewniali z własnej woli.

Oficjalna inauguracja Pomorskiej Drogi św. Jakuba odbyła się podczas Jarmarku Jakubowego przed szczecińską katedrą w dniu 27 lipca 2013 roku [*Pomorska Droga... Recreate 2015*, s. 30].

W momencie zakończenia projektu w ramach programu *Recreate*, 28 listopada 2014 w przestrzeni całej zrewitalizowanej Pomorskiej Drogi na terytorium czterech krajów funkcjonowało 1134 kilometry oznakowanych tras od litewskiej Kretyngi po niemiecki Rostock, ze zdecydowanie najdłuższym odcinkiem polskim, obejmującym wówczas niemal 700 km [Jakobswege Norddeutschland 2024 [www](#); Camino PL 2014 [www](#)].

W dniu 19. października 2018 roku trzy samorzady wojewódzkie, przez których obszar przebiega trasa Pomorskiej Drogi SJ: Pomorskie, zachodniopomorskie i Kujawsko-Pomorskie w osobach swoich marszałków zawarły porozumienie o współpracy na rzecz [Porozumienie 2018], w którym odwołuje się do członkostwa jednego z nich (Kujawsko-Pomorskiego) w Federacji Dróg SJ. W treści tego dokumentu strony deklarują uzgadnianie

stanowisk i planów działań w obszarze promocji i rozwijania leżących na ich terytoriach odcinków Drogi, ze wskazaniem jako szczegółowych obszarów tej współpracy: dzielenie się informacjami, prowadzenie wspólnej promocji tych odcinków oraz wspólnej dbałości o punkty ich styku [Porozumienie 2018, par 2].

W wymiarze szczegółowym porozumienie zakładało coroczne opracowywanie planu działań w stosunku do systemu, wskazywanie ich zakresu, liderów oraz skalę finansowego zaangażowania zarządu Województwa oraz powołanie zespołu koordynującego prace wspólne [Tamże, par. 3]. W porozumieniu nie wzięto wówczas udziału województwo Warmińsko-Mazurskie, przez którego terytoria także przebiega Droga Pomorska. Osłabia to potencjalnie jego oddziaływanie na konsolidację tej drogi, traktowanej jako jednolity system zarządzany w warunkach wzajemnej koordynacji .

Koordinacja Pomorskiej Drogi św. Jakuba w wymiarze operacyjnym jest realizowana wspólnie przez Kapitułę PDSJ i Urząd Miejski w Lęborku. Reprezentacja szlaku na zewnątrz, finansowanie witryny internetowej PDSJ i działalności kuratora PDSJ (do końca 2021 roku) organizowanie dorocznej konferencji, rozprowadzanie paszportów Pielgrzyma oraz przewodnika PDSJ leży po stronie Urzędu, natomiast udzielanie bieżących informacji o szlaku, monitoring przebiegu trasy i oznaczeń trasy oraz obiektów i ich uzupełnianie, integracja zarządców obiektów, lokalnych bractw Jakubowych, opiekunów odcinków i etapów, współorganizacja przejść grupowych i cyklicznych lokalnych pielgrzymek na szlaku, informacja wewnętrzna w ramach cyklicznych spotkań oraz częściowo informacja publiczna (za pomocą witryny) leżą po stronie Kapituły PDSJ, której przewodniczący, Ryszard Wenta jest jednocześnie od początku do chwili powstawania Raportu uzgodnionym Kuratorem szlaku, działającym w ścisłej współpracy z Koordynatorem Formalnym (UM w Lęborku) [WE 26]. Kapituła realizuje te zadania we współpracy z nieformalnymi bractwami Świętego Jakuba, najliczniej i najprężniej działającymi w Lęborku oraz Gdańsku oraz z samodzielnie działającymi wolontariuszami, rekrutującymi się głównie z tych środowisk i mniejszych grup miłośników Camino, m.in. w Słupsku czy Łebie [Pomorska Droga 2024 www; *Ankieta Koordynatora Szlaku AS*]. Dbanie o religijne potrzeby użytkowników Drogi realizowane jest przez dwóch kościelnych kapelanów / asystentów PDSJ delegowanych przez archidiecezję Gdańską oraz diecezję Peplińską jak również przez duszpasterzy jako lokalnych administratorów obiektów sakralnych (niektórzy proboszczowie są też aktywni jako udzielający gościny pielgrzymom lub pośrednicy tego rodzaju wsparcia na swoim terenie – zwykle wówczas nie traktowanego jako komercyjna usługa [zob. KAO 17, KAO 18; WE 20]. W tym zakresie ze środków Programu udzielono im wsparcia w dwóch miejscach: zgodnie wskaźnikami wpieranego projektu powstały 2 noclegownie: w Domu Parafialnym przy Sanktuarium św. Jakuba w Lęborku (14 miejsc noclegowych), oraz w Domu Parafialnym przy parafii św. Jakuba w Łebie (5 miejsc noclegowych). Po zakończonym terminie trwałości realizacji projektu, całe wyposażenie przekazane zostało umową darowizny na wspomniane podmioty [WE 26].

Przy kościele św. Jakuba w Gdańsku przy ul. Wałowej powołano do istnienia Bractwo św. Jakuba Apostoła – jako prywatne stowarzyszenie wiernych na prawie kościelnym. Grupa

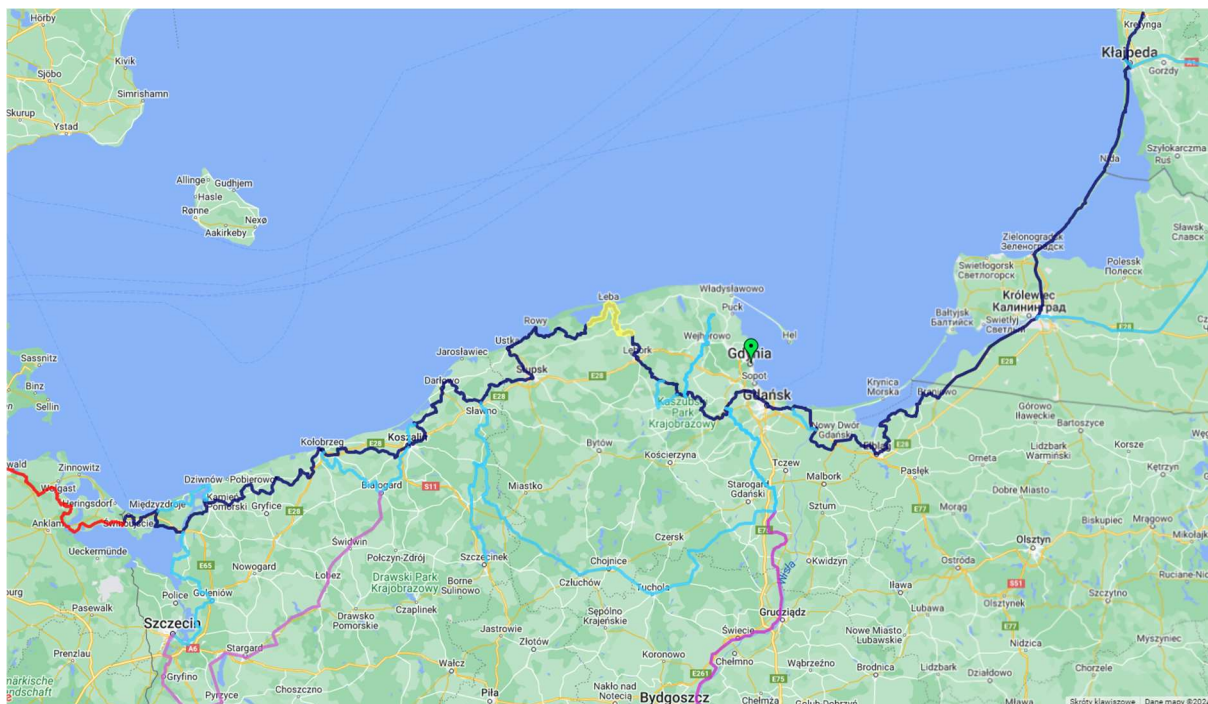
założycielska liczyła 23 osoby. Bractwo odbywa swoje spotkania w Domu Zakonnym Braci Mniejszych Kapucynów i prowadzi działania na rzecz Drogi Pomorskiej, m.in. w formule wolontariackiej, ale z zachowaniem profesjonalnych reguł oznaczając jej trasę w Gdańsku i dalej przez Żukowo do Kartuzi organizując przejścia zbiorowe po tych trasach oraz prowadząc działalność formacyjną i edukacyjną [Bractwo Gdańsk 2024 www]. W ten sposób, obok grupy lęborskiej, od której członków wyszła inicjatywa odtworzenia Pomorskiej Drogi, na terytorium województwa, w regionalnej metropolii działa druga liczna i prężna grupa społecznych interesariuszy szlaku.

W roku 2022 i 2023 Powiat Lęborski zabezpieczył środki finansowe w drodze otwartego konkursu ofert na odświeżenie oznakowania PDŚJ przebiegającej administracyjnie przez nasz teren. Prace realizowane były przez Stowarzyszenie LOT "Ziemia Lęborska - Łeba" [WE-26].

Ostatnim ważnym wydarzeniem dla Pomorskiej drogi było Walne Zebranie członków Europejskiej Federacji Dróg świętego Jakuba w Santiago de Compostela z udziałem przedstawicieli Zarządu Województwa Pomorskiego, które odbyło się w dniach 4 i 5 lipca 2024 r. [KON-05 *Oficjalna Relacja Compostela 2024*]. Na spotkaniu tym zgłoszono formalną deklarację samorządu województwa pomorskiego o przystąpieniu do Federacji jako członka na zasadach określonych w szczegółowym dokumencie, przyjętym w tymże roku [*Internal Regulations...* 2024]. O takie działanie (umacniające pomorski odcinek szlaku jako pełnoprawnego członka kontynentalnej sieci i pozwalające na wnioskowanie o uznanie go za część Szlaku Kulturowego Rady Europy Drogi Św. Jakuba, Kurator Szlaku wnioskował już w roku 2015 [*Raport Końcowy...* 2015, s. 1-2]. Deklaracja została przegłosowana i jednomyślnie przyjęta, co oznacza, że Pomorska Droga Świętego Jakuba jest formalnie reprezentowana w Federacji, gdzie tym samym pojawił się drugi polski samorząd regionalny jako pełnoprawny członek (obok województwa kujawsko-pomorskiego).

Na dzień 1. lipca 2024 r. wyznaczający początek realizacji badania będącego podstawą niniejszego Raportu, Pomorska Droga Św. Jakuba przebiegała na terytorium Polski przez obszar trzech województw, z punktem początkowym, na polsko-rosyjskim przejściu granicznym Gronowo-Mamonowo i punktem końcowym W Świnoujściu – Paprotnie i niemieckim Kamminke na Wyspie Uznam (Tak podaje uzgodniony dla celów inwentaryzacji przewodnik główny [Pomorska Droga... Przewodnik 2013]. Alternatywna trasa, ukazana z kolei na oficjalnej mapie Pomorskiej DSJ [Pomorska Droga 2024 www] wskazuje koniec polskiego odcinka na polsko-niemieckim przejściu granicznym koło Pargowa Staffelde. W województwie Pomorskim odcinek Pomorskiej Drogi (nie licząc funkcjonujących i zarządzanych odrębnie Drogi Pelplińskiej i Człuchowskiej) przebiega główną trasą od miejscowości Kępki nad rzeką Nogat w gminie Nowy Dwór Gdański, powiecie nowodworskim) do wyjścia z miejscowości Gać Leśna (gmina Kobylnica, powiat słupski) w kierunku Pałowa, już w województwie zachodniopomorskim (zob. Ryc. 2). Obejmuje zatem (i organizuje) dwanaście pełnych i części dwóch kolejnych etapów pieszej wędrówki: począwszy od drugiej części etapu 12 (Elbląg - Nowy Dwór Gdański) do pierwszej części etapu 26 (Słupsk – Stawno).

Ryc.2. Pomorska Droga św. Jakuba, przebieg trasy głównej na dzień 1 Lipca 2024 r.

Źródło: Pomorska Droga Św. Jakuba 2024 [www](http://www.pomorska-droga-sw-jakuba.pl)

Zgodnie z nomenklaturą aktualnego koordynatora operacyjnego szlaku (AS) oraz tekstem publikacji uzgodnionej dla weryfikacji jego trasy [Pomorska Droga... Przewodnik 2013] objęty Umową i badany odcinek trasy Pomorskiej Drogi ŚJ (i tym samym odpowiadająca mu przestrzeń szlaku) nosi nazwę Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, natomiast (nieobjęte badaniem) trasy uzupełniające to tzw. Pętla Sierakowicka (alternatywna droga dla Etapu 19, między Sianowem a Linią) oraz wspomniane wyżej Pelplińska Droga św. Jakuba i Człuchowska Droga św. Jakuba. Na etapie opracowania znajduje się też Wejherowska Droga Świętego Jakuba (od Mechowa w powiecie puckim, przez Wejherowo do Sianowa), która po jej oznaczeniu powinna otrzymać status trasy uzupełniającej, bez zmiany głównej trasy szlaku.

Rozdział 2

Metodologia, zakres i przebieg badania

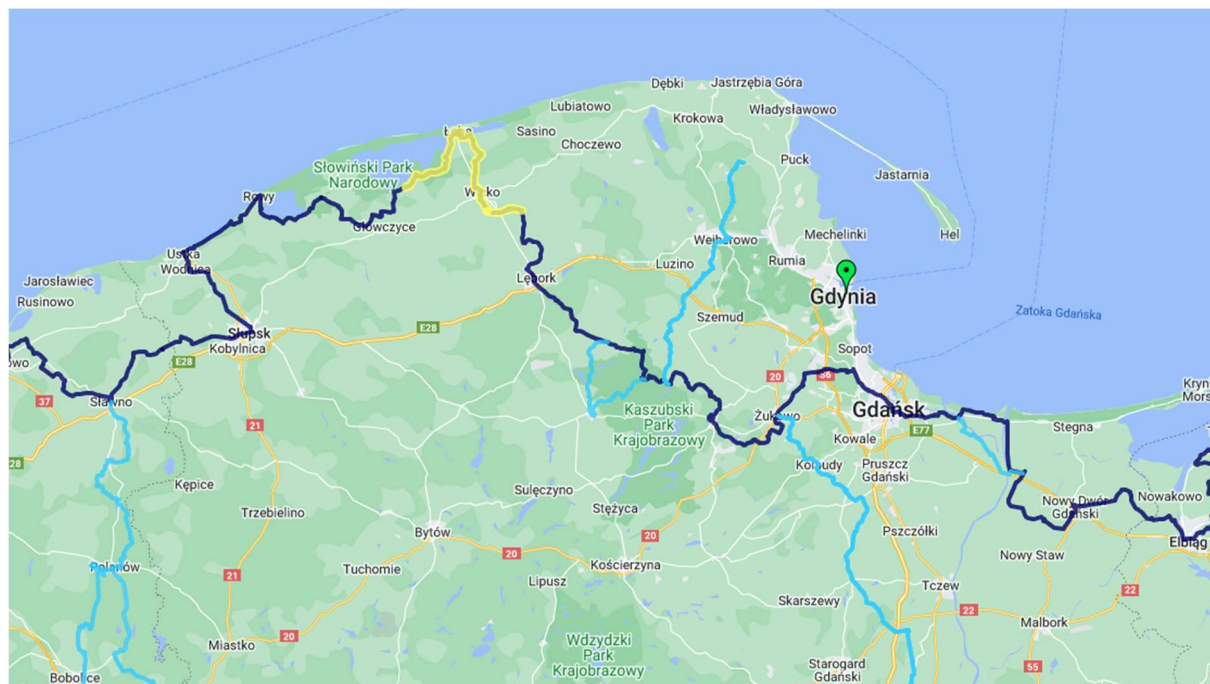
W związku z kończącym się 31 grudnia 2024 okresem pełnienia funkcji kuratora i oficjalnego reprezentanta Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba przez miasto Lębork, reprezentowane przez swojego Burmistrza i konieczność podjęcia decyzji co do dalszej formuły zarządzania tym szlakiem kulturowym, Zarząd Województwa Pomorskiego, reagując także na zapotrzebowanie zgłaszane przez członków Kapituły Pomorskiej Drogi, przed podjęciem decyzji o swoim zaangażowaniu i wsparciu dla funkcjonowania tego szlaku, zleciło inwentaryzację systemu.

Umowa (nr 489/U/24 z dnia 4.07.2024 r.) została zawarta z autorem niniejszego Raportu, jako posiadającym dorobek naukowy, doświadczenie w zakresie metodologicznym oraz udokumentowane doświadczenie w badaniu szlaków kulturowych i opracowywaniu ich strategii.

2.1. Zakres badania

Obszar inwentaryzacji objęty Umową to obiekty Drogi św. Jakuba uzgodnione z podmiotem pełniącym funkcję jej koordynatora w porozumieniu z miastem Lębork (Kapituła PDSJ, jej reprezentanci) leżące wzdłuż trasy Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba (zob. Ryc. 2) w następującym układzie geograficznym i przestrzennym: od miejscowości Kępki (pow. nowodworski, gm. Nowy Dwór Gdański) przy wschodnim krańcu województwa do miejscowości Gać Leśna (pow. słupski, gm. Redzikowo) na zachodnim krańcu województwa, przebiegająca przez następujące gminy: Nowy Dwór Gdański, Ostaszewo, Stegna, miasto Gdańsk, Żukowo, Kartuzy, Linia, Cewice, miasto Lębork, Nowa Wieś Lęborska, Wicko, miasto Łeba, Główny, Smołdzino, Ustka, Redzikowo, miasto Słupsk oraz Kobylnica – jak również sama trasa szlaku w tym układzie (zob. Ryc. 3). W zleceniu uwzględniono cały przebieg pierwotnego odcinka trasy Lęborskiej Drogi św. Jakuba, zgodnie z zaznaczonym jej przebiegiem [Urząd Mapa Zlecenia 2024 www]. Ze względów logistycznych i organizacyjnych (dla zachowanie jedności etapu dziennego drogi) dodatkowo uwzględniono odcinek trasy szlaku w części leżący poza granicą województwa od miasta Elbląg.

Ryc. 3. Trasa Pomorskiej Drogi św. Jakuba objęta Umową inwentaryzacyjną.

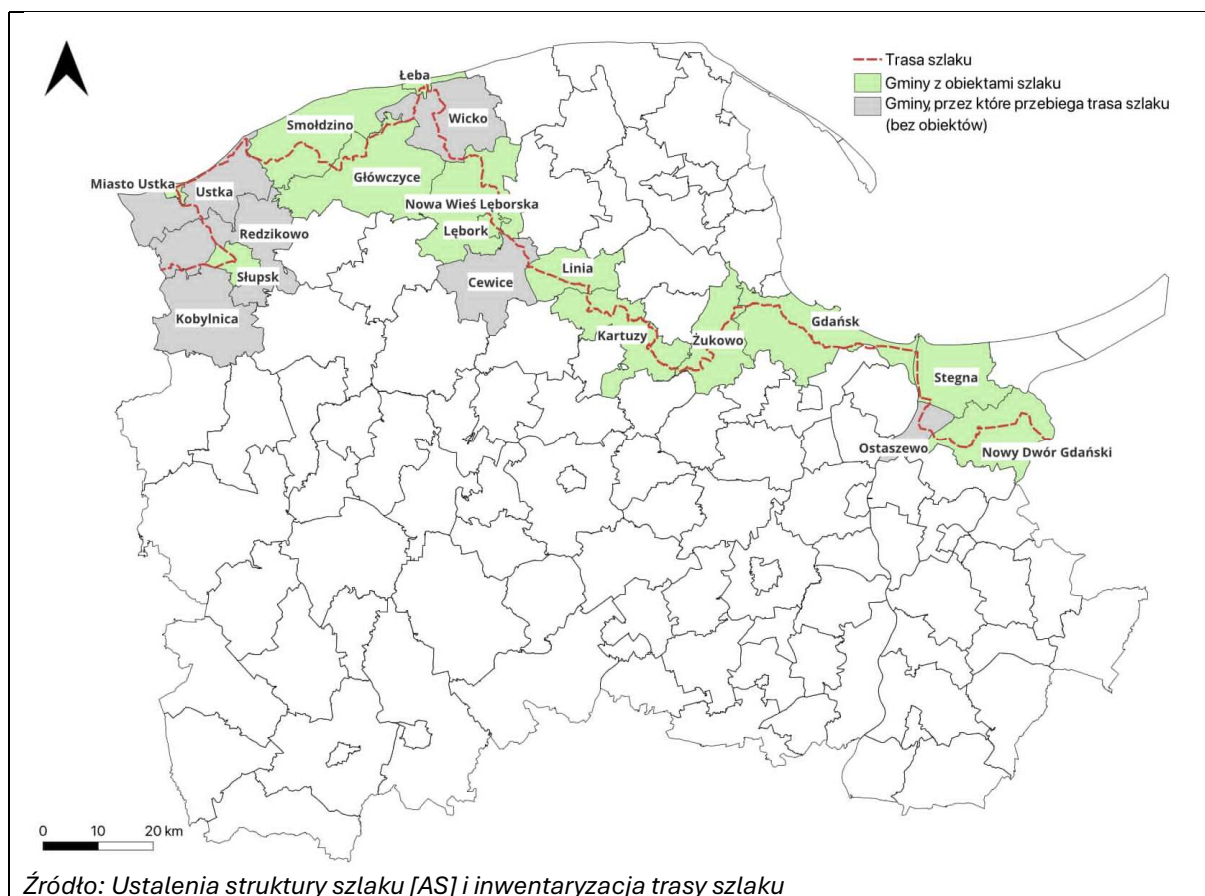

Źródło: Urząd Mapa Zlecenia 2024 www.fragmentmapy.com - fragment mapy udostępniony przez Zleceniodawcę i wpisany do zlecenia za pomocą linku.

Legenda: Umową objęta jest trasa zaznaczona kolorem granatowym od miasta Elbląg do zachodniej granicy województwa (miejscowość Gać Leśna), w tym zaznaczona kolorem żółtym pierwotna Droga Łęborska, bez tzw. trasy Wejherowskiej i Drogi Pelplińsko-Człuchowskiej (obydwie zaznaczone kolorem niebieskim).

Ustalony przebieg trasy szlaku, zgodny ze źródłem referencyjnym [*Pomorska Droga... Przewodnik 2013*] oraz lista formalnych obiektów szlaku, ustalona w trakcie konsultacji z Koordynatorem Operacyjnym [AS] automatycznie zdecydowały o ostatecznej przestrzeni szlaku jako polu badania inwentaryzacyjnego. Zgodnie bowiem z przyjętą metodologią stosowaną w procesach inwentaryzacji i ustalania potencjału turystycznego linearnych systemów eksploatacji turystycznej z walorami antropogenicznymi (tj. szlaków kulturowych) [Mikos v. Rohrscheidt 2010] przestrzeń tę wyznaczają wszystkie jednostki samorządowe najniższego szczebla (w Polsce: gminy miejskie, miejsko-wiejskie lub wiejskie), w których znajduje się przynajmniej jeden formalny obiekt szlaku. Tym samym badanie objęło wszystkie te obiekty [KAO 1-25] wszystkie gminy z przynajmniej jednym obiektem szlaku [KAG 1-14] oraz jego trasę na całej długości (zob. Ryc. 4).

Ryc.4. Przestrzeń Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba jako szlaku kulturowego

W zakresie merytorycznym Umowa inwentaryzacyjna obejmowała (§ 1, p. 2) wykorzystanie następujących metod badawczych: 1) wywiady metodologiczne ukierunkowane na wykazanie gotowości podmiotów i interesariuszy szlaku do dalszej współpracy w obszarze rozwijania szlaku, ewentualnie do podjęcia funkcji operatora usług lub koordynatora odcinków Pomorskiej Drogi albo lokalnych koordynatorów doświadczeń i usług, 2) inwentaryzację obiektów Drogi, według listy uzgodnionej z podmiotem pełniącym funkcję koordynatora (mogącej obejmować także obiekty inne niż sakralne), w tym ich dostępności fizycznej i komunikacyjnej, stanu estetycznego i obecności zasobów generujących tematyczną atrakcyjność obiektu oraz jego przynależność do szlaku (w tym wypadku potwierdzoną dokumentacją fotograficzną) a także 3) analizę turystycznego potencjału samych obiektów szlaku i potencjału ich lokalnego otoczenia w zakresie doświadczeń, podstawowej infrastruktury turystycznej i potencjału wsparcia szlaku w zakresie usług recepcji (szczególnie noclegów i gastronomii).

Przedmiotem Zlecenia było wreszcie opracowanie końcowego Raportu inwentaryzacyjnego o stanie Pomorskiej Drogi Św. Jakuba w wyznaczonej przestrzeni wraz z analizą potencjału i propozycją jej dalszego rozwoju ujętą w formule wstępnego (konceptyjnego) planu rozwoju szlaku.

2.2. Metodyka badania

Dla realizacji tak opisanego zlecenia autor raportu zdecydował się wykorzystać sprawdzone podejście badawcze odnośnie szlaku kulturowego jako systemu eksploatacji turystycznej własnego autorstwa (opracowane w roku 2010 jako metoda badania potencjału regionalnych szlaków kulturowych [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2010]). Metoda ta sprawdziła się w badaniu potencjału kilkudziesięciu szlaków kulturowych w Polsce i Europie, w tym także w badaniu innych krajowych odcinków drogi Św. Jakuba [Cerkaski 2012; Duda 2014; F. Mróz 2017; 2018]. Reagując na potrzebę szczegółowego badania doświadczeń tematycznych i infrastruktury turystycznej szlaku kulturowego, a także zaangażowania i opinii jego aktywnych interesariuszy (dla celów strategicznego planowania rozwoju) autor wzbogacił tę metodę i wprowadził do niej nowe techniki i narzędzia badawcze [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2013]. Tak rozszerzona metoda wraz z całym instrumentarium badawczym była skutecznie zastosowana w badaniu między innymi Szlaku Piastowskiego [2012-2013], Szlaku kulturowego Kanału elbląskiego (2015] oraz szlaku Fortyfikacji Mazurskich, co w każdym z tych przypadków pozwoliło opracować strategiczną koncepcję rozwoju tych systemów, przedłożoną zleceniodawcom i następnie opublikowaną [Mikos v. Rohrscheidt 2016b; 2018].

W związku ze specyfiką zlecenia, obejmującego również inwentaryzację trasy (co jest szczególnie istotne w przypadku systemu opartego na turystyce pieszej), na użytek inwentaryzacji Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba autor kolejny raz poszerzył metodę badawczą, wprowadzając do niej inwentaryzację trasy wraz z odpowiednim narzędziem (SPATO) oraz dokumentacją fotograficzną poszczególnych odcinków (DFT).

Ostatecznie metoda przyjęta dla wykonania zlecenia ma postać triangulacji metodologicznej łączącej metody ilościowe i jakościowe, na którą składają się:

- 1) metoda analizy potencjału turystyczno-kulturowego szlaków tematycznych, mająca charakter bonitacyjny, wykorzystana do ustalenia przestrzeni szlaku i listy obiektów, szczegółowej oceny potencjału szlaku w jej poszczególnych kategoriach, polegająca na wizji lokalnej, zbieraniu danych, konsultacjach z zarządcami obiektów, dokumentacji (przy czym jako narzędzia zastosowano tu kwestionariusze Ankiety Koordynatora Szlaku (AS), kwestionariusze obiektów kluczowych (KAO 07, KAO 17, KAO 18) i dokumentację fotograficzną obiektów (DFO 07, DFO 17, DFO 18), także dla wykonania analizy potencjału pozostałych obiektów stosowano kwestionariusze KAO 01-25 z wyłączeniem trzech wyżej podanych i dokumentację fotograficzną (DFO 01-25 z wyłączeniem tychże),
- 2) metoda ustalania potencjału turystycznego gmin w przestrzeni szlaku kulturowego (czyli posiadających na swoim terytorium przynajmniej jeden formalny obiekt tego szlaku), której narzędziami badawczymi były wypełniane z udziałem przedstawicieli gmin i ich agend (ośrodki informacji turystycznej) kwestionariusze gminy w przestrzeni szlaku kulturowego (KAG 01-12) oraz Zestawienia obiektów noclegowych i gastronomicznych (ZONiG 01-13),

- 3) metoda wywiadu eksperckiego służąca do pozyskania ocen i opinii aktywnych interesariuszy szlaku¹ - narzędziem realizacji tej metody był kwestionariusz wywiadu eksperckiego, obejmujący 25 pytań [WE 01-30], pozwalający im na wyrażenie oceny najważniejszych aspektów organizacji i funkcjonowania szlaku, ich opinii dotyczących warunków i perspektyw przyszłej organizacji oraz rozwoju szlaku,
- 4) metoda szczegółowej inwentaryzacji trasy szlaku, wykorzystana dla ustalenia rzeczywistego jej przebiegu w terenie, kompletności i jakości oznaczeń trasy oraz jakości jej poszczególnych etapów lub mniejszych odcinków z punktu widzenia potrzeb względnie komfortu turysty pieszego i rowerowego – narzędziami realizacji badania tego wymiaru funkcjonowania szlaku były dokumenty SPATO (SPATO 1 dla określenia przebiegu i oznaczenia trasy, SPATO 2 – dla określenia jakości trasy z punktu widzenia obydwu grup użytkowników). Z kolei dokumentacja fotograficzna trasy została zarchiwizowana w podziale na poszczególne odcinki i posiada sygnaturę DFT. Z takimi sygnaturami (SPATO 1 i SPATO 2 oraz DFT 01- 19) w rozdziale wynikowym podano dane pochodzące z badania z zastosowaniem tej metody,
- 5) metoda analizy danych zastanych (wykorzystana w badaniu źródeł historycznych, opracowań naukowych dotyczących osoby, kultu św. Jakuba oraz dziejów pielgrzymowania i historii polskich Dróg Jakubowych, dokumentów formalnych dotyczących systemu, wniosków i sprawozdań projektowych, dokumentów dotyczących obiektów, literatury naukowej i popularyzacyjnej dotyczącej szlaku i jego obiektów).

Dla wyjaśnienia ewentualnych niezgodności danych pochodzących z poszczególnych źródeł, opracowań i pozyskanych w postaci kwestionariuszy oraz dla uzyskania aktualnej informacji odnoszącej się do obiektów, usług i doświadczeń, zastosowano dodatkowo konsultacje z osobami bezpośrednio zaangażowanymi w dany wymiar funkcjonowania szlaku. Wyniki tych konsultacji zostały utrwalone w serii załączników dołączonych do Raportu, a dane z nich pochodzące wprowadzono do treści rozdziału wynikowego z podaniem sygnatury (KON: KON 01 – 05).

Badaniem objęto tym samym:

---

¹ W skład tej grupy, który w opinii autora jest adekwatny do wyznaczonego zadania weszły: osoby zarządzające kluczowymi i wybranymi innymi obiektami Pomorskiej DSJ, osoby zaangażowane w oznaczanie jej tras i modyfikowanie ich przebiegu, osoby realizujące tzw. zbiorowe przejścia pielgrzymkowe z użytkownikami szlaku, osoby świadczące usługi turystyczne dla użytkowników (zarówno z wymiarze recepcji, informacji, jak i doświadczeń tematycznych), przedstawiciele lokalnych samorządów zaangażowane w funkcjonowanie szlaku i samorządu regionalnego, reprezentanci regionalnej i lokalnych organizacji turystycznych, wreszcie inni badacze, posiadający aktualne lub niedawne doświadczenia przy badaniu lub analizach dotyczących przedmiotowego systemu. W wywiadzie wzięty udział 32 osoby reprezentujących we względnym parytecie poszczególne wymienione grupy, co pozwoliło na pozyskanie wiedzy reprezentatywnej dla środowiska szczególnie silnie zainteresowanego szlakiem i jego przyszłością.

- a) same tematyczne zasoby i doświadczenia szlaku dostępne w jego obiektach i ich bliskim otoczeniu, a odpowiadające zainteresowaniom i preferencjom turystów religijnych jako jego pierwotnych użytkowników,
- b) aktualną dostępność wszystkich obiektów szlaku i doświadczeń tematycznych w nich funkcjonujących we wymiarze fizycznym (warunki wejścia do obiektu) i komunikacyjnym (dostępność komunikacyjna obiektu),
- c) poziom obsługi turystów we wszystkich obiektach szlaku (w zakresie dostępu, sfery interpretacji, proponowanych doświadczeń turystycznych, usług),
- d) cykliczne wydarzenia związane tematycznie z profilem szlaku organizowane przez jego koordynatora, zarządców poszczególnych obiektów i inne podmioty oraz osoby (w tym organizatorów regularnych tzw. przejść o charakterze pielgrzymkowym),
- e) zakres realizowanych czynności zarządczych w stosunku do szlaku, w tym usługi turystyczne dla użytkowników szlaku i wsparcie w jego eksploatacji ze strony podmiotu koordynującego i wyżej wspomnianych aktywnych interesariuszy,
- f) trasę szlaku, jej przebieg, oznaczenia i jakość z punktu widzenia potrzeb dwóch kluczowych grup użytkowników: turystów pieszych i rowerowych przemieszczających się indywidualnie lub w małych grupach,
- g) zasoby i doświadczenia w przestrzeni szlaku (gminach posiadających jego obiekty) potencjalnie atrakcyjne dla turysty kulturowego,
- h) infrastrukturę służącą turystyce, informację turystyczną i promocję oraz poziom organizacji usług i produktów turystycznych w tych gminach, w tym tematycznie zbieżnych z profilem szlaku (o ile takie są, włącznie z imprezami),
- i) przebadano również środowisko zaangażowane w organizację i rozwój oferty kulturowo-turystycznej w ramach funkcjonowania szlaku, ustalając jego opinię na temat potencjału i istniejących produktów i usług, oczekiwania na temat przyszłej struktury i organizacji szlaku oraz preferencje w odniesieniu do modelu i zakresu zarządzania nim
- j) dodatkowo, jako wiodący komponent potencjalnej oferty dla turystów kulturowych preferujących indywidualną eksplorację, zbadano w przestrzeni szlaku ofertę wiodącego systemu autonomicznej eksploracji (Geocaching), i skonsultowano możliwości jej dostosowania do eksploracji tematycznej (KON 05 GEO).

Technikami wykorzystanymi w badaniu były: analiza dokumentacji szlaku (historycznej i formalnej), wizja lokalna w obiektach z dokumentowaniem fotograficznym zasobów, sondaż diagnostyczny (wywiad standaryzowany) oraz osobiste badanie terenowe (trasy i obiekty).

2.3. Przestrzeń szlaku objęta badaniem i jego dokumentacja

Ustalona przestrzeń badania szlaku zgodnie z Umową objęta przebieg trasy oraz ustaloną wspólnie z przedstawicielami Koordynatora operacyjnego listą obiektów i wynikającą z nich listą gmin składających się na przestrzeń szlaku (obiekty i gminy z obiektami (zob. Tab. 1).

Tab. 1. Lista obiektów Szlaku objętych badaniem terenowym i sygnatury dokumentów

Lp.	Nazwa obiektu, miejscowość	Dokumentacja	Gmina	Dokumentacja
1.	Kościół katedralny pw. św. Mikołaja, Elbląg	KAO 01; DFO 01; MPO-01	Elbląg (miejska)	KAG 01, ZONIG 01
2.	Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego, Nowy Dwór Gdański (koniec etapu)	KAO 04; DFO 04; MPO-04	Nowy Dwór Gdański	KAG 02 ZONIG 02
3.	Kościół filialny pw. Św. Jakuba Ap., Tuja	KAO 02; DFO 02; MPO-02	Nowy Dwór Gdański	KAG 02 ZONIG 02
4.	Kościół par. św. Jakuba Ap. Niedźwiedzica (koniec etapu).	KAO 03; DFO 03; MPO-03	Stegna	KAG 03 ZONIG 03
5.	Kościół parafialny i sanktuarium Św. Wojciecha, Chrzcziciela Gdańska, Gdańsk-Świbno	KAO 05; DFO 05; MPO-05	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
6.	Kościół i sanktuarium MB Saletyńskiej, Gdańsk-Sobieszewo (koniec etapu)	KAO 06; DFO 06; MPO-06	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
7.	Kościół rektoralny pw. Św. Jakuba Apostoła, Gdańsk (ul. Wałowa). OBIEKT KLUCZOWY SZLAKU	KAO 07; DFO 07; MPO-07	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
8.	Bazylika św. Brygidy, Gdańsk	KAO 08; DFO 08; MPO-08	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
9.	Bazylika konkatedralna Wniebowzięcia NMP (mariacka) Gdańsk	KAO 09; DFO 09; MPO-09	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
10.	Bazylika archikatedralna pw. Św. Trójcy, Gdańsk-Oliwa	KAO 10; DFO 10; MPO-10	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
11.	Kościół filialny pw. Św. Jakuba Apostoła, Gdańsk-Oliwa , ul. Cystersów (koniec etapu)	KAO 11; DFO 11; MPO-11	Gdańsk (miejska)	KAG 04 ZONIG 04
12.	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (poklasztorny), Żukowo (koniec etapu)	KAO 12; DFO 12; MPO-12	Żukowo	KAG 05 ZONIG 05
13.	Kolegiata pw. Wniebowzięcia NMP (poklasztorny), Kartuzy (koniec etapu)	KAO 13; DFO 13; MPO-13	Kartuzy	KAG 06 ZONIG 06
14.	Sanktuarium MB Królowej Kaszub, Sianowo (koniec etapu)	KAO 14; DFO 14; MPO-14	Kartuzy	KAG 06 ZONIG 06
15.	Kościół parafialny Najświętszego Serca Pana Jezusa, Linia (koniec etapu)	KAO 15; DFO 15; MPO-15	Linia	KAG 07 ZONIG 07
16.	Muzeum w Lęborku, Lębork	KAO 16; DFO 16; MPO-16	Lębork (miejska)	KAG 08 ZONIG 08
17.	Kościół parafialny pw. św. Jakuba Ap. - diecezjalne sanktuarium św. Jakuba Apostoła, (koniec etapu), Lębork OBIEKT KLUCZOWY SZLAKU	KAO 17; DFO 17; MPO-17	Lębork (miejska)	KAG 08 ZONIG 08
18.	Kościół parafialny pw. św. Jakuba Ap., Łeba (koniec etapu) OBIEKT KLUCZOWY SZLAKU	KAO 18; DFO 18; MPO-18	Łeba (miejska)	KAG 09 ZONIG 09
19.	Kościół filialny Św. Józefa, Izbica (koniec etapu)	KAO 19; DFO 19; MPO-19	Główczyce	KAG 10 ZONIG 10

20.	Kościół parafialny św. Trójcy, Smołdzino (koniec etapu)	KAO 20; DFO 20; MPO-20	Smołdzino	KAG 11 ZONIG 11
21.	Kościół parafialny Najświętszego Zbawiciela, Ustka (koniec etapu)	KAO 21; DFO 21; MPO-21	Ustka (miejska)	KAG 12 ZONIG 12
22.	Muzeum Pomorza Środkowego, Stupsk	KAO 22; DFO 22; MPO-22	Stupsk (miejska)	KAG 13 ZONIG 13
23.	Kościół parafialny pw. św. Jacka, Stupsk (koniec etapu)	KAO 23; DFO 23; MPO-23	Stupsk (miejska)	KAG 13 ZONIG 13
24.	Kościół parafialny MP Królowej Polski, Łebień (koniec etapu)	KAO 24; DFO 24; MPO-24	Nowa Wieś Lęborska	KAG 14 ZONIG 14
25.	Kościół parafialny i sanktuarium Św. Elżbiety, Lubieszewo	KAO 25; DFO 25; MPO-25	Nowy Dwór Gdański	KAG 02 ZONIG 02

Źródło: wypełnione kwestionariusze obiektów szlaku, przekazane jako załączniki [KAO 1-25].

Tabela 2 prezentuje odcinki tras badane zgodnie z Umową, po konsultacji ich przebiegu ze znakarzami, p. Tadeuszem Krawczykiem i p. Rafałem Kubisiem oraz sygnaturę dokumentacji odcinków sporządzonej w trakcie badania i rekomendacji opracowanych po jego zakończeniu.

Tab. 2. Badane odcinki trasy Pomorskiej DSJ i sygnatury dokumentacji tego badania.

Lp.	Odcinek od - do	Dokumentacja badania	Ewentualne rekomendacje zmian
1.	Elbląg – Nowy Dwór Gdański (etap PDSJ nr 12)	SPATO 1; DFT 01	
2.	Nowy Dwór Gd. – Tuja -Niedźwiedzica (etap nr 13)	SPATO 1; DFT 2	SPATO 2
3.	Niedźwiedzica – Gdańsk-Świbno – Gdańsk Sobieszewo (etap nr 14)	SPATO 1; DFT 3	
4.	Gdańsk- Sobieszewo – Gdańsk Centrum (etap nr 15)	SPATO 1; DFT 04	
5.	Gdańsk Centrum – Gdańsk – Oliwa (etap nr 15)	SPATO 1; DFT 04	
6.	Gdańsk - Oliwa – Żukowo (etap nr 16)	SPATO 1; DFT 05	
7.	Żukowo – Kartuzy (etap nr 17)	SPATO 1; DFT 06	
8.	Kartuzy – Sianowo (etap nr 18)	SPATO 1; DFT 07	SPATO 2
9.	Sianowo – Linia (etap nr 19a)	SPATO 1; DFT 08	SPATO 2
10.	Linia- Lębork (etap nr 19b)	SPATO 1; DFT 09	SPATO 2
11.	Lębork miasto (etap nr 19 a i b)	SPATO 1; DFT 10	
12.	Lębork – Łebień (etap nr 20)	SPATO 1; DFT 11	SPATO 2
13.	Łebień – Łeba (etap nr 21)	SPATO 1; DFT 12	SPATO 2
14.	Łeba – Izbica (etap nr 22)	SPATO 1; DFT 13	SPATO 2
15.	Izbica – Smołdzino (etap nr 23)	SPATO 1; DFT 14	SPATO 2
16.	Smołdzino – Rowy – Ustka (etap nr 24)	SPATO 1; DFT 15	SPATO 2
17.	Ustka miasto (etap nr 24)	SPATO 1; DFT 16	
18.	Ustka – Stupsk (etap nr 25)	SPATO 1; DFT 17	SPATO 2
19.	Stupsk – wejście (etap nr 25)	SPATO 1; DFT 18	
20.	Stupsk – wyjście (etap nr 26)	SPATO 1; DFT 19	
21.	Stupsk – Patowo (etap nr 26)	SPATO 1; DFT 20	SPATO 2

Źródło: notatki w trakcie badania terenowego, konsultacje i sporządzona dokumentacja badania

2.4. Interesariusze szlaku uczestniczący w badaniu i dokumentacja ich wkładu

Wywiady eksperckie, przeprowadzone z aktywnymi interesariuszami szlaku (zob. Tab. 3) zostały zapisane w formularzu Google i są w oryginale dostępne jako załączniki do niniejszego Raportu w Grupie WE [WE 1-32] z zachowaniem poufności w odniesieniu do osób. Oznacza to, że sygnatury poszczególnych dokumentów identyfikujące Respondenta zostały podane w odrębnym załączniku do wiadomości Zleceniodawcy badania i Raportu [KON-06-WE]. Treści wywiadów zostały spożytkowane w części wynikowej Raportu (Rozdział 3) w odniesieniu do stanu szlaku, w tym poszczególnych wymiarów jego funkcjonowania, relacji między poszczególnymi środowiskami interesariuszy, a w części wnioskowej (Rozdział 4) dla ustalenia skali poparcia dla poszczególnych postulatów odnośnie do modyfikacji w sferze zarządczej, organizacji szlaku i jego promocji. Pojedyncze wypowiedzi osób z tej grupy, współtworzących szlak w jego aktualnie funkcjonującej strukturze zostały także wykorzystane dla weryfikacji niektórych faktów z historii tworzenia Pomorskiej Drogi Św. Jakuba (Rozdział 1).

Tab. 3. Uczestnicy Wywiadu Eksperckiego – aktywni interesariusze Pomorskiej Drogi SJ

Lp.	Respondent (nazwisko i imię)	środowisko/branża	gmina
1	Szymon Czajkowski	badacz Drogi SJ (naukowe)	Słupsk
2	Małgorzata Duda	badacz/ popularyzator	Szczecin
3	Tomasz Duda	Badacz Drogi SJ (naukowe)	Szczecin
4	Monika Frankowska	organizacje turystyczne	Gdańsk
5	Tamara Frączkowska	wolontariusz szlaku	Elbląg
6	Adam Jeszka	Duchowny (opieka)	Gdańsk
7	Violetta Kazimieruk	wolontariusz szlaku	Smołdzino
8	Martyna Kostuch	obiekty szlaku (muzeum)	Lębork
9	Anna Kozakowska	samorząd	Żukowo
10	Tadeusz Krawczyk	organizacje turystyczne	Słupsk
11	Dorota Kropf	samorząd	Lębork
12	Marcin Krzciuk	organizacje turystyczne	Lębork
13	Rafał Kubiś	wolontariusz szlaku	Gdańsk
14	Piotr Kumpiecki	wolontariusz szlaku	Gdańsk
15	Dariusz Las	samorząd	Kartuzy
16	Jarosław Litwin	samorząd, koordynacja szlaku	Lębork
17	Dariusz Łyczakowski	obiekty szlaku (duchowny)	Stegna
18	Łukasz Magrian	organizacje turystyczne	Gdańsk
19	Magdalena Maliszewska	obsługa turystyki	Żukowo
20	Franciszek Mróz	badacz DSJ (naukowe)	Kraków
21	Zenon Mysz	obiekty szlaku (duchowny)	Łeba
22	Marcin Ramczyk	obsługa turystyki	Lębork
23	Ewa Rosiak	wolontariusz szlaku	Kępice
24	Alicja Słyszewska-Szybowska	organizacje turystyczne	Pelplin
25	Małgorzata Smyl	wolontariusz szlaku	Gdańsk
26	Lucyna Stubińska	wolontariusz szlaku	Gdańsk
27	Tomasz Syladtk	duchowny (opieka)	Wejherowo
28	Lech Urbowski	obsługa turystyki	Łeba
29	Urszula Walburg	obiekty szlaku	Lębork
30	Ryszard Wenta	koordynacja szlaku	Lębork
31	Iwona Witke	samorząd	Lębork
32	Hanna Wojtkowska	samorząd (regionalny)	Gdańsk

Źródło: Wypełnione kwestionariusze Wywiadu eksperckiego, przekazane jako załączniki [WE 1-32]

Trzy pierwsze wywiady pomocne w ustaleniu kompetencji i podstawowych problemów szlaku pozyskano w okresie 27-31 lipca, natomiast wszystkie pozostałe zebrano w okresie między 7 a 24 sierpnia 2024 r.

2.5. Etapy realizacji badania

- 1) Wstępna konsultacja z przedstawicielami podmiotu operacyjnie zarządzającego szlakiem: Ryszardem Wentą i Tadeuszem Krawczykiem, przewodniczącym i członkami Kapituły Pomorskiej Drogi Św. Jakuba (10-12 Lipca 2024 r.).
- 2) Opracowanie metodologii badania i kwestionariuszy badawczych (23-25 lipca 2024 r.).
- 3) Ustalenie listy formalnych obiektów szlaku w procesie konsultacji prowadzącego badanie i wspomnianych przedstawicieli Koordynatora operacyjnego (26-27 lipca 2024 r.).
- 4) Wypełnienie Ankiety Szlaku [AS] przez przedstawicieli Kapituły jako operacyjnego Koordynatora Szlaku (27-29 lipca 2024 r.).
- 5) Wstępne konsultacje prowadzącego badanie z a) zarządcami obiektów formalnie zaliczonych do szlaku, b) przedstawicielami samorządów lokalnych, których tereny tworzą przestrzeń szlaku (zwykle odpowiedzialnych za promocję i/lub turystykę) oraz c) reprezentantami środowiska aktywnych interesariuszy szlaku (szczególnie znakarzy tras i organizatorów przejść pielgrzymkowych) – wyjaśnienie celów badania i rozesłanie kwestionariuszy wywiadu Eksperckiego (28-31 lipca 2024 r.).
- 6) Badanie terenowe trasy i obiektów szlaku, zrealizowane przez zespół w składzie: Armin Mikos v. Rohrscheidt i Krzysztof Kupka (1-13.08.2024 r.).
- 7) Zbieranie Wywiadów Eksperckich od interesariuszy szlaku (7.08.-24.08. 2024 r.).
- 8) Opracowywanie historycznej części Raportu (Rozdział 1) (15.08.- 20.08.2024 r.).
- 9) Porządkowanie i systematyzacja dokumentacji pozyskanej podczas badania terenowego - odpowiednio do potrzeb dodatkowe konsultacje z przedstawicielami koordynatora formalnego i operacyjnego, innymi badaczami oraz osobami odpowiedzialnymi za trasy i odcinki PDSJ (18-22.08.2024 r.)
- 10) Pozyskanie i opracowanie dokumentacji skrzynek i systemu turystyki eksplorerskiej Geocaching w przestrzeni szlaku (współpraca: Mariusz Bąk) (19-21.08. 2024 r.).
- 11) Agregacja danych dotyczących infrastruktury usługowej oraz doświadczeń turystycznych poza strukturą szlaku i zakończenie formularza waloryzacyjnego szlaku (zob. 3.1.)
- 12) Agregacja danych zebranych podczas badania terenowego i opracowanie drugiej części rozdziału wynikowego Raportu (3.2.) w odniesieniu do tras i obiektów (19-27.08.2024)
- 13) Agregacja danych zebranych w wywiadach eksperckich i opracowanie kolejnej części rozdziału Wynikowego Raportu, odniesionej do życia szlaku (25-28.08. 2024 r.).

14) Opracowanie części wnioskowej Raportu (29-31. 08. 2024 r.).

15) Konsultacja wyników badań terenowych oraz propozycji zmiany przebiegu odcinków tras szlaku z osobami zaangażowanymi w ich ustalanie i korektę z ramienia organizacji szlaku - wytworzenie dokumentu rekomendacji tras (SPATO2)

16) Opracowanie spójnego zestawu propozycji rozwijania Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba w formule ogólnej koncepcji rozwoju szlaku wraz ze wskazaniem w zakresie partycypacyjnego zarządzania systemem (1.09.-26.09.2024 r.).

17) Przekazanie Raportu wraz z załącznikami Zleceniodawcy Badania (30.09.2024 r.)

Autor Raportu wraz z głównym współpracownikiem, Krzysztofem Kupką dziękuje za współpracę p. Hannie Wojtkowskiej z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego oraz wszystkim aktywnym interesariuszom Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, w szczególności tym wielokrotnie zaangażowanym w konsultacje: p. Ryszardowi Wencie, p. Tadeuszowi Krawczykowi, p. dr. Franciszkowi Mrozowi, p. dr. Tomaszowi Dudzie i p. Małgorzacie Dudzie, p. Rafałowi Kubisiowi, p. Ewie Chmielewskiej-Tomczyk i p. Dorocie Krop.

Rozdział 3

Szczegółowe wyniki badań inwentaryzacyjnych i ich interpretacja

Na rozdział, kluczowy z punktu widzenia faktograficznej podstawy Raportu składa się z sześciu części. Pierwszą (3.1.) ocena potencjału turystyczno-kulturowego analizowanego szlaku oparta o narzędzie w postaci **formularza waloryzacyjnego**, wraz z uzyskaną kategoryzacją systemu w poszczególnych obszarach jego funkcjonowania i uzasadnieniem kategorii definiujących go w poszczególnych zakresach potencjału. Druga część rozdziału (3.2.) obejmuje wyniki inwentaryzacji trasy szlaku w terenie oraz stanu jej fizycznych oznaczeń, będące jednym z kluczowych kryteriów materialności szlaku, to jest poziomu jego rozwinięcia jako linearnego systemu organizacji turystyki – zestawienie wyników bazuje na dokumencie inwentaryzacyjnym (SPATO 1) i jest uzupełnione komentarzami do ważniejszych ustaleń, skonsultowanymi z osobami zaangażowanymi w wyznaczanie tras, aktualizację ich przebiegu i utrzymanie oznaczeń trasy. Trzecia część (3.3.) zawiera **ocenę obiektów szlaku** pod względem ich dostępności komunikacyjnej, fizycznej i informacyjnej oraz oznaczeń (co jest kolejnym komponentem oceny struktury materialnej szlaku) i jest oparta na wynikach badania terenowego w obiektach i lokalnych konsultacji (zapisanych głównie w formularzach KAO [1-25]). Część czwarta (3.4.) to **ocena życia szlaku** (w tym doświadczeń tematycznych dostępnych w obiektach, cyklicznych wydarzeń tematycznych w obiektach i miejscowościach szlaku oraz poziomu zaangażowania aktywnych interesariuszy w kreację doświadczeń i aktywności z udziałem turystów (użytkowników szlaku)). Część piąta (3.5.) to **ocena stanu podstawowych usług na szlaku (noclegi, gastronomia)**, wreszcie część szósta (3.6.) to **ocena obszarów i poziomu zarządzania szlakiem** (zatem ostatni komponent materialności systemu), w tym integracja jego interesariuszy, monitoring przebiegu i stanu tras, monitoring dostępności obiektów informacja o szlaku, walorach, doświadczeniach i usługach, marketing (w tym promocja) oferty szlaku.

3.1. Ocena potencjału szlaku -wyniki bonitacji waloryzacyjnej systemu

Wyniki ustalono dla pomorskiego odcinka Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba jako tematycznego szlaku kulturowo-turystycznego o zasięgu regionalnym, zgodnie z metodą oceny potencjału regionalnych szlaków kulturowych (tematycznych) [Mikos v. Rohrscheidt 2010].

Podmiotem współpracującym w waloryzacji szlaku na potrzeby ustalenia jego struktury i potencjału (w tym wypełniającym ankietę szlaku [AS]) był koordynator operacyjny, reprezentowany przez przewodniczącego Kapituły Pomorskiej Drogi św. Jakuba i (aktualnie społecznego) Kuratora Szlaku, p. Ryszarda Wentę. Ponadto do oceny systemu posłużyły dokumenty udostępnione przez Koordynatora operacyjnego (p. Ryszard Wenta) i działającą w imieniu Koordynatora formalnego (Urząd miejski w Lęborku) p. Dorotę Krop. Dane brakujące do wypełnienia dane a i ustalenia potencjału szlaku uzyskano w trakcie

badan terenowych. Wyniki uzyskane w poszczególnych zakresach badania stanu szlaku zostały zestawione, poddane bonitacji w wypełnionym dla szlaku formularzu waloryzacyjnym.

3.1.1. Formularz waloryzacyjny dla badanego szlaku

ZAKRES I: ORGANIZACJA SZLAKU

Wynik ustalony dla szlaku w poszczególnych podzakresach (IA, IB, IC i ID) pozwala ocenić stopień spełnienia przez ten system najpierw fundamentalnych dla szlaków kulturowo-turystycznych wymagań dotyczących ich tematycznego uzasadnienia, następnie zaś oznaczenia przebiegu i obiektów szlaku *in situ*, stanu koordynacji szlaku i rodzajów usług świadczonych przez koordynatora, wreszcie faktycznej dostępności obiektów szlaku dla zorganizowanych i indywidualnych turystów.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z dokumentacji własnej szlaku [AS] dokumentacji badania szlaku SPATO 1, KAO 1-25; KAG 1-13; ZONiG 1-13 i z kwerendy przeprowadzonej w zakresie opracowań naukowych dotyczących tematyki szlaku.

I.A. Uzasadniona tematyżacja szlaku

I. A. a. literatura naukowa tematyżująca szlak

Monografia naukowa na temat szlaku (20 punktów):

Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego, red. Nauk. A.M. Wyrwa, Lednica 2015 **(20)**

Artykuły lub samodzielne rozdziały w opracowaniach naukowych poświęcone szlakowi** (do 3) – poza punktacją, ze względu na istnienie wyżej bonitowanej monografii (istnieje także wiele innych zwartych opracowań):

1. Przybylska L., 2008, *Droga św. Jakuba w woj. pomorskim* [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.) *Drogi Św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Czuwajmy, Kraków

2. Wyrwa A.M., 2015, *Święty Jakub Apostoł. Malakologiczne i historyczne ślady peregrynacji z ziem polskich do Santiago de Compostela*, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Lednica

3. Mróz F., Mróz Ł., 2013, *Pilgrimage and religious tourism on the Way of st. James – the first European Cultural Route*, Вісник львівського університету. Серія географічна, t. 43, z. 2, s. 366-379.

I.A.b. literatura popularna tematyżująca szlak

Aktualna literatura popularna na temat szlaku w formie osobnych opracowań (do 3 pozycji - 5 punktów za każdą):

1. Duda M., Duda T., 2013, *Pomorska Droga św. Jakuba. Przewodnik turystyczny*, Fundacja Szczecińska, Szczecin **(5)**

2. *Pomorskie Drogi św. Jakuba. Przewodnik turystyczny*, oprac. A. Styszewska-

Szybowska, Bernardinum, Pelplin 2021 (5)

3. Pomorska Droga Św. Jakuba. Kultura - natura – duchowość, Pomorskie Travel, Gdańsk 2022 (5)

I. A. c. zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem szlaku:

75-89% zgodności (10 punktów)

Przy założeniu, że w pełni zgodne z profilem szlaku są tylko kościoły dedykowane Świętemu Jakubowi, posiadające jego relikwie, świątynie posiadające wyodrębnione miejsce kultu świętego (ołtarz, kaplica z figurą) lub wystawy tematyczne poświęcone świętemu, jego kultowi lub pielgrzymowaniu (a także muzea posiadające przynajmniej jedną wystawę stałą o tym profilu, spośród 25 obiektów szlaku tylko 6 (po jednym w Tuji, Niedźwiedzicy, w centrum historycznym Gdańska, w Gdańsku-Oliwie, Lęborku i Łebie dedykowanych Świętemu oraz Bazylika Mariacka w Gdańsku (z jego kaplicą) posiada zgodność pełną z profilem, natomiast kolejne 16 – jako czynne obiekty sakralne, jednak bez wyodrębnionego kultu lub historycznego związku – posiadają zgodność częściową. Obydwa muzea w strukturze szlaku (w Lęborku i Słupsku), jakkolwiek posiadają w zbiorach pojedyncze zasoby związane ze św. Jakubem bądź jego kultem, nie wyodrębniły ich w postaci wystawy czy trasy zwiedzania ani nie posiadają w ofercie doświadczeń muzealnych o tematyce zbieżnej z profilem szlaku. Należy więc uznać zgodność pełną dla 7 obiektów szlaku, częściową dla 16 i brak zgodności dla 2 (10).

Suma punktów za cały podzakres I.A: **45** (z 50 możliwych)

I. B. Oznaczenie szlaku

I. B. a. oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych

Za istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 65%-80% obiektów szlaku, w tym wszystkich obiektów kluczowych szlaku (10)

Przy podziale trasy głównej na 14 etapów zgodnie z nomenklaturą Pomorskiej Drogi względnie pełne oznaczenie z niewielkimi lukami mają Etap 13 (Niedźwiedzica-Świbno), Etap 18 (Kartuzy- Sianowo), Etap 19a (Sianowo-Linia), Etap 19b (Linia-Lębork), Etap 20 (Lębork-Łebień), Etap 22 (Łeba – Izbica), Etap 23 (Izbica – Smołdzino), Etap 25 (Ustka – Słupsk,

Częściowe oznaczenie z wieloma lukami posiada Etap 14 (Niedźwiedzica – Sobieszewo), Etap 15 (Sobieszewo – Gdańsk Centrum – liczne braki w ścisłym centrum miasta), Etap 16 (Oliwa – Żukowo), Etap 17 (Żukowo-Kartuzy), Etap 21 (Łebień-Łeba), Etap 24 (Smołdzino – Ustka), Etapu 26 (Słupsk – Pałowo). Szczegółowe sprawozdanie w dokumencie SPATO 1 i DTF 1-20) (10)

I. B. b. oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku

Stwierdzono: istnienie fizycznych oznaczeń przy pojedynczych obiektach szlaku lub mniej niż 75% ogólnej ich liczby (3 punkty)

Brak oznaczeń własnych szlaku (tablice Drogi) przy obiektach w: Nowym Dworze

Gdańskim, Świbnie, Sobieszewie, gdańskich kościołach św. Brygidy, Mariackim, Katedrze oliwskiej, Żukowie, Kartuzach, Linii, Muzeum w Lęborku, Łebie (puste ramy), Izbicy, Ustce (jest obelisk bez tablicy), Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Łebieniu, Lubieszewie (w sumie przy 16, oznaczenia Drogi są przy 9, przy czym w Smołdzinie jest to inna tablica (przebieg trasy Drogi Pom.) (3)

I.B. c. oznaczenie systemowe przebiegu szlaku

Stwierdzono: istnienie oznaczenia przebiegu szlaku lub jego obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu (5) System aplikacji turystycznej Mapy.cz (preferowany przez operatorów i regularnych użytkowników, aktualizowany z udziałem operatorów)

(www.play.google.com/store/apps/details?id=cz.seznam.mapy&hl=pl&pli=1)

Dodatkowo trasa szlaku podana jest na interaktywnej mapie Pomorskiej DSJ (0)

Suma punktów za cały podzakres I.B: 18

I.C. Koordynacja Szlaku

I.C. a. funkcjonowanie koordynatora szlaku

Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego lub wyznaczonego do spełniania tych obowiązków (10 punktów)

Tak – Koordynator wyłączny: Kapituła Pomorskiej Drogi SJ (operacyjny) i miasto Lębork - biuro Kuratora Szlaku w Lęborku (formalny) (10)

I. C. b. dostępność koordynatora szlaku

Zweryfikowano publiczną, całoroczną dostępność biura koordynatora szlaku:

Adresy kontaktowe podane na witrynie www szlaku (5)

I.C. c usługi informacyjne koordynatora w odniesieniu do szlaku

Całoroczny numer telefoniczny koordynatora operacyjnego, obsługujący także inne produkty lub służący innym celom (3)

I. C. d dodatkowe usługi koordynatora:

Oferowanie przez koordynatora pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku (koordynacja lub pośrednictwo usług pakietowych na rzecz klienta) (5)

Brak (0)

Organizowanie wycieczek po szlaku (działalność jako touroperator lokalny dla turystów z zewnątrz przestrzeni własnego obiektu (gminy):

Wycieczki jednodniowe, jednak zgodnie nomenklaturą prawną nie uznawane za imprezy turystyczne [AS; Pomorska Droga 2024 www] (0)

Oferowanie usługi przewodnickiej po szlaku* (2):

Grupy współpracujące z koordynatorem operacyjnym (Bractwa) oraz wolontariusze oferują tzw. przejścia jednodniowe (etapowe), co należy uznać za usługę przewodnicką (2)

Oferowanie mikroeventów związanych z tematyką szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (za każdy do 5 po 1 punkcie) (5) [KAO 11]

1) *Zwiedzanie wieży kościoła w Lęborku z wystawą tematyczną niedzielę (1)*

2) *tzw. Msza Jakubowa w I niedzielę miesiąca, Lębork (1)*

3) *Nabożeństwo Jakubowe w każdy czwartek, Lębork (1)*

4) *Prelekcje o pomorskich Drogach Jakubowych wspólnie (raz w roku) (1)*

Suma punktów za cały podzakres I C: **24**

I. D. Dostępność turystyczna obiektów szlaku

Dane na temat faktycznej dostępności pozyskano poprzez wizję lokalną we wszystkich obiektach i udokumentowano w kwestionariuszach obiektowych [KAO 1-25].

I. D. a. faktyczna dostępność obiektów szlaku:

Za pełną dostępność faktyczną obiektu uważa się wyznaczone i respektowane godziny otwarcia obiektu w liczbie przynajmniej 5 dniennie przez minimum 5 dni w tygodniu i 300 dni w roku lub (dostępność ograniczona) wyraźne wskazanie adresu i telefonu osób odpowiedzialnych za obiekt, które są w stanie otworzyć go dla turystów w ciągu maksimum 10 minut od zgłoszenia chęci wejścia/zwiedzania oraz (jeśli jest ono płatne) istnienie podanego do wiadomości publicznej formalnie wyznaczonego cennika za tę usługę.

Stwierdzono faktyczną dostępność 80-89% obiektów szlaku (10 punktów)

Szczegóły: wizja lokalna pozwoliła stwierdzić pełną dostępność 16 obiektów szlaku (64%) – są to obiekty otwarte bez konieczności zgłaszania wizyty, częściowa lub ograniczona dostępność została stwierdzona w przypadku kolejnych 5 obiektów (zob. 3.3.1.) otwartych tylko w niewielkiej części lub przy zgłoszeniu wizyty. W przypadku kolejnych 20% ogółu obiektów szlaku (to jest czterech) dostępność jest niepewna lub jej brak (zob. Rozdz. 3.3.1.) (10)

I.D. b. dostępność komunikacyjna obiektów szlaku:

Dostępność komunikacyjna rozumiana jest jako możliwość bezpośredniego dojazdu do obiektów szlaku autobusem kursowym, autokarem lub samochodem osobowym oraz możliwość zaparkowania dla autokarów i parking dla samochodów w odległości nie większej niż 250 metrów od wejścia do obiektu. Powyższe kryteria spełnia:

75-89 % obiektów (8 punktów):

Ograniczona możliwość parkowania (głównie autokarów turystycznych) istnieje w przypadku następujących czterech obiektów: Bazylika Mariacka w Gdańsku, kościół św. Jakuba w Lęborku, kościół Najśw. Zbawiciela w Ustce oraz kościół św. Jacka Św. Jacka w Słupsku. We wszystkich przypadkach polega ona na większej niż 250 m od obiektu odległości najbliższego miejsca parkowania dla autokarów (8).

Suma punktów za cały podzakres I.D: **18**

Suma za cały Zakres I: 105 punktów

ZAKRES II: OGÓLNA ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA SZLAKU

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu badania pochodzą z dokumentacji szlaku (w podzakresach II. B. i II.C.), z opracowań naukowych na temat szlaku i poszczególnych obiektów (w podzakresie II.A.), z ankiety skierowanej do koordynatora szlaku (w podzakresie II.D.), a w podzakresach II.A. i II.E. także z wizji lokalnej w obiektach szlaku [KAO 1-25].

II. A. Autentyczność obiektów szlaku

Jako obiekty oryginalne rozumiane są takie, które stanowią historyczne lub kulturowe dziedzictwo w oryginalnym miejscu swojego powstania, i nie powstały pierwotnie dla celów ekspozycyjnych ani turystycznych. Jako obiekty wtórne należy rozumieć takie, które stanowią (lub gromadzą i eksponują) obiekty i elementy autentycznego dziedzictwa kulturowego w miejscu innym niż ich pierwotne miejsce powstania albo użytkowania.

Udział obiektów oryginalnych w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś udział obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki nie przekracza 25 % (40 punktów):
W przypadku badanego szlaku za autentyczne i oryginalne uznano wszystkie świątynie, a za wtórne obydwa muzea. Tym samym udział obiektów oryginalnych przekracza 50% (wynosi 92%), udział obiektów wtórnych wynosi 8%, a obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki – 0% (40)

II.B. Zwartość (ciągłość) szlaku

Za odległość pomiędzy każdymi dwoma kolejnymi obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km (15 punktów):

Odległość między poszczególnymi obiektami w żadnym przypadku nie przekracza 30 km (15)

II. C. Liczba obiektów należących do szlaku

a) szlak liczy powyżej 20 obiektów (15 punktów)

Na odcinku pomorskim szlak liczy 25 formalnie zweryfikowanych obiektów (15)

II.D. Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem szlaku:

Brak (0)

II.E. Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

Kryterium obejmuje: 1. brak zagrożeń budowlanych dla zwiedzających, 2. wyposażenie obiektów w WC i węzły sanitarne, 3. estetyczny wygląd zewnętrzny, 4. estetyczny wygląd wewnętrzny, 5. czystość bezpośredniego otoczenia obiektów. Za stan zadowalający w

odniesieniu do konkretnego obiektu uważa się taki, w którym są spełnione wszystkie lub wszystkie poza jednym z wymienionych warunków, z wyjątkiem pierwszego, który musi być spełniony zawsze.

Stan zadowalający szlaku: za 100 % obiektów szlaku w stanie zadowalającym (15 punktów),

Wszystkie obiekty badanego szlaku znajdują się w stanie bardzo dobrym lub zadowalającym, czystość ich otoczenia nie budzi wątpliwości w żadnym też nie występują zagrożenia budowlane dla zwiedzających . Jedynym (jednak ze względu na potrzeby odwiedzających poważnym) mankamentem w tym obszarze oceny jest brak dostępu odwiedzających do węzłów sanitarnych w ogóle lub poza czasem nabożeństw albo brak spełniania kryterium węzła (toaleta, jednak bez przynajmniej umywalki (!) w następujących kościołach: w Linii, Tuji, Gdańsku-Świbnie, Nowym Dworze Gd., Łebie, Izbicy, Smołdzinie, Ustce, św. Jacka w Słupsku, Łebieniu czyli aż w dziesięciu z 23. Zgodnie z zapisem kryteriów, przy braku spełnienia jednego nich poza pierwszym, należy ocenić wszystkie obiekty szlaku jako spełniające warunki poprawnego stanu utrzymania (15)

Suma za cały zakres II: 85 punktów

ZAKRES III: TURYSTYCZNO-KULTUROWY POTENCJAŁ OBIEKTÓW SZLAKU

Konstrukcja oceny w tym zakresie waloryzacji stanowi konsekwencję założeń przyjętych przy definiowaniu szlaków turystyczno-kulturowych, w szczególności tematycznych. Tematyzacja szlaku oznacza bowiem zamiar skierowania jego oferty do konsumentów określonej formy (lub kilku form) turystyki kulturowej. Tematyka niemal każdego systemu linearnego wyrażona jest w jego nazwie i/lub w dokumentacji aktów formalnie stwarzających go oraz uzasadniona w opracowaniach naukowych i popularnych. Badanie potencjału szlaku tematycznego, czyli w znacznej mierze jego siły przyciągania turystów, musi uwzględniać tę deklarowaną tematykę wiodącą. Dlatego w niniejszej analizie potencjału punktacja przypisana obiektom szlaku odpowiadającym tej tematyce, jest znacząco wyższa niż ta przypisana innym zakresom tematycznym.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z opracowań naukowych przytaczanych w bibliografii Raportu, z jego Rozdziału 1 (w odniesieniach historycznych, religijnych i biograficznych), z dokumentacji szlaku (AS i cytowane dokumenty formalne) - w podzakresach III.B., III.I. oraz III.H), z dokumentacji poszczególnych obiektów (w podzakresach III A, III D, III. E i III F, III. G., III.H., III. J.) i z kwestionariuszy obiektów [KAO 1-25]wypełnianej podczas wizji lokalnej (w podzakresach III.C, III.I).

III. A. Znaczenie kulturowe obiektów szlaku zgodne z tematyzacją szlaku:

Zgodność z tematyzacją szlaku oznacza tutaj zgodność tematyczną obiektu z oficjalną nazwą szlaku lub formalnie wyznaczoną i opublikowaną w dokumentacji szlaku jego główną tematyką. W tym wypadku za wiodący przyjęto profil religijny.

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 5) **(10 punktów)**

Bazylika konkatedralna Wniebowzięcia NMP w Gdańsku, największy historyczny, gotycki kościół w Polsce (10)

Kompleks poklasztorny w Kartuzach - największy zabytkowy klasztor zakonu kartuzów w Polsce z najdłuższym działającym konwentem (10)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 5) **(5 punktów)**

Za obiekt o randze regionalnej uznaje się każdy kościół katedralny, sanktuarium diecezjalne i świątynię o randze bazyliki:

Bazylika katedralna św. Trójcy w Gdańsku-Oliwie (5)

Sanktuarium diecezjalne Św. Jakuba w Lęborku (5)

Diecezjalne sanktuarium maryjne w Sianowie (5)

Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku (0)

Ponorbertański kompleks klasztorny w Żukowie (nie ma rangi regionalnej) (0)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3 po 3 punkty)

Dawne opactwo w Gdańsku-Oliwie mieszczące m.in. dwa obiekty szlaku (3)

Kartuski kompleks poklasztorny w Kartuzach (3)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **41**

III B. Eventy zgodne z tematem szlaku:

Wielodniowe regularne eventy tematyczne (od 2 dni trwania) w ramach szlaku (do czterech- za każdy 10 punktów)

Dni Świętego Jakuba w Lęborku (6 dni, lipiec) (10)

Za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów tematycznych powyżej 2 dni (1 punkt za każdy dzień i event do 5 dni, maksymalnie 5 punktów)

Dni Świętego Jakuba w Lęborku (+ 3)

Jednodniowe regularne eventy tematyczne w ramach szlaku (za każdy 5 punktów)

Gdańsk, Odpust Świętego Jakuba Apostoła, 25 Lipca (kościół św. Jakuba, wykracza poza ramy liturgii) (5)

Mikroeventy w ramach obiektów regularne lub na zamówienie (każdy do 5 w skali całego szlaku) (4 punkty)

1) *Lębork: zwiedzanie wieży w wystawę tematyczną w każdą niedzielę (4)*

2) *Lębork Msza Jakubowa w I niedzielę miesiąca (4)*

3) *Lębork Nabożeństwo Jakubowe w każdy czwartek (4)*

Czynne grupy afiliowane przy obiektach zgodne z profilem szlaku (do 5) (6 punktów)

Gdańskie Bractwo Św. Jakuba (6)

Lęborskie Bractwo św. Jakuba (6)

Suma punktów w tym podzakresie: **34**

III.C. Dodatkowe atrakcje tematyczne w obiektach szlaku (do 4 - po 5 punktów)

Gdańsk, kościół św. Jakuba: Translatio Sancti Jacobi, 30 Grudnia (liturgia i spotkanie) (5)

Gdańsk, comiesięczne otwarte spotkania Bractwa Świętego Jakuba (elementy pokazu, świadectwa, prelekcji) (5)

Suma punktów w tym podzakresie: **(10)**

III D. Znaczenie historyczne obiektów szlaku:

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym - do 2) (10 punktów)

Brak (0)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* - do 3) (5 punktów):

Opactwo w Oliwie: miejsce rozmów pokojowych w 1660 roku kończących tzw. Potop szwedzki podpisaniem tzw. Pokoju Oliwskiego **(5)**

Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku – miejsce systematycznego wsparcia dla NSZZ Solidarność w regionie pomorskim, miejsce ważnych spotkań związkowych i politycznych **(5)**

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** - do 3) (2 punkty)

Żukowo, Linia – miejsca związane z etapami tzw. Marszu Śmierci więźniów obozu koncentracyjnego w Stuthoff **(2)**

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów na terenie jednej miejscowości lub gminy - do 3) (2 punkty)

Opactwo w Oliwie **(2)**

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **14**

III.E. Znaczenie biograficzne obiektów szlaku:

Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu międzynarodowym (do 2) (10 punktów)

Bazylika św. Brygidy w Gdańsku - Lech Wałęsa, historyczny przywódca ZSZZ „Solidarność”, przywódca narodowy, Laureat Pokojowej Nagrody Nobla – długoletnie związki z parafią, ważne spotkania z zagranicznymi politykami na plebanii **(10)**

Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu krajowym - do 3) (3 punkty)

Brak (0)

Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu regionalnym* (do 3) (1 punkt)

Opactwo Oliwskie: Opat Jacek Rybicki, wybitny duchowny, polityk i obrońca polskości **(1)**

Kościół św. Jacka w Słupsku Anna de Croy, księżna pomorska – pochówek **(1)**

Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie -do 3 - 1 punkt)

Bazylika Mariacka w Gdańsku - Paweł Adamowicz, polityk, długoletni prezydent Gdańska, ofiara zamachu politycznego w 2019tr.- pochówek w kościele **(1)**

Lębork, siedziba Muzeum -dom narodzin P. Nipkowa (współtwórcy technologii telewizyjnej) **(1)**

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3 – po 2 punkty):

Opactwo Oliwskie **(2)**

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **16**

III F. Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub posiadanie aktualnego znaczenia dla życia religijnego

Ten podzakres uwzględnia się jedynie wówczas, gdy szlak **nie jest** tematyzowany w zakresie religii. Obiekty aktualnie znaczące dla życia religijnego to: sanktuaria, aktualne siedziby biskupie, wielkie centra duchowości, miejsca regularnych i masowych zjazdów o charakterze religijnym itd.)

Ze względu na tematyczny profil szlaku, z potrzeby uniknięcia powtórzeń, w tym podzakresie jego obiektów nie bonitowano (0)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie - **0**

III G. Znaczenie obiektów szlaku lub miejscowości położonych na szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku albo uwzględniony w pozostałych podzakresach (ze względu na możliwość przyciągnięcia do danego obiektu turystów zainteresowanych uprawianiem innych form turystyki kulturowej, w tym podzakresie, bonitacja następuje dodatkowo, niezależnie od uwzględnienia obiektu w innych zakresach).

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym - do 2) (10 punktów)

Brak (0)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* - do 3) (5 punktów)

Bazylika Mariacka w Gdańsku – największa gotycka świątynia Polski – turystyka architektury (5)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** - do 3) (3 punkty)

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku – regionalne (turystyka muzealna, regionalna) (3)

Katedra Oliwska – unikatowe organy barokowe – turystyka artystyczna, w tym muzyczna (3)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy - do 3) (2 punkty)

Opactwo Oliwskie (2)

Suma punktów przydzielonych w tym podzakresie: **13**

III.H. Związek poszczególnych obiektów szlaku lub miejscowości na szlaku z innymi grupami etnicznymi albo z historią innych narodów: (w sumie do 2 obiektów dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum 3 różnych grup narodowych):

Za każdy obiekt lub grupę obiektów o znaczeniu ogólnokrajowym (narodowym) dla danego narodu (5 punktów):

Gdańsk – miejscowość z siedmioma obiektami szlaku, z których część została wzniesiona przez - oraz dla potrzeb - przedstawicieli grupy narodowościowej niemieckiej. Gdańsk odegrał wybitną rolę w historii niemieckich państw (Zakonu Niemieckiego, potem królestwa Prus i Cesarstwa Niemieckiego, oraz organizacji kupieckiej Hanza, a do związków z miastem i jego dziedzictwem poczuwa się znaczna grupa obywateli Niemiec (5)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej **(3)**

Sianowo - Sanktuarium Matki Bożej Królowej Kaszub (3)

Nowy Dwór Gdański – związki tej miejscowości i wielu wsi w gminie z historyczną religijną i etniczną mniejszością menonitów (holenderska, niemiecka) (3)

Kluki, gm. Smołdzino - skansen wsi słowińskiej, historycznej mniejszości etnicznej (3)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3 – po 2 punkty)

Gdańsk – wielka koncentracja obiektów związanych z grupą narodowościowa niemiecką (2)

Kluki, skansen (kilka obiektów) (2)

Gmina Nowy Dwór Gdański – rozproszone zabytki mennonickie (2)

Suma punktów w tym podzakresie: **20** (maksymalna)

III.I. Dodatkowe punkty za ofertę wszystkich obiektów wpisanych powyżej klas:

Za statych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2 punkty)

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku (2)

Muzeum w Lęborku (2)

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników (w pierwszych pięciu obiektach - po 1 pkt):

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku (niemiecki, angielski (1)

Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze pięć obiektów*) (1 pkt)

Bazylika Mariacka w Gdańsku (1)

Bazylika katedralna w Gdańsku-Oliwie (1)

Bazylika św. Brygidy w Gdańsku (1)

Kościół ponorbertański w Żukowie (1)

Kościół św. Jakuba w Lęborku (duchowni lub z muzeum) (1)

Za minimum dwa języki obce w ofercie zamawianych przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu - po 1 punkt):

Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku - niemiecki, angielski (1)

Przewodniki elektroniczne po obiekcie -za pierwsze pięć obiektów) (2 punkty),

Żukowo (kościół i relikty klasztoru) - wirtualne zwiedzanie w systemie rozszerzonej rzeczywistości (AR) (2)

(obok tego wirtualne zwiedzanie - bez komponentu interpretacyjnego (m.in. Bazyliki Mariackiej w Gdańsku, katedry w Gdańsku-Oliwie i tzw. Panorama 3D bazyliki św. Brygidy w Gdańsku) (0)

Za wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w maksimum trzech obiektach) (dodatkowo po 1 pkt)

Brak (0)

Za ofertę zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiektach lub miejscowościach szlaku (do 5 - po 4 punkty za każdą)

Brak (0)

Za własny materiał informacyjny w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów) (1 pkt od obiektu),

*Kolegiata w Kartuzach (1), Kościół św. Jacka w Słupsku (1), Muzeum Pomorza środkowego w Słupsku (1), Kościół i zespół ponorbertański w Żukowie (1), Bazylika Mariacka w Gdańsku (1), Kolegiata w Kartuzach (1), Katedra w Gdańsku – Oliwie (1), Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku (1), Kościół w. Jakuba w Lęborku (1), Kościół i sanktuarium w Sianowie (1), Muzeum w Lęborku (1), Muzeum Pomorza środkowego w Słupsku (0) Razem: **(10)***

Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych w pierwszych pięciu obiektach (po 1 punkcie),

*Bazylika Mariacka w Gdańsku (niemiecki, angielski), Archikatedra Oliwska (niemiecki, angielski), Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku (niemiecki, angielski) **(1+1+1)***

Za sklep obiektowy oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za każdy do 5 - 3 punkty)

*Sklep muzealny w Słupsku **(3)***

*Sklep muzealny w Lęborku **(3)***

*Sklep z pamiątkami w gdańskiej Bazylice Mariackiej **(3)***

*Sklep z literaturą i pamiątkami przy katedrze w Gdańsku-Oliwie **(3)***

Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku - za każdy do 5 - 2 punkty)

*Kiosk muzealny w kompleksie ponorbertańskim w Żukowie **(2)***

Kiosk z literaturą i pamiątkami w bazylice św. Brygidy (0)

Kiosk przykościelny przy kościele św. Jakuba w Gdańsku, ul. Wałowa (asortyment bez związku ze szlakiem i obiektem) (0)

Kiosk przykościelny przy kościele MB Saletyńskiej w Gdańsku-Sobieszewie (asortyment bez związku ze szlakiem) (0)

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **30** (maksymalna).

III.J. Punkty dodatkowe za obiekty unikatowe:

Za każdy obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO w ramach szlaku lub w miejscowości/gminie, przez którą przebiega szlak (25)

Brak w przestrzeni szlaku – (0)

Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (15)

*Opactwo pocysterskie w Gdańsku-Oliwie, na jego terenie dwa obiekty szlaku **(15)***

Pozostałe pomniki historii Gdańsku, jako leżące w tejże gminie miejskiej (w liczbie czterech) - nie są bonitowane (0)

Za każdy obiekt lub obszar unikatowy w skali światowej - do 3) (10 punktów)

*Słowiński Park Narodowy (gm. Smołdzino, Ustka, Główny, Łeba) – obszar objęty światową konwencją przyrodniczą RAMSAR, dodatkowo tzw. wędrujące wydmy **(10)***

Za każdy obiekt unikatowy w skali kraju - do 3) (5 punktów)

*Kluki (wieś i skansen) – jedyne miejsce gromadzące świadectwa zamieszkania etnicznej grupy Słowińców **(5)***

*Raczki Elbląskie (lub Marzęcino) – najniższy punkt lądowy na terenie kraju (depresja lądowa) **(5)***

Suma punktów dodanych w tym podzakresie: **35**

Za całość Zakresu III: **205** punktów

ZKRES IV: OBSŁUGA WŁASNA SZLAKU

Dane zestawione w ramach podzakresów IV.A i IVC. zebrano za pomocą ankiety Koordynatora szlaku (AS) a częściowo także za pomocą kwestionariuszy KAO [1-25] i zweryfikowano w trakcie wizji lokalnej w obiektach szlaku, podczas której badający zapoznaje się na miejscu z tymi elementami informacji i promocji, do których nie jest w stanie dotrzeć podczas kwerendy źródeł i opracowań oraz analizy literatury. Z kolei dane służące potwierdzeniu zapisów w podzakresie IV.B. zebrano z pomocą ankiety AS i badania terenowego [zob. SPATO 1] Dane wykorzystane do oceny systemu w podzakresie IVD. dotyczące oferty pakietowej zebrano w ankiecie Koordynatora Szlaku (AS oraz w trakcie badania gmin w przestrzeni szlaku [KAG 1-13].

IV. A. Informacja i promocja szlaku:

Działanie własnego aktualizowanej witryny internetowej szlaku (10 punktów)

Tak, Pomorska Droga Św. Jakuba: www.pomorskadrogaswjakuba.pl (10)

Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku - do 3 wersji) (za każdą po 3 punkty)

Wersje: niemiecka, rosyjska, angielska, litewska (9)

Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do szlaku, pozostająca w połączeniu z witryną szlaku (do 10 obiektów i stron - za 3 pierwsze po 3 punkty, następne 7 po 1 punkcie):

1) Kościół Św. Jakuba w Gdańsku - www.gdansk.kapucyni.pl/caminowicze (3)

2) Kościół św. Jakuba w Lęborku www.lebork.franciszkanie.pl/grupy-leb/bractwo-jakubowe-lebork (3)

Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji (za każdą po 1 punkt);

Brak w wymienionych wyżej (0)

Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 3 - każdy po 5 punktów)

Pomorska Droga Św. Jakuba, P. Growlik (2017):

www.youtube.com/watch?v=di5QUWmaU4Q (0)

Pomorska Droga Świętego Jakuba, T. Duda (2021) dotyczy odcinka

Zachodniopomorskiego, Zachodniopomorskie:

www.youtube.com/watch?v=YuKJBja4Ntg (0)

Droga św. Jakuba – podążając za "żółtą muszlą" (2014) dotyczy całości szlaku

www.youtube.com/watch?v=HX_ZOarPcHs (zrealizowany w ramach Programu

Recreate), Recreate Lębork (0)

Żaden z filmów nie spełnia warunków bonitacji (okres powstania) (0)

Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty):

Nowsze filmy na temat Katedry Oliwskiej i Bazyliki Mariackiej w Gdańsku nie uwzględniają wątku Drogi ani pielgrzymowania (0)

Książki o szlaku, przewodniki po szlaku (do 3 wydanych w ostatnich 3 latach) (3punkty):
Oprócz podanych w podzakresie IA. - brak (0)

Dodatek za obcojęzyczne wersje książek i przewodników (do 2 pozycji i 4 wersji językowych - po 2 punkty):

Przewodnik Pomorska Droga... (2013) – wersja rosyjska, niemiecka, litewska, angielska (2)

Przewodnik Pomorska Droga Świętego Jakuba -Kultura – natura, duchowość (2)

Albumy o szlaku (do 2 wydań - po 2 punkty):

Brak (0)

Książki, albumy, filmy o poszczególnych obiektach, dostępne na miejscu - do 5, po 3 punkty):

Archikatedra w Oliwie, liczne w sklepie przykościelnym (3)

Bazylika Mariacka w Gdańsku, liczne w sklepie obiektowym (3)

Bazylika Św. Brygidy w Gdańsku, kilka w kiosku obiektowym (3)

Kolegiata w Kartuzach – kilka, dostępne w zakrystii (3)

Zespół ponorbertański w Żukowie – dostępne w przykościelnym muzeum (3)

Muzeum w Lęborku (Biuletyn Muzealny) (0)

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku – Przewodnik po muzeum, monografia zamku) (0)

Razem (15)

Samodzielny udział szlaku w światowych, krajowych lub regionalnych targach turystycznych w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (każde stoisko do trzech - po 4, 2, 1 punkty):

Brak (0)

Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w światowych lub krajowych targach turystycznych w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko w roku do trzech) (2 punkty)

Nie stwierdzono [KAO 1-25] (0)

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ciągu ostatnich 12 miesięcy) (2 punkty)

Nie stwierdzono [KAO 1-25] (0)

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów):

Brak (0)

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (4 punkty)

Łeba Konferencja "Camino" (ogólnopolska konferencja popularnonaukowa, 2 dni we wrześniu [KAO 18] (4)

Inne formy promocji szlaku (5)

Paszport Pielgrzyma, oferta lojalnościowa i weryfikacja użytkownika - dystrybuowany online (5),

Odznaka turystyczna Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba (oddział PTTK, Słupsk) (5)

Całość punktów za ten podzakres: **45** (maksymalna)

IV.B. Oferty wypraw po szlaku:

Stare oferty wycieczek na szlaku lub znacznej jego części (za każdą do 3) (5 punktów)

Przejścia odcinkowe organizowane przez wolontariuszy z Gdańskiego i Lęborskiego Bractwa św. Jakuba oraz wolontariuszy z Elbląga (5)

Pielgrzymki lokalne organizowane przez lokalne grupy Rycerzy Jana Pawła II (5)

Wędrówki odcinkami Drogi, m.in. Po dawnej trasie Lęborskiej Drogi Św. Jakuba, organizowane przez PTTK o. Słupsk i LOT Ziemia Lęborska – Łeba (5)

Oznaczone trasy rowerowe, konne w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (pierwsze 3 - 4 pkt)

Trasy rowerowe aktualnie nie są wyodrębnione jednak cały szlak jest zaplanowany dla turystów pieszych i rowerowych (jakość i możliwość ich użytkowania z perspektywy turystów rowerowych zob. SPATO 2. Niektóre odcinki trasy szlaku przebiegają w ciągu ścieżek rowerowych [SPATO 1]. (4+4+4)

Oznaczone trasy piesze w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze 3) (4 punkty)

Trasa szlaku jest poprawnie i w całości oznaczona w przestrzeni miejskiej Lęborka, Kartuz i Żukowa [SPATO 1] (4+4+4)

Historyczna, funkcjonująca stale linia kolejowa lub żegluga, towarzysząca szlakowi (5 punktów)

Brak (0)

Całość punktów za ten podzakres: **20** (maksymalna)

IV.C. Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

Pakiety turystyczne, związane z tematem szlaku jako całości lub znacznej jego części (każdy do 4) (5 punktów)

Brak (0)

Pakiety dla poszczególnych obiektów szlaku*, nie związane z całością szlaku (każdy do 4) (4)

Nie stwierdzono [KAO 1-25] (0)

Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku**, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdą miejscowość do 4 - 3 punkty)

Nie stwierdzono (0)

Pakiety dla miejscowości położonych przy szlaku***, nie związane z tematem szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (za każdy do 3) (1 punkt)

Gdańsk (5 pakietów) [KAG 04] (2)

Stegna pakiet rekreacyjny Farma Jantar [KAG 02] (2)

Ustka, miejski Karnet Uzdrowski [KAG11] (2)

Łeba, Travel Host - rabaty na restaurację i atrakcje [KAG 09] (0)

Całość punktów za ten podzakres: **6**

IV. D. Inne elementy obsługi turystycznej:

Działanie własnej organizacji turystycznej szlaku (LOT) (10)

Brak (0)

Istnienie uprawnień przewodnickich na szlak (5)

Brak (0)

Istnienie własnej literatury periodycznej (czasopismo szlaku, wychodzące przynajmniej dwa razy w roku - 5 punktów)

Brak (0)

Całość punktów za ten podzakres: **0**

Za całość Zakresu IV: **65** punktów

ZAKRES V: POZOSTAŁA OFERTA SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU W PRZESTRZENI SZLAKU

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z opracowań na temat geografii turystycznej Polski lub poszczególnych regionów, z ogólnodostępnych informatorów turystycznych regionów i miejscowości, z ministerialnych i regionalnych list obiektów muzealnych, z aktualnych list obszarów chronionej przyrody, z aktualnego (2023) Rocznika Statystycznego GUS oraz z kwestionariuszy gmin w przestrzeni szlaku [KAG 1-13].

V.A. Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku:

Za obszar szlaku uważany jest teren wszystkich podstawowych jednostek administracyjnych (gmin), przez które przebiega trasa szlaku i na których terytorium zlokalizowane są jego obiekty.

V.A.a. muzea poza szlakiem lub poza tematem szlaku:

O znaczeniu krajowym z kolekcjami lub eksponatami o znaczeniu międzynarodowym (do 3) (po 7 punktów):

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (7)

Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku (7)

O znaczeniu krajowym (lista ministerialna MKiDN) (do 3- po 4 punkty)

Muzeum Narodowe w Gdańsku (4)

Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku (4)

O znaczeniu regionalnym* (do 3) (po 3 punkty)

Muzeum Bursztynu w Gdańsku (3)

Muzeum Kaszubskie, Kartuzy (0)

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku (uwzględnione powyżej) (0)

Muzeum Archidiecezjalne w Gdańsku-Oliwie (0)

O znaczeniu lokalnym** (do 4) (po 1 punkcie)

Muzeum w Lęborku (uwzględnione powyżej) (0)

Muzeum Bursztynu, Stegna (0)

Muzeum w Żuławskim Parku Historycznym, Nowy Dwór Gdański (0)

V.A.b. inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach szlaku:

O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku - po 5 punktów)

Twierdza Wisłoujście (Pomnik Historii), Gdańsk (5)

Pomnik i relikty Polskiej Wojskowej Składnicy Transportowej Westerplatte, Gdańsk (5)

Pomnik Poległych Stoczniovców i Sala BHP Stoczni Gdańskiej, Gdańsk (5)

O znaczeniu regionalnym (do 3 na całym szlaku -po 3 punkty)

Żuławska Kolej Dojazdowa, gm. Nowy Dwór Gdański i Stegna (1)

Domy podcieniowe (pomenonickie), gm. Nowy Dwór Gdański (1)

O znaczeniu lokalnym* (do 4 na całym szlaku) (po 1 punkcie)

Żuławski Park Historyczny, Nowy Dwór Gdański (1)

Kościół Św. Katarzyny, Gdańsk (0)

Kościół św. Mikołaja, Gdańsk (0)

Zamek Krzyżacki w Lęborku (0)

Elektrownia wodna w Smołdzinie (0)

Latarnika Morska Czotpino w gminie Smołdzino (0)

Cmentarze menonickie, gm. Nowy Dwór Gdański, Stegna (m.in. w Niedźwiedzicy) (0)

Dawny dwór starościński w Mirachowie (0)

Miejsce Pamięci pomordowanych w lesie w Kaliskach, gm. Kartuzy (0)

V.A.c. lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o tematyce historycznej lub kulturowej:

Materialne (spełniające wszystkie kryteria tras materialnych (do 5 - po 4 punkty)

Brak (0)

Realne lub wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5) (po 2 punkty):

Gdańsk, Spacer po Oliwie (2)

Gdańsk, Szlak turystyczny "Westerplatte" (2)

Gdańsk, Śladami Güntera Grassa w Gdańsku (0),

Gdańsk, Szlak "Śladami Jana Heweliusza" (0),

Gdańsk, Wielokulturowa Tożsamość Miasta (0)

Śladami bursztynu po Gdańsku (0)

Gdańsk, Droga Królewska (0)

Gdański Szlak Wodociągowy (0)

Elbląg Trasa Piekarczyka, realna (brak bonitacji – poza obszarem województwa) (0)

Słupsk, Szlak Murali (2)

Słupsk, Szlakiem Słupskiego Tramwaju (2)

Lebork, Trasa średniowiecznego Lęborka wzdłuż obwarowań miejskich (2)

Lębork, Miejska Trasa Turystyczna Paula Nipkowa (0)

Żukowo (i okolice) Trasa (Szlak) Marszu Śmierci m.in w Żukowie (0)

V.A.d. eventy poza tematem szlaku:

Regularne eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu międzynarodowym lub krajowym, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech) (5pkt)

Gdańsk, Festiwal Szekspirowski, lipiec, trwa 7 dni (5)

Gdańsk, Jarmark Dominikański, trwa 3 tygodnie, lipiec-sierpień (5)

Słupsk, Festiwal Pianistyki Polskiej, 5 dni, wrzesień (5)

Regularne eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu przynajmniej regionalnym,

odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech* - po 3 punkty):

Słupsk, Rock nad Słupią, 2 dni, sierpień (0)

Słupsk, Komeda Jazz Festiwal, 4dni, październik (0)

Ustka, Festiwal uzdrowiskowy, 3 dni, lipiec lub sierpień (0)

Łeba, Nadmorskie Letnie Kursy Muzyczne z koncertami, 2 dni, lipiec (0)

Majówka w Wilkowie Nowowiejskim (próba bicia rekordów Księgi Guinnessa), maj, 2 dni (0)

Grupy rekonstrukcji historycznej, czynne w gminach, przez które przebiega szlak, nie związane z tematem szlaku ani jego obiektami** (za każdą do 3 - 2 punkty):

Lęborskie Bractwo Historyczne (0)

Gdańsk: Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej, Gdańska Szkoła Rycerska, Gdańska Szkoła Fechtunku Bractwa św. Jerzego, Chorągiew Ziemi Gdańskiej i kilka innych (0)

Suma punktów w całym podzakresie V.A.: **40** (maksymalna)

V.B. Pozostała oferta kulturowa na obszarze szlaku:

Grupy atrakcji, zestawione w podzakresie V.B. mają charakter uzupełniający w stosunku do atrakcji tematycznych i pozostałych obiektów służących bezpośrednio turystyce kulturowej. Taka oferta przyciąga także indywidualnych konsumentów pakietów pobytowych, posiadających czas wolny w większym zakresie i organizujących go sobie samodzielnie. Potencjał szlaku w stosunku do tych grup turystów ulega zatem w pewnym stopniu zwiększeniu - proporcjonalnie do istniejącej różnorodności oferty kulturowej.

V.B.a. atrakcje kulturalne i rozrywka na szlaku:

Funkcjonujące stale placówki teatralne w miejscowościach (gminach) szlaku (za pierwsze trzy miejscowości - po 2 punkty)

Gdańsk, Teatr Wybrzeże, Gdański Teatr Szekspirowski (2)

Słupsk, Nowy Teatr im. Witkacego (2)

Elbląg, Teatr im A. Sewruka (niebonitowany, poza obszarem woj. pomorskiego) (0)

Filharmonia w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy obiekty - po 2 punkty):

Gdańsk, Polska Filharmonia Bałtycka (2)

Słupsk, Filharmonia Sinfonia Balitca (2)

Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy - 2 punkty)

Gdańsk, Opera Bałtycka (2)

Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (pierwsze dwie placówki - po 2) **Brak (0)**

Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwsze trzy oferty - 2 punkty)

Elbląska Orkiestra Kameralna (niebonitowana – poza obszarem woj. pomorskiego) (0)

Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4 - 1 punkt)

Multikino, Słupsk (1)

Kino Helios, Gdańsk, inne (1)

Kina sezonowe, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku* (do 4 - 1 punkt)

Lęborskie Kino Fregata w Centrum Kultury (1)

Kartuskie Centrum Kultury (kino) (1)

Kino Delfin, Ustka (0)

Kino Rybak, Łeba (0)

Kino Żuławy w ŻOK, Nowy Dwór Gdański (0)

Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki w miejscowościach na szlaku (do 4 - 1 punkt)

Gdańsk: Tkacka Music Club, Klub Parlament, Studiu 1 Music Club, inne (1)

Słupsk: Crystal Club, 13 Club, inne (1)

Lębork: Club Havana, Club Różana (1)

Kartuzy: Tam Gdzie Zawsze (1)

V.B.b. kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech) (po 2 punkty)

Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym na terenie gmin przy szlaku (za każdą jednostkę) (po 4 punkty):

Słowiński Park Narodowy (gm. Smołdzino, Głównicyce) (4)

Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech) (po 2 punkty)

Kaszubski Park Krajobrazowy (gm. Kartuzy, Linia) (2)

Park Krajobrazowy Dolina Rzeki Słupi (gm. Słupsk, Ustka) (2)

Rezerwat przyrody (poza parkami narodowymi na terenie gmin przy szlaku** (do 3 - 1 pkt):

Rezerwat Jar Rzeki Raduni (gm. Żukowo) (1)

Rezerwat Źródlika w Dolinie Ewy (Gdańsk) (0)

Rezerwat Mierzeja Sarbska (Łeba) (0)

Rezerwat Lubygość, gm. Kartuzy (0)

Rezerwat Torfowiska Pobłockie, gm. Głównicyce (0)

Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty) (2 punkty)

Ogród Zoologiczny w Gdańsku-Oliwie (2)

Ogród Botaniczny w Gdańsku-Oliwie (2)

Ogród przy rezydencji, park kulturowany (za pierwsze dwa - po 1 punkcie)

Oliwa, dawny park opacki (niebonitowany jako część zespołu Ogródu Botanicznego) (0)

Park miejski duży kulturowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (pierwsze dwa- po 1 punkcie)

Park Kultury i Wypoczynku, Bulwary nad Słupią, inne Słupsk (1)

Park Oliwski, inne, Gdańsk (1)

Park Asesora, Park Solidarności, inne, Kartuzy (0)

Park im. B. Chrobrego, Lębork (0)

Suma punktów w całym podzakresie V.B.: **20** (maksymalna)

V.C. Pozostała oferta turystyczna na obszarze szlaku

V.C.a. miejsca aktywnego wypoczynku:

Jako centra aktywnego wypoczynku należy tu rozumieć ośrodki oferujące przynajmniej trzy różne typy takiego wypoczynku (w tym także o charakterze turystyczno-sportowym)

oraz możliwość spożycia pełnowartościowego posiłku na miejscu. Ośrodki nie spełniające tych warunków określone są tu jako miejsca aktywnego wypoczynku.

Centra aktywnego wypoczynku (do 3 - po 2 punkty):

Słupsk, okolica: Dolina Charlotty, kompleks aktywnej rekreacji (2)

Gdański Ośrodek Sportu (wiele miejsc zarządzanych przez ten podmiot) (2)

Ustka, Centrum Sportów Wodnych (2)

V.C.b. inne atrakcje przyrodnicze:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (3 punkty)

Brak w przestrzeni szlaku (0)

Jeziora (zdadne do kąpielii, dostępne)(za pierwsze dwa akweny - po 2 punkty)

Kartuzy, Jezioro Klasztorne Duże (2)

Gm. Żukowo, Jezioro Osowskie (2)

Gm. Ustka, Jezioro Gardno (częściowo obszar chroniony) (0)

Gm. Łeba, gm. Główny, Jezioro Łebsko (0)

Brzeg morski na terenie którejkolwiek miejscowości szlaku (3 punkty)

Łeba, Ustka (3)

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku - 1 punkt)

Gm. Kartuzy, Diabelski Kamień, k. Mirachowa, gład narzutowy (1)

Gm. Główny, Dęby szypułkowe w Żoruchowie (1)

V.C. c. pozostałe atrakcje turystyczne

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku - po 1 pkt.)

Wieża kościoła św. Jakuba w Lęborku z punktem widokowym (1)

Wieża bazyliki Mariackiej w Gdańsku z tarasem widokowym (1)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (pierwsza oferta 3 pkt):

Lot widokowy (zapoznawczy) samolotem – Aeroklub Gdański (3)

Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma różnymi przystankami w miejscowościach szlaku (za dwie pierwsze - 3 punkty)

Brak (0)

Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z tylko jednym przystankiem w miejscowościach szlaku* – (za dwie pierwsze - po 1 punkcie)

Kolej Żuławska, wąskotorowa, (Nowy Dwór) (1)

Stać lub sezonowa regularna oferta turystycznych rejsów morskich w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie - 3 punkty):

Ustka, rejsy spacerowe statkiem Galeona i inne (3)

Gdańsk, rejsy turystyczne na Westerplatte, po Zatoce Gdańskiej, na Hel i inne (3)

Gm. Stegna (Mikoszewo), rejsy morskie („Morskie Safari”) (0)

Łeba, wycieczki statkiem (0)

Stać lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach łącząca przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze dwie - 3 punkty)

Brak (0)

Stała lub sezonowa* oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie - 1 punkt)

Mikoszewo/Świbno, rejsy po ujściu Wisły i do rezerwatu Mawia Łacha (1)

Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum 2 różne miejscowości szlaku) z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze 3) (3 punkty):

Brak (0)

Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum 2 miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze 3) (1 punkt)

Trasy w Gdańsku łączą wprawdzie poszczególne obiekty szlaku, jednak pozostają w obrębie jednej gminy. Oznaczone trasy rowerowe w okolicach Lęborku nie łączą różnych miejscowości z obiektami szlaku (0)

Suma punktów w całym podzakresie V.C.: **20 punktów** (maksymalna)

V. D. Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną szlaku

V.D.a. Krzyżowanie się szlaków turystycznych:

Uwzględnienie tego podzakresu jest spowodowane możliwością zainteresowania się turystów zwiedzających jeden szlak tematyką drugiego szlaku i wynikającą stąd potencjalną szansą powrotu tych turystów w późniejszym terminie dla zwiedzenia drugiego szlaku, a w przypadku turystów indywidualnych możliwością zmiany planów, polegającej na przynajmniej częściowym uwzględnieniu także drugiego szlaku w ich programie zwiedzania.

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze 3 – po 5 punktów):

Szlak Cysterski (pętla pomorska) - (wspólne obiekty: archikatedra Św. Trójcy w Gdańsku-Oliwie, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku) (5)

Europejski Szlak Gotyku Ceglanego (wspólny obiekt bazylika Mariacka w Gdańsku) (5)

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze 3)* (3 punkty):

Szlak Kulturowy Kanału Elbląskiego (w Elblągu i gm. Elbląg, - bez wspólnych obiektów) (3)

Szlak Zamków Gotyckich (Lębork) (0)

Szlak Kopernikowski (Nowy Dwór Gdański, Gdańsk) (0)

Szlak Hanzji (Gdańsk) (0)

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze 3 - 3 punkty):

Brak (0)

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu

regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze 3* - po 2 punkty):

Szlak Menonitów (gm. Nowy Dwór Gdański) (0)

Pomorski Szlak Zabytków Hydrotechniki (Smółdzino; gm. Stegna, Gdańsk, Nowa Wieś Lęborska, g. Głównicyce) (0)

Pomorski Szlak Bursztynowy (Gdańsk, Słupsk, Stegna, Łeba) (0)

Szlak Latarni Morskich (gm. Smółdzino, Gdańsk, Ustka) (0)

V.D. b. Duże miasta na szlaku:

Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku (za każde do 3 – po 4 punkty):

Gdańsk - 486 tys. (4)

Miasta posiadające 100-250 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku* (za każde do 3 - 3 punkty)

Elbląg, 113 tys. (niebonitowany – poza obszarem woj. pomorskiego) (0)

Miasta posiadające 50-100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do 3 - 1 punkt):

Słupsk – 86 tys. (1)

Suma punktów w całym podzakresie V.D.: **18**

Za całość Zakresu V: **98** punktów

ZAKRES VI: INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA I KOMUNIKACYJNA

Oferta noclegowa jest oceniana w odniesieniu do jej różnorodności (od najwyższych kategorii do hoteli i pensjonatów). Jest to racjonalne z uwagi na zróżnicowane możliwości finansowe różnych grup turystów kulturowych i na ich wymagania w zakresie standardu tych usług. Obiekty gastronomiczne są badane pod kątem istnienia specyficznej oferty kuchni tradycyjnej i regionalnej, preferowanej przez liczną grupę turystów kulturowych. Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z kwestionariuszy gmin w przestrzeni szlaku (KAG 1-14) i Zestawień Obiektów Noclegowych i Gastronomicznych (ZONiG 1-14) sporządzonych również dla każdej gminy posiadającej obiekty szlaku. Każdorazowo konsultowano je podczas badania terenowego w miejscach informacji turystycznej danej gminy względnie (przy ich braku) w urzędzie miejskim lub gminnym. Infrastrukturę komunikacyjną weryfikowano za pomocą ogólnie dostępnych danych (podmiotów zarządzających tą infrastrukturą i przewozami), również konsultowanych w ośrodkach lokalnej informacji turystycznej.

VI.A. Baza noclegowa na szlaku:

W każdej kategorii usług noclegowych dla celów oceny potencjału liczone są w pierwszej kolejności obiekty w miejscowościach kluczowych szlaku (por. Zakres I.B).W takim przypadku w pierwszej kolejności uwzględnia się zakłady noclegowe tak zlokalizowane, by mogły zaspokoić potrzeby turystów zwiedzających odległe wzajemnie od siebie

obiekty szlaku (w przypadku szlaku pieszego – by znajdowały się nie dalej niż 5-6 km od tych obiektów). W przypadku większej liczby obiektów w danej kategorii uwzględniany jest ten położony najbliżej kluczowego obiektu szlaku. Do tej części waloryzacji wybierane są obiekty z głównej (podstawowej) trasy szlaku. Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech miejscowościach z obiektami kluczowymi (Gdańsk, Lębork i Łeba) lub położony w promieniu 5-6 kilometrów od obiektu kluczowego szlaku: w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii - po 2 punkty):

Hotele kategorii 5*****

Gdańsk – Hilton Gdańsk, ul. Targ Rybny 1 (2)

Lębork – brak (0)

Łeba – brak (0)

Hotele kategorii 4****

Gdańsk – Hotel Almond Business & SPA Gdańsk, ul. Toruńska 12 (2)

Lębork – Brak (0)

Łeba – Brak (0)

Hotele kategorii 3***

Gdańsk – Hotel Number One Gdańsk Centrum, ul. Jagłana 4 (2)

Lębork – brak (0)

Łeba – Hotel Wodnik 3***, ul. Nadmorska 10 (2)

Hotele kategorii 2**

Gdańsk – Hotel Ibis, ul. Jana Heweliusza 24 (2)

Lębork – Hotel Vega, ul. Bohaterów Monte Cassino 9, Lębork (2)

Łeba – Hotel Nadmorski 2*, ul. Nadmorska 9c (2)

Hotele kategorii 1*

Gdańsk – brak (0)

Lębork – brak (0)

Łeba – brak (0)

Hostele

Gdańsk – Five Point Hostel, ul. Podmurze 2 (2)

Lębork – brak (0)

Łeba – brak (0)

Pensjonaty i apartamenty rejestrowane:

Gdańsk – Villa Albatros, ul. Leszka Białego 12 (2)

Lębork – Lęborska Kajuta, ul. Krzywoustego 32, Lębork (2)

Łeba – Pensjonat Angela, Plac Dworcowy 2a (2)

Schroniska turystyczne lub młodzieżowe, campingi:

Gdańsk – Szkolne Schronisko Młodzieżowe, ul. Wałowa 21(2)

Lębork – Camping Tina, ul. Kusocińskiego 54, Lębork (2)

Łeba – Dom Turysty, ul. Kościuszki 66 (2)

Inne nie skategoryzowane stałe usługi noclegowe (**domy pielgrzyma**, pokoje gościnne, stacje turystyczne):

Gdańsk – Dom Pojednania i Spotkań im. św. Maksymiliana M. Kolbego, ul. Św. Trójcy 4 (2)

Lębork – Dom Pielgrzyma przy kościele Św. Jakuba Ap. (2)

Łeba – Pokoje dla pielgrzymów w Centrum Boleniec w sąsiedztwie kościoła św. Jakuba.

(2)

Gospodarstwa agroturystyczne:

Gdańsk – Gospodarstwo Agroturystyczne Przystań, ul. Jachtowa 3 (2)

Lębork – Agroturystyka K. i K. Borsukowie, Lebork, ul. Bukowina 18 (2)

Łeba - Agroturystyka Zielony Domek, Szczenurze, Pomorska 53 (5 km), (2)

Suma punktów za cały podzakres VI.A.: **40**

VI B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne

Restauracje funkcjonujące w strukturze obiektów szlaku (do 5 lokali- po 4 punkty)

Brak (0)

Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do 5 - po 2 punkty za obiekt)

Nie dotyczy (0)

Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach na szlaku (do 5* - po 2 punkty; za takie w miejscowościach na wybrzeżu uznano też tawerny i restauracje z tradycyjnym menu rybnym):

Gospoda Mały Holender, Żelichowo 31a, gm. Nowy Dwór Gd. (2)

Zafishowani, ul Tokarska 6, Gdańsk (2)

Matizer Noga, Sianowo (2)

Śledź ten bar, ul. Staromiejska 1, Lębork (2)

Tawerna Rybacka, ul. Wybrzeże 1, Łeba (2)

Karczma Kaszubianka, ul. Kościuszki 19, Łeba (0)

Restauracja Gdańska, ul. Świętego Ducha 16/24, Gdańsk (0)

Karczma pod Kluką, ul. Kaszubska 22, Słupsk (0)

Wędzarnia Ryb Meduza, Gardno Wielkie (0)

Restauracja "Zatoka Stegna", Stegna ul. Gdańska 2 (0)

Restauracja Pod Jabłoniami, Rzuszcze 12, gm. Głównicyce (0)

Inne restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku (do 5** - nie bonitowane z powodu stwierdzenia funkcjonowania restauracji z poprzedniej kategorii):

Karczma Rycerska, Aleja Wolności 9, Lębork (0)

Lewinek, ul. Targowa 51, Lębork (0)

Tam Gdzie Zawsze, ul. Nadmorska 5a, Łeba (0)

Karczma Sielska Zagroda, ul. Gdańska 12, Nowy Dwór Gdański (0)

Intryga, ul. Jana Kozińskiego 2-3, Słupsk (0)

Paleta Smaków u Bernackich, ul. Bohaterów Warszawy 26, Smołdzino (0)

Ponadto w przestrzeni szlaku i na jego trasie funkcjonuje szereg innych restauracji z ofertą kuchni staropolskiej

Dodatkowe punkty za każdą z bonitowanych restauracji czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację, do 5)

Zafishowani, Gdańsk, do 23.00 (1),

Dodatkowo za regularną ofertę kulturalną, związaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji z kuchnią regionalną lub tradycyjną (do 5 - po 2 punkty):

Brak (0)

Dodatkowo za ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji lub ofertę tematyczną nieregularną (do 5 restauracji - po 1 punkcie)

Restauracja Anna de Croy, Słupsk, koncerty kameralne (1)

Dodatkowe punkty za oryginalne produkty kulinarne związane z tematem szlaku (do 5 po 2):

Brak (0)

Suma punktów za cały podzakres VI.B: **12**

VI.C. Komunikacja służąca turystyce:

VI. C. a. Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku)

Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą w odległości mniejszej niż 50 km od międzynarodowego portu lotniczego (pierwsze dwa obiekty - po 5 punktów):

Tylko jeden obiekt kluczowy szlaku (kościół św. Jakuba w Gdańsku, ul. Wałowa) leży w odległości nie większej niż 50 km od międzynarodowego portu lotniczego (PL Gdańsk-Rębiechowo im. L. Wałęsy (5)

W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska krajowego* (3 punkty za pierwsze dwa) (6)

Brak (0)

Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej - za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów):

Gdańsk, kościół św. Jakuba – zjazd z autostrady A1, drogi ekspresowej S-7) (5):

Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały szlak) (2)

Lębork, DK 6 (Szczecin – Gdańsk) (2)

Gdańsk, DK 6 (w okolicach Gdańska jako S-6) (2)

Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3):

Gdańsk Główny, ranga 1 (3)

Pozostałe* dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (każdy 2 punkty):

PKP Łeba, ranga 3 (2)

PKP Lębork, ranga 2 (2)

Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty):

Dworzec Autobusowy w Gdańsku (2)

Dworzec Autobusowy Lębork (2)

PKS Łeba przy dworcu PKP, więcej niż 6 połączeń (2).

VI C. b. Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

Stała linia **turystyczna**: kolejowa, autobusowa lub mikrobusowa, łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe (za 3 pierwsze po 5 punktów):

Lębork – Łeba, PKP i PKS – plus sezonowy rozkład jazdy pociągów - łączy tylko trzy

obiekty szlaku (dwa w Lęborku i jeden w Łebie, choć dwa z nich są kluczowe) (0)

Ustka – Lębork, PKP i PKS plus sezonowy rozkład jazdy pociągów, łączy tylko trzy obiekty szlaku, w tym żaden nie jest kluczowy (0)

Gdańsk, komunikacja miejska (obejmuje Głównie Miasto i Gdańsk-Oliwę) oraz Gdańska Szybka Kolej Miejska, łączy bezpośrednio (bez konieczności przesiadania) w sumie 5 obiektów szlaku, z których tylko jeden jest kluczowy (0)

Okresowa/sezonowa linia **turystyczna**, łączy przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe* (za 3 pierwsze po 3 punkty):

Sezonowe linie turystyczne w Gdańsku łączy kilka obiektów szlaku, wśród których tylko jeden ma status kluczowego - brak (0)

Dodatkowe kursy **regularnych** linii kolejowych lub autobusowych w sezonie turystycznym (za pierwsze 5 po 2 punkty)

Sezonowe połączenia kolejowe, w tym m.in. IC Pobrzeże relacji Łódź-Kołobrzeg przez Gdańsk, łączy w sumie 7 obiektów szlaku, w tym dwa kluczowe (w Gdańsku i Lęborku).

Te same obiekty łączy przewozy autobusowe FlixBus **(2)**

Gdańsk-Łeba, IC Delfin relacji Warszawa Zachodnia – Łeba łączy w sumie 6 obiektów szlaku, w tym dwa kluczowe (w Gdańsku i Łebie). Te same obiekty łączy przewozy autobusowe FlixBus i Lider **(2)**

Oferta regularna bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączy przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze 5 po 3 punkty):

Nie stwierdzono (linie turystyczne wózków elektrycznych w Gdańsku ograniczają się do jednej miejscowości na szlaku) (0)

Stać lub sezonowa oferta regularna bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączy obiekty w jednej miejscowości szlaku* (pierwsze 3 po 2 punkty):

Gdańsk, turystyczne wózki elektryczne, m.in. Firmy City Tour, w ramach trasy regularnej Stare i Głównie Miasto, możliwy także kurs na zamówienie, w tym do Oliwy **(2)**

Suma punktów za cały podzakres: VI.C: **33**

Za całość Zakresu VI: **85** punktów

Zsumowany wynik oceny bonitacyjnej we wszystkich zakresach dla całego systemu wynosi 637 punktów (na 1000 możliwych do osiągnięcia).

Po wypełnieniu kwestionariusza waloryzacyjnego dla szlaku całość punktacji zestawiono w postaci tabeli zbiorczej (Tab. 4) z rozbiciem na punktację w poszczególnych zakresach i podzakresach.

Tabela 4. Pomorska Droga Świętego Jakuba (odcinek pomorski) - zestawienie punktacji bonitacyjnej w poszczególnych zakresach dla szlaku tematycznego

Zakres waloryzacji	podzakres	uzyskana punktacja	możliwych punktów:	Uwagi
Zakres I: Organizacja szlaku	A. tematyzcacja szlaku	45	50	
	B. oznaczenie szlaku	18	50	
	C. koordynacja szlaku	24	50	
	D. dostępność obiektów	18	50	
	Suma za cały zakres I	105	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. ciągłość szlaku	15	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	15	15	
	Suma za cały zakres II	85	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	41	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	34	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	10	20	
	D. znaczenie historyczne	14	20	
	E. znaczenie biograficzne	16	20	
	<i>F. znaczenie religijne</i>	<i>0</i>	<i>20</i>	<i>bez bonitacji - profil szlaku</i>
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	13	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	20	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	30	30	
	J. dodatek: obiekty unikalne	30	50	
	Suma za cały zakres III	208	300	
Zakres IV: Obsługa własna szlaku	A. promocja szlaku	45	45	
	B. oferty wypraw	20	20	
	C. oferta pakietowa	6	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma za cały zakres IV	65	100	
Zakres V:	A. inna turystyczno-kulturowa	40	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	

Pozostała oferta turystyczna szlaku	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	18	20	
	Suma za cały zakres V	98	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	40	60	
	B. gastronomia	12	60	
	C. komunikacja	33	80	
	Suma za cały zakres VI	85	200	
Suma dla Szlaku:	Za wszystkie zakresy razem:	640	1000	

Źródła waloryzowanych danych: AS -ankieta koordynatora, badanie terenowe [KAG 1-14; ZONiG 1-14, KAO 1-25].

3.1.2. Interpretacja wyników

Została ona przeprowadzona – zgodnie z przyjętą metodologią – na podstawie rozkładu punktacji w wyżej zamieszczonym formularzu bonitacyjnej inwentaryzacji, waloryzacji i oceny potencjału waloryzacji odcinka Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba przebiegającego przez region.

Zgodnie z kryteriami oceny potencjału regionalnych szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt, 2010, s. 164] stwierdzona punktacja ogólna (**640 punktów**, mieszczący się w przedziale między **625-745** punktów) klasyfikuje badany system na jego pomorskim odcinku jako szlak tematyczny o **dużym** potencjale turystycznym, co pozwala wnioskować o racjonalności ewentualnych zabiegów na rzecz jego rozwijania. Jednak znacznie bardziej kompletny obraz stanu badanego systemu ukazują rezultaty bonitacji waloryzacyjnej w poszczególnych zakresach badania [Tamże, s. 164-173].

Z punktu widzenia organizacji (poziomu rozwinięcia systemu) Droga Świętego Jakuba na swoim regionalnym odcinku w granicach województwa Pomorskiego jest **szlakiem realnym**. Ten predykat został zweryfikowany bonitacją w przedziale między **60 a 159 punktów w** wszystkich podzakresów **w Zakresie I** (A, B, C i D). Było to łącznie **105** punktów, system zaś spełnia warunek nie otrzymania minimalnego pułapu 0 punktów w żadnym z podzakresów (było to odpowiednio: 45, 18, 24 i 18 punktów). Ta suma i rozkład punktów wskazują na znaczące braki w odniesieniu do przynajmniej dwóch z czterech kryteriów organizacji szlaku (tutaj: I.B. i I.D.). Odnośne wyniki cząstkowe uniemożliwiają sklasyfikowanie szlaku jako w pełni dostępnego dla zwiedzania oraz kompletnie oznaczonego w terenie, by mógł uchodzić za produkt materialny, to jest w pełni rozwinięty. Jednocześnie jednak badany system spełnia przynajmniej połowicznie większą część kryteriów (zawsze powyżej 2%, przeciętnie ponad 50% możliwej punktacji) nowoczesnego produktu turystyczno-kulturowego, to jest obszaru recepcji turystycznej o strukturze linearnej.

Pomorski Odcinek Pomorskiej Drogi Św. Jakuba jest **szlakiem o średniej atrakcyjności turystycznej**. System otrzymał w całym zakresie II oceny punktację powyżej 70 punktów (w jego wypadku było to **85 punktów**), ale w jednym z podzakresów (II.E.) było to 0 punktów. Na ten wynik wpłynął zupełny brak usługi transportowej oferowanej przez szlak lub podmioty działające w jego imieniu dla swoich użytkowników. Zrozumiałym jest, że szlak typowo pielgrzymkowy takiej usługi nie oferuje, jednak wyklucza to udział innych niż pielgrzymi grup turystów kulturowych w jego eksploatacji, a także poważnie ogranicza udział osób niepełnosprawnych i grup podejmujących wędrowkę pod warunkiem zapewnienia transportu bagażu między punktami etapowymi.

W kluczowym dla oceny potencjału turystyczno-kulturowego zakresie III badany system należy sklasyfikować jako **szlak o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej**. Takie jego zaszeregowanie jest rezultatem 1) osiągnięcia w całym zakresie III waloryzacji wyniku w granicach 180-239 punktów (tu: **208**), a jednocześnie 2) w liczonych łącznie podzakresach III.A, III.B i III.C, (decydujących o atrakcyjności tematycznej) punktacji nie niższej niż 80 punktów (tu: **85 punktów**), natomiast 3) w podzakresach III.D, III.E, III.F, III.G i III.H (ustalających atrakcyjność dla innych form turystyki kulturowej) łącznego wyniku powyżej 60 punktów oraz przynajmniej w dwóch z tych podzakresów nie mniej niż 12 punktów (tu: **63 punkty i 20 punktów w podzakresie III H: turystyka etniczna**), 14 w podzakresie III D. (turystyka historyczna) oraz 16 w podzakresie III E (turystyka biograficzna). O ile jednak (maksymalna) punktacja w podzakresie III.E, wskazującym na potencjał turystyki etnicznej rozkłada się na różne miejscowości z obiektami szlaku, to w podzakresach odnoszących się do turystyki historycznej i biograficznej (wyniki ponadprzeciętne, jednak nie maksymalne) odzwierciedla ona potencjał głównie jednej miejscowości: Gdańska. Wynik wskazuje zatem na silny potencjał szlaku jako systemu eksploatacji wieloetnicznego dziedzictwa Pomorza, z uwzględnieniem grup narodowych (głównie niemieckiej i holenderskiej) i etnicznych (kaszubskiej, a w jej obrębie także słowińskiej).

W zakresie IV oceny, określającym skalę usług własnych szlaku i promocyjną aktywność podmiotu zarządczego system został sklasyfikowany jako **szlak ze znaczną aktywnością autopromocyjną, jednak tylko dostatecznym poziomem usług turystycznych**. Takie jego zaszeregowanie następuje w rezultacie osiągnięcia w całym zakresie IV punktacji w przedziale 60-79 punktów (w przypadku badanego systemu było to **65 punktów**) i jednoczesnego osiągnięcia w podzakresie IV.A. (autopromocja systemu) nie mniej niż 2/3 połowy możliwych punktów (w tym przypadku był to pułap maksymalny - 45 punktów) oraz w jednym lub kilku z pozostałych podzakresów mniej niż 1/3 punktów (tak było w przypadku podzakresu IV.C. - 6 punktów i podzakresu IV.D. - 0 punktów). Te słabe wyniki bonitacyjne wskazują na niewystarczający poziom pakietowej oferty usług recepcji w miejscach z obiektami szlaku oraz na zupełny brak własnych usług szlaku, poza udostępnianiem i doświadczeniami tematycznymi (ocenianymi w Zakresie III).

W Zakresie V, określającym poziom i zróżnicowanie pozostałej (pozatematycznej) oferty turystyczno-kulturowej w przestrzeni szlaku badany system można sklasyfikować jako **szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym**. Jest

to rezultatem osiągnięcia ogólnej **punktacji na poziomie 98** (na 100 możliwych), z jednoczesnym wynikiem dla liczonych razem podzakresów V.A i V.B nie niższym niż 45 punktów (było ich 60), a w liczonych razem podzakresach V.C i V.D nie mniej niż 30 punktów (było ich 38). Wskazuje to na bardzo wysokie nasycenie przestrzeni szlaku atrakcjami i walorami turystycznymi (zarówno kulturowymi, jak i przyrodniczymi), które jednak rozkłada się nierównomiernie [zob. KAG 1-13]. Zdecydowanie większa w tym odniesieniu jest atrakcyjność Gdańska (walory kulturowe, ale i wystarczające przyrodnicze) i okolic Lęborka oraz Łeby (równowaga obydwu typów zasobów), zadowolająca dla okolic Słupska (dominacja walorów kulturowych), średnia dla okolic Ustki i Stegny (dominacja walorów przyrodniczych) oraz Żukowa i Kartuz (równowaga walorów), natomiast niższa dla okolic Nowego Dworu Gdańskiego (równowaga typów walorów), a bardzo niska dla przestrzeni między Sianowem a Lęborkiem (w tym w całej gminie Linia) oraz w gminie Głównicy (poza obszarem Słowińskiego Parku Narodowego) i gminie Nowa Wieś Lęborska.

Wreszcie w Zakresie VI określającym poziom rozwinięcia infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej w przestrzeni szlaku, badany system został sklasyfikowany jako **szlak z (zaledwie) dostatecznie rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Ten predykat określa szlaki, które w całym zakresie VI otrzymały wynik w granicach 75-99 punktów (w tym przypadku było to **85 punktów**, zatem w pobliżu środka tego przedziału). Jakkolwiek infrastruktura noclegowa wykazuje dobry poziom rozwinięcia (40 na 60 możliwych punktów), to już zróżnicowanie jej standardów (a w konsekwencji i cen) jest drastycznie nierówne dla otoczenia poszczególnych obiektów kluczowych szlaku: niemal pełne w Gdańsku, przeciętne w Łebie i niewielkie w Lęborku).

Zaspokojenie zapotrzebowania turystów na usługi żywieniowe na poziomie podstawowym nie jest zagwarantowane we wszystkich miejscowościach z obiektami szlaku. Brak go zupełnie w Niedźwiedzicy i Tuji, lepiej, lecz niezadowolająco ten wymiar obsługi wygląda już w Izbicy i Linii. Zróżnicowanie oferty gastronomicznej (VI.B.) w postaci obecności lokali z ofertą regionalną lub tradycyjną, interesujących turystów kulturowych ze względu na doświadczenia kulinarne jest zagwarantowane w otoczeniu wszystkich obiektów kluczowych szlaku i w większości gmin w jego przestrzeni (poza Linią), jednak i tu widoczna jest różnica między Gdańskiem (wszystkie grupy lokali, dłużej czynne) i Słupskiem oraz niebonitowanym Elblągiem (wszystkie grupy lokali, z dodatkową ofertą kulinarną) a mniejszymi ośrodkami (Lębork, Kartuzy, Żukowo) i – jeszcze znaczniejszej – gminami wiejskimi. Wskazuje to na potrzebę koncentracji ewentualnych doświadczeń kulinarnych jako uzupełniających ofertę szlaku na większe miejscowości, z niewieloma wyjątkami w postaci mającej wysokie oceny restauracji z kuchnią regionalną, jak restauracje Mały Holender w Nowym Dworze Gdańskim czy Matizer Noga w Sianowie.

W wymiarze komunikacji i przejazdów (VI.C.) między obiektami kluczowymi i większą liczbą obiektów szlaku turyści powinni liczyć głównie na przewoźników publicznych – w zasadzie brak linii turystycznych łączących różne miejscowości z obiektami szlaku, sam system nie współpracuje też na rzecz turystów z żadnym z przewoźników. Podobnie niekorzystnie wygląda kwestia potencjalnego wykorzystania transportu lotniczego dla

eksploatacji szlaku (w przypadku zagranicznych turystów, także pielgrzymów, którzy chcieliby przejść jego odcinki rozpoczynając w pobliżu jednego portu lotniczego, a kończąc w pobliżu innego). Port Lotniczy w Gdańsku nie jest położony w pobliżu skrajnych obiektów szlaku - dopiero przejście całej Pomorskiej Drogi Św. Jakuba umożliwia względnie racjonalne wykorzystanie takiej, łączonej usługi (rozpoczęcie w Gdańsku z cofnięciem się do Elbląga – Braniewa i zakończenie w okolicach Szczecina lub Świnoujścia - z wykorzystaniem portu lotniczego Goleniowie).

3.2. Wyniki badań stanu i oznaczeń trasy szlaku

W trakcie badania terenowego zespół przeprowadzający je przejechał lub przeszedł wszystkie odcinki szlaku zgodnie z trasą podaną przez Zleceniodawcę i skorygowaną przez koordynatora operacyjnego oraz partnerów wyznaczonych przezeń do konsultacji w tym zakresie: p. Tadeusza Krawczyka (obszar od Żukowa do granicy zachodniej województwa), p. Rafała Kubisia (obszar całego miasta Gdańska, od Świbna i po Żukowo), natomiast partnerem konsultacji trasy od Elbląga do Nowego Dworu była p. Tamara Frączkowska z Elbląskiego Klubu Przyjaciół Pomorskiej Drogi św. Jakuba, regularnie prowadząca przejścia na tych trasach. Zgodnie z zaleceniem koordynatora operacyjnego szlaku, p. Ryszarda Wenty, za źródło miarodajne dla ustalenia przebiegu trasy szlaku uznano publikację *Pomorska Droga Świętego Jakuba. Przewodnik turystyczny* pod redakcją merytoryczną Małgorzaty Dudy i Tomasza Dudy [Pomorska Droga...2013] podającą szczegółowo jej przebieg na kolejnych etapach. Z kolei w sytuacjach stwierdzenia zmian spowodowanych inwestycjami infrastrukturalnymi lub zamknięciem niektórych krótkich odcinków trasy (które w sposób nieunikniony zaszły w wielu miejscach, uwarunkowane m.in. względami ochrony przyrody lub inną działalnością prowadzoną przez właścicieli albo zarządców terenu), osoby konsultujące jako miarodajny dla aktualnego przebiegu trasy szlaku zgodnie wskazały często aktualizowany serwis internetowy Mapy.cz [Mapy.cz 2024 www] oparty na tzw. mapach webowych. Podczas badania terenowego na bieżąco wypełniano kwestionariusz przebiegu trasy szlaku i oznaczeń tzw. **dokument SPATO 1** [Załącznik SPATO-PDSJ-2024], sporządzano dokumentację fotograficzną stanu oznaczeń (w krytycznych miejscach - także trasy), zarchiwizowaną w podziale na odcinki w serii folderów zebranych w zbiorze załączników Dokumentacji Fotograficznej Trasy [załączniki z grupy DFT: DFT 1-20] oraz odcinkowe mapy przebiegu trasy [załączniki z grupy MAPA-TRA: MAPA-TRA-01-20]. Wobec stwierdzenia rozbieżności przebiegu trasy na niektórych odcinkach, roboczą wersję dokumentu SPATO ponownie poddano konsultacji w dniach 31.08.- 10.09. 2024 r., a jej ostateczna wersja wraz z uwagami stanowi główne źródło faktograficzne dla niniejszego podrozdziału. Wszystkie poniższe oceny dotyczące przebiegu i stanu trasy szlaku, kompletności i stanu oznaczeń na trasie, a także sformułowane na tej podstawie wnioski i postulaty zawarte w Rozdziale 4.2. mają swoje oparcie w zestawieniu SPATO 1, które Autor zaleca traktować jako integralną część niniejszego rozdziału. Dokument ten stworzono na podstawie bieżących zapisów badania terenowego (nanoszonych na

bieżąco w dniach 1-13 08.2024) i następujących po nim konsultacji odbytych w dniach 31.08.-10.09.2024 [KON -02; KON-03, KON-04, zob. też MAPY-KON-1-10].

3.2.1. Problemy przebiegu trasy stwierdzone podczas badania terenowego.

- 1) Rębiechowo, ul. Barniewicka: podążanie oznaczoną trasą wymusza nielegalne przejście przez tory kolejowe;
- 2) Żukowo ul. 3 Maja: aktualnie znaczne utrudnienia z przejściem ze względu na trwające prace przy obwodnicy drogowej;
- 3) Otomino, ul. Górna: przy rozwidleniu Pomorskiej i Pelplińskiej Drogi SJ oznaczenia wprowadzają w błąd wędrujących (może skutkować niezamierzonym pójściem Pelplińską Droga ŚJ. w innym kierunku);
- 4) Wyjście z Kartuz w kierunku Grzybna – tu zamknięcie dla ruchu osób postronnych terenu oczyszczalni ścieków w Kartuzach wymusza alternatywną trasę przez ul. Słoneczną i zgodnie z drogą samochodowo-rowerową do Grzybna.
- 5) Na odcinku Sianowo - Linia na znacznej długości występuje paralelne oznaczenie trasy 1) przez rezerwat Żurawie Błoto i Kobylasz oraz 2) przez Miłoszewo i Strzecz (drogowa). W związku z tym należy zalecić pozostawienie zdublowanych oznaczeń z rekomendacją odpowiednio dla rowerzystów (1) i dla pieszych (2).
- 6) Na odcinku Linia – Lębork stwierdzono niezgodne z przebiegiem systemowym fizyczne oznaczenie trasy szlaku wzdłuż dróg samochodowych (Linia – Zakrzewo – Popowo – Dziechno – Lębork). Trasa opisana systemowo (i potwierdzona w konsultacjach) nadaje się lepiej dla ruchu pieszego, jest także oznaczona (choć niekompletnie) i może być rekomendowana dla tej grupy użytkowników.
- 7) Na odcinku Gęś – Wicko trasa oznaczona systemowo (Przewodnik 2013 i Mapy.cz) jest nieprzejezdna, a częściowo ogrodzona przez właścicieli terenu. Zaproponowano alternatywny przebieg na tym odcinku, który jednak aktualnie nie jest jeszcze oznaczony.
- 8) Na terenie Słowińskiego Parku Narodowego między Łebą a Żarnowską występują okresowe silne podtopienia trasy, przez co (nawet w lecie) bywa ona trudno przejezdna lub całkowicie nieprzejezdna dla rowerów.
- 9) Na odcinku Izbica – Smołdzino pierwotny przebieg trasy był zmieniany w związku ograniczeniem dostępu przez zarządcę terenu: Słowiński Park Narodowy, jednak nowy przebieg, przez Zgierz – Ciemino – Skórzyno - Rówinko - Równo, jest niekompletnie oznaczony.
- 10) W Słupsku prace przy wiadukcie kolejowym m. ul. Tuwima a ul. Szczecińską wymuszają okresowo obejście tego miejsca innymi ulicami. Po ich zakończeniu powinien być przywrócony pierwotny przebieg trasy.

11) Na odcinku Gać Leśna –granica województwa - Pałowo pierwotna i oznaczona systemowo trasa szlaku jest trudno przejezdna dla rowerów, częściowo prowadzi także miedziami przez prywatne pola, dodatkowo jest nieoznaczona. W trakcie konsultacji zaproponowano alternatywną trasę od m. Gać do granicy województwa z pominięciem miejscowości Gać Leśna

3.2.2. Braki fizycznych oznaczeń w przebiegu trasy.

1) Między wyjściem z Elbląga a wsią Bielnik Pierwszy przebieg Drogi jest nieoznaczony, w całym Bielniku Pierwszym brak oznaczeń nawet przy rozwidleniach wiejskich ulic i potem dróg gruntowych na trasie do bielnika Drugiego.

2) W powiecie nowodworskim liczne oznaczenia drogi są już nieczytelne z powodu upływu czasu i działania czynników atmosferycznych (do wymiany). Na odcinku Stobna – Nowinki – Marzęcino, w samym Marzęcinie i na dalszej trasie w kierunku m. Powalina trasa Drogi jest nieoznaczona. Brak oznaczeń Drogi również na odcinku Nowa Kościelnica - Dworek – Niedźwiedzica.

3) W Gdańsku, na terenie tzw. Lasu Mierzei między Świbnem a Sobieszewem stwierdzono kompletny brak oznaczeń Drogi. Nie ma ich też wzdłuż Kanatu A, ul. Zawodzie i Os. Olszynka poza jednym u wylotu Os. Olszynka, sporadycznie oznaczenia pojawiają się na ul. Zawodników. Brak oznaczeń wzdłuż ul. Długie Ogrody do Motławy i Baszty Stągiewnej oraz na Wyspie Spichrzów, jedno pojawia się u zejścia z Mostu Zielonego, następne dopiero na końcu ul. Mariackiej przy konkatedrze. Od bazyliki Mariackiej do kościoła św. Jakuba (ul. Grobla i do ul. Łągiewniki) oznaczenia pojawiają się tylko sporadycznie. Dalej trasa oznaczona jest kompletnie aż do Oliwy, jednak część oznaczeń jest niewyraźna lub słabo widoczna.

4) Na odcinku Gdańsk-Żukowo trasa jest oznaczona, jednak zdarzają się oznaczenia ZA skrzyżowaniami i rozwidleniami (wiele metrów) zamiast przed nimi. Między Starym Glinchem a Babim Dołem trasa jest oznaczona niekompletnie, w tym za rozwidleniami lub skrzyżowaniami a nie przed nimi.

5) Na odcinku Kartuzy – Lębork brak oznaczeń Drogi w miejscowości Sianowska Huta. Na trasie alternatywnej między Linią a Lęborkiem od Zakrzewa przez Okalice i wzdłuż J. Osowskiego występują braki w oznakowaniu, w tym przy zejściu z drogi samochodowej i przez kolejne 800 m), co uniemożliwia skorzystanie z tej alternatywy.

6) Między Lęborkiem a Łebą na odcinku Gęś – Wicko – Kolonia brak oznaczeń na trasie systemowej, także nowa trasa alternatywna po zmianach nie jest jeszcze oznaczona w terenie. W trójkącie miejscowości Charbrowo - Steknica – Łebieniec występuje podwójne oznaczenie zarówno systemowe, jak i w terenie: wersja z przebiegiem po drodze powiatowej kończy się ślepo przed Steknicą, natomiast pierwotna trasa przez las (trudno przejezdna dla rowerów), jest niekompletnie oznaczona (po raz pierwszy dopiero 400 m. za rozwidleniem). Alternatywa zgłoszona w trakcie konsultacji proponuje przeniesienie

przebiegu trasy dla obu grup użytkowników na odcinek przez Steknicę, gdzie odrębną trasę rowerową mogą wykorzystywać piesi i rowerzyści.

7) Między Izbicą a Klukami oraz Klukami i Smołdzinem, na obszarze Słowińskiego Parku Narodowego, systemowe opisy przebiegu szlaku (Przewodnik 2013 i Mapy.cz) różnią się. Na terenie zarządzanym przez Park (mimo, że tędy trasę prowadzi serwis Mapy.cz) brak oznaczeń trasy standardowymi znakami Pomorskiej Drogi SJ (występują one, choć niekompletnie), na trasie przez Skórzyno i Równo. Jednocześnie występująca w Parku rowerowa trasa Szlaku Słowińców ma dokładnie taki sam przebieg jak oznaczana w Mapy.cz Pomorska Droga ŚJ., a jej oznaczenia mają formę żółtych linii na drzewach, co może powodować dezorientację turystów.

8) Między Smołdzinem a Gardną Wielką systemowy przebieg trasy (*Przewodnik... 2013* i Mapy.cz) nie jest oznaczony w terenie, natomiast paralelnie do drogi w terenie leśnym przebiega rowerowy szlak Doliny Łupawy, oznaczony kolorem niebieskim, co może mylić użytkownika.

9) Brak oznaczeń drogi między miejscowościami Retowo i Łódki. W miejscowości Dębina trasa szlaku oznaczona tylko w jednym miejscu, nieczytelnie. Na odcinku między Poddębiami a Ustką przez Orzechowo brak standardowych oznaczeń Szlaku, a żółte znaki na drzewach są rozmieszczone sporadycznie.

10) W całym mieście Ustka (poza wyjściem z miasta w kierunku Słupska) brak oznaczeń Drogi, natomiast sporadycznie widoczne są żółte znaki Szlaku Doliny Słupii i Szlaku rowerowego E9.

11) Na odcinku Ustka- Słupsk między miejscowościami Charnowo a Gałęzinowo brak oznaczeń Drogi - są znaki Szlaku Doliny Słupii.

12) W Słupsku brak oznaczeń drogi na ulicach w bliższym otoczeniu obu obiektów szlaku (poza tablicą informacyjną przy kościele Św. Jacka), a także na dalszej trasie od tego kościoła do centrum miasta (aż do ul. Tuwima).

13) Brak oznaczeń Drogi na odcinku Kobylnica – Bolesławice, na odcinku Zębowo-Redęcin oznaczenia pojawiają się dopiero w samym Redęcinie. Na odcinku Gać – Gać Leśna Droga oznaczona tylko u wejścia do m. Gać.

Wynikające ze stwierdzonego stanu postulaty zmiany trasy na niektórych odcinkach lub wprowadzenia na niektórych odcinkach odrębnych tras dla pieszych i rowerzystów znajdują się w Rozdziale 4.2.4. [zob. też dokument SPATO 2].

3.2.3. Stan trasy z punktu widzenia przydatności dla użytkowników pieszych i rowerowych.

Odcinki niezalecane dla utrzymania ruchu pieszych użytkowników szlaku. W związku ze stwierdzonym dużym ruchem samochodowym i jednoczesnym brakiem wydzielonego pobocza są one rekomendowane tylko dla rowerzystów.

- 1) Odcinek Bielnik Pierwszy - Bielnik Drugi,
- 2) Mirachowo - Nowa Huta,
- 3) Nowa Huta – Miłoszewo,
- 4) Zakrzewo - Popowo - Dziechno - Lębork ul. Kaszubska,
- 5) Łebieniec – Nowęcín
- 6) Smóldzino - Gardna Wielka.
- 7) Na odcinku Nowa Wieś Lęborska -- Wilkowo - Lędziechowo – Gęś, mimo dobrego stanu trasy w trakcie konsultacji zgłoszono propozycję, by ze względu na brak pobocza między miejscowościami i duży ruch samochodowy aktualny przebieg trasy pozostawić tylko dla turystów rowerowych, natomiast dla pieszych wyznaczyć inną trasę.
- 8) Z kolei na odcinku Charbrowo - Bieśno - Łebieniec pierwotnie oznaczona trasa przez las jest bardzo trudna dla rowerów ze względu na zalegające głębokie błoto, rekomendowana (już oznaczona) alternatywna droga rowerowa wzdłuż drogi powiatowej przez Steknicę.

Odcinki zalecane jako trasy tylko dla pieszych. Są to odcinki trudne lub nieprzejezdne dla rowerzystów.

- 1) Gdańsk- przejście podziemne pod ul. Elbląską - tu rowerzyści muszą znosić i wnosić rowery przy dużej różnicy wysokości, co jest mocno uciążliwe,
- 2) Gdańsk – Centrum, od ul. Długie Ogrody do ul. Mariackiej i konkatedry Mariackiej - tu rowerzyści ze względu na bardzo duży ruch pieszy odcinkami muszą prowadzić rowery,
- 3) Owczarnia: węzeł drogi ekspresowej, na zjeździe z ronda jest niebezpieczny dla rowerzystów przy braku drogi lub pobocza dla rowerów;
- 4) Rezerwat Jar Rzeki Raduni - tu oznaczony odcinek trasy miejscami jest nieprzejezdny dla rowerzystów z powodu bardzo silnego nachylenia terenu na wąskiej, leśnej ścieżce,
- 5) Odcinek Pieciska - Ucisk – tu zalega głębokie błoto,
- 6) Ucisk, ul Jeziorna - nawierzchnia jest silnie i głęboko zapiaszczona,
- 7) odcinek Kolonia- Lesińce posiada betonową nawierzchnię z otworami, bardzo niekomfortową dla rowerzystów,
- 8) odcinek Retowo-Rowy na części jego długości również betonowa nawierzchnia z dużymi otworami (tu wystarczyłoby wymienić nawierzchnię na części odcinka),
- 9) odcinek Orzechowo – Ustka, w części prowadzący klifem nadmorskim jest niebezpieczny do jazdy w powodu częściowej erozji terenu przy wybrzeżu, ponadto w innych miejscach silnie piaszczysta nawierzchnia utrudnia jazdę rowerem,

10) odcinek Mokrzyca - Wodnica - na terenie rezerwatu Buczyna nad Słupią jest w dużej części nieprzejezdny dla rowerów (droga jest wąska i silnie zarośnięta)

11) odcinek Charnowo- Gałęzinowo – tu przejazd rowerem jest trudny, a nawet niebezpieczny dla rowerzystów: droga jest wąska i prowadzi nad głębokim wąwozem, a znaczne błota powodują ryzyko poślizgu,

12) odcinek Strzelino – Słupsk - trudny do jazdy rowerem ze względu na betonową nawierzchnię z otworami,

13) Słupsk - Most Zamkowy – tu przejście jest wąskie i przewidziane tylko dla pieszych

14) odcinki Słupsk-Kobylnica i Kobylnica – Bolesławice - tu nawierzchnia jest silnie piaszczysta lub z głębokim zalegającym błotem,

15) odcinek Bolesławice - Pałowo – nawierzchnia drogi jest betonowa z dużymi otworami, jazda więc niekomfortowa.

Wymienione odcinki trasy nadają się dla pieszych, ewentualnie dla miłośników rowerowych tras ekstremalnych, jednak zdecydowanie nie należy ich rekomendować dla przejazdów rekreacyjnych. Logiczną konsekwencją powinno być wyznaczenie na tych odcinkach alternatywnej trasy dla rowerzystów (zob. Rozdział 4.2. i dokument SPATO 2.).

3.3. Obiekty szlaku: dostępność komunikacyjna, fizyczna informacyjna i oznaczenie

3.3.1. Dostępność fizyczna obiektów szlaku.

Wizja lokalna przeprowadzona w obiektach szlaku [zob. KAO 1-25] pozwoliła stwierdzić **pełną dostępność** 16 z nich. Czternaście obiektów z pełną dostępnością to obiekty sakralne otwarte przez cały dzień poza czasem trwania nabożeństw lub w podanych godzinach dnia (w liczbie nie mniejszej niż 8 godzin). Są to katedra św. Mikołaja w Elblągu (punkt wyjścia etapu Drogi), kościoły w Lubieszewie, Niedźwiedzicy, konkatedra Mariacka w Gdańsku, bazylika św. Brygidy w Gdańsku, kościół rektoralny św. Jakuba w Gdańsku przy ul. Łągiwniki / Wałowej, Archikatedra w Gdańsku – Oliwie, parafialny kościół ponorbertański w Żukowie, kolegiata pokartuska w Kartuzach, kościół – sanktuarium w Sianowie, kościół parafialny w Linii, kościół parafialny i sanktuarium w Lęborku, kościół Św. Jakuba w Łebie i kościół Najświętszego Zbawiciela w Ustce. Wymienione świątynie są otwarte przez cały dzień poza czasem nabożeństw, względnie w podanych do wiadomości publicznej godzinach obejmujących więcej niż 8 godzin w ciągu doby. Z kolei oba muzea będące obiektami szlaku (Muzeum w Lęborku i Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku) gwarantują pełną dostępność przez sześć dni w tygodniu w podanych godzinach otwarcia – co powoduje określeniu ich dostępności jako pełnej.

Dostępność ograniczona została stwierdzona w przypadku pięciu obiektów szlaku, przy czym wszystkie to obiekty sakralne. Spośród nich trzy kościoły: św. Jakuba Apostoła w Tuji, Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim oraz św. Józefa w Izbicy są fizycznie zamknięte, jednak ich otwarcie może nastąpić na prośbę odwiedzającego lub z

pomocą metody „na telefon” podany przy wejściu do obiektów, bez konieczności wcześniejszego zgłaszania wizyty. Z kolei kościoły św. Jacka w Słupsku oraz Matki Bożej Saletyńskiej w Gdańsku-Sobieszewie są otwarte tylko w niewielkiej części nieobejmującej głównych funkcji kultowych obiektu (kruchta lub boczna kaplica), a ich pełne otwarcie wymaga także zgłoszenia do zarządcy obiektu (w obu przypadkach nierezydującego bezpośrednio przy samym obiekcie), w rezultacie czego ich dostępność również należy sklasyfikować jako ograniczoną.

Dostępność niepewna lub brak dostępności zachodzi przy stanie codziennego zamknięcia obiektu i jednoczesnej (nie zawsze ogłoszonej) konieczności uprzedniego zgłaszania wizyty (umawiania się) bez pewności jego otwarcia oraz bez publicznego podania jego warunków (np. dla grup / osób indywidualnych ,dla pielgrzymów z paszportem / innych grup religijnych / innych osób zainteresowanych itd. Stan ten stwierdzono w przypadku czterech obiektów szlaku (wszystkie to obiekty sakralne). Są to kościół filialny św. Jakuba w Gdańsku-Oliwie (pełne zamknięcie obiektu i konieczność mailowego zgłoszenia u zarządcy i oczekiwania na potwierdzenie), kościół św. Wojciecha Chrzyciciela Gdańska w Gdańsku -Świbnie (otwarcie z kratą i brak kontaktu na miejscu z zarządcą, także w dniach poprzedzających), kościół w Łebieniu (pełne zamknięcie kościoła i odmowa jego otwarcia kościoła przez obecnego na miejscu zarządcę) oraz kościół w Smołdzinie (pełne zamknięcie kościoła, nieobecność zarządcy w dwóch kolejnych dniach i brak podania informacji o warunkach otwarcia świątyni poza czasem nabożeństw.

3.3.2. Oznaczenia obiektów i informacje o szlaku przy obiektach

Tablice informacyjne Pomorskiej Drogi są wykonane w dobrym standardzie, stanowią najbardziej czytelny dowód przynależności danego obiektu do szlaku i zawierają najpełniejszy zestaw potrzebnych wędrującym użytkownikom informacji (włącznie z położeniem obiektu na danym odcinku drogi i danymi kontaktowymi do administratora obiektu). Jednak takie tablice znajdują się aktualnie przy mniejszości obiektów szlaku. Niezależnie od przyczyn tego stanu (niektóre nie mogły być ustawione ze względu na brak zgody administratorów obiektu, inne uległy zniszczeniu, jeszcze inne nie stoją tam jeszcze ze względu na niedawne włączenie obiektu do systemu, czasem bez wiedzy zarządcy) sytuacja, w której tylko niektóre obiekty są oznaczone tymi tablicami, wymaga poprawy. Za najważniejsze mankamenty w tym zakresie należy uznać brak tablicy informacyjnej Pomorskiej Drogi przy obiektach sakralnych o wyraźnym związku z tematyką szlaku lub o większym znaczeniu z punktu widzenia kościelnej rangi lub religijnego dziedzictwa. Do takich należą szczególnie konkatedralna Bazylika Mariacka w Gdańsku [KAO10; DFO10 - choć aktualnie są tam plakaty... Roku św. Jakuba), bazylika archikatedralna św. Trójcy w Gdańsku-Oliwie [KAO11; DFO11], kościół Wniebowzięcia NMP w Żukowie [KAO13; DFO13] Kolegiata pw. Wniebowzięcia NMP w Kartuzach [KAO14; DFO 14] oraz kościół pw. Św. Jakuba Apostoła w Łebie - jeden z kluczowych obiektów szlaku [KAO19; DFO19]. Ponieważ te obiekty są powszechnie znane i cenne, albo też mają kluczowe znaczenie dla samego szlaku wykorzystanie tablic zarówno dla wskazania na dostępne doświadczenia

religijne, jak i do promocji Pomorskiej Drogi (wobec pozostałych odwiedzających je turystów) wymaga szczególnego starania o umieszczenie i utrzymanie takich tablic w tych miejscach [zob. także WE 18].

Ponadto tablic Drogi brakuje również przy kościele Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim [KAO02; DFO02] sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej w Lubieszewie [KAO 05; DFO 05], przy kościele - sanktuarium św. Wojciecha w Gdańsku-Świbnie [KAO 06; DFO06], kościele-sanktuarium MB Saletyńskiej w Gdańsku-Sobieszewie [KAO 07; DFO07]; bazylice św. Brygidy w Gdańsku [KAO 08; DFO08], kościele etapowym w Linii [choć stoi tam tablica innego szlaku kulturowego: KAO16; DFO16], kościele etapowym w Łebieniu [KAO 25; DFO25], kościele w Izbicy [KAO20; DFO20], kościele w Smołdzinie (choć tu z kolei jest tablica etapowa) [KAO21; DFO21], kościele Najświętszego Zbawiciela w Ustce [tu jest zniszczony obelisk kilometrażowy szlaku KAO22; DF022] oraz przy obydwu muzeach zaliczanych do obiektów Pomorskiej Drogi: Muzeum w Lęborku [KAO18] i Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku [KAO 23; DFO 23]. Razem brakuje zatem 16 tablic informacyjnych.

Spośród 25 obiektów szlaku standardowe tablice informacyjne Pomorskiej Drogi SJ znajdują się przy 8, dodatkowo przy kościele w Smołdzinie jest inna tablica, prezentująca przebieg trasy Drogi z uwzględnieniem obiektu jako punktu etapowego. Jakichkolwiek informacyjnych oznaczeń Drogi brakuje zatem przy 16 pozostałych obiektach.

3.3.3. Dostępność informacyjna obiektów szlaku

Obejmuje ona witryny internetowe obiektów, ich aktualizację oraz podany tam kontakt do zarządcy obiektu. Znaczenie tej formy dostępności jest szczególnie duże w przypadku badanego systemu, ponieważ zapewnia ona aktualne informacje o możliwości udostępnienia obiektu osobom znajdującym się na trasie pieszej wędrówki, a także o rozkładzie nabożeństw, wszystkich cyklicznych wydarzeniach religijnych lub tematycznych (jak liturgia „Jakubowa” lub spotkanie lokalnej grupy caminowiczów) proponowanych mieszkańcom i odwiedzającym, wreszcie (jeśli takie są) o warunkach dostępności innych doświadczeń i atrakcji (np. wieży widokowej, wystawy specjalnej). Istnienie w pełni niezależnych witryn umożliwi ponadto – w przypadku zintegrowanego zarządzania informacyjnym segmentem działań szlaku – administratorom tych witryn i samych obiektów ich powiązanie z witryną Pomorskiej Drogi i automatyczną dystrybucję informacji na linii szlak – obiekty oraz ułatwioną agregację informacji przez szlak od obiektów z celu ich aktualizacji dla użytkowników -turystów.

W tym zakresie poziomy dostępności obiektów szlaku sklasyfikowano następująco:

a) **funkcjonowanie witryny własnej** obiektów lub dedykowany mu autonomiczny komponent (segment) witryn obcych (np. diecezjalnej, innej organizacji kościelnej) z bezpośrednim kontaktem do zarządcy i z posiadaną przez niego możliwością samodzielnej aktualizacji informacji. Taki stan stwierdzono w odniesieniu do obydwu muzeów w strukturze szlaku oraz obiektów sakralnych – kościołów: Przemienienia

Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim, parafialnego i sanktuarium w Gdańsku – Sobieszewie, bazyliki w św. Brygidy w Gdańsku, konkatedry Mariackiej w Gdańsku, Archikatedry w Gdańsku-Oliwie, kościoła w Żukowie, kolegiaty w Kartuzach, sanktuarium w Sianowie, kościoła w Linii, kościoła św. Jakuba w Łebie, kościoła Najśw. Zbawiciela w Łebie i kościoła św. Jacka w Słupsku.

b) **w pełni zależne witryny** (funkcjonujące jako tzw. zakładki innych witryn z małą możliwością zmiany danych) lub witryny z nieaktualnymi danymi stwierdzono w przypadku kościoła parafialnego i sanktuarium w Lubieszewie, kościoła parafialnego i sanktuarium św. Wojciech w Gdańsku-Świbnie (zamiast tego strona na facebooku),

Brak własnych witryn internetowych obiektu i bezpośrednich możliwości kontaktu: Stan taki stwierdzono w przypadku: kościoła filialnego w Tuji, kościoła parafialnego w Niedźwiedzicy, kościoła filialnego w Izbicy oraz kościoła parafialnego w Smołdzinie oraz kościoła filialnego św. Jakuba w Gdańsku-Oliwie (który posiada za to wyodrębnione opisy w witrynach turystycznych, jednak bez możliwości kontaktu).

Dodatkowo już istniejące bezpośrednie powiązania witryn internetowych obiektów szlaku z witryną Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba (umożliwiający pośrednie pobieranie informacji stamtąd) stwierdzono w przypadku trzech obiektów sakralnych: kościoła – sanktuarium w Lęborku, kościoła św. Jakuba w Gdańsku (ul. Wałowa / Łągiewniki) i Archikatedry W Gdańsku-Oliwie (informacja pośrednio wskazuje na powiązania ze szlakiem filialnego kościoła św. Jakuba).

Natomiast od strony witryny szlaku brak bezpośrednich powiązań z administratorami obiektów, ujawnionych turystom ani z ich witrynami internetowymi.

3.4. Życie Szlaku

3.4.1. Obszary zaangażowania aktywnych interesariuszy szlaku.

W ocenie życia szlaku kluczową rolę pełni ustalenie form aktywności jego zaangażowanych interesariuszy. Główne dane w tym obszarze dostarczył Wywiad Ekspercki, którego pierwsze pytanie dotyczyło m.in. ich powiązań i aktywności w ramach funkcjonowania szlaku. Zestawienie ich odpowiedzi pozwala na następujące ustalenia. Dwa liczniejsze środowiska osób silnie zaangażowanych w szlak istnieją w Lęborku i Gdańsku, gdzie mają one status organizacji: Lęborskie Stowarzyszenie św. Jakuba Apostoła jest formalnie zarejestrowane, z wpisem do Krajowego Rejestru sądowego nr 0000024775; natomiast Gdańskie Bractwo Świętego Jakuba Apostoła, powstałe z działającego od 2016 roku Gdańskiego Klubu Przyjaciół Pomorskiej Drogi SJ od lipca 2022 r. posiada kościelną osobowość prawną jako stowarzyszenie świeckich na prawie diecezjalnym. W obu stowarzyszeniach działają głównie osoby świeckie, częściowo od początku związane z reaktywacją szlaku na Pomorzu (głównie w Lęborku i okolicach), częściowo zaangażowane od pewnego momentu w organizację jego życia [WE 1; WE02; WE04, WE06, WE09; WE10]. Ponadto poza terenem województwa funkcjonuje nieformalna grupa – Klub Przyjaciół Pomorskiej Grupy świętego Jakuba w Elblągu, której

aktywność przynajmniej w jakimś obszarze realizowana jest na terenie województwa Pomorskiego [WE09], natomiast niektóre osoby zaangażowane w badany szlak są sympatykami Stowarzyszenia Przyjaciół Drog świętego Jakuba w Polsce [WE15]. Wśród obszarów zaangażowania grupy aktywnych interesariuszy Drogi należy wymienić: wytyczanie tras Pomorskiej Drogi w początkach procesu jej reaktywacji, w tym wybór ich optymalnego przebiegu [WE 01; WE02, WE 06; WE18;WE21], popularyzacja idei pielgrzymowania Jakubowego na Pomorzu, w tym przeprowadzanie prelekcji, tworzenie i dystrybucja ulotek informacyjnych, organizowanie i prowadzenie wykładów, prelekcji i innych spotkań otwartych, a także opracowywanie przewodników [WE01; WE04; WE 06;WE10; WE18;WE21;WE28;WE30], organizowanie i przeprowadzanie tematycznych wydarzeń religijnych [WE01; WE04; WE07; WE08; WE09;WE10; WE20; WE30; WE31;WE32], konsultacja przebiegu tras szlaku wraz ich ewentualną modyfikacją [WE01; WE02; WE06; WE18; WE31], oznaczanie tras [WE02; WE06; WE31], prowadzenie tzw. przejść grupowych (wypraw z pielgrzymami) na poszczególnych odcinkach PDSJ [WE02; WE04; WE08; WE09;WE10], opieka nad poszczególnymi odcinkami trasy (monitoring oznaczeń i zmian na trasie, zgłaszanie problemów, sprawdzanie i uzupełnianie oznaczeń na odcinku, konsultacja pielgrzymów [WE04; WE08; WE09; WE09; WE10; WE15;WE31], profesjonalny monitoring stanu tras szlaku [WE02; WE18; WE31], pomoc pielgrzymom w znalezieniu noclegów [WE04, WE09; WE10; WE15;WE20; WE29], wsparcie duszpasterskie i formacyjne dla własnego środowiska i w czasie pielgrzymek [WE07; WE20; WE29; WE30; WE32], organizacja wydarzeń tematycznych na Drodze, w jej punktach kluczowych lub na poszczególnych odcinkach [WE13; WE17; WE18; WE21; WE28; WE29]. Ponadto aktualny udział w działaniach zarządczych wobec szlaku (kontynuowanych działaniach formalnych w ramach zobowiązań projektu Recreate z 2013 roku oraz zarządzania operacyjnego bierze mieszana grupa złożona z wolontariuszy (działania operacyjne) i urzędnicy samorządowi - działania formalne i wspierające [AS; WE01; WE02; WE25; WE26; WE27]. Oznacza, to, że życie szlaku współkształtują i gwarantują osoby zaangażowane w większości na bazie wolontariatu, co uniezależnia system w znacznej mierze od pracy opłacanej, limitowanej trwałością względnie przedłużaniem okresowych dotacji.

Zarówno liczebność grupy aktywnych interesariuszy szlaku, jak różnorodność jej zaangażowania oraz jego długotrwałość (w większości przypadków przekraczającą 10 lat) należy uznać za znaczący atut badanego systemu (na pewno wyróżniający go wśród krajowych szlaków kulturowych, lokując go pod tym względem w nielicznej grupie najsilniej wspieranych). Szlak jako żywy system organizacji turystyki może liczyć na swoich wielowymiarowo zainteresowanych wolontariuszy zarówno teraz, jak i w najbliższej przyszłości.

Z drugiej strony silna geograficzna koncentracja tego środowiska (w zasadzie Łębork i Gdańsk oraz bliskie okolice tych miast) przekłada się na nierówną intensywność wsparcia dla funkcjonowania systemu, ponieważ poza tymi ośrodkami interesariusze zajmują się tylko utrzymaniem jakości oznaczeń tras i przeprowadzaniem grup pielgrzymkowych. Cierpi na tym zarówno jakość doświadczeń tematycznych (w tym religijnych), jak i fizyczna dostępność obiektów szlaku (głównie świątyń). Biorąc pod uwagę religijny profil szlaku i

jego koncentrację na ruchu pielgrzymów – i to głównie indywidualnym zatem samodzielnym i tylko wspieranym lokalnie – zresztą silnie podkreślane przez aktywnych interesariuszy, włącznie z postulatami zachowania tylko takiego charakteru systemu jako wyłącznego [zob. WE01; WE07; WE20; WE30; WE31] taka koncentracja tej kluczowej grupy nie zabezpiecza tego właśnie wymiaru funkcjonowania szlaku. Jednocześnie bardzo ograniczone jest zainteresowanie większości duchownych będących administratorami obiektów Pomorskiej Drogi (przykładem może być choćby rezygnacja z wypełnienia wywiadu, na co, w sytuacji osobistego zaproszenia, uzasadnienia i kilkukrotnego ponawiania go dla 13 duchownych, ostatecznie zdecydowało się tylko czterech z nich, w tym dwaj diecezjalni kapelani Drogi.

Odpowiedzi na pytanie 4 Wywiadu Eksperckiego pozwalają na ustalenie powiązań między aktywnymi interesariuszami badanego systemu a turystyką jako zjawiskiem i obszarem pracy zawodowej lub innej aktywności ekonomicznej. W tym odniesieniu związku między stanem organizacji turystyki i jej rozwojem a własną aktywnością zawodową i na rzecz Pomorskiej Drogi potwierdza tylko nieliczna grupa aktywnych interesariuszy. Wskazują oni przy tym na znaczenie z ich punktów widzenia (i dla ich zaangażowania): integracji instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się turystyką w celu wspólnych realizacji przedsięwzięć [WE02], profesjonalizacji informacji turystycznej o usługach recepcji (noclegów i żywienia) [WE04; WE17; WE27], motywowania własnego środowiska do działań integrujących i optymalizujących własną ofertę [WE06], otrzymywanym wsparciem na rozwój oferty turystycznej [WE07], funkcjonowania lokalnej (niedrogiej) bazy noclegowej i gastronomicznej [WE09], organizacji wydarzeń tematycznych w ich miejscu działalności [WE12; WE13; WE16; WE19], promocji funkcjonujących na ich terenie lub zarządzanych przez nich zasobów (obiektów) jako atrakcji turystycznych [WE07; WE17; WE19; WE25; WE27] rozwój w regionie pomorskim różnych form turystyki aktywnej [WE26].

3.4.2. Korzyści użytkowników szlaku.

Pożytki użytkowników badanego systemu z grupy turystów można (w braku ankiety skierowanej do nich samych, która nie była przedmiotem zlecenia) ustalić po pierwsze, na podstawie doświadczeń i ocen jego aktywnych interesariuszy, po drugie zaś na podstawie wyników badania terenowego w obiektach szlaku [KAO 1-26] oraz zestawienia dostępności walorów i tematycznych doświadczeń w przestrzeni szlaku, głównie w jego obiektach i ich otoczeniu, wreszcie dostępności podstawowych usług recepcji, głównie noclegów.

W pierwszym z tych wymiarów wymiarze, odnoszącym się **do duchowych i poznawczych** korzyści użytkownika dane zebrano za pomocą pytania 5 kwestionariusza Wywiadu Eksperckiego. W opinii aktywnych interesariuszy szlaku, Pomorska Droga SJ zapewnia swoim użytkownikom: Korzyści duchowe w postaci autorefleksji, lepszego poznania samego siebie, relacji do innych ludzi i Boga [WE01; WE04; WE05; WE12; WE15; WE16; WE18; WE21; WE25; WE28; WE29; WE31], satysfakcję ze spotkania innych ludzi o

podobnych celach i priorytetach [WE01; WE03; WE05; WE10; WE21; WE29], doświadczenie bycia w drodze oraz wsparcia przez innych ludzi [WE01; WE02; WE04; WE06; WE17; WE18; WE21; WE25; WE27; WE32], otwarcie na potrzebę tolerancji i akceptacji wobec różnorodności postaw i zachowań ludzkich [WE01, WE18; WE21; WE32], wyprowadzenie z rutyny i „zasiedzenia” [WE01; WE06; WE18; WE28] otwarcie na bogactwo doświadczeń życia – w religijnym wymiarze na obecność z nim Boga i prowadzenie przez Niego, w tym „duchowe wzrastanie” [WE01; WE03; WE10] ogólnie wartości duchowe lub konstytuowanie albo odnawianie stanu „równowagi duchowej” [WE02; WE06; WE07; WE08; WE11; WE19; WE21; WE29], konfrontację z materialnymi zasobami dziedzictwa kulturowego własnego regionu, w tym świadectwa jego historii [WE02; WE03; WE07; WE08; WE09; WE10; WE14; WE16; WE19; WE22; WE24; WE26; WE27; WE32], konfrontację z zabytkami sakralnymi i żywymi oznakami kultu chrześcijańskiego [WE07; WE09; WE10; WE11; WE14; WE20; WE21], w tym mniej znanymi a znaczącymi i ciekawymi [WE12; WE 16; WE18; WE21; WE22; WE32], możliwość odkrywania przyrody, jej piękna i znaczenia [WE03; WE08; WE09; WE15; WE19], możliwość uczestnictwa w wydarzeniach religijnych i społecznych związanych z profilem szlaku [WE07; WE20], propozycję uprawiania turystyki alternatywną w stosunku do masowej a przy tym oszczędną umożliwiającą powolne doświadczenie otoczenia i walorów [WE21], okazję do budowania wartościowej biografii turystycznej w postaci odczucia satysfakcji z przejścia *tej* prestiżowej Drogi) [WE24]. Jak widać z powyższego zestawienia (uwzględniając także autorstwo poszczególnych wskazań, także w grupie zdecydowanych zwolenników pielgrzymkowego charakteru badanego szlaku, obok silniej uwypuklanych wartości religijnych czy – szerzej – duchowych generalnie doceniane są doświadczenia krajoznawcze użytkowników i ich kontakt z dziedzictwem kulturowym oraz z regionalną historią – czyli cele, cechy i atuty typowego szlaku kulturowego.

3.4.2.1. Pielgrzymi

Spośród zakładanych dla rozwiniętego szlaku kulturowego korzyści dla zdefiniowanej grupy użytkowników (tu: pątników, zatem w obszarze organizacji pielgrzymowania), badany system gwarantuje następujące:

- 1) poprawnie wyznaczoną i relatywnie dobrze oznaczoną trasę wędrowki [zob. SPATO 1, także Rozdz. 3.1., zakres I.B.],
- 2) dostępność obiektów formalnie zaliczonych do szlaku dla wizyty, zwiedzania i innych doświadczeń, która, jak wynika z badania terenowego [zob. Rozdz. 3.1., zakres I.D oraz KAO 1-25, p. 2], jest dana w przypadku 16 z 25 obiektów, w kilku pozostałych ograniczona,
- 3) profilową spójność typów obiektów w przestrzeni szlaku z jego wiodącą tematyką ustalona szeroko jako kult św. Jakuba oraz dzieje pomorskiego pielgrzymowania i jego współczesne przejawy (która jednak jest na niskim poziomie z uwagi na niewielki odsetek obiektów związanych z kultem Św. Jakuba nawet po doliczeniu innych lokalnych sanktuariów [zob. KAO 1-25, punkt 1, także Rozdział 3.1., I.A.c.],
- 4) stosunkowo nieliczne i mało zróżnicowane doświadczenia tematyczne zogniskowane głównie w Lęborku, Łebie i Gdańsku [zob. KAO 1-25, każdorazowo cała część 5, i

zestawienie w Rozdz. 3.1., Zakres I.C.d oraz III B] 5) pozostającą na stosunkowo dobrym poziomie informację wspierającą w wędrówce [zob. Rozdz. 3.1. Zakres I.C i IV A]

5) własną ofertę wypraw, głównie jednodniowych, realizowanych przez koordynatora operacyjnego i środowiska aktywnych interesariuszy (zob. Rozdz. 3. 1. Zakresy I.C. i IV B).

6) własną, lecz niekompletną bazę usług recepcji w preferowanym poziomie i standardzie wspierającą w realizacji celu pielgrzymkowego. Infrastruktura turystyczna jest ograniczona i mało zróżnicowana, jednak wspierana przez lokalną informację i zaangażowanie niektórych gospodarzy obiektów oraz lokalnych wolontariuszy zob. KAO 1-25], a także [WE07; WE18; WE21; WE26].

7) własne, specyficzne formy obsługi propozycji lojalnościowych, jak wydawany przez szlak Paszport Pielgrzyma, lokalny certyfikat osiągnięcia celu pielgrzymkowego (w Lęborku) oraz zarządzana przez współpracujący podmiot odznaka turystyczna (zob. Rozdz. 3.1., zakres IVA).

3.4.2.2. Inni turyści

Pozostałym uczestnikom ruchu turystycznego wykorzystujących jej ofertę, funkcjonowanie Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, w opinii jej aktywnych interesariuszy [zob. WE 1-32, odpowiedzi na pytanie 5], daje następujące korzyści:

Szansę na poznanie i docenienie dziedzictwa własnego regionu i budowy/rozwinęcia poczucia regionalnej tożsamości [WE03; WE04; WE06; WE10; WE11; WE12; WE14; WE18; WE19; WE23; WE25; WE27; WE32], w tym możliwość dotarcia do wartościowych walorów i doświadczeń często pomijanych w kanonach turystycznych [WE08; WE11; WE16; WE21; WE25], możliwość aktywnego spędzenia czasu w otoczeniu natury [WE03; WE04; WE06; WE14; WE18; WE19], różnorodność dostępnych do zwiedzania atrakcji [WE02], możliwość uprawiania turystyki ekologicznej [WE18] i turystyki kulinarnej [WE22; WE25], atrakcyjną formę spędzenia wolnego czasu w formule aktywnego relaksu [WE04; WE06; WE16], w tym do sprawdzenia i poprawienia własnej kondycji fizycznej [WE03], okazję do rodzinnych wędrówek [WE04], zachętę i konkretną propozycję do podróżowania pieszo, we własnym tempie [WE28], dobre zaplecze informacyjne wspierające zaplanowaną eksplorację regionu [WE05; WE20], możliwość skorzystania z własnej i współpracującej bazy noclegowej szlaku po ekonomicznej cenie [WE05; WE25], możliwość sprawdzenia własnego charakteru [WE03]. Niejako na styku doświadczeń turystycznych i duchowych interesariusze wskazywali także na te wartości systemu, które wprowadzają jego użytkownika w doświadczenie o wymiarze duchowym. W tym kontekście wymieniane były: możliwość poznania społeczności pielgrzymów i ich sposobu na łączenie religijnej duchowości z turystyką [WE05; WE12; WE15; WE19], możliwość poznania innych ludzi i wejścia w dialog z nimi [WE21; WE25; WE32], kontakt z chrześcijańskim przeżyciem duchowym, być może jego nieznaną dotąd formą [WE06; WE19; WE24] wreszcie możliwość refleksji nad własnym życiem [WE31].

Badanie terenowe oraz inwentaryzacja doświadczeń i oferty obiektów szlaku wykazały, że swoim użytkownikom spoza kręgu pielgrzymów, zorientowanym na walory i

doświadczenia antropogeniczne (zatem turystom kulturowym) Pomorska Droga Św. Jakuba oferuje relatywnie urozmaicone spektrum konfrontacji z materialnymi zasobami regionalnego dziedzictwa, którego wartość jednak jest ograniczona przez zaburzony balans przemieszczeń i doświadczeń (zob. zwartość Drogi, Rozdz. 3.1. Zakres...). Nie przeszkadza to pielgrzymowi, dla którego Droga i jej pokonywanie są wartością samą w sobie. Jednak w przypadku każdego innego turysty kulturowego, nawet pieszego, odbiór tej samej przestrzeni ubogie spektrum doświadczeń towarzyszących zwiedzaniu [zob. KAO 1-25, dział 5] znacząco obniża atrakcyjność szlaku jako całości.

Lepiej może wyglądać ocena badanego systemu jako organizującego ich aktywność w przestrzeni z punktu widzenia **turystów aktywnych i preferujących krajobrazy**, niezależnie od ich preferencji dla doświadczania walorów antropogenicznych lub ich braku. Różnorodność krajobrazów (leśnych, nadmorskich, zagospodarowanej depresji lądowej, miejskich, słabiej zurbanizowanych) oraz obecność po drodze wielu terenów chronionej przyrody wzmacnia atrakcyjność szlaku jako linearnego systemu łączącego ofertę rekreacji i doświadczeń. Jednak również w przypadku tej grupy system docenią raczej turyści poruszający się szybciej (głównie rowerem) niż idący pieszo, dla których nieraz całodzienna wędrówka przez bardzo powoli lub niemal wcale nie zmieniające się krajobrazy będzie monotonna i nużąca.

Reasumując, ocena poziomu oferty systemu w odniesieniu do potrzeb turystów niebędących pielgrzymami pozwala go sklasyfikować jako szlak realny, to jest definiujący trasę i obejmujący walory oraz pożądane doświadczenia ale nie materialny, więc nie mający postaci rozwiniętej oferty z gwarancją lokalnych usług i doświadczeń.

3.4.3. Kto korzysta z oferty Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba?

Wobec braku badań samych turystów (których nie obejmowała Umowa o inwentaryzację) i w sytuacji, kiedy liczba pielgrzymów jest na tyle nieduża², że dwutygodniowe badania terenowe nie umożliwiły spotkań z nimi w większej liczbie (mimo szczytu sezonu turystycznego badający spotkali tylko czworo pątników: trzy osoby pielgrzymujące wspólnie w grupie rodzinnej w Smołdzinie i jedną w kościele Św. Jakuba w Gdańsku), jedyną możliwą formułą estymacji tej grupy było zebranie opinii zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi. Jest to zresztą o tyle racjonalne, że to właśnie znaczna

---

² Jeden z zaproszonych do badania ekspertów, dr Franciszek Mróz niedawno w ramach własnych badań dokonał analizy Księgi Pielgrzymów wystawionej w sanktuarium św. Jakuba w Lęborku (większość wpisów dokonują jednak turyści, którzy nie przybyli do sanktuarium wędrując Drogą. Pobieżna analiza zapisów: z okresu od 2017 r. do połowy 2024 r.: Do księgi wpisało się troje pielgrzymów rozpoczynających szlak w litewskiej Kretyndze (jedna Niemka i małżeństwo z Polski), jeden pielgrzym z Polski rozpoczynający szlak w Narwie w Estonii i dwóch Rosjan rozpoczynających szlak w Królewcu. W całym roku 2018 w księdze zapisało się około 130 „caminowiczów”, w tym 5 z Niemiec, 3 z Francji, a 13 osób rozpoczynało swą pielgrzymkę/wędrówkę w Braniewie. Wniosek dr. Mroza: rosnąca w ostatnim dwudziestolecu liczba caminowiczów z Polski na Camino de Santiago na Półwyspie Iberyjskim **nie przekłada się** na rosnący indywidualny ruch pielgrzymkowy i turystyczny na polskich odcinkach Drogi, w tym także na Drodze Pomorskiej [zob. WE18].

część z nich w swojej pracy zawodowej (duchowni, jako zarządcy świątyń, osoby lokalnie obsługujące ruch turystyczny) lub w ramach realizowanej pasji (koordynatorzy i wolontariusza szlaku) spotyka turystów w obiektach szlaku i (zwłaszcza) na jego trasie lub ma z nimi kontakt udzielając informacji turystycznej. Oto jak grupa kluczowych użytkowników szlaku została opisana w odpowiedzi na Pytanie 7 Wywiadu Eksperckiego.

Z perspektywy motywacji do skorzystania z oferty szlaku oraz jej formy, jako użytkownicy Pomorskiej Drogi SJ respondenci najczęściej wskazywali na osoby zaangażowane w reaktywowanie szlaku, w tym sami jego wolontariusze oraz ich bliscy znajomi [WE01; WE03; WE06; WE07; WE08; WE18; WE30; WE31; WE32] oraz indywidualni pielgrzymi zachęcani publiczną ofertą szlaku [WE02; WE06; WE07; WE09; WE11; WE14; WE17; WE19; WE22; WE27; WE28; WE31], uczestnicy przejść grupowych organizowanych przez kluby przyjaciół PDSJ [WE01; WE06; WE08; WE09; WE11] oraz doświadczeni „caminowicze”, z doświadczeniem odbycia pielgrzymki do Composteli, niektórzy z powodu niemożności wędrówki szlakami iberyjskimi podczas pandemii Covid-19, inni wyruszający regularnie na kolejne odcinki [WE01; WE03; WE18; WE21], osoby ściślej związane z Kościołem Katolickim – katecheci, grupy ministrantów i grupy formacyjne [WE08; WE32], mieszkańcy Pomorza, w tym mieszkańcy samej przestrzeni szlaku [WE10; WE23; WE24] wreszcie (i jest to całkiem niemało wskazań) są to niebędący pielgrzymami aktywni turyści, w tym pasjonaci turystyki pieszej lub rowerowej [WE07; WE19; WE21; WE22; WE27], po części członkowie PTTK i innych klubów krajoznawczych [WE06; WE07; WE19], osoby wierzące i niewierzące poszukujące odpowiedzi na życiowe pytania [WE02].

Jeśli chodzi o skład demograficzny tej grupy, to większość wypowiadających się w tej kwestii respondentów wskazywała na zaawansowany wiek pielgrzymów, opisując ich jako osoby w wieku 50-70 lat, w tym często w pierwszych latach swojej emerytury, zwykle mające dorosłe już dzieci, ale nadal dobrą kondycję fizyczną [WE04; WE06; WE12; WE18; WE19; WE28]. Znacznie rzadziej wędrujący trasą Pomorskiej Drogi byli opisywani jako osoby w średnim wieku [WE16; WE18; WE19]. Jeśli chodzi o rozkład narodowości użytkowników analizowanego szlaku, to zdecydowanie dominują wśród nich Polacy. Drugą co do liczebności wskazaną grupą są pątnicy z Niemiec, niektórzy dodatkowo motywowani możliwością poznania ojczyzny swoich przodków [WE01; WE10; WE18], a następnie – wskazywani w wypowiedziach enumeratywnych najwyżej trzykrotnie – Litwini, Łotysze, Rosjanie i Hiszpanie [WE01; WE04; WE18; WE20]. W jednym wypadku doświadczona przewodniczka przejść odcinkowych wskazała na bardzo wysoką reprezentację osób z wyższym wykształceniem w różnych dziedzinach zawodowych, określając ją na nawet 90% [WE04].

3.4.4. Doświadczenia tematyczne kreowane w ramach szlaku

Badanie tej sfery funkcjonowania szlaku zostało przeprowadzone za pomocą wizji lokalnych we wszystkich uzgodnionych obiektach szlaku [AS] i konsultacji na miejscu – niemal we wszystkich przypadkach z administratorem lub delegowanym pracownikiem.

Zapisano je każdorazowo w dokumentacji obiektowej [kwestionariusze KAO 1-25]. Uzupełniając potwierdzenie stanu faktycznego niektórych doświadczeń (jak istnienie ikonografii Św. Jakuba, przedmiotów jego kultu lub tematycznych wystaw) znajduje się w dokumentacji fotograficznej [DFO 1-25]. Doświadczenia tematyczne poza obiektami (w tym wypadku głównie grupowe pielgrzymki albo wędrówki na trasach szlaku, a także grupowe tzw. przejścia) weryfikuje Ankieta koordynatora operacyjnego szlaku [AS] oraz dokumenty obiektów, jeśli dane wydarzenie związane jest z danym obiektem (który jest jego celem albo punktem wyjścia) lub jeśli organizuje je grupa afiliowana przy obiekcie lub jej członkowie.

Dla określenia stanu doświadczeń tematycznych szlaku przyjęto następującą regułę: do grupy wydarzeń tematycznych, tj. bezpośrednio zbieżnych z profilem szlaku zaliczono wszystkie uroczystości stacjonarne (kościelne i publiczne) i obchody dedykowane św. Jakubowi lub będące przejawem Jego kultu, a także (w innej grupie) wszystkie wyprawy i grupowe przejścia mające charakter etapowej pielgrzymki po Pomorskiej Drodze lub bezpośrednio odwołujące się do idei Camino de Santiago i organizowane przez aktywnych interesariuszy szlaku (w tym oba bractwa Jakubowe w Lęborku i Gdańsku).

Ze względu na religijny profil szlaku, jako częściowo z nim zgodne uwzględniono także odpustowe uroczystości parafialne i inne wskazane w obiekcie jako równorzędne (mające status uroczystości) we wszystkich obiektach szlaku. Większe znaczenie przypisano w tej grupie takim obchodom w kościołach mającym status sanktuariów, jako obiektów tradycyjnie przyciągających katolickich pielgrzymów oraz w (obu) kościołach katedralnych (w województwie pomorskim). Ze względu bowiem na to właśnie znaczenie tych świątyń fakt kościelnej uroczystości przyciągającej pątników może motywować osoby o silniej zaznaczonej religijności (głęboko wierzące) do zaplanowania swojej odcinkowej pielgrzymki właśnie w tym czasie tak, by mogły w niej uczestniczyć albo nawet w ogóle do jej podjęcia, mogą też być okazją do planowania i realizacji pielgrzymek grupowych, podążających trasą Pomorskiej Drogi (jak to ma miejsce np. w Sianowie i Lęborku). Pozostałe odpusty stanowią tylko potencjalne dodatkowe przeżycie religijne w ramach realizowanej indywidualnej wędrówki. Osobno zestawiono tzw. mikroeventy stacjonarne, to jest wydarzenia krótkotrwałe (od kilkunastu minut do modułu dnia, to jest kilku godzin). W przypadku badanego szlaku należą do nich: regularne spotkania tematyczne (religijne, w tym zgromadzenia liturgiczne oraz edukacyjne), a także regularnie proponowane zwiedzanie obiektów i wystaw tematycznych, albo możliwość zwiedzania ich z przewodnikiem obiektowym lub zamawianym a vista (bez uprzedzenia). I w tym wypadku wydarzenia i działania zostały sklasyfikowane w podziale na tematyczne (związane z osobą i kultem św. Jakuba, dziejami i funkcjonowaniem Pomorskiej Drogi) oraz pozostałe. Należy bowiem przyjąć, że te pierwsze, jako zgodne z profilem szlaku, stanowią doświadczenia preferowane (i poszukiwane) przez aktualnych użytkowników szlaku (którzy podejmując wędrówkę mogą nawet planować udział w nich), natomiast te drugie są tylko uzupełnieniem pobytu i pielgrzym (lub inny turysta) może ewentualnie zdecydować się na skorzystanie z tych propozycji, kiedy już znajdzie się w danym obiekcie szlaku. Wystawy i inne formy ekspozycji są kolejnymi źródłami doświadczeń (poznawczych) w ramach szlaku kulturowego. Zostały one zestawione w podziale na

tematyczne (współtworzące rdzeń doświadczenia) oraz pozostające poza profilem szlaku (uzupełniające z punktu widzenia celów systemu). Wreszcie na końcu zastawienia znalazły się grupy afiliowane przy obiektach o profilu zgodnym z tematyką szlaku, ponieważ 1) w ramach swojego funkcjonowania aktualnie współtworzą one ofertę doświadczeń w tych obiektach lub poza nimi, w przestrzeni Pomorskiej Drogi (co potwierdziły badania terenowe, konsultacje i Wywiady Eksperckie z aktywnymi interesariuszami szlaku), a także 2) można założyć, że w oparciu o ich członków możliwe jest szersze dalsze poszerzenie rozwinięcie miejscowej i obszarowej oferty tego systemu – stanowią więc dla niego znaczący potencjał rozwojowy.

Główne eventy tematyczne generujące aktywności turystyczne w przestrzeni szlaku i w jego obiektach:

Niedźwiedzica: odpust św. Jakuba - powiązany z koncertem organowym, sobota po 25 lipca,

Tuja, odpust św. Jakuba Apostoła, 25 lipca

Gdańsk, kościół św. Jakuba (ul. Wałowa) - odpust św. Jakuba Apostoła (z festynem) 25 Lipca

Gdańsk, kościół filialny Św. Jakuba w Oliwie - odpust świętego Jakuba Apostoła, 25 lipca

Lębork, odpust parafialny św. Jakuba Apostoła, 25 lipca (cały tydzień, dni św. Jakuba Apostoła),

Lębork, Lęborskie Dni Jakubowe i Jarmark św. Jakuba (wielodniowe święto miasta z bogatą ofertą religijną, kulturalną i turystyczną, lipiec (w sąsiedztwie 25 lipca jako Dnia Patrona miasta),

Lębork-Łeba, coroczna piesza pielgrzymka na odcinkach szlaku (1, 2 dniowe) – organizuje Regionalny Oddział PTTK w Słupsku i LOT Ziemia Lęborska- Łeba

Łeba, odpust parafialny Świętego Jakuba Apostoła, 25 lipca,

Łeba, Konferencja "Camino" (ogólnopolska konferencja popularnonaukowa, 2 dni we wrześniu)

Słupsk, kościół św. Jacka – Smołdzino, Rowokół Camino, dwudniowa pielgrzymka uczestników ruchu pielgrzymkowego Pomorskiej Drogi SJ ze Słupska na Górę Rowokół, wrzesień

Wydarzenia religijne w obiektach o statusie sanktuarium lub katedry biskupiej:

Lubieszewo, odpust św. Elżbiety, 17 listopada,

Lubieszewo, wspomnienie Matki Bożej Szkaplerznej, 16 lipca,

Gdańsk-Świbno: odpust Św. Wojciecha, 23 kwietnia lub po oktawie Paschy,

Gdańsk-Sobieszewo: odpust, MB Saletyńskiej, 4 niedziela września,

Gdańsk – Sobieszewo: rocznica koronacji MB Saletyńskiej, I niedziela sierpnia,

Gdańsk, konkatedra mariacka: odpust parafialny Wniebowzięcia NMP, 15 sierpnia,

Gdańsk, bazylika katedralna w Oliwie: odpust w uroczystość Świętej Trójcy (ruchoma),

Sianowo: Wielki Odpust Kaszubski, niedziela po 16 lipca i oktawa,

Sianowo: odpust Narodzenia NMP, 8 września.

Pozostałe wydarzenia religijne przyciągające pielgrzymów do przestrzeni szlaku (stanowiące potencjalne wzbogacenie doświadczeń religijnych użytkowników szlaku):

Gdańsk, bazylika św. Brygidy - odpust Świętej Brygidy - 27 Lipca,
Żukowo, odpust parafialny Wniebowzięcia NMP, 15 sierpnia,
Żukowo, Misterium Męki Pańskiej (okres Wielkiego Postu – termin ruchomy),
Kartuzy, odpust Wniebowzięcia NMP, 15 sierpnia,
Kartuzy, odpust św. Brunona, 6. października,
Linia, odpust w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, święto ruchome,
Łebień, odpust parafialny w uroczystość MB Królowej Polski, 3 maja,
Izbica, odpust w uroczystość świętego Józefa, 19 marca,
Smółdzino, odpust w uroczystość Trójcy Świętej (święto ruchome),
Smółdzino, droga krzyżowa na Rowokół, w Niedzielę Palmową,
Smółdzino, Festiwal Piosenki Nie Tylko Religijnej, 3 dni, październik,
Ustka, odpust parafialny w uroczystość Chrystusa Króla, święto ruchome (koniec listopada),
Słupsk, odpust parafialny Świętego Jacka, 17 sierpnia.

Mikroeventy tematyczne w obiektach szlaku:

Gdańsk, kościół św. Jakuba (ul. Wałowa), Translatio Sancti Jacobi, 30 Grudnia (liturgia i spotkanie),
Gdańsk, kościół św. Jakuba (ul. Wałowa), comiesięczne spotkania Bractwa Św. Jakuba (elementy pokazu, świadectwa, prelekcji),
Gdańsk, tematyczna oferta turystyczna: Gdańskie Bractwo organizuje regularnie przejścia miejskimi odcinkami Drogi (Sobieszewo - Centrum; Centrum- Oliwa),
Gdańsk – Oliwa, kościół św. Jakuba, nieregularne spotkania tematyczne organizowane przez gdańskie Bractwo Świętego Jakuba,
Lębork, kościół. Św. Jakuba, zwiedzanie wieży w wystawą w każdą niedzielę,
Lębork, kościół św. Jakuba, Msza Jakubowa w I niedzielę miesiąca,
Lębork, kościół św. Jakuba, nabożeństwo Jakubowe w każdy czwartek,
Lębork, kościół św. Jakuba, prelekcje o Pomorskiej Drodze św. Jakuba (raz w roku, podany termin),
Lębork, kościół św. Jakuba, obsługa przewodnicka (na zamówienie, z muzeum),
Słupsk, kościół św. Jacka, comiesięczna Msza święta dla Caminowiczów.

Inne mikroeventy stałe lub regularne w obiektach szlaku:

Gdańsk, konkatedra Mariacka: seria spotkań "Jarmarczne Gadanie" cotygodniowo w ramach Jarmarku Dominikańskiego (lipiec-sierpień)
Gdańsk, konkatedra Mariacka, regularne koncerty organowe (w ramach festiwalu bezpłatnie),
Gdańsk, konkatedra Mariacka: prelekcje na temat historii świątyni w podanych terminach,
Gdańsk, konkatedra Mariacka: zwiedzanie wieży widokowej,
Gdańsk, konkatedra Mariacka, obsługa przewodnicka grup turystycznych (na miejscu),
Gdańsk, bazylika Św. Brygidy: obsługa przewodnicka kościoła i Bursztynowego Ołtarza Ojczyzny, (na miejscu),

Gdańsk, katedra oliwska, codzienne koncerty organowe (6 w dni powszednie, 2 w niedziele),
Gdańsk, katedra oliwska, obsługa przewodnicka (na zamówienie),
Żukowo, program multimedialny AR w muzeum parafialnym,
Żukowo, obsługa przewodnicka po obiekcie i muzeum, na zamówienie,
Kartuzy, Kartuski Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, niedziele lipca i sierpnia,
Kartuzy: prelekcje i wykłady dotyczące Kartuzji, w podanych terminach,
Kartuzy, obsługa przewodnicka (na miejscu),
Lębork, muzeum, regularne spotkania edukacyjne: „Ludzie z pasją”,
Lębork, muzeum, zwiedzanie z obiektową aplikacją „Muzeum w kieszeni”,
Lębork, muzeum, Noc Muzeów, maj,
Lębork, muzeum, obsługa przewodnicka (na miejscu),
Lębork, muzeum, Europejskie Dni Dziedzictwa, wrzesień,
Łeba, spotkania z autorami książek, co niedzielę w sezonie letnim,
Łeba, koncerty muzyczne w sezonie letnim, terminy podane,
Ustka, Dzień Fatimski każdego 13 dnia miesiąca,
Ustka, Festiwal Muzyki Organowej, koncerty w każdy wtorek w sezonie letnim,
Słupsk, muzeum, obsługa przewodnicka obiektu (na miejscu),
Słupsk, muzeum, Noc Muzeów, maj,
Słupsk, muzeum, Piknik muzealny - popołudnie przez Zamkiem,
Słupsk, muzeum, koncerty w ramach Festiwalu Pianistyki Polskiej, wrzesień,
Słupsk, muzeum, impreza kulturalna Witkacy pod Strzechy, wrzesień,
Słupsk, muzeum, impreza kulturalna Witkacy i ja, sierpień,
Słupsk, muzeum, wielkoformatowe gry edukacyjne - cztery scenariusze,
Słupsk kościół św. Jacka, prelekcje i pokazy organów (unikatowy instrument) corocznie, czerwiec,
Słupsk kościół św. Jacka, Dzień św. Ottona, ostatnia niedziela lipca - zwiedzanie kościoła i krypty,
Słupsk kościół św. Jacka, Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, czwartki lipca i sierpnia.

Tematyczne wystawy i inne stacjonarne formy doświadczeń w obiektach szlaku:

Gdańsk, kościół św. Jakuba (ul. Wałowa) mini wystawa dot. Świętego Jakuba i Drogi),
ponadto elementy ikonografii malarskiej (seria obrazów) i rzeźby sakralnej,
Gdańsk-Oliwa, kościół św. Jakuba, mini wystawa: kamień z grobu św. Jakuba Apostoła,
kij pielgrzymi (stylizacja), obraz św. Jakuba Apostoła w ołtarzu,
Lębork, kościół św. Jakuba, wystawa o Drogach Jakubowych w wieży kościelnej,
Lębork, relikwie św. Jakuba Apostoła w ołtarzu,
Lębork, Księga Pielgrzyma (Caminowicza) wyłożona w kościele,
Łeba, relikwie św. Jakuba Apostoła w ołtarzu,
Łeba, wystawy czasowe dotyczące Drogi SJ i pielgrzymowania w Centrum Boleniec,

Inne wystawy i formy doświadczeń w obiektach szlaku:

Gdańsk, bazylika Mariacka, obiektowa trasa zwiedzania z audioprzewodnikiem,
Gdańsk, bazylika Mariacka, wystawy czasowe w kaplicach oraz nawach bocznych (plus

*sala multimedialna ze stałym pokazem),
Żukowo, muzeum parafialne (odnosi się do dziejów obiektu i konwentu),
Lębork, muzeum, 11 wystaw stałych, w tym 2 wystawy interaktywne-multimedialne,
dwie wystawy czasowe (permanentnie),
Słupsk, muzeum, 10 wystaw stałych (bez oddziałów zamiejscowych), w tym jedna
multimedialna: (wystawa nt. Historii m. Słupska w Białym Spichlerz, pojedyncze
eksponaty tematyczne w zbiorach (ikonografia Św. Jakuba: malarstwo i rzeźba sakralna).*

Grupy afiliowane przy obiektach szlaku (środowiska kreacji doświadczeń i innych propozycji):

*Gdańsk, kościół św. Jakuba (ul. Wałowa): Bractwo św. Jakuba Apostoła w Gdańsku,
Lębork, kościół św. Jakuba: grupa afiliowana: Bractwo św. Jakuba Apostoła w Lęborku,
Lębork, muzeum, Lęborskie Bractwo Historyczne, aktywna grupa poza tematem szlaku,
Słupsk, kościół św. Jacka (nieformalna grupa uczestników Camino de Santiago (aktywna
w organizacji pielgrzymek),
Słupsk, muzeum, Stowarzyszenie Przyjaciół Historii i Tradycji Ziemi Słupskiej (grupa poza
tematem szlaku).*

Podsumowanie: cykliczne wydarzenia pozostające w ścisłym profilu szlaku (zatem związane z osobą i kultem św. Jakuba oraz dziejami i życiem współczesnego środowiska pielgrzymów Drogi Św. Jakuba (tzw. caminowiczów) koncentrują się w Gdańsku i Lęborku (w obu gdańskich i lęborskim kościołach św. Jakuba funkcjonują też małe wystawy tematyczne), zaś w mniejszym stopniu w Łebie i Słupsku. W trzech pierwszych z wymienionych miejscowości decydujący wpływ na to ma istnienie i aktywne funkcjonowanie grup miłośników Drogi św. Jakuba i jednocześnie czcicieli Apostoła, wspieranych przez duszpasterzy. W Łebie organizacja regularnych wydarzeń tematycznych wynika z posiadania relikwii Apostoła i zaangażowania proboszcza.

Wymienione grupy religijne funkcjonują także jako główne środowiska aktywnych interesariuszy Pomorskiej Drogi SJ jako szlaku pielgrzymkowego, organizując regularne pielgrzymki odcinkami Pomorskiej Drogi. Z ich członków wywodzą się liderzy-przewodnicy takich wędrówek (tzw. w nomenklaturze Pomorskiej Drogi - przejść grupowych. Najbardziej ożywione pod tym względem są odcinki: Lębork-Łeba, miasto Gdańsk, Lębork-Sianowo oraz Słupsk-Smółdzino.

Pozostałe wydarzenia religijne w przestrzeni szlaku w umiarkowanym stopniu generują ruch pielgrzymkowy związany z tradycją Jakubowego pielgrzymowania (w znikomym zaś turystyczny), pozytywny wyjątek w tym zakresie stanowi Sianowo jako tradycyjne miejsce pielgrzymek Kaszubów.

Niematy udział w ocenie dostępnych doświadczeń turystycznych (w tym tematycznych, dalej innych religijnych, wreszcie również kulturalnych) w obiektach szlaku ma ich własna oferta mikroeventów, która potencjalnie przyciąga również uwagę pielgrzymujących. Są to propozycje regularne cotygodniowe i comiesięczne (w kościołach w Gdańsku, Lęborku i Słupsku) dostępne dzięki zapotrzebowaniu i zaangażowaniu wspomnianych środowisk caminowiczów. W pozostałych miejscach krótkotrwałe propozycje mają raczej charakter

ogólnokulturalny (jak zorganizowane zwiedzanie, koncerty) i ogólno-turystyczny (jak punkty widokowe). Głównymi miejscami tych uzupełniających doświadczeń są konkatedra Mariacka w Gdańsku, bazylika Katedralna w Oliwie, w mniejszym stopniu kościół w Żukowie i kościół św. Jacka w Słupsku.

Obydwa muzea zaliczane do obiektów szlaku (w Lęborku i Słupsku) mocno wzbogacają spektrum doświadczeń kulturalnych i edukacyjnych dostępnych dla turystów, w tym także pielgrzymów. Żadna z tych placówek nie posiada wyodrębnionej wystawy ani kolekcji powiązanej z osobą lub kultem Św. Jakuba ani dotyczącej tradycji pielgrzymek Jakubowych, jednak Muzeum w Lęborku bierze czynny udział w obsłudze turystycznej miejscowego sanktuarium, tym samym zapewniając mu poszerzenie spektrum (pozatematycznych) doświadczeń.

3.5. Usługi recepcji: infrastruktura noclegowa i gastronomiczna w otoczeniu obiektów

Badanie tego wymiaru funkcjonowania szlaku przeprowadzono w kilku etapach. Pierwszym była konsultacja z koordynatorem operacyjnym, aktywnymi interesariuszami szlaku i organizatorami przejść odcinkami Drogi (z pozyskaniem kontaktu do lokalnych oferentów noclegów współpracujących ze szlakiem - po części prywatnych i niekomercyjnych). Drugim etapem zrealizowanym podczas badania terenowego szlaku była wizja lokalna jego obiektów (niektóre posiadają własne miejsca noclegowe, wzmiankowane wówczas w kwestionariuszach obiektowych) oraz spotkania ze wskazanymi oferentami noclegów. Po zakończeniu badania terenowego i w ramach uzupełniania danych nastąpiła (w pierwszych dniach września 2024 r.) weryfikacja gestorów noclegów ujętych w zestawieniu noclegów opublikowanym na witrynie szlaku [PDSJ Noclegi 2024 [www](#)]. Ostatnim etapem ustalania stanu oferty noclegowej i gastronomicznej była konsultacja z lokalnymi podmiotami odpowiedzialnymi za informacje o tej bazie ofert - w większości przypadków z centrum lub punktem informacji turystycznej, w niektórych z pracownikami urzędów gmin. Stan infrastruktury noclegowej i gastronomicznej został opisany w samych kwestionariuszach obiektowych [KAO 1-25], gdzie wskazano usługi własne względnie zlokalizowane najbliżej obiektu) oraz w pomocniczych kwestionariuszach inwentaryzacyjnych sporządzonych dla każdej z gmin w przestrzeni szlaku - Zestawienie Obiektów Noclegowych i Gastronomicznych [ZONiG 1-14] : a z podaniem KAG i [ZONiG 1-14]. Uwzględnienie całości lokalnej oferty usług recepcji (nie tylko powiązane z aktualną dominującą formą użytkowania szlaku) jest podyktowane nie tylko stwierdzonym w wielu miejscowościach etapowych brakiem dedykowanych pielgrzymom miejsc noclegowych współpracujących ze szlakiem oraz zaopatrzenia w produkty spożywcze. To z konieczności wymusza skorzystanie z oferty komercyjnej. Brane pod uwagę jest ewentualne rozszerzenie oferty szlaku z uwzględnieniem innych niż pielgrzymi turystów kulturowych, dla których wspomniane miejsca nie będą dostępne lub którzy będą mieli wyższe oczekiwania względem tej grupy usług (oraz środki na ich opłacenie). W przypadku takiej decyzji strategicznej niniejsza analiza stanu infrastruktury oraz szczegółowe zestawienia mogłyby być punktem wyjścia

dla tworzenia pakietów lokalnych szlaku. Poniżej znajduje się podsumowanie tego obszaru badania szlaku, uporządkowane według kolejności obiektów etapowych, dotyczy zatem ich własnej oferty oraz dedykowanych pielgrzymom i innych budżetowych usług w otoczeniu.

Oferta w ramach szlaku. Noclegi dla pielgrzymów, nawet, jeśli są – a nie jest to we wszystkich miejscach etapowych, nie są zespolone ze szlakiem i wędrujący musi sam je sobie wyszukiwać. Zestawienie noclegów na witrynie szlaku [PDSJ Noclegi 2024 www] jest nieaktualne w odniesieniu do kilku ważnych miejsc etapowych (czyli w założeniu kończących pieszą wędrówkę na dany dzień). Przykładowo wymieniony w nim Dom Pielgrzyma przy sanktuarium w Sianowie od wiosny 2024 r. nie istnieje, a w całej miejscowości (etapowej) nie ma żadnej oferty noclegów. Z kolei wszystkie trzy podane w zestawieniu numery telefoniczne do gestorów noclegów w – również etapowym – Łebieniu nie istnieją. Zestawienie podaje ponadto dla niektórych miejsc adresy i kontakty znajdujące się w większej odległości od obiektów etapowych i – co ważniejsze - nie gwarantujące współpracy, jak najbliższe hotele (w tym wypadku jest to zaznaczane za pomocą niejednoznacznego komentarza „poza szlakiem”. Przykładowo w obszarach wokół obiektów w Tuji, Lubieszewie, Łebieniu, Sianowie (!) w ogóle brak publicznie dostępnej propozycji noclegu w całej miejscowości z obiektem (a przypomnijmy: kościoły w Łebieniu i Sianowie to obiekty etapowe, czyli kończące dzienną wędrówkę). W Łebie i Ustce także brak noclegów w ramach oferty szlaku i jego obiektów. Noclegi w figurującym w zestawieniu domu parafialnym parafii św. Jakuba w Łebie, według deklaracji proboszcza nie są już udzielane, a prywatne kwatery w tym mieście (i w Ustce) albo są nieosiągalne (bo wynajmowane zawsze na dłużej i cieszące się dużym popytem) albo w sezonie turystycznym oferowane po cenach daleko wykraczających poza możliwości pielgrzyma lub jego gotowość do ich pokrycia. Z kolei w Nowym Dworze Gdańskim, Gdańsku-Sobieszewie, Gdańsku – Oliwie, Kartuzach, Żukowie i Słupsku– mimo istnienia budżetowych obiektów noclegowych w niewielkiej odległości od obiektów Drogi (co wykazały wizje lokalne zob. KAO 1-25) nie ma o nich żadnych informacji ani na witrynie szlaku, ani w samych obiektach.

Ostatecznie stan oferty noclegowej i gastronomicznej w otoczeniu obiektów szlaku i w miejscowościach z tymi obiektami ustalono, jak następuje:

Elbląg: brak oferty noclegów przy obiekcie Drogi, w bliskim otoczeniu (od 30 m) pełna baza noclegowa i gastronomiczna, w tym rekomendowane budżetowe miejsce noclegów (schronisko Galeona),

Nowy Dwór Gdański: brak własnej oferty przy obiekcie, baza noclegowa w otoczeniu funkcjonuje w ograniczonym zakresie (najbliższa propozycja: Willa Joker, 250 m), baza gastronomiczna w pełni rozwinięta (w tym propozycje budżetowe).

Lubieszewo: brak współpracującej bazy, brak bazy hotelowej w całej miejscowości, najbliższe propozycje noclegu i gastronomiczna: Nowy Dwór Gdański, 7,2 km.

Tuja: brak noclegu w całej miejscowości. Najbliższy nocleg budżetowy: Marynowy (3 km), inne: Nowy Dwór Gdański, usługi gastronomiczne: Nowy Dwór Gdański, 8km.

Niedźwiedzica: zarządca parafii oferuje noclegi pielgrzymom, najbliższy hotel: Drywa, Dworek 3 km (również tam oferta gastronomiczna, brak takiej propozycji w otoczeniu obiektu).

Gdańsk-Świbno: brak własnego lub rekomendowanego przez szlak miejsca noclegu, najbliższy nocleg komercyjny: Pokoje Pod Klonami, 90 m, najbliższy hotel: Orle Centrum Konferencyjne, 2,6 km, najbliższa oferta gastronomii: Tawerna Pod łososiem, 400m

Gdańsk-Sobieszewo: brak własnej propozycji noclegu w ramach szlaku, w otoczeniu dobrze funkcjonująca komercyjna oferta gastronomiczna i noclegowa (do 500 m hotele, bary i lokale),

Centrum Gdańska: przy kościele św. Jakuba własne miejsca noclegowe, w otoczeniu w pełni rozwinięta infrastruktura noclegowa i gastronomiczna, niekoniecznie budżetowa.

Gdańsk-Oliwa: brak własnej propozycji noclegowej i gastronomicznej, dobrze rozwinięta oferta zewnętrzna (okoliczne klasztory i hotel 350 m), mała gastronomia przy katedrze, niekoniecznie budżetowa,

Żukowo: pokoje gościnne w obiekcie dostępne dla pielgrzymów po umówieniu, najbliższy hotel 800 m, w otoczeniu dostępna budżetowa oferta gastronomiczna (dwa bary),

Kartuzy: brak oferty noclegowej w ramach szlaku, dobrze rozwinięta oferta zewnętrzna, w tym budżetowe pokoje gościnne, w otoczeniu dobra oferta gastronomiczna także w budżetowych cenach,

Sianowo: brak własnej oferty noclegowej przy obiekcie, najbliższa propozycja: Kolonia - Borowiec, 4 km, restauracja regionalna w pobliżu obiektu (40 m)

Linia: brak propozycji noclegu przy obiekcie, w miejscowości jest oferent tanich noclegów współpracujący ze szlakiem (ok. 1,3 km), noclegi komercyjne w standardzie agroturystycznym ok. 2 km, najbliższy hotel 2,6 km (m. Niepoczołowice), w otoczeniu obiektu funkcjonują także budżetowe miejsca gastronomii (160 m).

Lębork: przy sanktuarium św. Jakuba funkcjonuje Dom Pielgrzyma, w mieście dobrze rozwinięta baza noclegowa niższej i średniej kategorii, w otoczeniu obu obiektów propozycje gastronomii także po cenach budżetowych,

Łebień: brak własnej oferty noclegowej, w miejscowości świetlica wiejska użytkowana jako stacja turystyczna (tylko materace, bezpłatnie), na miejscu brak oferty żywienia, nawet możliwości zakupów w dni wolne, najbliższa propozycja gastronomiczna: Wicko, 8,9 km

Łeba: nie funkcjonują dawne pokoje gościnne dla pielgrzymów przy obiekcie, w mieście dobrze rozwinięta oferta noclegowa (najbliższa propozycja; 60 m od obiektu szlaku), jednak w sezonie niedostępna dla mniej zamożnych pielgrzymów, pełna oferta gastronomiczna (w sezonie wysokie ceny),

Izbica: brak oferty przy obiekcie, w miejscowości jest współpracujący ze szlakiem oferent gastronomii i noclegów w cenie budżetowej (ok 300 m), ponadto pokoje gościnne w sąsiedztwie obiektu, najbliższy hotel i pełna oferta gastronomii - Łeba, 32 km

Smółdzino: brak możliwości noclegu przy obiekcie, w miejscowości jest dobra oferta gastronomii i kilku oferentów noclegów, w tym jeden współpracujący ze szlakiem bezpłatnie, niedaleko obiektu szlaku (ok. 300 m),

Ustka: brak propozycji noclegu w ramach szlaku, w pobliżu obiektu (170 m) najbliższa oferta komercyjna, w mieście pełna oferta noclegowa, jednak w sezonie niedostępna dla mniej zamożnych pielgrzymów, także pełna oferta gastronomiczna (w sezonie wysokie ceny),

Słupsk: brak regularnej oferty noclegowej przy kościele (jednak sporadyczne nocowania pielgrzymów na plebanii), Muzeum posiada własny punkt gastronomii (niekoniecznie budżetowej), komercyjna oferta gastronomiczna noclegowa 30-40 m od obu obiektów (hotel), w mieście dobrze rozwinięta oferta noclegowa i gastronomiczna w tym budżetowa.

Podsumowanie: ukazany miejscowo niezadowolający stan oferty noclegów potwierdzają aktywni interesariusze szlaku, którzy w Wywiadzie Eksperckim wskazują na brak oferty noclegowej dla pielgrzymów w licznych miejscach etapowych jako największą bolączkę szlaku (najślabszy punkt w ofercie), szczególnie zważywszy na wyraźną dominację osób wędrujących pieszo wśród aktualnych użytkowników szlaku.

Jak widać z powyższego zestawienia, problemy z noclegami dla aktualnych użytkowników szlaku istnieją również w miejscowościach posiadających zróżnicowaną bazę noclegową. Mimo jej istnienia są to zatem krytyczne miejsca w odniesieniu do zaspokojenia ich podstawowych potrzeb recepcji. Takimi miejscowościami są zwłaszcza wskazane jako miejsca etapowe Łeba i Ustka [KAG 09; KAG12], a także Rowy. Pomorska Droga Świętego Jakuba przebiega odcinkowo w pasie nadmorskim. W sezonie turystycznym (który ze względu na pogodę oraz okres urlopowy jest również okresem częstego podejmowania pieszego pielgrzymowania) właściciele obiektów noclegowych i zarządzający nimi wynajmują je najchętniej na wiele dni, przynajmniej kilka. Znalezienie noclegu na jedną noc jest więc trudne, graniczy zaś z niemożliwością przy dodatkowym oczekiwaniu umiarkowanej ceny, jaką jest w stanie zapłacić pielgrzym. Nieliczne schroniska turystyczne są zajęte przez zorganizowane turystyczne grupy młodzieżowe lub małe prywatne grupy rezerwujące je wcześniej [zob. też. WE18; WE26; WE 28]. Jeśli administratorzy obiektów szlaku (duchowni) sami nie są w stanie zapewnić noclegu pielgrzymom, to oferta pieszego szlaku staje się iluzoryczna. Tymczasem nawet jednorazowe doświadczenie braku możliwości przenocowania może skutecznie zniechęcić nawet niewymagającego pielgrzyma do skorzystania z oferty systemu. Ograniczenie dostępności do bazy noclegowej dla głównej grupy użytkowników szlaku (pielgrzymów) w miejscowościach atrakcyjnych turystycznie nad brzegiem Bałtyku (głównie Ustka, Łeba) było sygnalizowane już na etapie rekonstrukcji Pomorskiej Drogi w 2025 roku [*Raport końcowy 2015....* s. 6].

3.6. Zarządzanie szlakiem: ocena koordynacji systemu i organizacji oferty.

Zgodnie ze stwierdzonym stanem szlaku jako systemu [AS] oraz wynikiem badań waloryzacyjnych [Rozdz. 3.1.1) w zarządzaniu szlakiem uczestniczą dwa podmioty, dzielące między siebie poszczególne funkcje na podstawie roboczego porozumienia. Są to Urząd Miejski w Lęborku, funkcjonujący jako koordynator formalny i zgodnie z założeniami projektu Recreate realizujący do końca 2024 r. funkcję kuratora szlaku oraz Koordynator operacyjny – Kapituła Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba. Ten drugi podmiot jest ciałem o charakterze konsultacyjnym – jego członkowie, reprezentujący zaangażowane samorządy i organizacje zbierają się sporadycznie na obrady. W rzeczywistości funkcje zarządcze wobec szlaku (bieżącą koordynację) wykonuje przewodniczący Kapituły, do niedawna koordynujący także działania zarządcze współfinansowane przez Urząd Miejski.

Porównując założenia koordynacji rozwiniętych szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt 2012, s. 36], w tym ich kluczowe funkcje, ze stanem stwierdzonym w trakcie badania systemu [zob. AS,, Rozdz. 3.1.1.: formularz waloryzacyjny, zakresy IIIB i IIIC, IV A, IV B] należy wskazać, że rozpatrywani razem aktualni formalny i operacyjny koordynatorzy Pomorskiej Drogi wykonują:

- 1) częściowo monitoring stanu systemu, mianowicie przebieg i oznaczenia tras, jednak już nie obiektów szlaku ani ich dostępności,
- 2) również częściowo zarządzanie informacją o systemie i wydarzeniach, zbierając ją biernie (tj. przyjmując od podmiotów) i zamieszczając na witrynie szlaku, ale już nie poszukując, aktualizując i nie dystrybuując jej na bieżąco,
- 3) częściowo organizują aktywności na szlaku (jak część stacjonarnych wydarzeń cyklicznych w Lęborku) i część cyklicznych wypraw grupowych na jego odcinkach),
- 4) reprezentują szlak na zewnątrz (w stosunku do władz regionalnych, strategicznych partnerów oraz podmiotów czynnych jako zarządcy w ramach krajowej i międzynarodowej sieci Dróg Jakubowych), co posiada duże znaczenie ze względu na specyfikę Pomorskiej Drogi jako ich odcinka,
- 5) dystrybuują materiały o szlaku (w formule do pobrania) i istotny instrument weryfikacyjny oraz lojalnościowy, jakim jest Paszport Pielgrzyma (jednak w bardzo ograniczonym zakresie, bo tylko online), zabiegają też o wznowienia materiałów fizycznych (przewodniki, broszury), choć nie rozprowadzają ich do wszystkich obiektów.

Natomiast koordynatorzy szlaku:

- 6) generalnie nie zajmują się promocją szlaku jako systemu od momentu zakończenia projektu RECREATE, w szczególności nie prowadzą aktywnej promocji bezpośredniej, adresowanej do samych turystów, ich rozpoznanych środowisk ani na rynki emisyjne,
- 7) bezpośrednio nie inicjują usług recepcji ani nie pośredniczą w dystrybucji usług prostych (jak noclegi i żywienie, lokalny transport użytkowników lub ich bagaży, zwiedzanie obiektów),

- 8) nie organizują szkoleń personelu obiektów ani wolontariuszy szlaku,
- 9) nie zestawiają, nie dystrybuują ani nie inicjują tworzenia usług złożonych (takich jak lokalne pakiety usług dla pielgrzymów),
- 10) nie prowadzą ani nie zlecają badań ruchu turystycznego i opinii oraz preferencji turystów pojawiających się w przestrzeni szlaku,
- 11) Nie utrzymują regularnej komunikacji z zarządcami obiektów szlaku i nie aktualizują informacji istotnych dla zweryfikowania ich oferty (głównie noclegów dla pielgrzymów i doświadczeń).

3.6.1. Ocena zarządzania szlakiem przez jego aktualnych użytkowników.

Obrazują ją (pośrednio) wyniki sondażu przeprowadzonego wśród zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi SJ [WE-1-32]. Pytanie 8 postawione respondentom Wywiadu Eksperckiego było ukierunkowane na przekazanie przez nich znanych im krytycznych ocen rozmaitych wymiarów funkcjonowania szlaku formułowanych przez głównych użytkowników Drogi, to jest pielgrzymów. Odpowiedzi na to pytanie składają się na dość kompletny obraz mankamentów systemu. Ta lista wskazań została w większości podnoszonych kwestii potwierdzona podczas badania terenowego i w jego dokumentacji (jest tak niemal zawsze w tych obszarach, których to badanie dotyczyło, głównie stan trasy, oznaczeń, dostępność obiektów oraz spektrum dostępnych usług noclegowych i gastronomicznych). Szczególnie cenne jednak dla diagnozy szlaku są te wskazania jego aktywnych interesariuszy, które wynikają z wiedzy organizacyjnej, doświadczenia nieraz długoletniego zaangażowania w życie szlaku oraz faktycznych kontaktów z jego użytkownikami, niedostępnej przeprowadzającym inwentaryzację systemu. Poniżej zestawiono przekazane przez respondentów [WE 1-32] opinie pielgrzymów odnoszące się do głównych problemów pojawiających się podczas i w ramach wykorzystania oferty szlaku.

- 1) Liczba miejsc noclegowych w standardzie oczekiwanym i akceptowanym przez pielgrzymów jest zbyt mała, względnie są one zlokalizowane zbyt rzadko (jak na liczbę pieszych etapów Pomorskiej Drogi) albo niedostępne w akceptowanej cenie przy tylko jednym noclegu [WE01; WE02; WE04; WE06; WE08; WE10; WE11; WE16; WE18; WE21; WE28; WE31; WE32], dodatkowo artykułowano brak aktualnej informacji o bieżącej bazie noclegowej w miejscowościach etapowych [WE02; WE05],
- 2) brak kompletnych oznakowań trasy Drogi lub są one nieczytelne [WE01; WE04; WE08; WE09; WE10; WE14; WE 15; WE16; WE18; WE20; WE21; WE30] – tu wskazywane były często konkretne miejsca,
- 3) liczne zamknięte kościoły na szlaku [WE01; WE15; WE18; WE21] – rzeczywistą skalę tego problemu ukazuje zestawienie z badań terenowych w Rozdz. 3.1., Zakres I.D.a. oraz kwestionariusze sporządzone dla samych obiektów [KAO 1-25],

4) niedosyt w zakresie opieki duszpasterskiej, w tym widoczny dystans duchownych wobec indywidualnych pielgrzymów [WE01; WE04; WE07; WE18], a także niechęć duchownych do udzielania noclegów w budynkach przykościelnych i parafialnych [WE01; WE21; WE28],

5) brakuje miejsc odpoczynku na samej trasie szlaku poza miejscowościami z obiektami, a także przy samych obiektach [WE02; WE06; WE15; WE18; WE31],

6) miejscami zdezaktualizowane są opisy trasy lub ich przebieg na elektronicznych mapach [WE02; WE04; WE05; WE10; WE32 – zob. też SPATO 1],

7) trasa szlaku w wielu miejscach jest poprowadzona niedogodnie (zbyt długa w stosunku do możliwości lub nieadekwatnie w stosunku do potrzeb pielgrzyma pieszego / rowerowego) [WE07],

8) w wielu miejscach poszczególnych odcinków trasy zły jest stan nawierzchni [WE14; WE20] - wskazywane miejsca pokrywały się z obserwacjami podczas badania terenowego (zob. SPATO 1)

9) brakuje udogodnień, bonusów lub rabatów dla osób posiadających paszporty pielgrzyma wydane przez Pomorską Drogę lub inne odcinki Camino [WE01; WE21],

10) brakuje aktualnych, publicznie dostępnych informacji o opiekunach poszczególnych odcinków i kontaktu z nimi [WE05; WE30],

Pojedyncze wskazania dotyczyły: braku specyficznych usług (głównie noclegowych) dla pielgrzymów poruszających się konno [WE13], niewielkiej gęstości punktów gastronomicznych na trasie szlaku poza miejscowościami [WE21], słabej rozpoznawalności szlaku wśród mieszkańców przestrzeni szlaku, przekładającej się na brak możliwości pomocy pytającym pielgrzymom [WE21], oraz braku pieczętek do paszportu pielgrzyma w wielu obiektach szlaku [WE21].

Powyższe mankamenty szlaku wskazane przez osoby zaangażowane w jego funkcjonowanie znalazły potwierdzenie w wynikach badania terenowego (zob. 3.1., 3.2. i odpowiednie załączniki: kwestionariusze obiektów [KAO 1-25] oraz gmin w przestrzeni szlaku [KAG 1-14] oraz funkcjonującej w niuch oferty usług recepcji [ZONiG 1-14], a konkretne wskazania deficytów dla niektórych miejsc zostały potwierdzone i poszerzone o kolejne w dokumentacji sporządzonej dla gmin w przestrzeni szlaku [ZONiG 1-14]. Także brak lub zły stan oznakowania trasy pokrywa się z obserwacjami poczynionymi podczas badania terenowego [zob. Rozdział 3.2. - SPATO 1, por też KON-04],³

---

³ Przykładów problemów z oznakowaniem tras jest wiele, zostały one szczegółowo wskazane w kwestionariuszu SPATO1 (zob. Rozdział 3.2.). Nawet w przypadku istnienia wyraźnego oznakowania, znak Drogi znajdujący się 200-300 metrów ZA skrzyżowaniem lub rozwidleniem nie spełnia swojej funkcji informowania wędrującego o przebiegu trasy szlaku PRZED podjęciem decyzji, w którą stronę ma podążać. Jednak egzemplarycznym i dobitnym przykładem może tu być mylące oznakowanie tras Drogi (najlepiej w formie słupa na rozwidleniu) w miejscowości Otomino. Rozchodzą się tu dwa odcinki Camino: Droga Pomorska i Droga Pelplińska. Jednak oznakowanie na skrzyżowaniu (zalecające skręt w prawo) odnosi się tylko do Drogi Pelplińskiej. Wskutek tego wędrujący Drogą Pomorską są wprowadzeni w błąd, o czym mogą

3.6.2. Ocena zarządzania z perspektywy osób i podmiotów zaangażowanych w funkcjonowanie systemu.

Sami aktywni interesariusze o problemach szlaku uważanych przez nich za główne przeszkody w jego rozwoju wypowiedzieli się w odpowiedzi na pytanie 12 Wywiadu Eksperckiego, a po części także odpowiadając na pytanie 25 - w ramach swobodnych wypowiedzi. Autor Raportu uwzględnił w tym odniesieniu wypowiedzi udzielone w obu miejscach [zob. WE 1-32]. Identyfikację problemów przez grupę interesariuszy uporządkowano według liczby wskazań. Przyjęto, że wskazywanie danego problemu lub bariery rozwojowej najliczniej obrazuje wysoki stan świadomości wśród grupy osób i reprezentowanych przez nich organizacji zaangażowanych w funkcjonowanie szlaku i -w rezultacie tego stanu – odpowiednio wysoki poziom akceptacji tego środowiska dla wprowadzenia jakichś rozwiązań danej kwestii do koncepcji dalszego rozwoju szlaku. Poniżej przedstawiono problemy zidentyfikowane przez interesariuszy i autorów tych wskazań:

- 1) ograniczona baza noclegowa w oczekiwanym standardzie i poziomie cenowym, jej brak w niektórych miejscach etapowych [WE05; WE08; WE09; WE19; WE21; WE28; WE31; WE32],
- 2) brak zarządcy szlaku wypełniającego wszystkie niezbędne funkcje koordynacyjne [WE01; WE02; WE06; WE18; WE26; WE27],
- 3) liczne braki w oznakowaniu tras, w tym brak zmian przebiegu niektórych odcinków w związku ze zmianami i inwestycjami [WE08; WE15; WE18; WE19; WE28; WE32; KON-04],
- 4) brak wypracowanej, spójnej komunikacji zewnętrznej szlaku, szczególnie w internecie, w tym brak zebranych w jednym miejscu wszystkich informacji [WE03; WE09; WE14; WE17; WE21],
- 5) brak środków finansowych na działania rozwojowe [WE10; WE11; WE19; WE27],
- 6) niski poziom współpracy ze strony katolickich parafii, w tym zamknięte obiekty sakralne [WE06; WE21; WE22; WE29],
- 7) niski stopień wiedzy i zainteresowania społeczeństwa - zarówno mieszkańców przestrzeni szlaku, jak i turystów [WE03; WE12; WE23; WE28],
- 8) faktyczne odcięcie od deklarowanego celu szlaku w wyniku śladowej liczebności osób faktycznie wykorzystujących szlak jako Camino (wędrujących do Santiago) [WE07; WE10; WE21; WE18; WE24],

---

się przekonać już po przejściu dłuższego odcinka w kierunku Pelplina. Dodatkowo w powszechnie używanej i zalecanej przez interesariuszy szlaku aplikacji Mapy.cz. ten odcinek Pomorskiej Drogi św. Jakuba nazwany jest Drogą Żukowską, co (bez dodatkowych wyjaśnień) pogłębia konfuzję pielgrzymów i turystów (zob. SPATO 1, DFT 05). Ofiarą tego zamieszania padł nawet tak doświadczony pielgrzym i badacz Dróg Jakubowych jak dr F. Mróz, co udokumentował w swoim Wywiadzie [KON-04].

- 9) brak systemowych mechanizmów współpracy z interesariuszami z regionu: z samorządami czy parafiami, na których terenie przebiega Droga, stowarzyszeniami, oddolnymi grupami pasjonatów Camino [WE03; WE17; WE25],
- 10) dominujący w promocji wyłącznie religijny charakter szlaku, w tym brak zachęty do wędrowania nim z motywów czysto turystycznych czy turystyczno-kulturowych [WE05; WE21; WE22],
- 11) brak oferty komunikacji zbiorowej ułatwiającej odcinkowe korzystanie ze szlaku (dojazd do punktów etapowych [WE04; WE08; WE31],
- 12) niska świadomość społeczna na temat istnienia Pomorskiej Drogi św. Jakuba [WE03; WE16],
- 13) narzucone zasady projektu Recreate, które miało zminimalizować pielgrzymi charakter szlaku i tym samym odsunąć na dalszy plan duchowy (religijny) wymiar jego funkcjonowania, w konsekwencji powodując dystans ze strony kościelnych interesariuszy [WE07; WE20],
- 14) problemy z nabyciem paszportu pielgrzyma, dostępnego tylko online [WE 23; 26].

Ponadto pojedyncze wskazania grupy zaangażowanych interesariuszy (którym z racji na sporadyczne ich formułowanie należy przypisać co najwyżej znaczenie sygnału dla odbiorcy Raportu) dotyczyły: braku czytelnego podziału funkcji zarządczych koordynatorem formalnym a operacyjnym oraz aktywnymi środowiskami wolontariackimi [WE03], niskiego poziomu współpracy z lokalną branżą turystyczną, w tym oferentami usług oraz wypraw turystyki aktywnej [WE05], niskiego poziomu współpracy na linii szlak-lokalne samorządy [WE06], braku lokalnych opiekunów tras na części odcinków [WE06], spełniania funkcji zarządczych przez osoby o konkretnym profilu politycznym wyrażanym w sposób publiczny, które wprowadziło podziały i zdystansowanie, także w środowisku kościelnym [WE07], braku przewodników (książkowych) po Drodze o charakterze ściśle religijnym [WE20], braku uprawnień dla posiadaczy paszportów Drogi, czyli oficjalnie zarejestrowanych pielgrzymów [WE20], rozproszenia terytorialnego interesariuszy szlaku [WE22], braku strategii rozwojowej szlaku [WE25] oraz braku małej infrastruktury wypoczynkowej na trasach [WE31].

Problemy najliczniej wskazywane (wskazania numerowane od 1 do 4) znalazły w całej rozciągłości potwierdzenie w trakcie badań terenowych: problemy z noclegami zostały opisane i zweryfikowane źródłowo w Rozdziale 3.4. problemy z oznaczeniami tras - w Rozdziale 3.2., luki działań zarządczych w odniesieniu do kluczowych obszarów koordynacji szlaku - w Rozdziale 3.6., a mankamenty w komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej w Rozdziałach 3.1.1. i 3.3.3. Potwierdzone zostały także wskazania, dotyczące problemu z finansowaniem działań zarządczych [AS i konsultacje z obydwoma koordynatorami] oraz problemy we współpracy z administratorami szeregu obiektów [KAO 1-25].

Stwierdzone w poszczególnych częściach niniejszego rozdziału problemy w poszczególnych obszarach funkcjonowania Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba na

odcinku przebiegającym przez terytorium województwa pomorskiego i zarządzanym przez miejscowe podmioty stanowią poważne bariery w rozwoju, a niektóre z nich generują nawet ryzyko zaniku szlaku jako aktywnego systemu organizacji turystyki. Dlatego będą one punktem wyjścia dla formułowania listy postulatów korekty i przebudowy oferty w Rozdziale 4.

Rozdział 4

Wnioski z przeprowadzonych badań i rekomendacje

Przedstawione wnioski bazują na wynikach badania w odniesieniu do kolejnych wymiarów funkcjonowania analizowanego szlaku, zaprezentowanych w Rozdziale 3 (zob. 3.1. – 3.6.). W każdym z tych obszarów (w niniejszym Rozdziale są to odpowiednio części 4-1 - 4.5) najpierw na poziomie ogólnym opisano stan szlaku w danym obszarze (przykładowo: oznaczenia tras, doświadczenia tematyczne i pozostałe w obiektach, poziom informacji i komunikacji z interesariuszami i użytkownikami szlaku itd.), następnie wskazano na jego uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny ewentualnych luk lub mankamentów oraz na możliwe konsekwencje dla dalszego funkcjonowania systemu. W ostatniej części, w formie jednego lub kilku postulatów rozwiniętych o możliwe szczegółowe zalecenia działań korygujących, naprawczych lub modyfikujących - zamieszczono rekomendacje dotyczące zmiany, poprawy funkcjonowania, wprowadzenia nowych rodzajów działań zarządczych lub kreacji nowych komponentów usług, które mają doprowadzić do domknięcia wskazanej luki względnie usunięcia mankamentu. Stan szlaku w poszczególnych obszarach stwierdzono z wykorzystaniem rozmaitych metod i narzędzi, które podano w odpowiednich miejscach w Rozdziale 3 prezentującym wyniki badania. Dodatkowo jednak zasięgnięto opinii interesariuszy w formie zarówno Wywiadów Eksperckich z aktywnymi interesariuszami szlaku (w ich ramach – pytań o charakterze diagnostycznym: 5,7,12, częściowo 25) oraz konsultacji z przedstawicielami koordynatora formalnego, operacyjnego i osobami aktywnymi w realizacji niektórych przedsięwzięć ukierunkowanych na kreację i utrzymanie oferty [KON 1-4]. Niezależnie od przytaczania opinii wskazanego środowiska mającego największą i aktualną wiedzę o formach funkcjonowania i mankamentach systemu w poszczególnych obszarach, w ostatniej części rozdziału (4.6.) zebrano i usystematyzowano ich oceny i wskazania w najważniejszych kwestiach. Mają one nie tylko walor potwierdzenia uzyskanych wyników w tych wymiarach funkcjonowania Pomorskiej Drogi SJ, gdzie ich doświadczenia są miarodajne, ale także obrazują możliwą skalę poparcia dla działań korygujących i naprawczych i motywację do zaangażowania w nie. Mają również kluczowe znaczenie z punktu widzenia ich ewentualnej akceptacji dla określonych rozwiązań proponowanych w koncepcji dalszego rozwoju szlaku, szczegółowo zaprezentowanej w Rozdziale 5

4.1. Organizacja szlaku (struktura, aktywność koordynatora i jej obszary, komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna, finansowanie zarządzania systemem).

4.1.1. Stan aktualny.

A) Zwartość systemu a jego atrakcyjność dla użytkowników. Szlak wykazuje wprawdzie kompletną zwartość: odległość między kolejnymi obiektami na jego trasie nigdy nie przekracza 30 kilometrów [zob. Rozdz. 3.1., Zakres II B], co stanowi mocną stronę systemów linearnej eksploatacji turystycznej o profilu innym niż tylko aktywnej rekreacji (zatem poznawczym lub przeżyciowym). Jednak atut ten oddziałuje tylko w powiązaniu z intensywnością doświadczeń (przeżyć, zwiedzania, spotkań, innych form konfrontacji z poszczególnymi wymiarami kultury, zwłaszcza tymi zgodnymi z jego profilem). Najprościej ów balans można scharakteryzować słowami: więcej czasu na doświadczenia niż na przemieszczanie się. W tym przypadku jednak jest to szlak aktualnie wykorzystywany przez pielgrzymów pieszych. Oznacza to, że stacjonarne doświadczenia (również o charakterze religijnym) w obiektach szlaku stanowią tylko niewielki ułamek aktywnie spędzanego czasu użytkownika szlaku (poza spoczynkiem nocnym i posiłkami), co w mniejszym stopniu odnosi się również do pielgrzymów poruszających się na rowerach.

B) Lista i struktura obiektów szlaku. Aktualnie w skład szlaku na terenie województwa pomorskiego wchodzi 25 obiektów, [AS], z czego dwa to instytucje muzealne, a pozostałe 23 to czynne katolickie świątynie, w tym dwie ze statusem katedry (oficjalnej siedziby biskupiej – obie w Gdańsku) oraz pięć ze statusem sanktuarium (w tym jedno – w Lęborku - jest formalnie deklarowanym sanktuarium św. Jakuba Apostoła). Sześć obiektów sakralnych posiada pełną zgodność z profilem szlaku (zob. Rozdz. 3.1. Zakres I. A. c.), pozostałe – tylko częściową, jako czynne obiekty ze sprawowanym kultem na szlaku religijnym. Obydwa muzea nie posiadają wyodrębnionych wystaw jakkolwiek powiązanych z profilem szlaku, jednak mają w swych zbiorach rozproszone eksponaty (w Słupsku) względnie przekazy częściowo fragmentarycznie uwzględniających ten wątek (w Lęborku) (zob. Rozdz. 3.4.4.).

C) Brak aktywności koordynatorów w kilku kluczowych obszarach zarządzania szlakiem. Koordynacją funkcjonowania systemu szlaku zajmują się dwa podmioty zarządcze: Urząd Miejski w Lęborku (koordynator formalny) oraz Kapituła Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba z siedzibą w Lęborku - koordynator operacyjny [AS, zob. też Rozdz. 3.1. Zakres I.C.]. Podział funkcji między oba te podmioty opisano w Rozdziale 3.1., a zakres ich działań zarządczych w Rozdziale 3.6. Jak wynika z tamtego zestawienia, brak wśród nich aktywnej promocji szlaku skierowanej bezpośrednio do grup docelowych, brak zarządzania aktualną informacją o usługach prostych i jakichkolwiek prób ich lokalnego pakietowania, nawet w wymiarze lokalnym (wokół obiektów szlaku). Nie ma też dowodów regularnej współpracy z zarządcami obiektów szlaku, co potwierdza wielu z nich w konsultacjach w trakcie badań terenowych. Obecna formuła zarządzania szlakiem nie daje możliwości skutecznego koordynowania wszystkich obszarów niezbędnych działań związanych z funkcjonowaniem PDSJ jako linearnego szlaku kulturowego z gwarantowaną ofertą dla użytkownika.

D) *Pasywna i nieukierunkowana promocja szlaku*. Aktualnie ze strony koordynatorów ogranicza się ona tylko do informacji biernej. Taka jest zamieszczona na witrynie szlaku (w postaci przewodnika, interaktywnej mapy, listy wydarzeń oraz (tylko częściowo aktualnego) zestawienia gestorów noclegów, lub też znajduje się na tablicach informacyjnych przy obiektach (które stoją przy niewielu z nich). W publikacjach papierowych dostępnych tylko w niektórych obiektach. W odniesieniu do wydarzeń tematycznych, spotkań otwartych i filmów dokumentalnych brak ukierunkowania zawartych w nich elementów promocji na konkretne grupy potencjalnych użytkowników szlaku, co znacznie osłabia jej skuteczność. Za niewykorzystanie kolejnego potencjalnego kanału informacji i promocji należy uznać brak oznaczenia aktualnych tras oraz wskazania podmiotów koordynacyjnych Pomorskiej Drogi na witrynie Camino Europa [Camino Europa 2024 www] – drugiego obok Europejskiej Federacji Dróg Św. Jakuba Federacji ważnego stowarzyszenia Jakubowego w Europie, zrzeszającego aktualnie 19 grup jego przyjaciół i krajowych Bractw Jakubowych, które zresztą posiada niedawno zawarte (19 lipca 2024) porozumienie z Federacją [Collaboration Agreement... 2024].

E) *Brak systemowego finansowania działań zarządczych dla szlaku* po zakończeniu projektu RECREATE i wykorzystaniu środków pozyskanych dzięki uczestnictwu w nim.

4.1.2. Uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny mankamentów i problemów.

A) Brak balansu czasowego między przemieszczeniami a zorganizowanymi doświadczeniami tematycznymi w obiektach szlaku i całej jego przestrzeni wynika wprost z przyjęcia tradycyjnej formuły pielgrzymek Jakubowych, które były indywidualnymi przedsięwzięciami ludzi silnie motywowanych swoją wiarą (organizujących swoją wędrówkę samodzielnie, jednocześnie jednak liczących na gościnę i wsparcie ludzi dzielących ich wartości religijne na całej trasie). W takim modelu z jednej strony główną wartością podejmowania aktywności turystycznej (tu: pielgrzymowania na wielkich dystansach) jest sama droga, spełniająca warunek głównego doświadczenia, z drugiej zaś nie są oczekiwane (choć mogą być chętnie akceptowane) żadne inne przeżycia prócz religijnych. Klasycznemu pielgrzymowi Jakubowemu wystarczy bowiem otwarcie świątyń na szlaku i możliwość udziału w miejscowej liturgii oraz aktach pobożności.

B) O prawidłową tematyzację obiektów, to jest ich zgodność z profilem szlaku od początku dbano tylko w bardzo ograniczonym zakresie. Inicjatorzy reaktywacji szlaku skoncentrowali się raczej na odtworzeniu historycznej trasy pielgrzymów na Pomorzu (dla której istnieją wyrywkowe, ale wystarczające źródła historyczne wymieniające kluczowe miejscowości) wprowadzając do niej kościoły Jakubowe z dawną metryką. Tę listę obiektów – poza nielicznymi przypadkami naturalnej tematyzacji jak nowy kościół św. Jakuba w Łebie z rozwiniętym kultem Apostoła) od początku uzupełniono o kościoły w punktach etapowych. Spełniane są tam wprawdzie funkcje religijne niezbędne dla pielgrzymów, jednak nie posiadają one związku z kultem Jakubowym ani z dziejami pielgrzymowania.

C) Niepodejmowanie przez żadnego z koordynatorów działań w kluczowych wymiarach funkcjonowania szlaku materialnego (to jest rozwiniętego i gwarantowanego jako linearna propozycja turystyczna) ma kilka przyczyn. Najstarszą metrykalnie, bo obecną już w momencie reaktywacji Pomorskiej Drogi SJ, jest brak zadaniowania któregokolwiek z tych podmiotów na te funkcje. Dlatego, realizując oznaczenie i monitoring tras oraz prezencję informacyjną szlaku żaden z nich nie zajął się kreacją doświadczeń tematycznych w obiektach szlaku poza miejscem swojego fizycznego funkcjonowania (Lęborkiem), grupowaniem usług recepcji dla turystów ani ich pośredniczeniem (poza samą informacją w formie zestawienia, nie aktualizowanego na bieżąco) ani utrzymaniem intensywnej współpracy z zarządcami obiektów i aktualizacją informacji o ich przynależności do szlaku i dostępności. Równie ważną przyczyną braku aktywności koordynatora operacyjnego jest brak stabilnego finansowania jego działań, które w rzeczywistości wygasło wraz z zakończeniem programu Recreate z końcem roku 2014, a ostatecznie z zaprzestaniem finansowania kuratora szlaku jako komórki lokalnego samorządu. Przedsięwzięcia wykonywane poza miejscem własnego zamieszkania wymagają materialnych środków. Od osoby działającej w warunkach wolontariatu, nawet najsilniej zmotywowanej, nie można wymagać wykładania własnych pieniędzy na tę społeczną działalność.

D) Problemy w obszarze promocji wynikają z: chronicznego braku środków na działania w tym obszarze udostępnianych koordynatorom, zakończenia współpracy z profesjonalistami wraz z upłynięciem okresu trwania projektu Recreate, nieregularnej komunikacji i podziału zadań promocji zewnętrznej między koordynatorami, zarządcami obiektów szlaku oraz grupami zaangażowanych interesariuszy (Bractwa i lokalne grupy przyjaciół Pomorskiej Drogi) oraz braku badań użytkowników szlaku (pielgrzymów, innych turystów), który uniemożliwia jej ukierunkowanie adekwatnie do rozpoznanego potencjału poszczególnych grup i rynków.

E) Powód utraty środków finansowania jest oczywisty: jest nim przewidziane regulaminem samego projektu europejskiego zakończenie jego trwania oraz ustalone w ramach porozumienia (choć jednorazowo przedłużone) zakończenie wypłaty środków. Jednak sytuacja, w której znalazły się oba podmioty koordynujące szlak ma też drugą przyczynę: jest nią zaniechanie podjęcia (od początku procesu reaktywacji) zabiegów o pozyskiwanie środków od partnerów strategicznych (głównie samorządów) na bazie długofalowych (wieloletnich) porozumień. Środki te miałyby być przeznaczone na działania ukierunkowane przynajmniej na utrzymanie infrastruktury (oznaczeniem, tablice, witryna) po przewidywalnym przecież zakończeniu wspomnianego projektu. W efekcie szlak, dla swojego utrzymania (tym bardziej zaś rozwinięcia w jakimkolwiek kierunku i obszarze), stoi przez pilną (horyzont kończącego się roku 2024) potrzebą uzyskania takich środków, i to na dłuższy okres.

4.1.3. Możliwe konsekwencje dla obszaru funkcjonowania i całego systemu.

A) Brak balansu między czasem wędrówki a doświadczeniami tematycznymi. W przypadku pielgrzymia wskazany mankament drastycznej różnicy między obydwoma komponentami nie ma zasadniczego znaczenia, jako że (przynajmniej w teorii religijnej) dla niego sama wędrówka (z możliwością refleksji) jest walorem przyciągającym na szlak. Jeśli jednak system miałby zostać otwarty na jakąkolwiek inną grupę turystów kulturowych (w tym także religijne rodziny z dziećmi, jak to jest proponowane w niektórych wywiadach eksperckich), skutkiem tego stanu byłaby niska atrakcyjność dla turystów pieszych i tylko umiarkowana dla rowerowych.

B) Brak historycznej więzi ze zjawiskiem pielgrzymowania oraz zakorzenionego kultu św. Jakuba w większości kościołów (etapowych) na trasie szlaku obniża ich potencjalną atrakcyjność dla wszystkich turystów poza pielgrzymami (brak przekazu poznawczego). Nie sprzyja też rozwinięciu świadomości miejscowych wiernych o przynależności ich świątyni (parafii) do szlaku i ich motywacji do wspierania pielgrzymów. To z kolei, szczególnie w sytuacji wymiany duszpasterza zaangażowanego w szlak na innego, przekłada się na praktyczny brak zainteresowania funkcjonowaniem obiektu sakralnego w strukturze szlaku, a także wycofaniem dotychczasowych form wsparcia, a nawet likwidacją dostępnych dotąd usług recepcji. Drastycznym przykładem tego może być sanktuarium w Sianowie.

C) Brak aktywności koordynatorów w ważnych wymiarach funkcjonowania szlaku przekłada się bezpośrednio zarówno na jego atrakcyjność dla odbiorcy (który nie otrzymuje nie tylko gotowego produktu turystycznego, ale nawet gwarancji podstawowych usług recepcji we wszystkich miejscach przewidzianego noclegu) , ani aktualnej informacji, dzięki której sam mógłby sobie takie usługi zorganizować. Z kolei słaba i nieregularna komunikacja wśród samych członków organizacji szlaku (w tym głównie między zarządcami a administratorami jego obiektów) Brak lokalnej integracji oferentów usług recepcji stwarza ryzyko dalszej stagnacji w tym najważniejszym obok doświadczeń obszarze oferty.

D) Wskazane wyżej mankamenty promocji szlaku poważnie utrudniają osiągnięcie przez jej działania innych grup turystów niż aktualni, bardzo nieliczni indywidualni pielgrzymi (wśród których poważną część stanowią sami zorganizowani członkowie lokalnych bractw) oraz uczestnicy grupowych przejść i pielgrzymek odcinkowych, którzy nie generują ruchu i popytu na usługi w powszechnym rozumieniu zjawiska turystyki. To oznacza perspektywę stagnacji rozwojowej szlaku, a być może – przy spadku motywacji lub fizycznej energii aktualnych wolontariuszy ze wspomnianego środowiska – jego powolne zanikanie.

E) Brak finansowania działań utrzymujących szlak w jego fizycznej postaci grozi jego zanikiem w przestrzeni turystycznej, a tym samym utratą jedyne aktualnie dobrze funkcjonującego komponentu działania systemu. Brak środków na koordynację (w tym informację i promocję) przełoży się na atrofię tych działań oraz zaniechanie angażowania

do nich profesjonalnych podmiotów, co w konsekwencji spowoduje zniknięcie systemu z przestrzeni informacji turystycznej.

4.1.4. Rekomendacje działań naprawczych w odniesieniu do wskazanych kwestii.

A) *Balans przemieszczeń i doświadczeń.* W przypadku poszerzenia formuły szlaku niezbędne byłoby nasycenie jego przestrzeni doświadczeniami tematycznymi i innymi, zarówno w obiektach, jak i na trasie. Zachowując profil pielgrzymi szlaku można to osiągnąć m.in. w drodze rozbudowywania stacjonarnych doświadczeń tematycznych (np. (jak mini wystawy lub księgi pielgrzymy) w obiektach szlaku w jego punktach etapowych. Propozycje rozbudowy doświadczeń kulinarnych (w miejscach dziennego i wieczornego odpoczynku użytkowników) odnoszą się do sfery usług gastronomicznych i są zależne od jej gestorów, dlatego opisano je w podrozdziale 4.5. Pozostałe propozycje rozbudowy doświadczeń w drodze, jako wymagające nie tylko kreacji, ale także obsługi i monitoringu współtworzą życie szlaku, dlatego opisano je w odniesionym do tego wymiaru podrozdziale 4.4. Są to między innymi instalacje artystyczne, samoobsługowe wystawy), oraz propozycje terenowej eksploracji. Częściowo powiązane są one z ewentualnym poszerzeniem kręgu użytkowników szlaku poza grupę pielgrzymów. Ten wymiar funkcjonowania szlaku będzie również przedmiotem szczegółowych propozycji w rozdziale koncepcyjnym (Rozdz. 5).

B) *Współpraca z obiektami.* Niezbędna jest poprawa komunikacji z zarządcami obiektów sakralnych na trasie szlaku. We współpracy z nimi konieczne jest wprowadzenie tam fizycznych świadectw przynależności do systemu (tablice informacyjne) i elementów ikonograficznych w świątyni prezentujących św. Jakuba, umożliwiających praktyki religijne pielgrzymów i zainteresowanie jego osobą i kultem wśród parafian, a także elementów symbolicznych w otoczeniu świątyni (figury, artystyczne muszle, słupy kilometrażowe szlaku, trwałe plansze i inne) i miejsc odpoczynku oraz posiłku dla pielgrzymów. Tam, gdzie to możliwe postuluje się fizyczne oznaczenie własnego fragmentu przebiegu trasy Jakubowej jako miejscowego (gminnego) szlaku rekreacyjnego z jednoczesną lokalną informacją o nim, by przyciągnąć na nią mieszkańców i tym samym wzmocnić ich identyfikację z Pomorską Drogą. Niezależnie od tego postuluje się (szczegółowo opisane poniżej) wprowadzenie na listę kolejnych obiektów Drogi wzdłuż jej trasy, by tak rozszerzyć spektrum tematycznych doświadczeń i wzmocnić więź lokalnej społeczności z tym szlakiem jako formą pielęgnowania dziedzictwa.

C1) Podstawowym narzędziem komunikacji zewnętrznej szlaku powinna pozostać jego witryna internetowa. Jej efektywne wykorzystanie dla celów informacyjnych i komunikacji z użytkownikami wymaga jej gruntownej przebudowy z wprowadzeniem nowych komponentów oraz funkcjonalności. Ponieważ to działanie ma związek z decyzjami na poziomie strategicznym dotyczącymi kierunku dalszego rozwoju szlaku (w tym profilu jego oferty i składu grupy jej docelowych odbiorców) jest ono integralną częścią koncepcji rozwoju szlaku. Dlatego jego szczegółowy opis zamieszczono w odnośnym rozdziale Raportu (Rozdział 5) jako punkt wyjścia do dyskusji inicjującej procesy decyzyjne. W tym

miejscu ograniczono się do wyliczenia nowych niezbędnych komponentów witryny. Są to: informacje o dostępności wszystkich obiektów szlaku i jej warunkach, zestawienie oferty noclegowej w poszczególnych (wszystkich) miejscowościach etapowych szlaku wraz z danymi kontaktowymi jej gestorów oraz kalendarz wydarzeń cyklicznych na szlaku. Ponadto witryna powinna zostać systemowo połączona (zalinkowana) do witryn obiektów szlaku, najlepiej w taki sposób, by istniała możliwość zasysania przez te witryny (w zakładce dotyczącej szlaku) prezentowania informacji umieszczonych na niej i automatycznego dostępu z witryny szlaku do aktualnych informacji podawanych przez zarządców witryn obiektowych.

C2) *Mobilna aplikacja szlaku*. Jako narzędzie zarówno zarządzania informacją szlakiem, jak i bezpośredniej dystrybucji doświadczeń i usług recepcji powinna zostać stworzona mobilna aplikacja turystyczna Pomorskiej Drogi św. Jakuba. Ponieważ stanowi ona integralny instrument rozwijania oferty i marketingu szlaku, została ona dokładniej opisana w koncepcyjnym Rozdziale 5. W tym miejscu wskazane zostaną tylko moduły (funkcjonalności), które zapewniają turystom pozyskiwanie bezpośredniej i aktualnej informacji w drodze oraz korzystanie przez nich z oferty szlaku na miejscu. Są to przebieg trasy w wersji dla użytkownika pieszego i rowerowego, prezentowany po śladzie GPS (współpracująca z serwisem Open Street Maps lub Google, umożliwiająca bezpłatne pobranie map i trasy do pamięci telefonu i późniejsze używanie ich offline podobnie jak to działa w sprawdzonym serwisie Mapy.cz), lista i opis wszystkich obiektów wraz z warunkami ich otwarcia i danymi kontaktowymi ich zarządców lub opiekunów (osób udostępniających), przewodnik po szlaku w jasnym podziale na dzienne etapy z opisem trasy dla pieszego i rowerzysty, opisem obiektów szlaku i stacjonarnych doświadczeń dla danego etapu) oraz - dodatkowo przy każdym etapie zlokalizowane wzdłuż przebiegu trasy i w otoczeniu obiektów inne atrakcje i walory przyrodnicze), baza noclegowa w podziale na obiekty etapowe (ich otoczenie) – z możliwością bezpośredniego kontaktu i zamówienia (docelowo być może także elektronicznej rezerwacji), baza gastronomiczna, także w podziale na dzienne odcinki/etapy (wzdłuż trasy dla pieszych i rowerzystów) oraz miejscowości kończące etap, lista współpracujących lokalnych serwisów rowerowych i ewentualnie dostawców pakietów prowiantowych. Taką aplikację można stworzyć wspólnie z pozostałymi województwami na PDSJ (co gwarantuje bezkolizyjną obsługę użytkownika na całej polskiej trasie), jednak aktualizować dane i zarządzać treściami powinien każdy zarządca w swoim regionie.

D1) Konieczne jest włączenie Pomorskiej Drogi ŚJ w obecną informację turystyczną regionu i lokalną. W ramach tego procesu informacje o przebiegu i obiektach szlaku oraz doświadczeniach tematycznych w nich, o usługach recepcji w ramach szlaku i o wszystkich wydarzeniach tematycznych powinny być na bieżąco przekazywane administratorom witryn informacyjnych regionalnej organizacji turystycznej (PROT) oraz centrom i punktom IT we wszystkich miejscowościach na trasie szlaku

D2) Rekomenduje się także, by w przypadku poszerzenia oferty szlaku poza grupę docelową pielgrzymów, lokalne węzły szlaku (zarządzane przez jego koordynatorów odcinkowych albo pracowników punktów IT, Lokalne Organizacje Turystyczne lub

oddziały PTTK prowadziły wspólną informację dla każdego ze szlaków, a także zarządzały wspólnie recepcyjnymi pakietami lokalnymi, a przynajmniej usługami noclegowymi dla różnych grup i gastronomią na miejscu – więcej na ten temat w Rozdziale 5.

D3) Rekomenduje się nawiązanie współpracy koordynatorów szlaku z organizacją Camino Europa. Nie trzeba być jego członkiem, ale (ze względu na duży zasięg i znaczące wykorzystanie tej witryny przez użytkowników Drogi) dla potrzeb marketingu warto i tam aktualizować zarówno przebieg trasy Drogi Pomorskiej, jak i dane kontaktowe jej koordynatorów.

E) Jedyną drogą do odzyskania systemowego finansowania funkcji zarządczych wobec szlaku jest pozyskanie długofalowych czasowo deklaracji samorządu wojewódzkiego i samorządów lokalnych gmin i powiatów w przestrzeni szlaku, to zaś (by usprawiedliwić wykorzystanie środków publicznych) zakłada uprzednie sformułowanie spójnej koncepcji dalszego rozwoju szlaku, wypracowanie strategii rozwoju z udziałem zainteresowanych samorządów, a przynajmniej z ich akceptacją. Należy także powołać koordynatora operacyjnego szlaku posiadającego status podmiotu odpowiedzialnego za powierzone środki i odpowiednio wiarygodność wobec płatników. Konieczne jest również wprowadzenie mechanizmów umożliwiających jego regularne (coroczne) rozliczanie z powierzanych środków oraz wykonywanych działań i ich efektów. Przy aktualnym stanie oferty Pomorskiej Drogi SJ i profilu jej użytkowników oraz ich liczebności nie jest możliwe pozyskanie poważnych środków z innych źródeł. Natomiast ewentualne rozszerzenie oferty na inne grupy turystów i stopniowe zwiększenie popytu na propozycje Drogi mogłoby w ciągu kilku lat przełożyć się na stopniowe pozyskiwanie przez koordynatora przynajmniej części środków koniecznych dla pokrycia kosztów funkcjonowania jego samego i niektórych działań zarządczych: np. przez pobieranie niewielkiej marży od pakietów recepcji (noclegi, wyżywienie lub catering na cały szlak (przy organizowaniu klientom, np. aktywnym turystom rowerowym noclegów i cateringu na kilku etapach), marży za pośrednictwo usług przewodnickich w ciekawszych miejscach, sprzedaż pamiątek i materiałów, opłaty za certyfikaty projektów lojalnościowych i odznak (nie dotyczy to Paszportu Pielgrzyma). Należy jednak zaznaczyć, że jeszcze przez długi okres, jeśli nie na stałe, zarządzanie szlakiem będzie wymagało dotowania ze strony jego strategicznych partnerów. Korzyści samorządów z funkcjonowania szlaku kulturowego zwykle realizują się w innych wymiarach (marketing terytorialny, promocja turystyczna, ożywienie niektórych sektorów usług turystycznych i około-turystycznych).

4.1.5. Postulaty aktywnych interesariuszy Pomorskiej Drogi na temat obszarów aktywnego zarządzania szlakiem.

W odniesieniu priorytetowych obszarów aktywnego zarządzania szlakiem zebrano postulaty jego zaangażowanych interesariuszy za pomocą metody sondażowej (Wywiad Ekspercki, pytanie 11). Liczbę wskazań odnoszących się do danego obszaru zadań koordynatora przedstawiono poniżej w podziale na zadanie w stosunku do samego systemu (organizacyjne), turystów jako jego użytkowników (usługowe) oraz partnerów i

interesariuszy szlaku (środowiskowe i liderskie). Skala poparcia interesariuszy dla każdej z tych funkcji zarządcy szlaku może zostać uznana za poziom poparcia tego środowiska dla przydzielenia mu takiej kompetencji.

*I. Wśród zadań koordynatora w **obszarze organizacji** samego szlaku wskazano:*

1) monitoring oznakowania szlaku i stanu tras, aktywne zbieranie informacji o krytycznych wydarzeniach i mankamentach, inicjowanie niezbędnych zmian (np. przebiegu trasy, zmiany/wymiany oznaczeń), w tym dbałość o spójność informacji o trasie (np. aktualizacja śladu GPS w serwisach elektronicznych [WE03; WE05; WE06; WE07; WE08, WE11; WE12; WE21; WE23; WE25; WE26; WE27; WE31],

2) monitoring bazy noclegowej i gastronomicznej w poszczególnych punktach (etapowych), jej bieżąca aktualizacja w interesie użytkowników szlaku [WE05; WE06; WE12; WE19; WE20],

3) promocję szlaku, w tym przygotowywanie i rozprowadzanie materiałów promocyjnych; poszukiwanie nowych grup odbiorców oferty szlaku, monitoring prowadzonych działań promocyjnych i ich koordynowanie, ewaluacja skuteczności tych działań [WE03; WE05; WE06; WE12; WE14; WE18; WE21; WE31], w tym regularną współpracę z multiplikatorami oferty szlaku, poszukiwanie i wykorzystywanie nowych partnerów promocji szlaku: klasyczne i nowe media, dziennikarze, parafie etc. [WE03; WE12],

4) zarządzanie informacją, w tym zbieranie, opracowywanie i dystrybucja aktualnych informacji o szlaku, jego życiu, w tym wydarzeniach i aktualnych ofertach, w ramach tego zbieranie informacji od obiektów i aktywnych na szlaku środowisk (także z ich stron www i grup społecznościowych) [WE03; WE04; WE05; WE07; WE16; WE21; WE23], dodatkowo wprost: prowadzenie witryny www szlaku z bieżącą aktualizacją informacji [WE04; WE06; WE23]

5) aktywne pozyskiwanie środków na funkcjonowanie szlaku [WE14; WE19; WE22; WE27; WE31],

6) opracowanie strategii rozwoju Pomorskiej Drogi [WE06; WE19] oraz dodatkowo monitorowanie realizacji strategii zarządzania Pomorską Droga i koordynację innych długoterminowych przedsięwzięć na jej rzecz [WE06].

*II. Jako funkcje koordynatora realizowane **wobec turystów** (usługi – obsługa) wskazano:*

1) udostępnianie turystom aktualnych informacji i materiałów (w tym paszportu pielgrzyma) bezpośrednio przez informacje telefoniczne (ewentualnie także stacjonarne biuro szlaku) , ulotki i witrynę Szlaku oraz pośrednio: przez strony www obiektów i gmin, systemowo: kolportaż darmowego przewodnika po szlaku i bezpłatne udostępnianie śladu GPS trasy [WE08; WE11; WE12; WE14; WE16; WE19; WE23; WE27; WE31],

2) inicjowanie wydarzeń tematycznych na szlaku, w tym przejść etapowych [WE07; WE12; WE25; WE27],

3) informowanie o wydarzeniach na szlaku i związanych z nim tematycznie [WE03; WE07; WE19]

4) stworzenie i zarządzanie (wielojęzyczną) aplikacją szlaku dla użytkowników [WE23; WE25]

5) dbałość o dostępność obiektów szlaku [WE03].

III. jako zadania zarządcy względem partnerów szlaku (w obszarze współpracy, komunikacji, koordynacji działań) zostały wyartykułowane:

1) inicjowanie współpracy z lokalnymi oferentami usług noclegowych i gastronomicznych (w tym pozyskiwanie nowych i ich wspieranie w przygotowywaniu usług w standardzie albergue), dla zapewnienia i rozwinięcia usług potrzebnych dla użytkowników Drogi, także tworzenia lokalnych pakietów recepcyjnych [WE05; WE06; WE07; WE11; WE12; WE19; WE20; WE21; WE24],

2) organizacja regularnych (corocznych) spotkań informacyjno-konsultacyjnych dotyczących funkcjonowania PDŚJ z udziałem wszystkich grup partnerów (samorządów, organizacji pozarządowych, reprezentantów Kościoła [WE02; WE04; WE06; WE13; WE18; WE27],

3) informowanie partnerów o podejmowanych działaniach, zapewnienie cyrkulacji informacji między wszystkimi partnerami i aktywnymi interesariuszami szlaku [WE02; WE06; WE08; WE14; WE21],

4) integrowanie różnych środowisk interesariuszy szlaku, w tym podejmowanie funkcji mediacyjnych uzgadniających ich interesy [WE07; WE18; WE22],

5) przekazywanie partnerom gotowych materiałów i aktualnych opracowanych informacji do dalszej dystrybucji [WE03; WE06; WE14]

6) regularne prowadzenie badań statystycznych, w tym badań turystów w celu poprawnego planowania działań rozwojowych [WE05; WE13; WE2]

7) organizowanie potrzebnych warsztatów i szkoleń dla partnerów, zarządców i pracowników obiektów oraz i wolontariuszy, w tym zapoznanie ich z dobrymi praktykami i sprawdzonymi rozwiązaniami z innych szlaków w sieci Jakubowej [WE05; WE18; WE21]

8) współpracę z zarządcami, partnerami i aktywnymi interesariuszami Drogi Jakubowej na szczeblu krajowym i międzynarodowym, w tym udział w wypracowywaniu wspólnych strategii sieci Dróg [WE05; WE06; WE18],

9) monitorowanie sieci aktywnych interesariuszy szlaku, utrzymywanie stałego kontaktu z nimi, aktualizowanie ich listy, m.in. zmiany personalne wśród zarządców obiektów, w lokalnych usługach turystycznych [WE06; WE13],

10) pozyskiwanie nowych opiekunów odcinków tras, integrować tę grupę i dbać docenienie jej wkładu [WE06; WE12]

11) zgłaszanie problemów i wspólne poszukiwanie rozwiązań [WE02; WE21].

Porównując opinie i oczekiwania aktywnych interesariuszy szlaku z zadaniami aktualnie podejmowanymi łącznie przez obydwu koordynatorów – formalnego i operacyjnego [AS; Formularz waloryzacyjny w Rozdz. 3.1. zakresy I.C i IV] należy zauważyć, że wiele z ich wskazań, i to artykułowanych przez odpowiednio dużą grupę respondentów, odnosi się do działań aktualnie nie wykonywanych przez żadnego z nich. Są wśród nich:

- a) inicjowanie współpracy z lokalnymi oferentami usług,
- b) koordynowanie promocji szlaku,
- c) bezpośrednio udostępnianie turystom informacji i materiałów, w tym Paszportu Pielgrzyma,
- d) organizowanie szkoleń i warsztatów,
- e) zabieganie o nowe źródła finansowania szlaku,
- f) zapewnienie bieżącej cyrkulacji informacji wśród partnerów,
- g) aktywne zarządzania informacją, w tym jej bieżące zbieranie i opracowywanie oraz szybkie udostępnianie i dystrybucja do wszystkich partnerów.

Powyższy zestaw wskazań (oczekiwań) różny od aktualnych aktywności koordynatorów można uznać za przejaw wspólnej wiedzy organizacyjnej pozyskanej w okresie 10 lat funkcjonowania systemu i potraktować jako silną indykację do zmiany struktury zadań zarządcy Pomorskiej Drogi. Powinno to mieć swoje odzwierciedlenie w koncepcji rozwoju szlaku.

4.1.6. Preferowany przez interesariuszy szlaku podmiot zarządcy

Z kolei wskazania aktywnych interesariuszy dotyczące podmiotu, który mógłby wykonywać te zadania w stosunku do całości Pomorskiej Drogi SJ zostały sformułowane w odpowiedzi na pytanie 13 tego samego sondażu [zob. WE 1-32]. Poniżej zebrano je i uporządkowano, z podaniem liczby wskazań, którą można uznać za miarę poziomu akceptacji tego środowiska dla danego podmiotu w tej roli. Liczbę wskazań interesariuszy dla każdego z rozwiązań (poniżej podano je zgodnie z liczbą tych rekomendacji) można traktować jako „siłę” danego rozwiązania kwestii zarządczej, względnie jako poziom ich zaufania do kompetencji danego podmiotu. Odzwierciedla ona także ich ocenianą przez interesariuszy sprawczość w odniesieniu do wymienionych powyżej zadań i obszarów współpracy. Takie „mocne” wskazanie można następnie traktować jako – względny, bo nie posiadający zdecydowanego poparcia – priorytet przy opracowywaniu koncepcji dalszego rozwoju szlaku.

Departament Turystyki Urzędu Marszałkowskiego lub specjalnie utworzona komórka w tym Departamencie [WE16; WE17; WE20; WE21; WE25; WE27; WE28; WE32], Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna [WE02; WE05; WE14; WE18; WE20; WE25; WE27],

Stowarzyszenie lub fundacja celowa dedykowana szlakowi [WE01; WE05; WE09; WE11; WE22; WE23; WE26], Lokalna Organizacja Turystyczna powołana w tym celu [WE06; WE21; WE22], Bractwo św. Jakuba w Gdańsku [WE03; WE08; WE32], realizacja zarządzania szlakiem w formule rozproszonej – podzielona między lokalne środowiska i organizacje, w tym turystyczne, z możliwym udziałem samorządów i parafii [WE10; WE19; WE29], istniejąca już regionalna organizacja ukierunkowana na zarządzanie szlakami kulturowymi, działająca w funkcji wspólnego koordynatora wszystkich szlaków regionu – jako jedno ze swoich zadań [WE06; WE12], związek celowy z udziałem trzech województw [WE01; WE05], Parlament Jakubowy lub inna ogólnokrajowa organizacja Dróg Jakubowych [WE10; WE31], pomorskie diecezje lub jedna z nich [WE20; WE32]. Pojedyncze wskazania uzyskały: jeden z bardziej zainteresowanych z lokalnych samorządów przy finansowym wsparciu Urzędu Marszałkowskiego [WE04], jeden z podmiotów aktualnie aktywnych w działaniach PDSJ z zapewnieniem reprezentacji i głosu przedstawicielom Kościoła [WE07] oraz formuła zarządu jednoosobowego: menedżer powołany specjalnie w tym celu [WE24]. Bez rekomendacji co do podmiotu wskazano także na jedną pożądaną cechę potencjalnego koordynatora: jego funkcjonowanie jako podmiot niezależny od poszczególnych grup interesariuszy [WE07; WE22].

Istotna w tym kontekście jest pozyskana w ramach konsultacji wypowiedź doświadczonego badacza krajowych i zagranicznych Dróg Jakubowych, dr F. Mroza, wskazująca na ryzyko powierzenia zarządzania systemem o takim profilu podmiotowi, który z różnych powodów nie gwarantuje efektywnego wykonywania tej funkcji [WE18]. Oto ona, w niezbędnym skrócie: „Negatywnie ocenić należy sytuację, w której stowarzyszenie/organizacja nie mająca doświadczenia z Drogą św. Jakuba realizuje projekt związany z oznakowaniem szlaku i [potem] formalnie figurując jako zarządca szlaku, nie podejmuje żadnych działań związanych z jego rozwijaniem – poprawą oznakowania, opieką nad pielgrzymami, rozbudową infrastruktury. Zadania koordynatora Pomorskiej Drogi nie powinna też pełnić osoba pracująca spotecznie – bez wynagrodzenia. W dłuższym okresie ta wolontariacka praca nie przyniesie zakładanych rezultatów. Utrzymanie stanowiska takiego zarządcy operacyjnego ze składek Bractw lub caminowiczów jest niewykonalne [...]”.

Interesariusze szlaku zostali ponadto zapytani (w pytaniu 18), który podmiot byłby optymalnym koordynatorem obszarowym (odcinkowym) dla terenu, z którym są najsilniej związani faktem zamieszkania lub swojej zawodowej działalności. Wskazali oni także (w odpowiedzi na pytanie 19) priorytetowe zadania dla takiego podmiotu. Ze względu na raczej koncepcyjne niż postulatywne odniesienie tej kwestii i jej integralne powiązanie ze szczegółowymi rozwiązaniami dotyczącymi przyszłych struktur i obszarów zarządzania szlakiem, zestawione i usystematyzowane wskazania interesariuszy zamieszczono w odpowiedniej części Rozdziału 5 (5.3.)

4.2. Trasy szlaku – niezbędne korekty i modyfikacje

4.2.1. Stan aktualny

Trasa główna szlaku na podstawie jej inwentaryzacji została szczegółowo opisana w Rozdziale 3.2. gdzie wskazano mankamenty w zakresie jej przebiegu i oznaczenia oraz sformułowano uwagi dotyczące przydatności niektórych odcinków dla aktualnych użytkowników szlaku: turystów pieszych i rowerowych. W dokumencie inwentaryzacyjnym SPATO – 1 i mapach powstałych w procesie konsultacji [MAPA-KON 1-10] wskazane zostały także propozycje korekty przebiegu tras oraz alternatywy dla poszczególnych odcinków [zob. też załączniki KON-02, KON-04]. Rekomendacje zmian w przebiegu tras zostały szczegółowo zaprezentowane w dokumencie SPATO 2. Sformułowane niżej uwagi i propozycje odnoszą się do stanu trasy stwierdzonego na podstawie wymienionej części Raportu oraz wskazanych dokumentów faktograficznych.

Na konieczność systematycznego odnawiania oznakowania trasy szlaku, szczególnie na skrzyżowaniach lub rozwidleniach dróg wskazują jego aktywni interesariusze [WE01; WE04; WE08; WE09; WE10; WE16; WE18; WE19; WE32]. W ich opinii niezbędne jest też bieżące wprowadzanie korekt przebiegu tras w terenie i na stronach elektronicznych (ślad GPS) uwzględniających dokonywane zmiany przebiegu szlaku [WE01; WE02; WE04; WE10; WE18; WE19; WE32].

4.2.2. Uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny mankamentów i problemów

Na ustalenie przebiegu trasy Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba wpłynęły nie tylko świadectwa historyczne (opisujące ją w regionie bardzo ogólnie, bo tylko ze wskazaniem kilku miejscowości), ale i lokalizacja świątyń dedykowanych św. Jakubowi (w tej liczbie nie tylko tych historycznych - vide Łeba) oraz chęć uwzględnienia lokalnych sanktuariów, nie zawsze mających historyczną metrykę (jak Lubieszewo czy Gdańsk- Świbno).

Na niską jakość trasy z punktu widzenia użytkowników jadących rowerami wpłynęły oceny osób wyznaczających ją. Te wskazują, że aktualnie nie odpowiada ona już standardom rekreacyjnych tras rowerowych ani oczekiwaniom korzystających z nich aktywnych turystów.

Zdublowany miejscami przebieg trasy na niektórych odcinkach lub podwójne oznaczenia dawnego i aktualnego przebiegu jest skutkiem zakazów lub ograniczeń wprowadzanych przez zarządców terenów chronionych (Słowiński Park Narodowy, zarządcy kilku rezerwatów) nie zezwalających na bezpłatne korzystanie przez pielgrzymów z niektórych odcinków już wyznaczonej trasy względnie na zamieszczaniu oznaczeń drogi na zarządzanym przez nich terenie.

Konieczność lokalnych zmian przebiegu trasy na niektórych odcinkach (Nowy Dwór – Tuja), Rębiechowo, okolice Żukowa, wymusiły inwestycje drogowe, kolejowe i inne

infrastrukturalne, a także zamknięcie niektórych obszarów dla ruchu osób postronnych (zakład w Kartuzach, okolice miejscowości Gęś).

Z kolei niekompletność oznaczeń względnie ich nieczytelność jest spowodowana głównie upływem czasu i wpływem czynników pogodowych (wyblaknięcie plakietek i farby).

Trudno natomiast z pozycji przeprowadzającego inwentaryzację wskazać przyczyny: braku oznaczeń na licznych skrzyżowaniach i rozwidleniach dróg oraz (niefunkcjonalnego i niedogodnego dla turystów) zamieszczenia tych oznaczeń kilkadziesiąt, a czasem nawet kilkaset (!) metrów za rozwidleniem lub skrzyżowaniem zamiast przed nim (co spotykane jest najczęściej na odcinku między Gdańskiem a Żukowem).

4.2.3. Możliwe konsekwencje dla tego obszaru funkcjonowania i całego systemu

Trasy poprowadzone na długich odcinkach wzdłuż drogi publicznej z dużym ruchem samochodowym i bez wydzielonego pobocza dla pieszych powodują nie tylko dyskomfort (brak spokoju, wdychanie spalin), ale i ryzyko wypadków. To z kolei może pociągnąć za sobą nawet prawne konsekwencje dla zarządcy szlaku.

Trasy wspólne na wielu odcinkach nie nadające się do jazdy rowerowej powstrzymują turystów aktywnych (ale nie akceptujących ekstremalnych warunków) ze skorzystania z oferty szlaku. Na pewno do tej grupy zaliczają się uczestnicy wypraw rodzinnych z dziećmi i aktywni seniorzy.

Rozwidlenia i skrzyżowania bez właściwie umieszczonych oznaczeń przebiegu trasy powodują błędne decyzje użytkowników. Po przejściu dłuższych odcinków i konieczności korekty kierunku marszu zniechęcają się oni do szlaku, co gorsza, przekazując takie negatywne opinie dalej.

Zbyt długie odcinki trasy pieszej zniechęcają do wędrowki grupy rodzinne, a także seniorów. Utrudni to pozyskanie tych grup użytkowników Drogi. Negatywne doświadczenia i komunikaty pierwszych turystów z tych grup mogą zniechęcić kolejnych do użytkowania szlaku, pomimo impulsów otrzymywanych w ramach jego promocji.

4.2.4. Rekomendacje działań naprawczych

W kilku miejscach zalecana jest rewizja podawanego w Przewodniku Pomorskiej Drogi św. Jakuba [2013] kilometrażu niektórych odcinków (etapów), z których kilka od początku nie zgadza się ze stanem faktycznym. I tak, w kolejnym wydaniu przewodnika należy zweryfikować podane długości poszczególnych etapów Pomorskiej Drogi. Przykładowo, odległość oznaczonym szlakiem z katedry w Elblągu do kościoła Przemienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim [KAO-01 i KAO-02; SPATO1] jest o cały kilometr mniejsza (25,6 km w stosunku do podanej w przewodniku 26,6 km). Jednak znacznie większa rozbieżność, i to w drugą stronę (mogąca zatem przysporzyć problemów planującemu pieszemu pielgrzymowi) ma miejsce na odcinku Nowy Dwór Gdański – Niedźwiedzica. Tu

konsultujący badanie znawca Drogi, powołując się na pomiar odbiornikiem GPS, dodatkowo zweryfikowany w programie GPS Track, wskazuje długość tego odcinka jako 23 km, podczas kiedy w przewodniku podana jest ona jako niecałe 19 km [KON-04]. Niezależnie od tego w ostatnich latach niezbędne było wyznaczenie obejść lub skrótów (przykładowo na odcinku Gdańsk-Żukowo w Barniewicach zastosowano znaczny skrót przy przejściu przez nowo zbudowaną linię kolejową. Z kolei na wyjściu z Kartuz w kierunku Sianowa konieczne jest okazało się znaczne obejście zamkniętego zakładu). Pociągnęło to za sobą kolejne zmiany (wydłużenie lub skrócenie) danego odcinka.

Na odcinku z Żukowa do Babiego Dołu trasa Pomorskiej Drogi SJ po wyjściu z Żukowa prowadzi do Otomina, następnie do Glincza, by ponownie skierować się na południowy wschód i dojść do Babiego Dołu. Całkowita długość tego odcinka wynosi 11,7 km [KON-04]. Poprowadzenie trasy z Żukowa wspólnie z niebieskim Szlakiem Kartuskim wzdłuż rzeki Raduni i przez rezerwat przyrody „Jar rzeki Raduni” pozwoliłoby znacznie skrócić ten odcinek (do ok. 7 km). Dodatkowo zwiększyłoby to walor doświadczeń krajobrazu dla wędrujących.

Niezbędne jest dokładne i jednoznaczne oznakowanie tras Drogi (najlepiej w formie słupa na rozwidleniu) w miejscowości Otomino. Rozchodzą się tu dwa odcinki Camino: Droga Pomorska i Droga Pelplińska. Jednak oznakowanie na skrzyżowaniu (zalecające skręt w prawo) odnosi się tylko do Drogi Pelplińskiej. Wskutek tego wędrujący Drogą Pomorską są wprowadzeni w błąd, o czym mogą się przekonać już po przejściu dłuższego odcinka w kierunku Pelplina. Dodatkowo w powszechnie używanej i zalecanej przez interesariuszy szlaku aplikacji Mapy.cz. ten odcinek Pomorskiej Drogi św. Jakuba nazwany jest Drogą Żukowską, co (bez dodatkowych wyjaśnień) pogłębia konfuzję pielgrzymów i turystów (zob. SPATO 1; MAPA-TRA-06; DFT 05; KON-04).

Warto zastanowić się nad oznakowaniem alternatywnego odcinka Pomorskiej Drogi św. Jakuba z Smołdzina do Rowów – wzdłuż rowerowego Szlaku Słowińców – wschodnim i północnym brzegiem jeziora Gardno. Na podstawie czytania mapy można założyć, że jest nie tylko krótszy 12 km (oznakowany odcinek liczy 16 km), ale bardziej przyjazny dla pieszego turysty ze względu na podłoże i lesistość [KON-04].

Jeden z obiektów Pomorskiej Drogi, kościół w Smołdzinie położony jest u stóp góry Rowokół uważanej za Świętą Górę Słowińców. Aktualna trasa szlaku nie uwzględnia przejścia przez szczyt Rowokołu, natomiast prowadzi asfaltową drogą samochodową bez pobocza dla pieszych i rowerów. Boczny stok góry Rowokół można zejść do Gardny Wielkiej, znajdującej się na dalszym odcinku Drogi. W tym miejscu trasy warto więc zaproponować jej modyfikację (lub alternatywny przebieg tylko dla pieszych wędrowców) z uwzględnieniem przejścia przez górę Rowokół [zob. WE 15] a może i zagospodarowania tego opcjonalnego odcinka przez prezentację np. w formie tablic z tekstami i grafikami-zdjęciami jej religijnych kontekstów (zarówno dziejowego, jak i współczesnego, ponieważ są tam organizowane ekstremalne Drogi Krzyżowe i grupowe przejścia miłośników Drogi ze Słupska) przez co odcinek stanie się nie tylko bardziej atrakcyjny krajobrazowo, ale i zyska walor lokalnej trasy turystycznej (tym samym przyciągając na odcinek Drogi innych turystów i popularyzując jej tematykę).

Zbyt długie odcinki w niektórych miejscach można skrócić, rewidując przebieg trasy [zob. KON-04]. Jednak całościowym rozwiązaniem (trudnym ze względu na konieczność kolejnych ustaleń z zarządcami dodatkowych obiektów etapowych oraz podjęcia działań organizujących ofertę recepcji w tych miejscach) byłoby skrócenie („przepełnienie”) każdego z etapów Pomorskiej Drogi i pozostawienie samym jej użytkownikom decyzji, czy chcą wędrować etapem pełnym (dotychczasowym) czy też etapem krótszym. W sytuacji otwarcia szlaku na innych niż pielgrzymi turystów warto wówczas zastanowić się także nad zagospodarowaniem ich czasu po zakończonej dziennej wędrówce (co przypadnie nie na wieczór, lecz na popołudnie) z wykorzystaniem zwiedzania miejscowych atrakcji (typu poznawczego, powiązanych z regionalnym i lokalnym dziedzictwem) albo udostępnieniem im w miejscach ich odpoczynku dodatkowych doświadczeń tematycznych (np. możliwość rozegrania planszowej gry stacjonarnej o tematyce religijnej – zob. Rozdz. 5.2).

Zaleceniem idącym dalej jest znalezienie, wytyczenie i oznaczenie **alternatywy dla pieszych wędrowców** na odcinkach trasy szlaku przebiegających drogami z dużym natężeniem ruchu samochodów i nie mających wydzielonego pobocza lub towarzyszącej drogi rowerowej (opisanych w Rozdziale 3.2.3), a w razie braku komfortu jazdy rowerowej na takiej nowej trasie pozostawienie na dotychczasowej drodze przebiegu tylko trasy rowerowej, i przeniesienie ruchu pieszych na trasę alternatywną (zob. SPATO 2). W takim wypadku konieczne będzie oznaczenie obydwu odcinków, z dodatkowym znakiem przy rozgałęzieniu, dla której grupy przeznaczona jest która wersja trasy. Przykładowo: warto przemyśleć podwójne oznakowanie dłuższego odcinka Pomorskiej Drogi między Smołdzinem a Rowami: dla pieszych i rowerzystów. Ci pierwsi mogliby iść dotychczasową trasą, ci drudzy mogliby być poprowadzeni wzdłuż rowerowego Szlaku Słowińców, to jest wschodnim i północnym brzegiem jeziora Gardno. Głównym tego powodem jest bardzo niekorzystna struktura nawierzchni: głębokie koleiny często wypełnione błotem (co wymusza konieczność prowadzenia roweru na długich odcinkach) oraz lokalnie płyty betonowe z dużymi otworami, bardzo źle nadające się do jazdy rowerem i mające negatywny wpływ na stan bardziej wrażliwych (mniej masywnych) pojazdów. Proponowany odcinek mógłby zresztą być oznaczony również dla pieszych: na podstawie analizy map można bowiem stwierdzić, że jest on krótszy (około 12 km, podczas gdy aktualnie oznakowany odcinek liczy 16), ale też bardziej przyjazny dla pieszego turysty ze względu na podłoże terenu i leśne otoczenie [KON-04]. Niektóre odcinki zostały już skonsultowane z osobami zajmującymi się trasami szlaku i wstępnie zaakceptowane do podwójnego oznaczenia: dotyczy to odcinków Mirachowo -Nowa Huta, Linia – Lębork, Charbrowo-Łebieniec [zob. SPATO 1; MAPA-KON-06; MAPA-KON-09; MAPA-KON-10]. **Załącznik SPATO 2** szczegółowo wymienia takie odcinki trasy.

Z kolei dla poprawienia komfortu **turystów poruszających się na rowerach**. Rekomendowane jest również rozdzielenie wytyczonej trasy szlaku na niektórych odcinkach dla turystów pieszych i rowerowych. Najważniejsze propozycje dotyczące odcinkowego rozdzielenia pieszej i rowerowej trasy szlaku umieszczono również w **Załączniku SPATO 2** Propozycji zestawionych we wspomnianym załączniku nie należy traktować jako gotowego programu przebudowy trasy szlaku: są one z jednej strony

konsekwencją problemów stwierdzonych w trakcie badania terenowego, z drugiej rezultatem konsultacji z osobami uczestniczącymi w wytyczaniu i znakowaniu tras. Ich wprowadzenie w życie na pewno będzie zależało od posiadanych i pozyskanych środków. W wielu miejscach szybsze, prostsze w realizacji i tańsze może okazać się przekonanie zarządcy terenu (np. leśnego) lub lokalnego samorządu do poprawy nawierzchni w krytycznych miejscach. Takie zalecenia naprawy nawierzchni, szczególnie na odcinkach, gdzie rozszczepienie ruchu pieszych i rowerów nie jest racjonalne ze względu na konieczność dalekiego objazdu również zestawiono w dokumencie SPATO 2. Niezależnie od tych propozycji dotychczasowa (przewidziana pierwotnie jako wspólna dla pieszych i rowerzystów) wspólna trasa może pozostać również w propozycjach dla rowerzystów (jako wersja trudniejsza) przy wytyczeniu i oznaczeniu trasy łatwiejszej, rekomendowanej m.in. dla grup rodzinnych oraz seniorów podróżujących rowerami (zob. SPATO 2)

Opiekę nad trasami szlaku na poszczególnych odcinkach należy powierzać sprawdzonym podmiotom, w szczególności zaś zaangażowanym interesariuszom Pomorskiej Drogi, co pozwala na bieżące monitorowanie ich stanu (z perspektywy bezpieczeństwa i komfortu wędrowki), ich oznakowania oraz na pozyskiwanie danych o potencjalnych gestorach noclegów i o warunkach ich współpracy (jako że na bieżąco z nimi współpracują). Przykładowo Bractwo Św. Jakuba Apostoła w Gdańsku sprawdziło się jako opiekun trasy na odcinku samej pomorskiej metropolii (już od Świbna) oraz stamtąd do Żukowa. Członkowie bractw i lokalnych grup przyjaciół Camino (na ten moment w Elblągu i Słupsku) mogliby zainicjować proces przejmowania pod opiekę i powierzania ich konkretnym osobom lub małym grupom, z obecnością w ich składzie przynajmniej jednego miejscowego wolontariusza. W następnym kroku powinno zostać powołane kolegiom opiekunów poszczególnych fragmentów dla lepszej koordynacji działań wspólnych [zob. WE30], które mogłoby działać jako zespół ds. tras szlaku przy jego operacyjnym zarządcy.

4.3. Obiekty szlaku - dostępność

4.3.1. Stan aktualny

W wymiarze dostępności obiektów szlaku szczegółowo opisano go w Rozdziale 3.3.1. Przypomnijmy, że spośród 25 obiektów formalnie zaliczanych do szlaku stwierdzono pełną dostępność 16 (w tym obu muzeów i większości obiektów sakralnych), ograniczoną dostępność pięciu obiektów (wszystkie to świątynie) oraz brak dostępności lub dostępność niepewną kolejnych czterech obiektów (również bez wyjątku świątyń). Powody stwierdzenia ograniczonej dostępności danego obiektu względnie jej braku podano w przytaczanym rozdziale Raportu.

4.3.2. Uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny mankamentów i problemów

Przyczynami całodziennego zamknięcia świątyń poza czasem trwania nabożeństw, artykułowanymi podczas badania terenowego przez ich zarządców są głównie: obawa o

dewastację lub nawet zbezczeszczenie wnętrza kościoła, lub ryzyko kradzieży cenniejszych elementów wyposażenia.

Innym stwierdzonym powodem jest dokonana w ciągu kilkunastu lat od reaktywacji (a w odniesieniu do listy obiektów nie posiadających zgodności tematycznej właściwie: ustanowienia) szlaku wymiana ich zarządców. Niektórych duchownych zainteresowanych uczestnictwem w tym systemie i współpracą z pozostałymi interesariuszami zmienili inni, posiadający inne priorytety swojej pracy duszpasterskiej lub generalnie niechętni do podejmowania zobowiązań. Przy braku formalnych porozumień zawieranych w ramach reaktywacji szlaku o udostępnieniu obiektów przełożyło się to na „ciche” odejście od dotychczasowej praktyki otwarcia na pielgrzymów. Typowym przykładem wpływu tego czynnika na zmianę statusu dostępności obiektu dla użytkowników szlaku może być kościół w Łebieniu i (prawdopodobnie, jako że nie udało się ustanowić kontaktu) kościół św. Wojciecha w Gdańsku- Świbnie.

Kolejny problem negatywnie oddziałujący na dostępność obiektów to ich status kościoła filialnego, tym samym używanego rzadko dla celów kultu i najczęściej pozbawionego obsługi na miejscu. Taka sytuacja wpłynęła na ograniczenie lub niepewność dostępności m.in. w Izbicy i w kościele św. Jakuba w Gdańsku-Oliwie. Warto jednak zauważyć, że status filii niekoniecznie wiąże się z takim ograniczeniem – czego pozytywnym przykładem jest mający zamieszkałego w sąsiedztwie opiekuna kościół św. Jakuba w Tuji.

Brak zainteresowania duchownych administratorów ruchem indywidualnych pielgrzymów i (być może również) generalny brak ich zrozumienia dla idei Drogi Świętego Jakuba jako formy pobożności wymagającej opieki może być przyczyną braku dostępności dla użytkowników szlaku w kolejnych obiektach (jak Smotdzino).

Natomiast wydaje się, że narosły przez lata dystans do szlaku jako oferty turystycznej dystans, czy też zniechęcenie duchownych, którzy u początku procesu reaktywacji Pomorskiej Drogi podjęli z nią współpracę nie przekłada się na brak dostępności kościołów, a co najwyżej na ograniczenie usług recepcji wobec pielgrzymów (jak w Łebie).

4.3.3. Możliwe konsekwencje dla obszaru funkcjonowania i całego systemu

Logika ustanawiania kościołów etapowych Pomorskiej Drogi jest zrozumiała ze względu na strukturę przebiegu trasy obliczoną pod pieszego pątnika. Jednak brak dostępności takiego obiektu dla użytkownika szlaku w sytuacji, kiedy nie posiada on związków z jego profilem (pielgrzymim i Jakubowym) znosi wszystkie argumenty za jego przynależnością do systemu. Staje się on wówczas martwym punktem w systemie i jego obecność w nim jest utrzymywaniem fikcji.

Zamknięcie kościołów wyznaczonych jako etapowe, których otwarcie po całodzienniej wędrówce nie jest możliwe z wykorzystaniem narzędzi komunikacji proponowanych przez szlak (częściowo zresztą nieaktualizowanych) może przełożyć się na zniechęcenie nawet pątników decydujących się na podjęcie pielgrzymki w typie Camino – w tym osób głęboko religijnych. Trudno oczekiwać, by rekomendowali oni takie miejsca kolejnym osobom.

Otwarcie kościoła dla pątnika w małej miejscowości zwykle oznacza też jego bezpośredni kontakt z miejscowym duszpasterzem lub innym zaangażowanym członkiem parafialnej wspólnoty. Brak takiego kontaktu powoduje utratę okazji do objęcia wędrującego opieką duszpasterską lub choćby okazania mu podstawowej postaci gościnności, na którą liczy decydując się na przebycie Drogi lub jej odcinka. Również to jest czynnikiem demotywowującym.

W zamkniętych świątyniach automatycznie niedostępne są możliwości tematycznych doświadczeń szlaku, w tym obejrzenia opisanych przez przewodnik wyobrażeń i innych artefaktów tematycznie związanych ze szlakiem (jeśli takie są), konfrontacja z lokalnymi przejawami kultu, poznanie dziejów wspólnoty i jej świątyni lub zwykłego zwiedzania. To przekłada się na drastyczne zubożenie oferty turystycznej szlaku w danej miejscowości dla korzystających z jego propozycji uczestników turystyki religijnej motywowanych poznawczo.

4.3.4. Rekomendacje działań naprawczych

1) *Selekcja obiektów z ewentualną wymianą niektórych.* Wobec sytuacji stwierdzonej podczas badania terenowego warto na przykład poważnie rozważyć wymianę niektórych kościołów etapowych, niezwiązanych z kultem św. Jakuba, a zamkniętych dla pielgrzymów bez możliwości kontaktu z duszpasterzami (Świbno, Łebień). Jednak w przypadku, kiedy nie tylko nie ma tam żywego kultu świętego Jakuba, ani jego ikonograficznych przedstawień i brak historycznej weryfikacji świątyni jako miejsca związanego z dziejami pielgrzymowania, a dodatkowo są one zamknięte i fizycznie niedostępne, nie są nawet oznaczone – traci ona swój sens nawet w przypadku samych pielgrzymów. Należy poszukać możliwości lokalnej modyfikacji długości (lub przebiegu) niektórych etapów trasy szlaku tak, by po całym dniu wędrówki pielgrzym (i turysta) trafił jednak na otwarty obiekt, którego zarządca poczuwa się do przynależności do szlaku pielgrzymiego (choćby poprzez zadbanie o oznaczenie obiektu i wyłożenie tam materiałów szlaku, zgłaszanie zapotrzebowania na kolejne) i będzie gotów udostępnić świątynię dla modlitwy lub zwiedzania, a nawet (to już niekonieczne, choć bardzo pożądane) w jakiejś formie będzie gotów wspomagać pielgrzymów w uzyskaniu świadczeń recepcji. Takie przedsięwzięcie (niełatwe dla koordynatorów Pomorskiej Drogi) wydaje się jednak niezbędne dla zachowania jej integralności nawet jako szlaku pielgrzymiego.

2) Uwzględnienie w nowym okresie rozwoju szlaku działań na rzecz zwiększenia dostępności obiektów. W tym obszarze działań zaleca się, pozyskać i przekazać 1) jednorazowe środki dotacyjne na założenie monitoringu w obiektach (jednak z własnym udziałem parafii), 2) środki na opracowanie i wytworzenie odrębnych dla każdego obiektu materiałów informacyjnych (w postaci możliwie trwałej, do wielokrotnego użytku przez wręczanie pielgrzymom) o samych obiektach, specyfice parafii i lokalnych przejawach kultu świętych, związku miejscowości i świątyni z Pomorską Drogą, elementach wyposażenia i symbolicznych związanych z kultem św. Jakuba, 3) środki na jednorazowe

przeszkolenie (w kwestii zasad otwarcia, ale i informowania o szlaku) opiekunów obiektów tam, gdzie ich zarządca nie rezyduje na miejscu względnie nie deklaruje gotowości do osobistego ich udostępniania. Opiekunami nie muszą być przy tym osoby zatrudnione przez parafie (jak zakrystianie), ale mogą to być także lokalni wolontariusze, przyjaciele Drogi, cieszący się zaufaniem proboszcza, działający na podstawie porozumienia parafii z gminą i szlakiem (zob. niżej), zaopatrywani w materiały i okresowo symbolicznie honorowani ze środków szlaku.

3) Bez zmiany struktury etapów dziennych dostępność aktualnie zamkniętych obiektów sakralnych można spróbować zagwarantować jeszcze innym sposobem. Może to być zawieranie z administratorami obiektów **trójstronnych porozumień** dotyczących ich udostępnienia z opisem jego warunków. Partnerami takiego porozumienia byłby szlak, zarządca obiektu i lokalny samorząd (gmina). Samorząd może uzależnić swoje rozmaite świadczenia na rzecz obiektu lub parafii, jak okresowe sprzątnięcie otoczenia obiektu, jego ewentualne oświetlenie, budowę lub/i utrzymanie parkingu czy wspieranie organizacji wydarzeń kościelnych, który od jego otwarcia (udostępnienia). Ten czynnik wprowadza do relacji między szlakiem a parafią element oddziaływania gminy, z którą gospodarze obiektów sakralnych z reguły współpracują w wielu obszarach i chcą pozostawać w dobrych relacjach. Udostępnienie obiektu dla pielgrzymów i turystów stałoby się wówczas jednym z nich, leży natomiast w interesie promocji gminy i rozwijaniu jej turystycznej oferty, dlatego samorząd ma prawo do zabiegania o udział w tych procesach niepublicznych beneficjentów innych swoich działań [szczegóły zob. Mikos v. Rohrscheidt 2020, s. 117-118]. Miejscami już teraz rekomendowanymi do zastosowania takiego rozwiązania wydają się być Łebień i Smołdzino, a także kościół Św. Jakuba przy oliwskiej Archikatedrze (obiekt tematyczny!).

4) Nowe kanały dystrybucji **Paszportu Pielgrzyma** i przypisanie mu funkcji weryfikacyjnej. Paszport powinien być dostępny w parafiach z kościołami etapowymi, ale także w lokalnych punktach informacji turystycznej, które – jako zarządzane przez samorządy – będą to realizować jako zlecenie organu prowadzącego. Paszporty, jako nie tylko narzędzia lojalnościowe, ale i uwierzytelniające posiadacza jako osobę godną zaufania (co ma znaczenie w sytuacji jej przyjęcia na nocleg np. przy parafii) powinny być przekazywane tylko osobom legitymującym się dokumentem tożsamości, a dane takiej osoby wraz z datą i miejscem wystawienia dla niej Paszportu Pielgrzyma powinny być przesyłane zarządcy szlaku. Taka praktyka weryfikacji pozwoli nie tylko wzmocnić bezpieczeństwo podmiotów i osób świadczących usługi w kolejnych miejscach szlaku (i obniży obawy przed udostępnianiem kościołów), ale i stworzy możliwość pozyskiwania danych o rzeczywistej skali użytkowania szlaku przez pielgrzymów oraz o ich składzie demograficznym (płeć przybliżony wiek) i ich przemieszczeniach. Z kolei osoby świadczące w IT informację o Pomorskiej Drodze oraz dystrybuujące paszporty powinny być przeszkolone w zakresie jej lokalnego przebiegu.

5) Jedną ze sprawdzonych form udostępniania cennych walorów turystycznych nie posiadających stałego personelu obsługi jest tzw. metoda **otwarcia na telefon**, z powodzeniem stosowana również w licznych kościołach. Polega ona na wywieszeniu przy

wejściu do obiektu tabliczki z numerem telefonu do osoby mieszkającej lub pracującej w pobliżu i dysponującej kluczem oraz krótkiego opisu warunków udostępnienia obiektu (w jakim czasie, na jaki czas i w jakiej cenie, jeśli jest ono płatne). Dysponentem kluczy nie musi być zarządca, lecz osoba posiadająca zaufanie (kościelny, gospodyni, sąsiad świątyni, członek grupy duszpasterskiej itd.) Po odebraniu telefonu może ona otworzyć kościół (ewentualnie też włączyć urządzenie monitorujące) i przekazać /wypożyczyć materiały informacyjne, a po zakończeniu wizyty świątynię zamknąć. W razie nieobecności na miejscu (np. wyjazdu) taki telefon można przekazywać kolejnej zaufanej osobie.

6) W sytuacji, kiedy sakralne obiekty na szlaku mają dłuższą i ciekawszą historię, większe znaczenie religijne i/lub posiadają cenniejsze wyposażenie wymagające interpretacji (oprowadzenia) dobrze, jeśli opiekun obiektu posiada też wiedzę i umiejętności pozwalające mu na (odpłatną) obsługę przewodnicką. Dlatego zarządca szlaku powinien ustalić z administratorami świątyń na szlaku zapotrzebowanie, wspólnie z nimi opracować **materiały informacyjne** i interpretacyjne oraz zorganizować **szkolenie** dla takich opiekunów. Ponieważ takie działanie jest jedną z form kreacji oferty turystycznej na obszarach wiejskich, cieszących się ograniczonym zainteresowaniem turystów można dla niej aplikować o wsparcie lokalnego samorządu w postaci np. pokrycia kosztów produkcji materiałów informacyjnych oraz zwrotu części kosztów organizacji szkolenia.

7) Formą wsparcia zarządcy szlaku w zakresie poprawy poziomu udostępniania obiektów sakralnych będących jego obiektami może być także **zorganizowane wpływanie** na grupę ich zarządców od wewnątrz ich środowiska. Mogliby podjąć się tego kapelani Pomorskiej Drogi w diecezjach elbląskiej, gdańskiej, pelplińskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej, organizując wspólnie z jej zarządcą spotkania dla tej grupy proboszczów z udziałem biskupa lub kluczowego pracownika kurii co nadałoby im rangę i odpowiedni prestiż (a tym samym zapewniło ich udział). Na takim spotkaniu można by zebrać oczekiwania proboszczów wobec szlaku, przedstawić ideę i założenia rejestrowanego Paszportu Pielgrzyma oraz wspomnianej formuły „otwarcia na telefon”, ustalić możliwy udział szlaku i gminy we wprowadzeniu monitoringu otwartego obiektu. Należy także wypracować standardy udostępniania, zaakceptowane przez samych duszpasterzy, które wejdą w skład ich porozumienia ze szlakiem, zarejestrowanego i potwierdzonego w urzędzie biskupim. To (przynajmniej w założeniu) zobowiąże ich oraz ich ewentualnych następców w parafii do dotrzymania zobowiązań. Trudno przewidzieć ostateczną efektywność takiego przedsięwzięcia w kontekście rotacji zarządców obiektów, jednak nie podjęcie żadnych działań z udziałem grupy zarządców uniemożliwi jakąkolwiek poprawę stwierdzonego niekorzystnego stanu w tym obszarze funkcjonowania szlaku.

4.4. Życie szlaku

4.4.1. Stan aktualny

A) *Doświadczenia tematyczne funkcjonujące w obiektach.* Zgodnie z założeniami teoretycznymi szlaków tematycznych obiekty szlaku, w szczególności kluczowe, muszą zapewniać użytkownikom doświadczenia zgodne z jego profilem. Tak jest w przypadku wszystkich kluczowych obiektów badanego systemu: kościołów pw. Świętego Jakuba w Gdańsku (centrum), Lęborku i Łebie. Jednak intensywność tych doświadczeń jest nierówna: w żadnym z tych obiektów indywidualny użytkownik z głównej grupy (pielgrzym) nie może liczyć na spójne doświadczenia tematyczne (o charakterze mikroeventów, czyli krótkich zorganizowanych wydarzeń) w dowolnym momencie swojej wizyty. Brak też częściowo rekompensuje pielgrzymom możliwość uczestniczenia w (zwykłej, codziennej) liturgii w tych miejscach, jednak obok tego w dni poza wydarzeniami religijnymi pozostają mu tylko możliwość uczczenia relikwii Apostoła (w Lęborku i Łebie) oraz zapoznanie się z materialnymi świadectwami jego kultu (figurami, obrazami, księgami pielgrzymimi) oraz matymi wystawami urządzonymi przez lokalne grupy czcicieli Świętego i dostępnymi w samych świątyniach. Z punktu widzenia intensywności doświadczeń (nawet gdyby traktować je jako lokalne wzmocnienia – motywatory) do dalszej pielgrzymki jest to niewiele, tym bardziej zaś mało w wymiarze oceny tych doświadczeń jako atraktorów (czynników przyciągających na szlak samym swoim istnieniem i dostępnością). Oprócz wspomnianych świątyń w dni, kiedy nie są organizowane eventy religijne (jak Dni Jakubowe) doświadczenia tematyczne użytkownika szlaku w jego obiektach ograniczają się do ikonografii dedykowanej Apostołowi. Spektrum to jest poszerzane o doświadczenie religijne poza tematyką szlaku, które w bardziej intensywnym wymiarze jest dostępne szczególnie w większych i bardziej znaczących świątyniach, takich jak obie gdańskie katedry oraz kościoły w Kartuzach i Żukowie. Bazylika św. Brygidy, niezależnie od niezaprzeczalnych walorów sztuki nowoczesnej w postaci unikatowego bursztynowego ołtarza, jest jednak dość kontrowersyjna ze względu na przekazywaną tam zwiedzającym narrację silnie zaangażowaną politycznie. Pozostaje jednak niemal 20 innych kościołów, w tym etapowe, w których pielgrzym nie może liczyć dostownie na nic poza możliwością prywatnej modlitwy, co zresztą także nie jest zagwarantowane w niektórych miejscach z powodu ich permanentnego zamknięcia (kościół w Łebieniu, w Nowym Dworze Gdańskim, kościół św. Jakuba w Gdańsku-Oliwie, kościół św. Wojciecha w Gdańsku-Świbnie).

B) *Stacjonarne eventy tematyczne zgodne z profilem szlaku i trwające przynajmniej jeden pełny dzień* są nieliczne (Rozdział 3.4), przy czym występuje ich silna koncentracja w Lęborku (wydarzenie trwające cały tydzień z bogatym programem) Gdańsku (wokół kościoła i środowiska Bractwa św. Jakuba) i Łebie, gdzie oprócz odpustu organizowana jest konferencja popularnonaukowa „Camino”. Pozostałe religijne wydarzenia tematyczne mają skalę tylko lokalną, są głównie parafialnymi odpustami (Niedźwiedzica, Łeba, Gdańsk-Oliwa). Ich czas trwania jest krótki i są skoncentrowane czasowo (dzień 25 lipca lub najbliższa niedziela), co uniemożliwia jednej zainteresowanej osobie uczestnictwo we wszystkich. Na części przestrzeni szlaku (powiaty kartuski,

nowodworski, stupski) nie są organizowane żadne ponadlokalne cykliczne wydarzenia tematyczne.

C) *Brak propozycji przeżyć tematycznych poza obiektami szlaku*, w tym zorganizowanych programów interpretacyjnych lub choćby symbolicznego zagospodarowania przestrzeni wzdłuż trasy w miejscowościach i poza nimi powoduje, że jego trasa oferuje tylko – jakkolwiek różnorodne – doświadczenia przyrody i krajobrazy kulturowe. Są one dość słabo zaopatrzone w narzędzia interpretacji, takie jak opisy na miejscu, ścieżki dydaktyczne czy choćby moduł interpretacyjny we własnej aplikacji. W tym wymiarze ofertę poprawia własny przewodnik szlaku (Przewodnik....2013) zawierający bogate informacje na temat mijanych walorów (głównie kulturowych), jednak jest to forma podawcza umożliwiająca jedynie odczyt informacji w miejscu aktualnego pobytu i konfrontacji z danym walorem.

D) W aktualnej propozycji szlaku dla jego użytkowników, poza ewentualnym uczestnictwem w liturgii w świątyniach (w kilku miejscach niepewnym ze względu na godziny ich celebracji) brak doświadczeń angażujących inne zmysły niż wzrok (w tym wypadku głównie smakowych – kulinarnych).

4.4.2. Uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny mankamentów i problemów

A1) Główną przyczyną niewielkiej liczby wydarzeń tematycznych (związanych z profilem szlaku) w samych obiektach szlaku jest brak zainteresowania proboszczów. Dzieje się tak głównie w parafiach, których świątynia nie posiada silniejszych związków z kultem św. Jakuba (nie nosi jego wezwania) ani z tradycjami pielgrzymowania.

A2) Z kolei w parafiach pod wezwaniem Apostoła odpusty (jeśli nie towarzyszą im programy zewnętrzne z udziałem innych niż parafia podmiotów, w tym licznych interesariuszy szlaku) trudno uznać za eventy o większym znaczeniu dla szlaku. Dzieje się tak m.in. ze względu na klerykalny zwyczaj polskiego duchowieństwa, który wymaga od proboszcza, by po głównej uroczystości religijnej gościł swoich duchownych sąsiadów. To powoduje, że nie ma on czasu ani motywacji do przygotowania na ten dzień i realizacji dłuższego i bogatszego przeżycia z parafianami. W istocie to oni przecież powinni być głównymi aktorami tego parafialnego święta i poczuć wzajemną więź z duszpasterzem i ze sobą wzajemnie. Tym mniej czasu i energii pozostaje dla ewentualnych zewnętrznych uczestników święta, brak zatem motywacji na przyciąganie do wspólnego świętowania pielgrzymów ani turystów na szlaku.

A3) Kolejnym powodem niskiego poziomu zaangażowania ze strony środowiska duchownych, kluczowego dla organizacji wydarzeń religijnych, jest ich dystans do Drogi jako szlaku kulturowego, a nie wyłącznie pielgrzymiego. W niektórych miejscach datuje się on już od momentu przystąpienia PDSJ do projektu Recreate. Fakt ten oraz narastające od tego momentu poczucie marginalizacji w procesach zarządzania szlakiem - oba wątki wybrzmiały w wypełnianych przez duchownych wywiadach eksperckich.

B1) Brak funduszy na organizację cyklicznych wydarzeń religijnych tam, gdzie nie mają one tradycji (np. jako parafialne odpusty w dzień św. Jakuba), gdzie nie wspierają lub nawet współorganizują ich lokalne samorządy (jak to jest w Lęborku) lub nie kreują ich własnymi siłami środowiska zaangażowanych interesariuszy (jak w Gdańsku). Ewentualną kreację takiego cyklicznego wydarzenia siłami wolontariuszy na nowym miejscu poważnie utrudnia, jeśli nie uniemożliwia brak liczniejszego i zorganizowanego środowiska ludzi zainteresowanych życiem Drogi. Istnienie takich grup stwierdzono w Gdańsku, Lęborku oraz (nieformalnej) w Słupsku.

B2) Zwykle w kreacji tematycznych mikroeventów na szlaku kulturowym bardzo aktywne są muzea będące obiektami szlaku. W tym wypadku są to tylko dwa obiekty muzealne (w Lęborku i Słupsku), przy tym włączone niedawno (w Słupsku nawet bez wiedzy samego obiektu). Nie posiadają one stałych wystaw związanych z profilem szlaku, które zwykle same będąc zorganizowanymi doświadczeniami dodatkowo stanowią źródło i inspirację do tworzenia kolejnych w postaci lekcji muzealnych, warsztatów tematycznych, interaktywnych form zwiedzania lub modułów grywalnych dla zwiedzających.

C1) Brak chęci do wprowadzania mikroeventów wynika także ze z góry przyjętego i podzielanego przez znaczącą część zaangażowanych interesariuszy badanego szlaku [WE 07; 20; 31] definiowania Jakubowego pielgrzymowania. W myśl takiego podejścia indywidualny pielgrzym Jakubowy nie potrzebuje innych doświadczeń tematycznych niż sama droga, jej pokonywanie i towarzysząca mu refleksja religijna (czy szerzej: duchowa). Bazuje ono na wielowiekowej tradycji Drogi Jakubowej i ma oparcie w teologii pielgrzymowania, jednak obiektywnie ogranicza ten wymiar organizacji szlaku.

C2) Nikły popyt na doświadczenia stacjonarne poza obiektami, generowany przez bardzo małą grupę pielgrzymów nie motywuje potencjalnych twórców takich propozycji. Koszty ich wytworzenia ani koszty ich utrzymania nie zwracają im się.

D) Brak lub zanik tradycji menu pielgrzymiego wynika z przerwania na wiele pokoleń ciągłości indywidualnych pielgrzymek Jakubowych w wielu krajach poza Półwyspem Iberyjskim, Francją i Włochami. Jego konsekwencją jest brak wiedzy o formach wspierania i dbania o potrzeby takich pielgrzymów. Drugą przyczyną jest upadek i postępujący zanik w Polsce wiejskich gospód. To te zakłady posiadały w ofercie tradycyjne regionalne i lokalne menu, a niegdyś były one także dostawcą budżetowych usług gastronomicznych dla pielgrzymów, jeśli nie znaleźli oni darmowej gościny.

4.4.3. Konsekwencje dla sfery doświadczeń i całości funkcjonowania systemu

Brak doświadczeń tematycznych w obiektach, większych cyklicznych wydarzeń i mikroeventów w przestrzeni szlaku przekłada się na wspomniane wyżej zachwianie balansu przemieszczenie / doświadczenie. To z kolei bardzo osłabia szanse na pozyskanie dla szlaku innych turystów niż pielgrzymi-caminowicze, dla których główną wartością odwiedzin w tych obiektach jest sama możliwość modlitwy i uczestnictwa w liturgii.

Brak działań wzbogacających doświadczenia tematyczne w strukturze szlaku utwali ograniczenie oferty szlaku dla jego użytkowników do samej tylko trasy wędrówki.

Niepodejmowanie działań w zakresie kreacji lokalnych wydarzeń, mikroeventów (doświadczeń) w obiektach i na trasie z udziałem mieszkańców ograniczy też możliwości pozyskiwania nowych podmiotów i osób dla współpracy ze szlakiem w jego przestrzeni. Mogliby oni w naturalny sposób powiększyć grono jego aktywnych interesariuszy, tworząc tym samym liczniejsze, a więc i silniejsze w swoim oddziaływaniu lokalne grupy nacisku oraz rezerwuar wolontariuszy dla innych działań, takich jak opieka nad odcinkami tras.

Wszelkie formy życia szlaku obserwowane publicznie są też jedną z form informowania o jego istnieniu i aktywnym działaniu i dźwignią promocji systemu, jak i sposobu uprawiania turystyki. Dotyczy to zarówno mieszkańców okolicy (których mogłyby zachęcić do wyruszenia na wędrówkę szlakiem lub jego odcinkiem), jak i turystów pojawiających się w miejscowościach z obiektami, przy okazji wydarzeń tematycznych i wędrujących przynajmniej odcinkiem trasą Drogi. Dlatego ich zaniechanie odbiera szlakowi ten wymiar promocji.

4.4.4. Rekomendacje działań naprawczych

A1) *Doświadczenia w obiektach szlaku.* Tam, gdzie to tylko możliwe, we współpracy 1) zarządcy świątyni będącej obiektem Pomorskiej Drogi, 2) aktywnych lokalnych interesariuszy szlaku i przyjaciół Drogi oraz 3) zarządcy szlaku (w którego gestii byłyby sprawy formalne i ewentualne pozyskanie środków na niezbędne inwestycje lub opłaty). Należy na stałe wprowadzić na stałe stacjonarne doświadczenia tematyczne. Powinny one być zarządzane lokalnie i udostępniane pielgrzymom/turystom, którzy zakończyli etap wędrówki. Przy obiekcie szlaku mogłyby to być urządzone w zagospodarowanym fragmencie (przybudówka, dawna sala katechetyczna, wieża) kolekcja pamiątek pielgrzymich zebranych wśród doświadczonych caminowiczów wraz z nagraniami ich relacji, opowiadających o samej wędrówce, spotkanych ludziach i okolicznościach pozyskania danego przedmiotu. Jeszcze inne pomieszczenie w kompleksie przykościelnym mogłoby zostać zagospodarowane jako uporządkowany i opisany zbiór fotografii dokumentujących trasy pielgrzymie Camino oczami ich autorów. Priorytetowymi miejscami takich kolekcji lub wystaw powinny być kościoły pod wezwaniem świętego Jakuba (miałyby one bowiem pewną wartość świadectwa i dydaktyczną dla samych parafii), a w ich organizacji mogą pomóc doświadczeni caminowicze i współpracujące ze szlakiem Bractwa św. Jakuba, niekoniecznie tylko z terenu Pomorza. Przykładowo: przy jednym z obiektów etapowych (najlepiej w jednym z miejsc noclegu udostępnianym przez zarządcę kościoła) powinien być dostępny do oglądania film „Droga życia”, który pokazuje rozmaite powody podejmowania wędrówki Drogami Jakubowymi, nie tylko duchowe i religijne. Postulat ten zgłosił jeden z duszpasterzy świątyni tematycznych (kościół św. Jakuba w Niedźwiedzicy), który zaoferował w tym celu swoje pomieszczenia [zob. WE29]. Zarządca szlaku lub partner

strategiczny powinien jednak pozyskać prawa do emisji filmu w ograniczonym zakresie (np. 20 emisji rocznie przy nie więcej niż 4-5 widzach każdorazowo).

A2) *Poszerzenie listy obiektów szlaku.* Należy w miarę możliwości poszerzyć listę obiektów Pomorskiej Drogi o takie miejsca lub instytucje leżące w miejscowościach na jej trasie, które już posiadają lub są w stanie zagwarantować stworzenie i utrzymanie kolejnych doświadczeń tematycznych (rozumianych szeroko: nie tylko w odniesieniu do samego pielgrzymowania Drogą, ale i dziejów kultu świętych, kierunków i form duchowości chrześcijańskiej, przejawów kultu i religijności). W tym kontekście decyzję o włączeniu do szlaku dwóch muzeów (w Lęborku i Słupsku) należy uznać za krok we właściwym kierunku, ponieważ obiekty muzealne funkcjonujące w strukturze szlaku mają (ze względu na monitorowane pomieszczenia, regularną dostępność oraz profesjonalny i etatowo zatrudniony personel interpretacyjny) najlepsze warunki dla kreacji stacjonarnych doświadczeń w wymiarze poznawczym, początkowo w trybie podawczym (wystawa tematyczna, prezentacja, prelekcja) Ich propozycja pozwala turystyce na pozyskanie/pogłębienie doświadczenia lokalnego dziedzictwa w dowolny dzień (poza poniedziałkiem). Oba wspomniane obiekty posiadają wprawdzie w swoich zbiorach (Słupsk) lub w przekazie interpretacyjnym (Lębork) (nieliczne i rozproszone) odniesienia do lokalnego kultu świętego Jakuba. Nie tworząc nowych wystaw mogłyby one we współpracy z zarządcą szlaku uruchomić stałą ofertę tematyczną dla jego użytkowników (np. projekcję filmu, prelekcję dla grupy), a jednocześnie byłyby w stanie siłami swoich pracowników wesprzeć merytorycznie i logistycznie organizację stałej wystawy w pobliskich obiektach Drogi lub wystawy samoobsługowej w punktach na trasie (o których poniżej) a nawet ją (fizycznie czy zdalnie) obsługiwać. Funkcjonowanie obiektów muzealnych, innych kolekcji, miejsc przekazu poza kościołami wyczerpuje znamiona znanej i rekomendowanej praktyki organizacji turystyki kulturowej, mianowicie uzupełniania doświadczeń na szlaku kulturowym, z różnych powodów trudno dostępnych lub niemożliwych do rozwinięcia w samych jego obiektach przez lokalnego tzw. *zastępcę atrakcji* [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2020, s. 119-121]. W tym kontekście, jako jeden z obiektów już funkcjonujących w strukturze obiektu szlaku, którego zarządcy i personel są skłonni rozbudować przekaz o wątki i narracje związane z jego tematyką i tym samym wzbogacić doświadczenie tematyczne jest Muzeum Parafialne w Żukowie. Obiektem w przestrzeni szlaku (w miejscowości z jego obiektem) i -według deklaracji dyrekcji przekazanej w trakcie badania terenowego zainteresowanym współpracą ze szlakiem w wymiarze np. zorganizowania i udostępniania wystawy jest Muzeum Żuławskie w Nowym Dworze Gdańskim, funkcjonujące w strukturze Żuławskiego Parku Historycznego. Jest to o tyle ważne, że: a) jest to miejscowość etapowa, b) tamtejszy kościół będący formalnie obiektem, nie zapewnia żadnych doświadczeń tematycznych oraz c) w całym powiecie nowodworskim nie funkcjonuje ani jedna wystawa lub kolekcja tematyczna odnosząca się do profilu szlaku czy w ogóle problematyki religijnej, co aktualnie czyni go „martwym” obszarem życia szlaku. Wprowadzenie takiej wystawy lub projekcji w tym miejscu powinno spowodować wpisanie go na listę obiektów szlaku. Jednak docelowo oferta doświadczeń Pomorskiej Drogi nie musi być ograniczona do samych jej obiektów.

B) W odniesieniu do ubogiej listy cyklicznych wydarzeń stacjonarnych, trudno liczyć na kreację nowych tam, gdzie nie mają one oparcia w wezwaniu miejscowej parafii, kulcie świętego Jakuba lub silnej tradycji pielgrzymowania. Warto jednak rozważyć pomysł programowego *rozbudowania uroczystości odpustowych* jako święta parafialnego i wiejskiego pod auspicjami Jakuba Apostoła jako patrona lokalnej wspólnoty. Tu znów przykładem może być Niedźwiedzica, gdzie już teraz odpustowi towarzyszy koncert organowy. W parafiach jakubowych docelowo taką formą mógłby być religijno-kulturalno-rozrywkowy festyn z zawartością komponentu informacyjnego, współorganizowanym przez zarządcę szlaku konkursem wiedzy o Patronie, Drodze i formach pielgrzymowania (promocja PDSJ) i zabawą. Dla współorganizacji takiej imprezy można uzyskać wsparcie lokalnej władzy samorządowej. Jest to też dobre miejsce dla promocji kulinariów odnoszących się do tradycji pielgrzymowania. Takie festyny odpustowe mają ograniczenie (odbywają się w tym samym czasie, a nawet dniu), jednak mogą one przynajmniej punktowo ożywić martwe obszary życia szlaku, jednym z nich jest właśnie powiat nowodworski.

C1) W celu poprawy balansu dziennego czasu przemieszczenia i doświadczeń zalecane jest, by w miarę rozwijania sfery doświadczeń szlaku przystąpić także do ich kreacji poza miejscowościami etapowymi, czyli do *nasycenia nimi przestrzeni szlaku*, szczególnie na bardzo długich odcinkach mało urozmaiconej wędrówki. Ze względu na potrzeby pieszego turysty (pielgrzyma) i ramy czasowe dziennego marszu, powinny one być zlokalizowane w miejscach oddalonych zarówno od początkowego, jak i końcowego punktu danego etapu Drogi i powiązane z zagospodarowanym miejscem odpoczynku (obiadowego), który można przedłużyć o takie doświadczenie. Umieszczone w pomieszczeniach zamkniętych (pawilonach) i odpowiednio zabezpieczone (za pomocą monitoringu, określonego maksymalnego czasu przebywania i mechanizmu otwarcia z wykorzystaniem identyfikacji użytkownika (jak np. pobieranie symbolicznej kwoty z karty płatniczej lub zeskanowanie paszportu pielgrzyma) nie powinny one trwać długo (do 30 minut) i mieć formułę filmu, dynamicznej prezentacji, wystawy ikonograficznej (plansze), infografik lub inną, np. interaktywną wymagającą zaangażowania użytkownika przez podjęcie dialogu. Do przemyślenia jest umieszczenie w tych miejscach programów grywalnych, szczególnie mocno motywujących młodsze kohorty wiekowe turystów.

C2) Kreacją o mniejszej sile oddziaływania, jednak pozytywnie wpływającą na odbiór przestrzeni i krajobrazu podczas pieszej lub rowerowej wędrówki byłoby umieszczenie wzdłuż trasy szlaku serii *symbolicznych instalacji plenerowych* zgodnych z jego profilem tematycznym znanych z innych systemów sieci Dróg jak instalacje artystyczne, rzeźby, monidła Jakubowe czy stale zainstalowane tablice z modułem interpretacyjnym (opisem jakiegoś wymiaru duchowości Jakubowej lub okresu albo fenomenu z dziejów Jakubowego pielgrzymowania). To jednak wymagałoby znalezienia i pozyskania poważnego donatora (być może ogłoszenia konkursu artystycznego z atrakcyjnymi nagrodami) i późniejszego skutecznego zabezpieczenia przed aktami wandalizmu. Natomiast w przypadku poszerzenia grupy użytkowników profilu przynajmniej o turystów religijnych zainteresowanych poznawczo rozszerzenie spektrum tego wymiaru szlaku mogłoby obejmować samoobsługowe punkty doświadczeń tematycznych (jak wystawy i

prezentacje lub filmy zlokalizowane w sąsiedztwie nawet zamkniętych obiektów z bezpieczną dla nich formą dostępu (rozwiązania opisano w Rozdziale 5). Z kolei przy rozszerzeniu oferty i wprowadzeniu jako użytkowników szlaku turystów aktywnych (kulturowych i rekreacyjnych) ten wymiar funkcjonowania szlaku można wzbogacić o lokalne systemy eksploracyjne, przykładowo jak tematyczne geościeżki).

D) Doświadczenia turystyczne obejmują wszystkie zmysły. Dlatego rekomendowane jest opracowanie planu i pozyskanie partnerów dla wprowadzenia w przestrzeni szlaku (wzdłuż jego trasy) *oferty tematycznej gastronomii* (postulowanej także przez aktywnych interesariuszy szlaku) w postaci opracowanego zróżnicowanego menu o możliwie budżetowych cenach. Mogłyby się na nią składać przykładowo zupa pielgrzyma z tradycyjnego menu staropolskiego oraz krótka seria pełnych posiłków do wyboru, uznawanych za zweryfikowane regionalne i lokalne dziedzictwo kulinarne, które ze względu na swoją wielowiekową metrykę (i raczej skromne bo wynikające z domowej ekonomii koszty), zapewne były oferowane także dawnym pielgrzymom nie tyle w gospodach i karczmach, co przez gospodarzy, którzy ich przyjmowali i wspomagali. Informację o liście potraw i ich recepturze powinien pozyskać i udostępnić usługodawcom szlak (organizując w trzech- czterech miejscach obszarowe spotkania informacyjne, a może i szkolenia), a lokalizacja tych usług nie powinna ograniczać się do miejscowości z obiektami Drogi, ponieważ stanowią one dodatkowe doświadczenia tematyczne, przerywające monotonię wędrówki. W zamian za wprowadzenie tego uzgodnionego menu (a być może także niewielkie rabaty dla posiadaczy paszportów pielgrzyma) lista restauracji i innych zakładów gastronomicznych oferujących je byłaby promowana przez zarządcę szlaku, który zarządca mógłby też przemyśleć wydanie stosownego certyfikatu umieszczonego w lokalu.

D2) Propozycje dotyczące kreacji autonomicznych i terenowych form *tematycznej eksploracji przestrzeni szlaku*, jako ściśle powiązane z ewentualnym poszerzeniem grupy jego użytkowników, zostaną zaprezentowane w rozdziale koncepcyjnym (Rozdział 5).

4.4.5. Oczekiwania i postulaty aktywnych interesariuszy szlaku

Uzupełnieniem powyższych rekomendacji, a w wielu wypadkach wzmocnieniem argumentacji na rzecz ich zastosowania mogą być odpowiedzi interesariuszy PDSJ na pytanie 14 Wywiadu Eksperckiego zebrane w odniesieniu do doświadczeń oferowanych jego użytkownikom. W swoich wskazaniach odnoszą się oni do optymalnych lokalnych komponentów doświadczeń tematycznych Drogi (najlepiej z tego fragmentu przestrzeni szlaku, który znany jest respondentowi z jego codziennego funkcjonowania). Odpowiedzi na to pytanie, zgodnie z oczekiwaniami badających (wynikającymi tak z pielgrzymkowej specyfiki szlaku, jak i z braku lokalnych walorów jednoznacznie z nim kojarzonych oprócz lęborskiego sanktuarium) rozłożyły się dość proporcjonalnie. Trudno na tej podstawie wskazać priorytetowy element, którego realizacja w zgodnej opinii interesariuszy wzbogaciłaby system o dodatkowy lokalny atut i atraktor jednak na pewno warto wziąć je

pod uwagę jako inspiracje przy opracowywaniu koncepcji dalszego rozwoju szlaku. Poniżej wskazania respondentów uporządkowane według ich liczby.

Największe znaczenie przywiązywane jest do przeżyć religijnych dostępnych na stałej bazie w obiektach kluczowych, w tym w miarę możliwości specjalnie przygotowanych komponentów doświadczenia religijnego w obiektach [WE02; WE07; WE11; WE13; WE14; WE21; WE27], dalej wymieniane jest zwiedzanie świątyń, także z przewodnikiem i możliwie bezpłatne dla posiadaczy Paszportów Camino [WE06; WE16; WE21; WE28], wrażenia wizualne (głównie krajobrazy, w tym leśne i nadmorskie) [WE06; WE10; WE24; WE26], dostępne świątynie św. Jakuba i etapowe kościoły z pieczętkami i ewentualną opieką duszpasterską [WE06; WE14; WE16], wystawy muzealne i ekspozycje w obiektach albo przy nich, poświęcone św. Jakubowi, jego kultowi i chrześcijańskiemu pielgrzymowaniu [WE17; WE21; WE23], doświadczenie samotnej drogi [WE06; WE12; WE31], zwiedzanie miast na szlaku, głównie ich zabytków [WE23; WE25; WE26], udział w tematycznych wydarzeniach na szlaku [WE23; WE26], spotkanie z drugim człowiekiem, w tym innymi pielgrzymami i gospodarzami jako doświadczenie Drogi [WE04; WE32]. Pojedyncze wskazania dotyczyły: atmosfery spokoju przy przebywaniu trasy w pojedynkę lub w małych grupach [WE06], zagospodarowania świętej góry Rowokót i włączenie jej do trasy Drogi [WE15] gwarancji dostępności paszportów pielgrzyma w możliwie każdym miejscu szlaku [WE19] oraz warsztatów tematycznych lub/i kulinarnych bazujących na regionalnym dziedzictwie [WE22]. Zanotowano także postulat, by organizacją grupowych przejść po trasie Pomorskiej Drogi, w tym szczególnie spacerów trasą PDŚJ w centrum miasta Gdańska lub po przestrzeni miejskiej Elbląga, Słupska czy Lęborka, obok przewodników-wolontariuszy z Bractw zajęty się także lokalne biura podróży i przewodnicy działający profesjonalnie a zatem komercyjnie [WE 28].

4.5. Usługi recepcji: infrastruktura zaspokajająca lokalnie potrzeby turystów

4.5.1. Stan aktualny

A) *Propozycje noclegów w miejscach etapowych.* Sytuacja w tym zakresie jest krytyczna. Lista gestorów noclegów współpracujących ze szlakiem jest częściowo nieaktualna, część miejsc noclegowych dla pielgrzymów, deklarowanych przez administratorów świątyń będących obiektami szlaku, nie jest już dla nich dostępna w niektórych miejscowościach etapowych brak noclegów w ogóle, w innych, atrakcyjnych turystycznie - są one nieosiągalne przez cały letni sezon turystyczny ze względu na preferencje gestorów (wynajem na przynajmniej kilka dni), lub wysokie ceny (zob. Rozdział 3.5.). Pilną potrzebę stworzenia sieci gęściej zlokalizowanych i niedrogich noclegów w skromnym standardzie, ale akceptowanej cenie podnosiło także wielu interesariuszy szlaku [WE01; WE06; WE09; WE11; WE16; WE18; WE21; WE28; WE31; WE32].

B) *Oferta gastronomiczna w sąsiedztwie obiektów i wzdłuż trasy szlaku.* Tylko jeden obiekt szlaku proponuje odwiedzającym posiłki (Muzeum w Słupsku), w otoczeniu obiektów w miastach zwykle funkcjonują zakłady gastronomiczne, w tym także z ofertą w budżetowej cenie (wyjątkiem są tu Gdańsk- Sobieszewo, Łeba i Ustka z wygórowanymi cenami w

sezonie turystycznym), w dwóch małych miejscowościach etapowych (Niedźwiedzica i Łebień, nie tylko nie funkcjonują zakłady gastronomiczne, ale jest też problem z nabyciem artykułów spożywczych po godzinach otwarcia jedyne sklepu (zob. Rozdz. 3.5.). Z kolei na trasie szlaku pomiędzy obiektami (wobec oczywistej dla pieszego wędrowca potrzeby posilenia się lub zakupu artykułów spożywczych mniej więcej w połowie dziennego etapu pieszego sytuacja jest zróżnicowana. W terenach gęściej zaludnionych użytkownik szlaku może liczyć na otwarty sklep spożywczy w większych wsiach, jednak nazwy, lokalizacje oraz godziny otwarcia tych punktów nie są podane na witrynie szlaku, ponadto na wielu odcinkach brak odpowiedniego miejsca odpoczynku, gdzie mógłby on z zakupionych artykułów sporządzić posiłek i go spożyć. Jeśli nawet takie miejsca funkcjonują (tak jest na niektórych szlakach leśnych dzięki inwestycjom nadleśnictw) to szlak nie przekazuje takich informacji swoim użytkownikom. Generalny deficyt miejsc odpoczynku wzdłuż trasy stwierdzono na odcinkach Elbląg - Nowy Dwór Gdański, Łebień – Łeba, Izbica – Smołdzino, Smołdzino – Rowy, Ustka – Słupsk oraz Słupsk – Gać.

C) *Wsparcie duszpasterskie*. W przypadku indywidualnego pielgrzyma korzystającego ze szlaku do usług recepcji należy też zaliczyć wsparcie choćby w najbardziej podstawowym wymiarze – otwarcia kościoła i udostępnienia go do modlitwy. O ile nie ma problemu z udziałem pielgrzymów we wspólnotowej, codziennej liturgii, sprawowanej w stałych godzinach, to już brak możliwości otwarcia kościoła (zob. KAO-1-25, Rozdz. 3.3.1.) zwykle łączy się też z niedostępnością miejscowego duszpasterza. Fakt licznych braków w tym zakresie, w tym dystansu duchownych wobec pielgrzymów podkreślają także liczni zaangażowani interesariusze szlaku [WE01; WE04; WE07; WE15; WE18; WE21].

4.5.2. Uwarunkowania i prawdopodobne przyczyny mankamentów i problemów

A) Czynnikiem utrudniającym tworzenie sieci usług recepcji wokół obiektów szlaku jest fakt, iż liczba faktycznych użytkowników Pomorskiej Drogi jest bardzo niewielka i w konsekwencji współpraca ze szlakiem w zaspokajaniu ich potrzeb nie jest przez lokalnych gestorów usług noclegowych i gastronomicznych oceniana jako aktywność przekładająca się na szybki i wyraźny wzrost ich przychodów. Znaczenie ma także lokalny poziom społecznego zaufania, ponieważ życzliwe nastawienie mieszkańców do indywidualnego pielgrzyma może zadecydować o faktycznym pozyskaniu niezbędnych mu informacji i świadczeń. Notowany w Europie Zachodniej w ciągu ostatnich kilkunastu lat stopniowy wzrost zainteresowania szlakami organizującymi tzw. powolną turystykę w modelu („slow”). Ten trend przynosi także wzrost liczby użytkowników tamtejszej sieci Camino, jednak w Polsce nie zaobserwowano podobnego wzrostu. W naszym kraju wiodącym modelem pieszego pielgrzymowania nadal pozostają pielgrzymki grupowe, z jasno określonymi celami, zwykle krajowymi lub lokalnymi sanktuariami oraz z wyraźnym limitem czasu. Te przedsięwzięcia korzystają z innej grupy ofert noclegowych (zbiorowych) i w ich organizacji współpracują inne podmioty.

B) W odniesieniu do oferty gastronomicznej główną przyczyną nikłego zainteresowania jej gestorów współpraca z Pomorską Drogą jest ta sama: znikoma liczba pielgrzymów.

Ponadto indywidualny charakter ich wędrówki obniża opłacalność, a ich nieregularne i zwykle niezapowiedziane pojawianie się utrudnia stworzenie i utrzymywanie w gotowości budżetowej oferty. Dodatkowo w trakcie badania nie stwierdzono świadectw podejmowania współpracy zarządców szlaku z lokalną branżą gastronomiczną zlokalizowaną w otoczeniu jego obiektów: ani prób ich integracji, ani zamieszczenia ich danych adresowych na witrynie szlaku podobnie, jak to uczyniono w odniesieniu do gestorów noclegów.

C) Powodami odczuwalnego w wielu miejscach braku wsparcia duszpasterskiego dla pielgrzymów (a tym bardziej braku zainteresowania udostępnianiem obiektów innym turystom) są: generalny brak zrozumienia wielu duchownych dla nieznanego im fenomenu indywidualnego pielgrzymowania, wymiana duszpasterzy życzliwych Drodze w momencie jej reaktywacji jako zarządców obiektów na innych, dystans wobec (tylko deklarowanego) kulturowego, a nie tylko pielgrzymiego charakteru szlaku przyjętego w 2010 roku jako warunek uczestnictwa w projekcie Recreate, wreszcie stopniowy zanik bezpośredniej komunikacji między zarządcami szlaku a nimi, sygnalizowany w wielu konsultacjach na miejscu. W niektórych przypadkach główną przyczyną może być jednak (stwierdzony tam) generalny stosunek do dodatkowych zobowiązań wynikających ze zgłaszania się niezapowiedzianych odwiedzających.

4.5.3. Możliwe konsekwencje dla obszaru funkcjonowania i całego systemu

Nawet sami pielgrzymi i wspierający ich członkowie Bractw Jakubowych stwierdzają, że problem z brakiem choćby informacji o ofercie sklepów spożywczych jest znaczący dla tej grupy. Przykładowo w Łebieniu (jest to miejscowość etapowa!) po godzinie 18.00 nie ma nawet sklepu spożywczego, a w niedzielę przez cały dzień. Dla turystów poza typowymi pielgrzymami Camino to jest stan nieakceptowalny – szlak z tak wybrakowaną siecią usług ich nie pozyska. Tym bardziej zniechęca to wskazywane jako potencjalna nowa grupa użytkowników Pomorskiej Drogi rodziny z dziećmi – trudno bowiem na dystansie wielu kilometrów prócz pełnego bagażu dla siebie i dzieci nieść na własnych plecach dodatkowo np. kilka litrów napojów dla siebie i dziecka.

Aktualne trendy społeczno-kulturowe czy postawy psychologiczne w zakresie systemu wartości, stylu życia, ale i sposobów spędzania czasu wolnego nie sprzyjają wzrostowi liczby indywidualnych pielgrzymów jako użytkowników szlaku. Z czasem – ze względów demograficznych (generacyjnych) – trudniejsze może stawać się nawet utrzymanie ich liczebności. Dlatego wykreowanie znaczącego ruchu tej grupy na szlaku pątniczym (szczególnie z celem tak odległym, jakim jest hiszpańska Compostela) nie jest prawdopodobne. Nawet w samej grupie potencjalnych pielgrzymów w Polsce o wiele większą skalę ruchu generują przedsięwzięcia grupowe. Trudno zatem liczyć na przyrost liczby użytkowników szlaku bez rozszerzenia jego formuły na innych niż pielgrzymi turystów.

C) Brak wsparcia duszpasterskiego dla pielgrzymów indywidualnych nie wydaje się kluczowym problemem, o ile tylko zostaną dla nich fizycznie otwarte świątynie (w tym

kościoty etapowe: wieczorem). Jednak brak współpracy z ich strony w obszarach takich jak informacja w obiektach i wokół nich, animacja parafian do rozmaitych form wsparcia pielgrzymów, a przede wszystkim ich nie angażowanie się w wydarzenia lokalne związane z życiem szlaku oraz w obsługę przechodzących – przychodzących odcinkowych pielgrzymek grupowych może poważnie zaszkodzić trwałości oferty szlaku jako systemu organizacji religijnej turystyki motywowanej wiarą, a nie na przykład wiedzą lub przeżyciami tematycznymi.

4.5.4. Rekomendacje działań naprawczych

A1) *Propozycje rozwiązania problemów z noclegami w miejscach etapowych.* W miejscowościach lub dzielnicach z obiektami etapowymi, które nie posiadają własnej propozycji noclegowej (Nowy Dwór Gdański, Gdańsk-Sobieszewo, Gdańsk-Oliwa, Sianowo, Łbień, Łeba, Ustka, Słupsk) należy podjąć wszelkie starania, by powiązać usługi noclegowe, a przynajmniej informacje o nich, z tamtejszymi obiektami szlaku, a nie tylko z jego witryną (gdzie zresztą informacje te nie są aktualne). To umożliwi pielgrzymowi lub indywidualnemu turyście pieszemu albo rowerowemu wyszukanie sobie noclegu wówczas, kiedy już będzie na miejscu. To samo (choć przy aktualnie opanowanej sytuacji z niższym priorytetem) dotyczy także innych miejscowości etapowych, gdzie wprowadzie funkcjonują propozycje noclegu, których gestorzy współpracują ze szlakiem (Izbica, Smołdzino), ale są to pojedyncze miejsca i nie zawsze będą one do dyspozycji „na telefon”, choćby z powodu nieobecności partnera szlaku lub przyjęcia na nocleg nawet niewielkiej grupy blokującej tym samym miejsca. Optymalnym rozwiązaniem jest oczywiście jednoczesne umieszczenie informacji o budżetowych miejscach noclegowych w otoczeniu wszystkich obiektów etapowych Pomorskiej Drogi. Pierwszeństwo i rekomendację powinny mieć przy tym takie miejsca prowadzone przez aktualnych partnerów szlaku, w tym funkcjonujące przy kościołach. Umożliwi to indywidualnemu turyście planowanie wędrowki już przed jej podjęciem. Docelowo problem noclegów powinien być rozwiązany przez aplikację szlaku, także gromadzącą aktualne informacje i tej grupie usług w miejscach etapowych (i całej przestrzeni szlaku) i zawierającej funkcjonalność bezpośredniego kontaktu (zarejestrowanego użytkownika) z gestorem noclegu.

A2) Na wzrost liczby zainteresowanych gestorów usług noclegowych i gastronomicznych, włączenie ich w strukturę szlaku oraz utrzymanie ich w tej strukturze w dłuższym okresie może przełożyć się stworzenie w ramach szlaku **systemu zachęt dla usługodawców**. Powinny one objąć a) wzajemną promocję lokalnego obiektu szlaku w zakładzie (noclegowym, gastronomicznym) gestora m.in. przez wyłożenie informacji o lokalnym obiekcie szlaku oraz w obiekcie szlaku lub jego otoczeniu (informacja o usługach dostępnych dla pielgrzymów/turystów. Z kolei b) wzajemna promocja szlaku jako całości i gestora jako jego partnera może być realizowana np. przez rekomendację jego usługi na witrynie szlaku i przyznanie mu pisemnego poświadczenia (lub tabliczki) o współpracy ze szlakiem (bycia jego oficjalnym partnerem) do umieszczenia w widocznym miejscu o

szlaku, ewentualnie przekazanie mu do umieszczenia w widocznym miejscu estetycznie opracowanej mapy Pomorskiej Drogi SJ.

A3) W sytuacji czasowego opóźnienia spodziewanych korzyści ekonomicznych (oczywiście przy aktualnej strukturze użytkowników szlaku) bardzo skuteczne dla utrzymania dobrego poziomu współpracy w skali lokalnej może okazać się każdorazowe rekomendowanie przez lokalnego koordynatora szlaku usług noclegowych i gastronomicznych tych gestorów, którzy są jego lokalnymi partnerami, oczywiście przy zagwarantowaniu ich akceptowalnego standardu przy umiarkowanej cenie. Natomiast w skali całego systemu podtrzymaniu motywacji do współpracy tej grupy partnerów dobrze służą regularne spotkania lokalnych usługodawców i wymiana doświadczeń, zaproszenia dla potencjalnie zainteresowanych usługodawców na szkolenia w zakresie oferty (np. menu Jakubowego), jej dystrybucji (np. włączenia do mechanizmu bezpośredniej rezerwacji, kiedy tylko taki powstanie w ramach szlaku) oraz możliwości promocji swoich usług w ramach systemu i w stosunku do docelowych grup konsumentów jego oferty (pielgrzymów, indywidualnych, grup religijnych oraz innych turystów).

A4) Działaniem pośrednim, wpływającym motywująco na gestorów lokalnych usług może być znaczące zwiększenie popytu na nie. Można to osiągnąć (jednak w ograniczonej skali) bez poszerzenia grupy użytkowników szlaku poza turystów religijnych) poprzez organizację zbiorowych wypraw grup religijnych (także w formule rekolekcji w drodze), pielgrzymek do lokalnych sanktuariów św. Jakuba poruszających się na kilku odcinkach szlaku, grup pielgrzymkowych po całej Pomorskiej Drodze, przez organizację tzw. grupowych przejść oraz pielgrzymek do innych lokalnych sanktuariów. Jednak radykalną zmianę po stronie popytowej przyniosłoby tylko otwarcie szlaku na innych turystów aktywnych (kulturowych i może także rekreacyjnych). Jest to zresztą przedmiotem zastanowienia i postulatów poważnej części aktualnych zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi.

A5) Jeśli podejmowane przez operatora szlaku (tak jak to zarejestrowane w Łebieniu) starania o tworzenie w poszczególnych miejscach budżetowej propozycji noclegów dla pielgrzymów będą kontynuowane, to taką stworzoną przez szlak **siecią schronisk** zastępujących nieobecne w Polsce klasyczne albergue mogłyby w poszczególnych miejscach zarządzać Lokalne Grupy Działania i inne miejscowe stowarzyszenia ochrony dziedzictwa, a szlak mógłby je rekomendować dla tej grupy swoich użytkowników i dla innych turystów aktywnych, uczciwie jednak opisując ich standard w celu uniknięcia rozczarowań i negatywnych ocen.

B1) *Gastronomia po drodze*. Najprostszym i najszybszym sposobem poprawy w tym obszarze oferty szlaku, niewymagającym ani inwestycji, ani zawierania specjalnych porozumień jest lokalizacja podmiotów świadczących budżetowe (niedrogie) usługi gastronomiczne we wszystkich miejscowościach leżących na trasie szlaku (szczególnie w okolicy, gdzie wypada połowa długości dziennego etapu) oraz o wszystkich sklepach spożywczych przy trasie i w otoczeniu obiektów szlaku wraz z ich godzinami otwarcia, co umożliwi pielgrzymom i innym turystom aktywnym planowanie dziennej drogi i uwolni ich od zbędnego obciążenia artykułami, które mogą zakupić. Zebranie, udostępnienie w

jednym miejscu oraz regularne aktualizowanie informacji o leżących na trasie szlaku podmiotach świadczących usługi gastronomiczne, ale także o sklepach spożywczych, gdzie pielgrzymi mogą dokonać zakupu gotowej żywności lub choćby składników posiłku do samodzielnego przygotowania (oraz artykułów higienicznych) postulowali także aktywni interesariusze szlaku [WE04; WE06; WE08; WE09].

B2) W dalszym procesie rozszerzenia oferty szlaku, przy założeniu wsparcia dla wprowadzenia i upowszechnienia menu Jakubowego (lub pielgrzymiego) przez szlak (zob. niżej - 4.6.1.), należy zwrócić uwagę, by pozyskać do tej współpracy zakłady budżetowej gastronomii nie tylko w otoczeniu obiektów etapowych, ale właśnie przy trasie w większej odległości od dziennego punktu startu i dojścia tak, by w ten sposób nie tylko zaspokoić potrzeby żywieniowe w połowie dnia, ale jednocześnie urozmaicić ofertę szlaku doświadczeniami kulinarnymi (zob. wyżej, 4.4.4.). Informacje o tematycznej ofercie należy wówczas zestawić i umieścić na witrynie szlaku, a zakładom zaproponować partnerstwo z wzajemną promocją, jak to opisano wyżej.

C) Zaleca się, by zarządca operacyjny szlaku zainicjował współpracę z nadleśnictwami i innymi zarządcami terenów leśnych (z których duża część aktywnie wspiera ich rekreacyjną eksploatację) w celu wyznaczenia i wybudowania przez nich miejsc odpoczynku. Powinien on wskazać ich lokalizację najbardziej korzystną z punktu widzenia osób idących odcinkami trasy Drogi przebiegającymi przez te obszary w taki sposób, by możliwie najlepiej zapewniły one odpoczynek lub/i schronienie przed złymi warunkami atmosferycznymi (intensywne opady) po przejściu odcinka dłuższego lub trudnego i męczącego piechura albo w miejscach najdalszych od osad. Zaplanowanie i stworzenie takiego miejsca odpoczynku w sposób zapewniający bezpieczeństwo osobie i chronionym walorom przyrodniczym, a także poniesienie kosztów tego działania powinny pozostać po stronie zarządcy terenu. Jednak koordynator może w konsultacji z nimi wskazywać na niezbędne elementy tej infrastruktury, jak zadaszony ławy i stoły, miejsca na odpadki, a także postulować umieszczenie tam elementów mało inwazyjnych wobec środowiska informacji szlaku (niekoniecznie tablic, ale być może trwale umieszczonych w stołach lub słupkach nośnych kodów QR) umożliwiających połączenie i pobranie informacji z witryny szlaku lub wykorzystanie powiązanych z danym miejscem treści jego mobilnej aplikacji.

D1) Potrzeby religijne użytkowników szlaku – choć są trudno definiowalne ze względu na brak danych zebranych na reprezentatywnej grupie – na pewno są większe u pielgrzyma niż u turysty rekreacyjnego. Nie wszędzie przy tym mogą one być zaspokajane przez lokalnych duszpasterzy. Jednym ze sposobów ich zaspokojenia byłoby opracowanie **modlitewnika pielgrzyma** na pomorskiej Drodze (z odrębnymi komponentami odwołującymi się także do leżących na trasie sanktuariów i popularyzowanych przez nie kierunków duchowości i z uwzględnieniem konkretnych lokalnych form oraz tekstów modlitewnych. Taki projekt mogliby profesjonalnie zrealizować kapelani Pomorskiej drogi z poszczególnych diecezji, we współpracy z zarządcami sanktuariów.

D2) Drugim narzędziem zaspokojenia potrzeb religijnych pielgrzyma byłby kalendarz eventów szlaku (zob. 4.1.4. - szczegółowo opisany w Rozdziale 5). Wykorzystując go

indywidualny pielgrzym mógłby zaplanować swoją wędrówkę tak, by jego pobyt w konkretnym miejscu szlaku zbiegł się w czasie z obchodzonym tam świętem religijnym. Natomiast osoby zainteresowane grupowym pielgrzymowaniem mogłyby zgłosić swój udział w zorganizowanej pielgrzymce po trasie szlaku lub grupowym przejściem jej odcinka, proponowanym przez Bractwa Jakubowe i inne podmioty. Wszystko to oczywiście przy założeniu regularnej aktualizacji listy wydarzeń na witrynie szlaku.

E) Jeśli oferta Pomorskiej Drogi odnosi się do osób wędrujących na **rowerach** (a są oni drugą nominalną grupą jego użytkowników) to konieczne jest, by zadbać o ich potrzeby. Podstawą jest opisana powyżej propozycja modyfikacji trasy szlaku z jej ewentualnym rozdzieleniem w niektórych miejscach lub poprawy warunków dla rowerzystów – zob. 4.2.4.), by w ten sposób choćby przybliżyć się do aktualnie powszechnych standardów dróg rowerowych i uzyskać warunki odpowiednie dla pozyskania rowerowych grup rodzinnych oraz aktywnych seniorów. Jednak na trudniejszej, a w zasadzie każdej dłuższej trasie terenowej rowery częściej się psują (przekładnie, hamulce), potrzebna jest też wymiana części wrażliwych (opony, dętki, lampy). Dlatego – jako niezbędne minimum – zalecane jest pozyskanie do współpracy ze szlakiem przynajmniej w miejscowościach etapowych, a najlepiej także wzdłuż trasy między nimi do współpracy punktów serwisu rowerowego, lepiej zaś ustalenie z tą grupą usługodawców warunków ich interwencji w terenie z dojazdem do turysty, by zagwarantować mu (płatną) naprawę w punkcie dalekim od obiektów i miast na szlaku (także w weekend). Taka lista serwisantów – w podziale na odcinki szlaku, podobnie jak u gestorów usług recepcji – powinna być następnie opublikowana na witrynie szlaku z podaniem warunków ich usługi i bezpośredniego kontaktu. Rekomendacją dalej idącą – i zależną od wybranego kierunku rozwijania oferty szlaku – byłoby stworzenie w strukturze szlaku sieci współpracujących wypożyczalni rowerów opisane w Rozdziale 5.

Zestawienie aktualnych informacji o dostępnych noclegach na szlaku (zwłaszcza w otoczeniu obiektów etapowych [WE04; WE08; WE09; WE19])

4.6. Propozycje interesariuszy dotyczące pozostałych obszarów rozwoju szlaku

4.6.1. Postulaty w odniesieniu do współpracy z lokalnym biznesem

W odniesieniu do tego obszaru korekty funkcjonowania Pomorskiej Drogi i ewentualnego uzupełnienia jej oferty dla użytkowników pewną wartość mogą mieć opinie zaangażowanych interesariuszy szlaku i badaczy oraz praktyków turystyki dotyczące **współpracy lokalnego biznesu** ze szlakiem, zebrane w odpowiedziach na pytanie 17 Wywiadu Eksperckiego. Ich rekomendacje w tym wymiarze okazały się być silnie skryształizowane, zapewne odbijając organizacyjną wiedzę ich autorów względnie doświadczenie użytkownika szlaku i wspierania jego użytkowników. Najliczniej wymieniane obszary zaangażowania w rozumieniu autora Raportu przekładają się na tzw. silne wskazania, które powinny zostać ujęte w koncepcji rozwoju szlaku, przynajmniej jako materia propozycji współpracy formułowanej w stosunku do lokalnego biznesu (inną kwestią jest jego reakcja na te propozycje w sytuacji bardzo nielicznej aktualnie grupy

konsumentów). Poniżej dwie najczęściej formułowane oczekiwania / rekomendacje, mające status wspomnianych silnych wskazań i w dość oczywisty sposób korespondujące z wynikami diagnozy szlaku (Rozdział 3):

1) udział lokalnych usługodawców w organizacji bazy noclegowej i gastronomicznej na ich odcinku, uwarunkowany dokładnym rozpoznaniem potrzeb tej grupy klientów i dostosowany do nich w zamian za promocję przez szlak wśród jego użytkowników jako obiekty rekomendowane / przyjazne [WE03; WE05; WE06; WE07; WE10; WE12; WE14; WE19; WE21; WE24; WE20; WE23; WE25; WE26; WE27; WE31] (16 wskazań),

2) gastronomia tematyczna: m.in. zupa pielgrzymia z tradycyjnego menu lub posiłki oparte na regionalnym dziedzictwie kulinarnym, w zamian za promocję przez szlak wśród jego użytkowników jako podmioty przyjazne i produkty rekomendowane [WE02; WE05; WE06; WE12; WE14; WE18; WE19; WE21; WE23; WE24; WE25; WE26; WE27; WE31; WE32] (15 wskazań),

W tym kontekście na uwagę zasługują także obszary potencjalnego zaangażowania biznesu wymienione mniej zdecydowanie, jednak dość licznie: są nimi:

3) produkcja i sprzedaż tzw. gadżetów (muszelki, przypinki, magnesy, koszulki, kubki) w dobrym designie opartym o lokalne rękodzieło [WE04; WE05; WE18; WE25; WE26; WE27; WE32],

4) dodatkowa oferta zwiedzania lokalnych atrakcji dołączona do oferty lokalnej dla użytkowników szlaku [WE14; WE17; WE21; WE22; WE25; WE28],

Rzadziej, prawdopodobnie ze względu na uświadamianą przez interesariuszy niską motywację do tworzenia takiej oferty wobec nieliczności jej konsumentów a ich aktualnym składzie (pielgrzymów) wymieniane były (skądinąd istotne na szlakach aktywnej turystyki i godne rekomendacji w przypadku rozszerzenia oferty szlaku na jej zwolenników).

5) obsługa w przemierzaniu trasy: dla pieszego wędrowca, m.in. odcinkowy transport bagażu i gotowy catering „na drogę”, dla pielgrzymów i turystów rowerowych - serwis lub wypożyczalnia sprzętu [WE05; WE25].

6) realizacja zleceń w obszarze promocji szlaku, np. tematycznych filmów [WE13; WE23].

4.6.2. Nowi turyści na Pomorskiej Drodze?

O opinii w tej kwestii – kluczowej dla dalszego rozwoju szlaku zapytano w ramach badania jego aktywnych interesariuszy. W rozmowach z nimi podczas badania terenowego pojawiała się zgodna opinia o potrzebie zwiększenia skali ruchu turystycznego w ramach tego systemu (choć już niejednoznaczne było poparcie dla aktywnego pozyskiwania innej niż pielgrzymi grupy turystów). Adekwatnie rozkładają się odpowiedzi środowiska osób zaangażowanych w życie szlaku i jego organizację udzielone na pytanie 9 Wywiadu Eksperckiego.

4.6.2.1. Rozszerzenie środowiska pielgrzymów o rozmaite grupy może w ich opinii zostać osiągnięte przez: zachętę młodzieży katolickiej (np. osób przygotowujących się do bierzmowania w parafiach z gmin, przez które przechodzi szlak PDSJ do przejścia jednego etapu lub prowadzenie lekcji religii o fenomenie pielgrzymowania, organizowanie pielgrzymek dla *par małżeńskich i narzeczonych* w powiązaniu z konferencją duszpasterską lub przedmałżeńską, organizowanie trasą szlaku *grupowych pielgrzymek* zmierzających na religijne wydarzenia do miejsc z obiektami szlaku lub do tych obiektów (z zapewnieniem obsługi na miejscu), propozycje pielgrzymowania dla *rodziców z dziećmi lub dziadków z wnukami*, propozycje *pielgrzymek rowerowych dla młodzieży*, dla grup parafialnych, szczególnie z parafii pod wezwaniem Św. Jakuba lub leżących na trasie Pomorskiej Drogi, *modyfikację tras klasycznych pielgrzymek pomorskich na Jasną Górę* (w tym wypadku przez organizacje tzw. odwróconych pielgrzymek), *pozyskanie pielgrzymów Camino z zagranicy*, dla których elementem przyciągającym mogą być odległość od Santiago oraz zachowany czysto pielgrzymi profil polskich odcinków Drogi [WE01; WE04; WE06; WE07; WE18; WE20; WE21].

4.6.2.2. Pozyskanie innych turystów. Poza pielgrzymami i pozostałymi turystami religijnymi respondenci z grupy eksperckiej jako potencjalnych użytkowników Pomorskiej Drogi (po ewentualnej modyfikacji jej oferty lub bez niej) wymienili: *osoby zainteresowane turystyką aktywną*: pieszą i rowerową, ewentualnie także Nordic Walking, uprawiające ją w stowarzyszeniach i klubach turystycznych, także młodzieżowych i szkolnych uczestników zorganizowanego aktywnego wypoczynku młodzieżowego w regionie lub osoby komunikujące się na forach hobbyistycznych [WE03; WE08; WE09; WE11; WE14; WE16; WE17; WE19; WE25], *rodziny z dziećmi*, dla których byłaby to alternatywna i aktywna forma spędzenia czasu wolnego [WE5; WE06; WE08; WE12; WE32] *młodzież szkolną w zorganizowanych grupach* z nauczycielami lub opiekunami szkolnych klubów turystycznych [WE09; WE 10; WE19; WE28], *miłośników historii i kultury regionu*- przy rozszerzeniu oferty [WE18; WE25; WE27] oraz *turystów zorientowanych na zasoby i walory przyrodnicze* [WE22; WE27]. Natomiast pojedyncze wskazania dotyczyły: członków zrzeszeń i stowarzyszeń poszukujący propozycji turystycznych, w tym Uniwersytetu Trzeciego Wieku czy Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych [WE02], osoby mieszkające w przestrzeni szlaku i dotąd nie znające jego oferty [WE3], *miłośników turystyki eksploracyjnej*, głównie grupy zorganizowane tematycznie zorientowane na odkrywanie okolic [WE14], *turystów jednodniowych*, w tym letników spędzających urlop/wakacje w obszarze nadmorskim - zachęcić do poznawania regionu poprzez aktywną wędrówkę oznakowanym szlakiem [WE21], *turystów odwiedzających Pomorze poza sezonem turystycznym*, kiedy pogoda sprzyja wędrowaniu [WE24].

Warto podnieść, że jednym z kluczowych warunków pozyskania jednej i drugiej grupy dla szlaku jest zdaniem interesariuszy **stworzenie** – szczególnie w miejscowościach etapowych Pomorskiej Drogi – noclegów dla pielgrzymów w standardzie *albergue* (sale noclegowe kilku -kilkunastoosobowe, prysznice zbiorowe, miejsca na zrobienie prania odzieży z suszarniami, aneksy kuchenne z wyposażeniem umożliwiającym przygotowanie indywidualnych posiłków). Do tego celu mogą być w małych miejscowościach wykorzystane świetlice zamykane tam wiejskie szkoły i budynki przy remizach. Warto

rozważyć jakąś formę zachęty zainteresowanych podmiotów (zarządców), a także prywatnych gospodarzy na trasie Drogi do tworzenia tanich miejsc noclegowych jako uzupełniającego źródła organizacyjnych lub domowych budżetów [zob. WE01; WE04; WE06].

4.6.3. Pomysły interesariuszy szlaku na pozyskanie nowych użytkowników

Dla ustalenia pożądaných lub akceptowanych sposobów działań na rzecz zwiększania skali ruchu turystycznego na pomorskiej Drodze wykorzystano Wywiad Ekspercki. Odpowiedzi na jego pytanie 10 wskazują, że poza pierwszymi trzema obszarami działań (odpowiednio 8, 5 i 5 wskazań), które powinny być wzięte pod uwagę w koncepcji rozwojowej, głosy respondentów są dość rozproszone. W tej sytuacji – zdaniem autora Raportu – wskazania poparte przez troje interesariuszy można ewentualnie uznać za rekomendacje pomocnicze, pozostałe pominać lub uznać za formę inspiracji lub sygnału przy opracowywaniu strategii. Oto jak zapytani interesariusze Pomorskiej Drogi wyobrażają sobie działania służące zwiększeniu skali wykorzystania szlaku:

- 1) wprowadzenie nowych form promocji PDŚJ w tym zorganizowanie ogólnopolskiej kampanii medialnej, z odpowiednim targetowaniem na potencjalnie zainteresowane grupy docelowe, najlepiej w kanałach katolickich/ chrześcijańskich oraz dystrybucję ulotek Pomorskiej Drogi we wszystkich punktach Informacji Turystycznej w województwie [WE02; WE09; WE12; WE14; WE16; WE20; WE29; WE32],
- 2) organizacja regularnych (cyklicznych) odcinkowych lub etapowych pielgrzymek grupowych niektórymi odcinkami szlaku, m.in. w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa i przy innych okazjach oraz oswojenie ich uczestników z tym, że Drogę dalej mogą pokonywać samodzielnie [WE02; WE10; WE 27; WE28; WE10],
- 3) zwiększenie i rozbudowanie informacyjnej prezencji Pomorskiej Drogi w internecie, w tym stworzenie w ramach zaktualizowanej witryny www szlaku (uzupełnionej o atrakcje turystyczne i możliwości spotkań z ludźmi Drogi) całorocznego kalendarza wydarzeń Jakubowych na szlaku (festynów, odpustów, jarmarków, innych obchodów) oraz utworzenie otwartej grupy Drogi na facebooku z informacjami i przejściami innych wydarzeniach [WE03; WE06; WE14; WE16; WE17],
- 4) własna kampania reklamowa połączona z organizacją otwartych dla wszystkich przejść odcinków Drogi, spotkaniami z ludźmi Drogi oraz relacjami z ich wędrówek, w tym stałe relacje w mediach społecznościowych, wzmocnione działania medialne aktywnych interesariuszy [WE02; WE04; WE05; WE08; WE16],
- 5) wprowadzanie tematyki Pomorskiej Drogi do ważnych regionalnych wydarzeń kulturalnych, jak Jarmark Dominikański oraz organizacja powiązanych z nią lokalnych wydarzeń kulturalnych przez samorządy gmin w przestrzeni szlaku [WE06; WE10; WE32],
- 6) wprowadzenie atrakcyjnej formy potwierdzania osiągnięcia celów pośrednich dla pielgrzymów (np. wręczanie certyfikatów i dodatkowo pamiątkowych odznak za przejście

w ciągu roku 100 km i pojawienie się w tych obiektach wykorzystując funkcjonujący już certyfikat „Camino od Jakuba do Jakuba”, z Gdańska do Lęborka [WE01; WE12; WE27],

7) silniejsza integracja Klubów Przyjaciół Drogi jako wolontariatu z zarządcami operacyjnymi Drogi oraz partnerami strategicznymi (płatnikami) szlaku [WE02; WE18],

8) uruchomienie sieci noclegowni na jedną noc dla caminowiczów i turystów w miejscowościach etapowych Drogi na bazie m.in. świetlic wiejskich, pomieszczeń w remizach Ochotniczych Straży Pożarnych lub adaptowanych innych obiektów komunalnych (gminnych/powiatowych) w typowym standardzie albergue [WE01;WE09],

9) systemowe zainteresowanie mieszkańców, regionu, szczególnie dzieci i młodzieży fenomenem pielgrzymowania w ramach lekcji religii i edukacji regionalnej oraz nasilenie promocji krajowych odcinków Camino w parafiach (z zaangażowaniem duszpasterzy parafii pw. Św. Jakuba). Taka edukacja o Drodze i zachęta powinna też objąć członków organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych, drużyn harcerskich, grup ministranckich i innych duszpasterskich przy parafiach, szkolnych kół turystyczno-krajoznawczych, lokalnych organizacji i stowarzyszeń pozarządowych, a także odbywać się w miejskich i gminnych ośrodkach kultury czy bibliotekach w formie spotkań, prelekcji, relacji i warsztatów [WE06; WE18],

10) budowę miejsc odpoczynku i wiat na trasie poza miejscowościami [WE02; WE18],

11) powiązanie linkami witryny Drogi z turystycznymi witrynami (podstronami) informacyjnymi gmin i starostw w przestrzeni szlaku i urzędu marszałkowskiego o szlaku PDŚJ, przenoszącymi użytkownika do witryny Drogi z bazą informacji [WE04; WE08],

12) przejęcie zadania oznakowania tras Pomorskiej Drogi przez gminy, co ułatwi negocjacje z właścicielami dróg i terenów [WE04; WE06],

13) pogłębienie współpracy środowiska aktywnych interesariuszy szlaku, w tym bractw Jakubowych z parafiami św. Jakuba oraz parafiami na szlaku, m.in. przez organizowanie pielgrzymek z okazji odpustu św. Jakuba do najbliższej parafii św. Jakuba na szlaku [WE03; WE07],

14) wprowadzenie oferty zorganizowanej wędrówki Drogą lub jej odcinkami do szkół, klubów nordic-walking, klubów turystyki rowerowej, w tym organizacji rajdów rekreacyjnych (pieszych i rowerowych) prowadzących wybranymi odcinkami PDŚJ, co wymaga wskazania korzyści dla tej grupy odbiorców i wyboru odcinków optymalnych z ich punktu widzenia [WE 19;WE21],

15) wprowadzenie dodatkowych wizualnych form promocji szlaku w przestrzeni, jak tablic informacyjnych szlaku kulturowego E22 na drogach obok oznaczeń muszlą Jakubową (widoczne z samochodu mogą podnieść świadomość i rozpoznawalność szlaku) albo wmontowanie w chodnikach miast na szlaku wzdłuż jego miejskiej trasy muszli z brązu za przykładem miast Hiszpanii, Rygi i Wilna [WE13; WE18],

Ponadto pojedyncze wskazania odnoszą się do: wyznaczanie pielgrzymom jako pośrednich celów wędrówki wybranych obiektów szlaku związanych z kultem św. Jakuba,

w tym obiektów kluczowych szlaku, sanktuariów na świętych górach Pomorza i innych sanktuariów [WE01], wykorzystywania odcinków Drogi dla innych zorganizowanych pielgrzymek - także w odwrotną stronę [WE10], rozpowszechniania informacji o PDŚJ w potencjalnych grupach multiplikatorów: wśród organizatorów wypoczynku, wychowawców, nauczycieli, katechetów [WE03], wydania nowego przewodnika w formie papierowej [WE16], promowania Pomorskiej Drogi na witrynach krajowej i regionalnej turystyki pieszej [WE08], podjęcie współpracy z organizatorami turystyki aktywnej oraz z biurami podróży [WE05], wprowadzenie przyjaznych szlakowi rozkładów kursowania komunikacji lokalnej [WE09], zorganizowanie historycznej rekonstrukcji pielgrzymki na wybranym etapie z odpowiednią medialną oprawą, jak produkcja dokumentalnego filmu [WE13], lepsze wykorzystanie Paszportu Pielgrzyma: wskazanie i organizacja miejsc, w których pielgrzymi mogą uzyskać pieczętkę do Paszportu Pielgrzyma oraz określenie miejsc odbioru Paszportów Pielgrzyma przez pielgrzymów i sposobów dystrybucji paszportów do tych miejsc oraz ustawienie na szlaku skrzynek z pieczętkami Pomorskiej Drogi św. Jakuba, ławek i stolików dla pielgrzymów [WE18], stworzenie własnej aplikacji turystycznej szlaku [WE23], przeprowadzenie badania opinii i oczekiwań osób, które już korzystają z szlaku dla ustalenia przyczyn ich zainteresowania i rozwijanie tych sprawdzonych elementów oferty [WE24], opracowanie krótszych i łatwiejszych odcinków trasy, odpowiednich dla rodzin z dziećmi, w powiązaniu z ich promocją skierowaną do tej grupy [WE25], wzbogacenie listy doświadczeń Pomorskiej Drogi o atrakcje edukacyjne, np. historyczne przystanki z interaktywnymi elementami czy propozycje warsztatów na temat lokalnej kultury i tradycji [WE25], dostosowanie infrastruktury Pomorskiej Drogi na niektórych odcinkach do potrzeb osób starszych, w tym zapewnienie dostępu do punktów odpoczynku i medycznych [WE25], rozwój infrastruktury rowerowej wzdłuż Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, z uwzględnieniem tras rowerowych, wypożyczalni rowerów oraz serwisów, w powiązaniu z promowaniem trasy rowerowej szlaku łączącej piękne krajobrazy z historycznymi miejscami [WE25], zaangażowanie we współpracę ze szlakiem organizacji społecznych, lokalnych organizacji turystycznych, lokalnych urzędów [WE31].

4.6.4. Postulaty interesariuszy dotyczące wsparcia szlaku przez władze regionalne

Udział władzy regionalnej w rozwijaniu Pomorskiej Drogi jej aktywni interesariusze wyobrażają sobie następująco (kolejność według liczby wskazań danego obszaru zaangażowania):

1) wspieranie promocji szlaku, w tym finansowe wspieranie konkretnych działań (jak opracowanie i wydruk publikacji i ulotek, filmy, udział w targach turystycznych, wydarzenia tematyczne, wystawy, symbole Jakubowe przy trasie), finansowanie aplikacji turystycznej szlaku [WE05; WE06; WE11; WE12; WE16; WE18; WE19; WE20; WE21; WE31; WE32],

2) integracja interesariuszy Pomorskiej Drogi (w tym organizacja i finansowanie cyklicznych spotkań) i koordynacja procesu tworzenia strategii rozwoju oraz podziału

zadań i form wsparcia, w tym ewentualnie Powołanie Rady Programowej ds. Dróg Jakubowych [WE01; WE03; WE07; WE17; WE25],

3) finansowanie działalności zarządcy szlaku, ewentualnie dotowanie działalności koordynatorów obszarowych (odcinkowych) [WE06; WE11; WE14; WE19; WE31],

4) pilotaż i koordynacja działań koncepcyjnych i integracyjnych Pomorskiej Drogi na szczeblu wojewódzkim, krajowym i międzynarodowym [WE02; WE03; WE05; WE23],

5) finansowanie monitoringu i oznakowania tras, w tym małej infrastruktury odpoczynkowej [WE06; WE15; WE18; WE32],

6) koordynacja i finansowanie badań szlaku i turystów [WE05; WE18],

Pojedyncze wskazania odnoszą się do ustanowienia (przez władze regionalną) zarządcy/operatora PDSJ, ewentualnie jako całości - wtedy wspólnie z pozostałymi dwoma samorządami wojewódzkimi [WE01], ustanowienie Rady Programowej Szlaków Jakubowych [WE01], wsparcie finansowe dla prac rozwojowych Pomorskiej Drogi (ogólnie) [WE05]

4.6.5. Rekomendacje innych działań poprawiających funkcjonowanie szlaku

1) *Poszerzenie grupy interesariuszy o lokalne organizacje pozarządowe.* Aktualnie utrzymywana współpraca obecnego zarządcy szlaku z jego instytucjonalnymi interesariuszami (Urzędem Marszałkowskim i samorządami lokalnymi oraz Pomorską Regionalną Organizacją Turystyczną) może gwarantować co najwyżej funkcjonowanie formalnej struktury i utrzymanie fizycznej trasy szlaku jako kręgosłupa jego turystycznej propozycji. Z kolei zaangażowani interesariusze z grupy miłośników Camino de Santiago (Bractwa św. Jakuba oraz nieformalne grupy przyjaciół Drogi) są zainteresowani jej wsparciem jako propozycji właśnie dla indywidualnych pielgrzymów, ewentualnie (choć tu sygnalizują już ograniczenia) odcinkowych przejść grupowych. W przypadku poszerzenia oferty szlaku na inne grupy turystów dla zagwarantowania jego oferty i dla nich potrzebne jest szersze włączenie organizacji pozarządowych aktywnych w obszarze popularyzacji turystyki i rozwijania jej lokalnej oferty. Są to: PTTK, Lokalne Organizacje Turystyczne, Lokalne Grupy Działania i bardziej lub mniej formalnie zorganizowane lokalne grupy gestorów oferty turystycznej, jak również lokalni liderzy stowarzyszeń i grup pielęgnowania, ochrony i popularyzacji dziedzictwa.

2) *Wypracowanie generalnego porozumienia ze środowiskiem kościelnym* jako grupą interesariuszy. Nadal ważnym czynnikiem wzmacniającym rozwój szlaku i jego popularyzację wśród lokalnej społeczności może być utrzymanie i zwiększenie poziomu zaangażowania środowiska kościelnego (głównie proboszczów jako partnerów stabilnych w dłuższym okresie). Z ich strony głównym oczekiwaniem jest, by w oparciu o szlak i jego ofertę mogli poszerzyć formułę swoich działań duszpasterskich. Powinna im to zagwarantować wypracowana razem z nimi nowa formuła oferty szlaku (a w jej ramach głównie komponent pielgrzymi). Należy się spodziewać, że w niedalekiej przyszłości, w

kontekście postępującej sekularyzacji polskiego społeczeństwa, a przynajmniej obserwowanego spadku liczby osób praktykujących i kryzysu dotychczasowych form religijności sami duszpasterze stopniowo uznają także wartość kontaktu z osobami religijnie obojętnymi i chętniej sięgną po możliwości, jakie daje im wykorzystywanie przez takie osoby oferty szlaku turystycznego opartego na dziedzictwie i strukturze Drogi Jakubowej. Optymalnym gremium dla wypracowania takiego porozumienia byłaby Kapituła Pomorskiej Drogi, a jego przedstawienia i formalnej akceptacji - Rada szlaku (zob. Rozdział 5).

3) *Regularna ewaluacja bazująca na bieżącym monitoringu.* Swoistym bezpiecznikiem zapewnienia dobrego działania szlaku jako systemu organizacji turystyki jest wprowadzenie mechanizmu jego regularnej (okresowej) ewaluacji, co pozwala na dokonywanie korekt w krytycznych miejscach i obszarach działań. Obok bieżącego monitoringu stanu i oznaczenia tras oraz dostępności obiektów (realizowanego przez zarządców odcinkowych i opiekunów tras) powinna ona objąć także okresową aktualizację składu lokalnych gestorów usług recepcji, warunków świadczenia tych usług (w tym czasu ich dostępność oraz cen) oraz aktualności podawanych przez nich danych kontaktowych. Dodatkowo, ocena powinna obejmować informacje zamieszczane przez obiekty szlaku dotyczące ich przynależności i warunków otwarcia, ewentualnego skorzystania tamże z doświadczeń tematycznych. Wreszcie taka ewaluacja musi obejmować stan fizycznych informacji o szlaku przy obiektach i dostępność w nich materiałów informacyjnych szlaku dla turystów, ewentualnie również literatury i paszportów pielgrzyma.

4) *System lokalnych porozumień na rzecz szlaku z zarządcami obiektów.* Zagwarantowanie w dłuższym okresie dostępności obiektów sakralnych dla turystów i zlokalizowanych tam doświadczeń jest bardziej pewne (a przynajmniej ma szanse utrzymania) przy pisemnej i formalnej deklaracji stron, w tym wypadku zarządcy szlaku, lokalnego samorządu i administratora obiektu. Treść takiego porozumienia powinna zawierać dokładne ustalenia dotyczące obowiązków i praw każdego z partnerów oraz wymieniać poszczególne działania. Optymalnym rozwiązaniem na tym obszarze jest opracowanie standardowego porozumienia (z możliwością dopisania dodatkowych, lokalnie specyficznych świadczeń i form wsparcia) jednak nie dopuszczającego wyłączeń w zasadniczej kwestii czasu otwarcia obiektu względnie warunków i formy jego udostępnienia na życzenie. Standardowa wersja porozumienia powinna jasno formułować interesy i oczekiwania każdego z partnerów, w tym wypadku: szlaku, obiektu oraz samorządu. Porozumienia zawarte ze wszystkimi zarządcami obiektów mogą tworzyć ramy systemu partnerstwa zawiązanego wokół Szlaku. Gotowe wzorce podobnych umów są opracowane i wykorzystywane w szeregu europejskich szlaków kulturowych, także w Polsce przykładowo Szlaku Kościołów Drewnianych w Małopolsce czy Śląskim Szlaku Zabytków Techniki. Docelowo standardowe porozumienia (których niezbędne ustalenia zaproponowano w Rozdziale 5.4.1.) mogłyby objąć całą krajową sieć Dróg Świętego Jakuba, w pierwszej jednak kolejności cały obszar Drogi Pomorskiej, także poza terytorium województwa pomorskiego.

Rozdział 5

Koncepcja rozwoju Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba

Potrzeba opracowania wstępnej koncepcji dalszego rozwoju Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba wynika nie tylko ze zlecenia udzielonego Autorowi (§ 1, p. 3.3.), ale została także wyartykułowana w trakcie prowadzonego badania wśród przedstawicieli kluczowych podmiotów już zaangażowanych w funkcjonowanie szlaku i jednocześnie zajmujących się zarządzaniem badanym systemem względnie innymi obszarami organizacji turystyki w regionie. W ramach przeprowadzonego Wywiadu Eksperckiego odpowiedzi na pytanie 24 i częściowo 25 wykazały, że opracowanie przynajmniej spójnej koncepcji dalszego rozwoju czy szczegółowej strategii zarządzania szlakiem (z przejrzystym podziałem obowiązków) jako warunek silniejszego zaangażowania swoich podmiotów w dalsze funkcjonowanie i rozwijanie szlaku postulują właśnie reprezentanci niemal wszystkich podmiotów wskazywanych przez samych interesariuszy szlaku jako potencjalnego koordynatora [WE01; WE02; WE05, WE06], ponadto WE12; WE7, WE18]. Głosy te pochodziły od przedstawicieli: Kapituły Pomorskiej Drogi ŚJ, Stowarzyszenia Pomorskie Szlaki Kulturowe, PTTK, regionalnej organizacji turystycznej (PROT), a ponadto jednego z przedstawicieli gmin i jednego z muzeów na szlaku.

W niniejszym rozdziale nie zostanie zaproponowana strategia rozwoju szlaku, ponieważ nie jest to zadanie dla badacza, analityka czy eksperta, a dla podmiotu decyzyjnego, który będzie potem odpowiadał za jej realizację i jego partnerów, potem zaangażowanych w ten proces (którzy mogą, a nawet powinni konsultować ekspertów z danych obszarów na poszczególnych etapach opracowywania strategii). Dlatego struktura rozdziału nie jest typowa dla dokumentów strategicznych, a raczej koncepcyjnych. Otwiera ją (5.1.) lista pytań, które zostały sformułowane w kontekście wyników przeprowadzonego badania, znanego stanu analizowanego systemu, jego barier rozwojowych oraz postulatów jego aktywnych interesariuszy) i na które należy udzielić odpowiedzi zanim podejmie się kluczowe decyzje dotyczące przyszłości szlaku. Odpowiednio do nich sformułowane są wstępne próby odpowiedzi zawierające rekomendacje dotyczące głównych kierunków zarządzania szlakiem, bazujące na jego zidentyfikowanych atutach, ale i mankamentach, w tym kluczowa dla jego dalszego rozwoju propozycja rozwarstwienia jego oferty na różne grupy użytkowników. Natomiast końcową część rozdziału (5.5.) stanowi rekomendacja dotycząca sposobu formułowania celów strategicznych rozwoju szlaku (według metodyki wyznaczania celów S.M.A.R.T.) ze wskazaniem ich odniesienia do licznych konkretnych wymiarów zarządzania nim), które to cele musiałyby stać u podstaw strategii zarządczej. Część główna rozdziału obejmuje spójną listę rekomendacji dotyczących 1) ustanowienia podmiotów zarządczych mających wypracować strategię i realizować ją, ich składu i wzajemnych relacji (5.2.), 2) wprowadzenia spójnego modelu zarządzania szlakiem i jego finansowania (5.3.) oraz 3) szeregu działań zarządczych ukierunkowanych na rozwiązanie najważniejszych problemów i przetamania barier rozwojowych szlaku, możliwie odpowiadających postulatom interesariuszy, a jednocześnie dostosowanych do specyfiki szlaku o profilu religijnym, którym jest Pomorska Droga Świętego Jakuba (5.4.).

Założeniem autora Raportu jest, by te wskazania – zawsze odniesione do konkretnego wymiaru funkcjonowania szlaku – zaprezentować na tyle szczegółowo, by można było je zaimplementować w odpowiednich częściach właściwej strategii rozwojowej.

5.1. Kierunki rozwoju szlaku

5.1.1. Pytania kluczowe dla opracowania koncepcji

1) Jakie mają być cele istnienia Pomorskiej Drogi św. Jakuba jako systemu organizacji turystyki?

Przykładowo, celem może być tylko wsparcie indywidualnych pątników w realizacji ich religijnej wędrówki (i tylko samej wędrówki) do Santiago de Compostela według jej historycznego modelu i na własnym terenie plus uwiarygodnienie pątnika na dalszej trasie i w miejscu docelowym. Wówczas podstawowym komponentem szlaku byłaby aktualizowana i oznaczona trasa, zdefiniowane etapy i podstawowe usługi recepcji w kolejnych miejscach etapowych dla nielicznej grupy pielgrzymujących „caminowiczów”.

Celem szerszym, ale nadal pozostającym w profilu religijnym, a nawet pielgrzymkowym szlaku może być zapewnienie jego użytkownikom stacjonarnych tematycznych doświadczeń religijnych, organizacja wydarzeń religijnych i tematycznych na trasie na obszarze regionu, organizacja i popularyzacja odcinkowego/etapowego pielgrzymowania, organizacja pielgrzymek grupowych. To dzieje się w ramach PDSJ (choć w ograniczonym zakresie) i już jest przetamaniem klasycznej formuły Dróg Świętego Jakuba, zresztą dość powszechnym w ich europejskiej sieci.

Jeszcze szerszym celem jest (powinno być) materialne świadectwo obecności na terenie Pomorza ważnego wymiaru chrześcijańskiego i zachodniego dziedzictwa europejskiego. Tym samym historycznej przynależności regionu i Polski do zachodniego kręgu cywilizacyjnego. Jest to w interesie publicznych władz regionu (w wymiarze tożsamości, samoidentyfikacji mieszkańców (europejskiej, a przecież i chrześcijańskiej), ale i marketingu terytorialnego. Właśnie ten cel usprawiedliwia udział publicznych pieniędzy w finansowaniu szlaku (ograniczony do tych komponentów jego struktury i aktywności, które ów cel wypełniają).

Pomorska Droga SJ może też być szlakiem kulturowym w pełnym znaczeniu tego terminu, z wyraźnym (co zawsze pożądanym w szlakach kulturowych) wiodącym profilem religijnym (i Jakubowym). W konsekwencji, szlak ten może oferować odpowiednią koncentrację sfery doświadczeń (religijnych, tematycznych). Jako system powinien on jednak być otwarty także dla innych form eksploracji turystycznej, wśród nich aktywnej turystyki zrównoważonej/ekologicznej (pieszej i rowerowej), turystyki przyrodniczej i szerzej: krajoznawczej oraz turystyki kulturowej, w tym regionalnej. Wówczas konieczne jest takie opracowanie koncepcji zarządzania szlakiem i jego rozwoju i kreacja takich komponentów szlaku, by mogli z niego korzystać uczestnicy wymienionych form turystyki. Jest to możliwe również przy zachowaniu dotychczasowych reguł pielgrzymowania dla grupy „caminowiczów” i wprowadzeniu paralelnie innych dla pozostałych, przy

ewentualnym częściowym rozdzieleniu kanałów i narzędzi komunikacji między szlakiem a jego użytkownikiem oraz częściowym rozszczepieniu lokalnych usług (niektóre z nich zachowując tylko dla zweryfikowanych pielgrzymów Jakobowych).

2) Co narzuca Pomorskiej Drodze jej aktualnie deklarowana misja organizacyjna i przynależność do sieci Dróg Jakobowych (w tym uznanie w ramach Federacji) - a czego mu nie narzuca?

Odpowiedź na to pytanie jest punktem wyjścia dla formułowania każdej koncepcji dalszego rozwoju szlaku jako oferty dla turystów. Zachowując pierwotny charakter fenomenu Jakobowego pielgrzymowania, dopuszczalne, a nawet mile widziane powinny być inne formuły wędrówki, która może nadal być uwiarygodniona Paszportem Pielgrzyma (aktualnie dostępnym w zasadzie dla każdego) honorowanym przez inne podmioty należące do Federacji, w samej Composteli, a także przez współpracujących ze szlakiem i czynnych na jego trasach usługodawców w wielu krajach Europy. Wówczas możliwe będzie także szersze zdefiniowanie profilu użytkowników szlaku oraz zastosowanie dla zarządzania nim typowych i sprawdzonych modeli i narzędzi koordynacji usług oraz promocji turystycznej. W tym kontekście mieści się także istotny dla wszystkich odcinków sieci Jakobowej oddalonych od jej fizycznego celu o tysiące kilometrów problem ustalania innych celów na własnym terenie i jej wykorzystywania do pielgrzymek w innych kierunkach . (który zresztą czynni interesariusze Pomorskiej Drogi sami już rozwiązują (vide Lębork i Sianowo) na swoją korzyść). Dalej istniejące – lub nie - ograniczenia Pomorskiej Drogi należy odnieść do innych form turystyki religijnej w formule szerszej niż pielgrzymowanie, a także szerszej niż aktywność turystyczna motywowana wiarą. Następnie powinno być rozważone wykorzystanie jej (jako szlaku dziedzictwa kulturowego) do eksploracji dziedzictwa regionów - w jego wymiarze religijnym, ale nie tylko tym. Wreszcie – jeszcze szerzej – szlak mógłby być wykorzystany do organizacji zrównoważonej turystyki aktywnej nie obejmującej doświadczeń religijnych i nie podejmowanej z motywów religijnych ani nawet religioznawczych. Podsumowując: należy sobie odpowiedzieć, czy istnieją możliwości pogodzenia klasycznej formuły Drogi z koncepcją efektywnego (materialnego) i popularnego linearnego systemu organizacji turystyki.

3) Co powinna objąć koncepcja rozwoju szlaku?

Koncepcja jest bez wątpienia dokumentem o charakterze strategicznym, ponieważ formułowanym na poziomie obejmującym całą organizację i jej relacje z otoczeniem a także odniesionym do długiego okresu realizacji. Jest ona rodzajem pomostu między celami, które organizacja stawia sobie jako swoją misję (czyli społecznie użyteczne uzasadnienie jej istnienia i działania) a jej otoczeniem, uwzględniającym realia, w których przychodzi jej tę misję realizować, skład i priorytety głównych grup interesariuszy oraz wskazująca realistyczny kierunek działań. Natomiast strategia (organizacyjna) to już konkretny plan działania, który – również na dłuższy okres – integruje różne obszary działalności organizacji. Jej zadaniem jest osiągnięcie konkretnie zdefiniowanych celów w dynamicznym otoczeniu. W ustalaniu strategii, obok wizji i misji organizacji oraz kompletnej analizy otoczenia i potencjału organizacji kluczową rolę odgrywa dokładne

rozpoznanie potrzeb odbiorców jej działań (a zatem nie tylko jej członków i partnerów). Jej elementami są ustalenie (przez samych członków) realistycznych celów w założonym okresie, podział zadań i wprowadzenie form ewaluacji ich wykonania, wreszcie wyznaczenie sposobów i źródeł finansowania działań. W kontekście zlecenia udzielonego autorowi Raportu (nie obejmującego rozpoznania beneficjentów działań, to jest aktualnych użytkowników szlaku) oraz braku – nieistniejących na tym etapie – ustaleń samej organizacji zarządzającej, zrzeszającej jego faktycznych interesariuszy, dotyczących struktury (i organizacji) sieci usługowych, kompetencji poszczególnych podmiotów i związanego z podziałem zadań przydziału środków niniejszy dokument należy uznać za koncepcję, a nie strategię. W jego ostatnim komponentcie zaproponowano jednak szczegółowe rekomendacje do formułowania planu strategicznego po podjęciu decyzji dotyczących struktury organizacyjnej i kierunków rozwoju szlaku.

5) Jak powinny zostać zdefiniowane funkcje zarządcze szlaku?

Istota odpowiedzi na to pytanie jest takie ich skonfigurowanie, by przywództwo – wykonywane przez podmiot lub podmioty koordynujące – było akceptowane przez kluczowych partnerów i interesariuszy oraz motywowało ich do współpracy, działania koordynatora zapewniały realizację strategii, były elastyczne w odpowiedzi na aktualne i nowe wyzwania, a model zarządzania wspierał aktywność członków i włączał zewnętrznych partnerów, wreszcie by skoordynowane działania wszystkich aktywnych interesariuszy szlaku były skuteczną w wymiarze marketingu jego oferty i komunikacji z jego użytkownikami. Warunkiem przetrwania każdego systemu linearnej organizacji turystyki jest też faktyczna przydatność dla współczesnych turystów. W tym kontekście należy rozważać zarówno definiowanie funkcji i obszarów zarządzania szlakiem, wybór jego ogólnego modelu i formy jego dostosowania do realiów i potrzeb analizowanego systemu.

6) Jaki typ walorów, doświadczeń i usług w ramach organizacji Pomorskiej Drogi może i powinien być wykorzystywany dla spełnienia jej zdefiniowanych celów w odniesieniu do poszczególnych grup użytkowników? Jak konfigurować, zorganizować i promować ofertę szlaku dla każdej z nich?

W odpowiedzi na to pytanie koncepcja powinna skoncentrować się na profilach turystów przewidzianych jako finalny użytkownicy szlaku, biorąc pod uwagę, że zarówno współczesna turystyka religijna prezentuje szerokie spektrum postaw, motywacji i form aktywności, a to samo dotyczy szerzej pojętej turystyki kulturowej i wreszcie całej turystyki jako aktywności czasu wolnego. Tym oczekiwaniom turystów odpowiadają zarówno spójne propozycje turystycznej aktywności przestrzennej, eksploatacji dziedzictwa jak i form aktywności fizycznej. Konsekwentnym rezultatem wyboru rozszerzenia grupy użytkowników Pomorskiej Drogi jest sformułowana w pierwszej części niniejszej koncepcji propozycja równorzędnych wobec pierwotnej formuły pielgrzymowania w klasycznym modelu Camino **warstw ofertowych** szlaku (każdej z dedykowaną jej grupą doświadczeń, form organizacji wędrowania, usług, operatorów i form promocji). Ich zadaniem jest budowanie atrakcyjności szlaku jako regionalnej

propozycji dla uczestników turystyki religijnej (w jej np. poznawczym wydaniu), aktywnej, zrównoważonej, regionalnej kulturowej i rekreacyjnej.

7) Jak (oraz przez kogo i w jakiej wzajemnej relacji) musiałyby być zarządzane poszczególne warstwy ofertowe szlaku, przez kogo i w jaki sposób miałyby być prowadzony ich marketing?

W odpowiedzi na to pytanie w kolejnych częściach koncepcji dla każdej z zaproponowanych warstw wskazano wyodrębniane dokładniej opisane działania i moduły narzędzi zarządczych. Dodatkowo zarekomendowano rozwiązania organizacyjne i w zakresie promocji. W niektórych obszarach działań, tam, gdzie niezbędne są bliskie relacje z interesariuszami w lokalnym środowisku lub specyficzne kompetencje albo uprawnienia wskazano także potencjalnych wykonawców. Zostało to przeprowadzone z założeniem, że wszędzie tam, gdzie to możliwe (jak w obszarze kreacji doświadczeń tematycznych w obiektach i organizacji pielgrzymek oraz programowej współkreacji wydarzeń) należy wykorzystać zaangażowanie i doświadczenie społecznego środowiska aktualnych interesariuszy Pomorskiej Drogi (w tym Bractw Św. Jakuba), a tam, gdzie ich motywacja dla współpracy jest niewielka (głównie w działaniach bezpośrednio związanych z tworzeniem produktu turystycznego i lokalnych pakietów usług) zarekomendowano tworzenie lokalnych sieci usługowych i współpracę z zewnętrznymi partnerami.

8) Jak rozwiązać największe bolączki szlaku względnie zapewnić sprawną i efektywną realizację działań służących jego reorganizacji?

Najobszerniejsza część niniejszego rozdziału (5.4) zestawia w możliwie najbardziej spójnej formule zalecania w odniesieniu do zapewnienia m. in. dostępności obiektów, do organizacji wydarzeń i spójnej informacji o nich. Dotyczy to także funkcjonalności i struktury niezbędnych narzędzi zarządzania ofertą i komunikacji z turystami (jak witryna www szlaku i jego mobilna aplikacja), do zintegrowanej promocji szlaku, a obok tego rekomendacje wielu innych praktycznych rozwiązań dla zidentyfikowanych luk, mankamentów i problemów.

9) Jak powinna wyglądać współpraca Pomorskiej Drogi jako systemu (a nie tylko środowiska interesariuszy) z innymi odcinkami Drogi w Polsce, w europejskiej sieci Dróg oraz z pozostałymi szlakami kulturowymi w regionie i z partnerami strategicznymi, zapewniającymi jej utrzymanie?

W odnośnym elemencie koncepcji, na podstawie analizy możliwości i faktycznych działań poszczególnych podmiotów grupujących aktywności interesariuszy Drogi św. Jakuba w Polsce oraz działań i współpracy regionów, przez których terytoria przebiega trasa Pomorskiej Drogi wskazano działania priorytetowe oraz najbardziej efektywne, mogące zapewnić sprawną koordynację zarządzania wieloma odcinkami Drogi jako siecią o wspólnym celu i standardzie.

Treść niniejszego rozdziału Raportu zawiera (odpowiedzi na powyższe pytania oraz rozwija wstępną propozycję rozwojowej koncepcji szlaku. Odpowiedzi te znajdują się w

jej licznych miejscach. Tworząc koncepcję uwzględniono wyniki przeprowadzonego badania (zestawione w Rozdziale 3), znany kontekst istnienia i funkcjonowania innych Dróg Jakubowych w Europie oraz rozwiniętych i efektywnie funkcjonujących szlaków kulturowych, a także postulaty korekty i modyfikacji oferty wraz z opiniami i oczekiwaniami samych aktywnych interesariuszy szlaku, (przedstawionymi w Rozdziale 4) szczególnie te, które wydają się mieć ich najliczniejsze wsparcie.

5.1.2. Główne kierunki rozwoju szlaku

5.1.2.1. Czy otworzyć Pomorską Drogę na szerszą grupę turystów?

To pytanie jest podstawową kwestią, na którą będą musieli odpowiedzieć sobie zarządcy i interesariusze badanego szlaku. Podczas badania zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi dała się zauważyć różnica poglądów w tej kwestii. Część z nich otwarcie popiera takie rozwiązanie. Inni są ostrożniejsi, proponując działania mające na celu pozyskanie pielgrzymek grupowych nie powiązanych z fizycznym celem drogi i organizację rozmaitych wędrówek zbiorowych o profilu pielgrzymkowym, zatem motywowanych wiarą i mających zadeklarowany punkt dojścia. Jeszcze inni widzą szansę szlaku w jego otwarciu na innych turystów kulturowych, w tym rekreacyjnych turystów aktywnych [zob. WE01-32]. Autorowi Raportu znane są głosy części polskich miłośników Camino (w tym ze środowiska pomorskiego), przekonujące do utrzymania dystansu wobec prób poszerzenia propozycji polskich szlaków tej sieci. Według nich miałyby to doprowadzić do erozji klasycznego Jakubowego pielgrzymowania (w rozumieniu: indywidualnego i bez zorganizowanej rynkowej oferty) traktowanego jako szczególna wartość polskich odcinków Drogi. Przypomnijmy jednak: są to bez wyjątku odcinki bardzo młode, bo niedawno odtworzone lub utworzone bez większego związku z historycznymi świadectwami Jakubowego pielgrzymowania. Na tych odcinkach ruch pielgrzymów Jakubowych jest znikomy, niezależnie od faktu, że coraz więcej Polaków melduje się w Composteli uzyskując tam świadectwo odbycia pielgrzymki (co nie jest problemem po uzyskaniu wymaganego minimum na terenie Hiszpanii lub Portugalii). Tymczasem w ramach sieci znacznie starszych i dobrze funkcjonujących Dróg Świętego Jakuba w Europie funkcjonuje oferta lokalnych odcinków kierowana nie tylko do pielgrzymów. Tak jest na odcinkach niemieckich, a także we Francji. Niemieckie Stowarzyszenie Św. Jakuba zajmuje się nie tylko prowadzeniem schronisk dla pielgrzymów, wystawianiem paszportów pielgrzyma, utrzymywaniem oznaczeń na trasach i zmianą ich przebiegu, ale także organizacją mikroeventów (w tym wykładów, prelekcji, zjazdów miłośników pielgrzymowania. Ponadto przyjmuje osoby z paszportami pielgrzyma w samej Composteli i opiekuje się nimi, jak również organizuje jedno- i wielodniowe grupowe pielgrzymki oraz wyprawy trekkingowe po swoich drogach [Deutsche Jakobus Gesellschaft 2024 www]. Z kolei wielu europejskich przedsiębiorców z sektora organizacji aktywnej turystyki współpracuje z zarządcami odcinków Dróg Jakubowych w Hiszpanii i Portugalii. Zamawiają u nich paszporty pielgrzyma i noclegi z posiłkami w albergue dla grup trekkingowych (wędrowniej turystyki pieszej) i dla swoich indywidualnych klientów. Tam, gdzie jest to lokalnie oferowane, zapewniają im też transport ich bagaży między tymi

schroniskami [zob. Asi-Reisen 2024 [www](#); Langsamreisen 2024 [www](#)]. Fakt członkostwa (a nawet status współzałożycieli) zarządców tych odcinków sieci w Europejskiej Federacji Dróg Świętego Jakuba świadczy, że są tam aprobowani nie tylko oni, ale i ich model kształtowania oferty, a wystawiane przez nich paszporty pielgrzymia akceptowane u celu drogi pątniczej w Santiago de Compostela. Jednak podstawowy argument do opowiedzenia się za przeciwnym rozwiązaniem (to znaczy szerokiego otwarcia polskich odcinków, w tym Drogi Pomorskiej) jest taki, że wspomniane poszerzenie nie doprowadziło do upadku klasycznego pielgrzymowania. Jest wręcz przeciwnie: liczby osób pobierających certyfikaty odbycia pielgrzymki, tj. spełnienia jej warunków w Composteli rosną, choć – jak wspomniano w Rozdziale 1 – zmienia się proporcja motywów podejmowania tej wędrówki z czysto religijnych na szerzej pojęte duchowe, refleksyjne i inne. Pielgrzymi indywidualni przeżywający swoją wiarę mogą nadal wędrować tym szlakiem, korzystając z przeżyć religijnych i infrastruktury skoncentrowanej na ich potrzebach – tam, gdzie ona funkcjonuje. Ponieważ ich aktywność jest indywidualna, to oni sami definiują i nadal będą definiowali swoje przeżycie pielgrzymowania, a także dokonują wyboru doświadczeń po drodze i nawet usług. Realizując taką indywidualną aktywność (zatem autonomicznie kształtując strukturę doświadczeń i wybierając usługi) pielgrzym korzysta tylko z zaproponowanej trasy wędrówki. Ostatecznie jednak sam decyduje o jej etapach i o korzystaniu z propozycji religijnych i pozostałych tematycznych. Kluczową rolę odgrywa przy tym źródło jego motywacji (czy jest ona odpowiednio: religijna – duchowa luźniej związana z religijnością – kulturowa, krajoznawcza czy czysto rekreacyjna) oraz jego dyspozycja duchowa, psychiczna i fizyczna podczas wędrówki, a nawet w konkretnych jej momentach. W opinii autora Raportu, zamiast inwestować publiczne pieniądze w niepewną próbę budowania polskiego „skansenu” Drogi (ponieważ aktualnie taki nawet jeszcze nie istnieje, choćby z powodu braku oferty klasycznych albergue czy odpowiadających im schronisk nawet w połowie miejsc etapowych), warto zanalizować rozwiązania sprawdzone na zachodnich odcinkach cieszących się większą popularnością i – jednocześnie – nadal zapewniających obsługę potrzeb klasycznych Jakubowych pielgrzymów. W rozwijaniu Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba priorytetem powinno być rozszerzenie jej oferty zarówno na pielgrzymów nie zmierzających do Composteli (lecz chcących odbyć krótką, może tylko krajową wędrówkę w duchu i formule Camino), na zorganizowane pielgrzymki grupowe. Dotyczy to również wędrujących do sanktuariów położonych przy trasie PDSJ, w różnych kierunkach i wykorzystujących odcinek Drogi. Ponadto, oferta powinna być skierowana do turystów kulturowych (zwłaszcza uczestników turystyki regionalnej i etnicznej), a także do aktywnych turystów rekreacyjnych, w tym rowerowych, a wśród nich seniorów (w zorganizowanych grupach) i grupy rodzinne. Istotną rzeczą jest natomiast zachowanie wyraźnej oferty dla klasycznych pielgrzymów jako priorytetowej propozycji szlaku (z przypisanymi jej doświadczeniami tematycznymi w obiektach, schroniskami i formami opieki nad caminowiczami oraz ich integracji) jako osobną – pierwszą – warstwę propozycji turystycznej szlaku. To pozwoli połączyć historyczne i klasyczne wartości (właściwie: dziedzictwo) Jakubowego pielgrzymowania i dalszą motywację do zaangażowania w szlak jego miłośników i ich środowisk (Bractwa Jakubowe, Przyjaciele Dróg ŚJ) i współpracę na rzecz tej grupy

pielgrzymów ze środowiskiem duchownych z rozszerzeniem oferty na nowe grupy użytkowników. Powiązane z tym poważne zaangażowanie środków publicznych będzie uprawnione właśnie w formule szlaku kulturowego – systemu z założenia otwartego dla wszystkich i zabiegającego o tworzenie oferty odpowiadającej różnym grupom odbiorców (tak co do ich zasobności, potrzeb bytowych, jak i ich poglądów czy przekonań).

Nie bez znaczenia jest istniejąca przy takim rozwiązaniu możliwość takiego skonfigurowania oferty szlaku (listy walorów, przebiegu, oznaczenia i klasyfikacji tras), by wykazać bez wątpliwości jego turystyczny (i krajoznawczy) charakter i spełnić formalne warunki aplikowania o środki przydzielane w ramach wspierania turystyki rekreacyjnej przez Ministerstwo Sportu i Turystyki.

5.1.2.2. Rozszczepienie oferty szlaku

Minimalna skala obsługi grupy dotychczasowych użytkowników szlaku (pielgrzymów-caminowiczów) i tylko tej grupy, bez rozszerzenia oferty byłaby możliwa w drodze realizacji postulatów opisanych w Rozdziale 4 Raportu. To jednak gwarantowałoby tylko dalsze trwanie Pomorskiej Drogi z korektą najstabszych elementów, jednak już bez zapewnienia jej użytkownikom obsługi zgodnej z wieloma współczesnymi standardami organizacji turystyki (zob. niżej, p. 1). Natomiast pełne zagospodarowanie potrzeb pozostałych dwóch grup turystów religijnych możliwe jest tylko przy wprowadzeniu aktywnego i profesjonalnego zarządcy operacyjnego szlaku i nowoczesnych narzędzi zarządzania ofertą (zob. 5.4.5. i 5.4.6.). Proponowane rozwiązanie (szczegółowo opisano kolejno w tym Rozdziale) to otwarcie szlaku dla wyżej wymienionych grup z zachowaniem oferty dla pielgrzymów Jakubowych jako podstawowej warstwy systemu. Powinno to być gwarantowanej przez jego członków, środowisko aktywnych interesariuszy i przez podmiot zarządzający. W tym rozwiązaniu obejmującym – generujące znaczne koszty – wprowadzenie spójnego systemu zarządzania szlakiem (zob. Rozdz. 5.2. i 5.3.) rekomenduje się – uzasadnione choćby faktem wydania znacznych publicznych środków – lepsze wykorzystanie struktury szlaku dla innych grup turystów, zwłaszcza, że wskazuje na to jego potencjał turystyczno-kulturowy oraz możliwości wykorzystania go jako systemu eksploracji dziedzictwa regionu w ramach zrównoważonej i aktywnej turystyki (zob. 5.2.3.). Ponadto tylko tak będzie możliwe pełne wykorzystanie możliwości narzędzi zarządczych wprowadzonych w ramach reorganizacji.

W takim nowym układzie strukturalnym szlak funkcjonowałby w układzie **trzech warstw** (adresowanych do różnych grup turystów i zaopatrzonych w dostosowane grupy doświadczeń, usług oraz narzędzia zarządcze).

1) Warstwa pierwotna i podstawowa, adresowana do pielgrzymów Camino i pozostałych turystów religijnych.

W jej ramach nadal powinna funkcjonować obsługa indywidualnych przejść i przejazdów pielgrzymich trasą Pomorskiej Drogi (z trasą w Polsce od Gronowa-Braniewa po Szczecin i Pargowo, w województwie pomorskim od Kępek po Gać. Obejmuje ona dobrze opisaną,

oznaczoną trasę oferującą wygodne przebycie dla obydwu grup (pieszych i rowerzystów), obiekty tematyzowane (kościoty z kultem św. Jakuba i zorganizowanymi doświadczeniami tematycznymi) oraz obiekty etapowe. Obiekty te powinny być zaopatrzone w pełną i aktualizowaną bazę noclegową na poziomie budżetowym możliwą do wykorzystania przez bezpośrednie rezerwacje u gestorów usług. Dodatkowo powinien być dostępny serwis rowerowy oraz propozycje kluczowych tematycznych wydarzeń i grupowych przejść (z możliwością ich autonomicznej kreacji przez uprawnione osoby i środowiska. Całość powinna być zarządzana przez koordynatora operacyjnego szlaku i wspomagających go koordynatorów obszarowych Wymagana rejestracja użytkownika powinna oddawać mu do dyspozycji odrębny moduł aplikacji szlaku i jego witryny internetowej. Propozycje uzupełnienia doświadczeń tematycznych na trasie oraz organizacji wydarzeń są szczegółowo omówione w dalszej części Rozdziału (5.4.).

Pozostali pielgrzymi (czy raczej: lokalni organizatorzy pielgrzymek z parafii i wspólnot religijnych) mogliby wykorzystywać tę samą warstwę Pomorskiej Drogi dla odbywania grupowych wypraw po trasie szlaku w obie strony, m.in. do lokalnych sanktuariów, których kilka jest obiektami szlaku (dla nich niezbędne byłoby zorganizowanie lokalnie grupowych propozycji noclegów i gastronomii, co po zgłoszeniu grupy i jej programu wykonywałby koordynator operacyjny szlaku lub koordynatorzy obszarowi. Dla ich pozyskania potrzebne jest także rozszerzenie promocji Pomorskiej Drogi o naturalnych multiplikatorów takiej oferty, opisane poniżej (5.4.7.) i intensywna współpraca z nimi ze strony koordynatora szlaku.

Turyści religijni zainteresowani tym obszarem kultury w wymiarze poznawczym mogliby realizować po trasie szlaku rodzinne lub grupowe (organizowane przez partnerów szlaku) wycieczki rowerowe z głównym tematem kultu św. Jakuba na Pomorzu (tym samym również korzystając ze zorganizowanych doświadczeń tematycznych, układających się w spójny przekaz) lub z wiodącym wątkiem pomorskich sanktuariów (Lubieszewo, Świbno, Sobieszewo, Sianowo, także Lębork, oraz kolejne w województwie zachodniopomorskim). Dla nich w ramach tej samej grupy doświadczeń konieczne byłoby przygotowanie rozszerzonej bazy usług przez wprowadzenia wyższych kategorii zakładów noclegowych i pozyskanie do współpracy właścicieli restauracji, w pierwszym rzędzie z ofertą regionalnej kuchni.

Jeszcze inni turyści z tej grupy, *zainteresowani ideami religijnymi i dziedzictwem historycznych wspólnot religijnych* oraz wyznań i religii na Pomorzu mogliby eksplorować świadectwa życia, praktyk religijnych i wkładu kulturowego żuławskich menonitów, poznać monastyczne ideały i kulturowe dziedzictwo oliwskich cystersów (wraz z wyraźnymi świadectwami kulturowego krajobrazu), i żukowskich norbertanek (z gotowymi świadectwami i narracjami w tamtejszym muzeum). Mogliby również wysłuchać narracji o wierze i etyce gdańskich protestantów (głównie w Bazylice Mariackiej) oraz opowieści o przebiegu pomorskiej Reformacji w Słupsku (tak w kościele św. Jacka, jak i w Muzeum Pomorza Środkowego. Jednak mogliby też odwiedzić położoną niemal przy trasie w Gdańsku prawosławną katedrę i – jedną z niewielu zachowanych po nazistowskim szale niszczenia – tzw. Nową Synagogę we Wrzeszczu i obejrzeć jedyny poza

Hiszpanią meczet przy trasie Jakubowej Drogi (w Gdańsku). Wreszcie mogliby wstąpić do Sianowa, by zapoznać się z tradycjami kaszubskiej pobożności maryjnej. W dalszym przebiegu takiej poznawczej wędrówki możliwe byłoby odwiedzenie dawnych świętych miejsc przedchrześcijańskich mieszkańców Pomorza, jak góra Rowokół, Święta Góra koło Polanowa oraz Chełmska Góra w Koszalinie i zapoznać się ze świadectwami trudnych początków chrześcijaństwa w tym regionie. W ramach warstwy religijnej szlaku dla tej grupy (także korzystającej z rozszerzonej bazy noclegowej i gastronomicznej) potrzebne byłoby stworzenie spójnego ciągu propozycji zwiedzania z przewodnikiem lub audioprzewodnikami w wymienionych obiektach. Wprowadzenie istotnego dla tej grupy (dla której samo przemieszczanie nie ma wartości religijnej) czynnika zwartości szlaku, to jest balansu czasowego między przemieszczeniem a doświadczeniami (jak również jako bezpiecznik w razie złej pogody) pożądane jest stworzenie w obiektach szlaku oferty stacjonarnych gier (np. planszowych) zagospodarowujących czas wolny, jak Ora et Labora (o gospodarce klasztornej), Domus Domini czy Pax Renaissance (era reformacji).

2) Warstwa dla aktywnych turystów kulturowych.

Rezultat badania potencjału szlaku wskazuje, że największą atrakcyjność posiadają walory szlaku z punktu widzenia osób zainteresowanych turystyką etniczną oraz regionalną w ujęciu historii i dziedzictwa kulturowego Pomorza jako zwartego obszaru.

W związku z tym warstwa szlaku utworzona dla tej grupy turystów i mająca im umożliwić przekrojową eksploatację regionu powinna obejmować pełną trasę szlaku w jej wersji rowerowej (trudno spodziewać się, żeby turyści kulturowi byli zmotywowani do monotonnej pieszej wędrówki) wraz z rozszerzoną bazą noclegową i gastronomiczną w obiektach. W tej warstwie proponuje się zredukować listę obiektów polecanych do zwiedzania przez wyłączenie wszystkich kościołów wyłącznie etapowych. Jeśli nie będą one posiadały żadnych doświadczeń tematycznych z wymienionych wymiarów dziedzictwa, pozostaną nieatrakcyjne dla tej grupy turystów. Przykładowo w powiecie nowodworskim jako obiekty i miejsca proponowane do zwiedzania pozostają: Niedźwiedzica (posiadająca relikty menonickie), a dołączony zostaje Nowy Dwór (lecz tu zamiast neogotyckiego kościoła - Muzeum Żuławskie). Pozostają w rekomendacji gdański Kościół Mariacki i opactwo w Oliwie, sanktuarium w Sianowie, jak również zespoły sakralne w Żukowie Kartuzach i Lęborku – jednak w tych miejscach oferta zostaje poszerzona o inne doświadczenia (w Żukowie: haft kaszubski, aktywnie popularyzowany przez lokalny ośrodek kultury) oraz zorganizowane doświadczenia dziedzictwa regionalnego proponowane we wszystkich miejscowych muzeach. Natomiast wyłączone z oferty zostałyby Lubieszewo i Tuja, Linia, Łebień i Izbica (zamiast której wprowadzono by Kluki), a w Słupsku główną rolę w ofercie zamiast kościoła św. Jacka (nadal dostępnego do zwiedzania) przejmuje Muzeum Pomorza Środkowego, zdolne do zapewnienia spójnej narracji o historii miasta i subregionu. W poszczególnych miejscowościach do oferty szlaku powinny być włączone trasy miejskie możliwe do przejścia z wynajętym przewodnikiem lub do samodzielnej eksploracji w formule gry miejskiej. Część z tych scenariuszy trzeba dopiero opracować. Można także wykorzystać elementy lokalnego

przewodnika zawarte i sterowane w kulturowym module aplikacji szlaku. Takie trasy można utworzyć zarówno dla Gdańska (z odrębną w bogatej w walory Oliwie), Kartuz, Lęborka i Słupska. W obu ostatnich miastach są już gotowe oferty tras. Można je również utworzyć dla starej (rybackiej) Łeby lub Ustki. Na Żuławach jako lokalna trasa może zostać dołączony wybrany ciąg obiektów tutejszego szlaku Menonitów. Jako znaczące ogniwo tej warstwy szlaku zostaje włączony skansen Wsi Słowińskiej w Klukach (co oznacza konieczność ponownego włączenia do trasy rowerowej odcinka przez Słowiński Park Narodowy)⁴. W samym Gdańsku turysta zwiedzający Pomorze wzdłuż trasy Drogi miałby do dyspozycji alternatywy w zależności od zainteresowań. Jedną z nich mogłaby być trasa II wojny światowej obejmującą Westerplatte, Poczta Polska, Muzeum II Wojny Światowej i inne miejsca, inną: trasa „Solidarności” jako najważniejszego wydarzenia we współczesnej historii miasta (w tym: Brama Stoczni, Pomnik Poległych Stoczniovców, Sala BHP, ECS, inne miejsca w mieście). Inną opcją jest trasa hanzeatyckiego i morskiego Gdańska: Żuraw, Długie Pobrzeże, Dwór Artusa, Długi Targ, może także Narodowe Muzeum Morskie). Można by również wybrać Miejską Trasę Bursztynu jako artystycznego wymiaru lokalnego dziedzictwa (ulica Mariacka, Muzeum Bursztynu, bazylika św. Brygidy), lub bazującą na unikatowych zasobach [zob. załącznik KAG-04] gdańską trasę gotyku (z serią cennych kościołów, z których część już jest na Trasie pomorskiej Drogi, a pozostałe są w jej pobliżu). Włączone powinny być obydwie miejskie trasy Lęborka (do wyboru) oraz dwie lub więcej tras zwiedzania Słupska [zob. załączniki KAG-08 i KAG-13]. Wychodząc poza teren Słowińskiego Parku Narodowego, jednak bazując na skansenie w Klukach i jego zorganizowanej propozycji doświadczeń można na bazie aplikacji szlaku i odcinkach funkcjonującego już rekreacyjnego (rowerowego) szlaku Słowińców stworzyć zarówno lokalną trasę zwiedzania, jak i grywalną formę eksploracji o profilu etnograficznym. Z kolei na linii Żukowo-Kartuzy – Sianowo - Lębork można podobną trasę (także z grywalnym elementem eksploracyjnym) oprzeć o odcinek rowerowej trasy samej Pomorskiej Drogi.

Opis tej warstwy szlaku, jej obiektów, doświadczeń i lokalnych tras tematycznych (uzupełniony o możliwości skorzystania z poszerzonej bazy usług noclegu i gastronomii w kolejnych miejscowościach z obiektami funkcjonującej w ramach szlaku jako lokalna sieć (zob. 5.4.3.) powinien znajdować się w odrębnej zakładce witryny www szlaku. Zarówno rezerwację usług recepcji, jak i zorganizowanych doświadczeń z obsługą przewodnicką oraz grywalnych elementów interpretacji dziedzictwa (takich jak gry turystyczne) i projektów lojalnościowych mogłaby zarejestrowanym turystom z tej grupy zapewnić mobilna aplikacja szlaku (jej odnośne funkcjonalności opisano w podrozdziale 5.4.6). Do warstwy dla grupy turystów kulturowych należy dostosować osobną grupę działań w obszarze promocji, które opisano poniżej (5.4.7.2.).

---

⁴ Konsultacje telefoniczne przeprowadzone przez autora Raportu w dniu 23.09.2024 r. w Dyrekcji Słowińskiego Parku Narodowego (zwłaszcza z kierownikiem Działu Udostępniania, p. Michaliną Zblewską-Kupczak) wskazują jednak na to, że Dyrekcja Parku aktualnie (do czasu kosztochłonnego uporządkowania bardzo trudnego odcinka trasy wzdłuż jeziora Gardno, szczególnie Ciemińskie Bagno, na które aktualnie brak środków) jest raczej zainteresowana przebiegiem trasy szlaku z Izbicy do Smołdzina nitką południową przez tereny gminy Główny (m.in. Ciemino, Równy i Żelazo), na którą przekierowuje też ruch rowerzystów po trasie Euro Velo 10/13.

3) Warstwa dla aktywnych turystów rekreacyjnych.

Byłaby ona dedykowana zarówno turystom rowerowym (z propozycjami dla grup rodzinnych i zorganizowanych), jak i pieszym - tu jej propozycja dotyczyłaby turystów preferujących autonomiczne formy eksploracji. Propozycja dla turystów rowerowych powinna obejmować dokładny opis tej wersji trasy szlaku. Przy jej dobrym standardzie plus serwis rowerowy i opcja transportu bagażu (zob. 5.4.2.) może przyciągnąć aktywnych seniorów i rowerowe grupy rodzinne. Natomiast propozycja dla turystów - eksploratorów powinna obejmować trasę pieszą szlaku, wszystkie założone w jego ramach lokalne geościeżki, łatwe do założenia na obszarach dużej koncentracji skrytek geocachingu (zob. 5.2.5.) oraz zlokalizowaną wzdłuż całej trasy szlaku wielką ścieżkę przekrojową zaopatrzoną w dużą, spójną kolekcję „skarbów” i możliwość rejestracji osiągnięć turysty, co powinno zmotywować część z nich do wędrówki na długich odcinkach lub (być może w kilku kolejnych sezonach) po całej trasie szlaku. Obok kultu św. Jakuba, zalecanego raczej wzdłuż całej trasy i w miejscach silnej koncentracji walorów biograficznych w Lęborku i Gdańsku tematami geościeżek mogłyby być wszystkie wymienione dla warstwy kulturowej antropogeniczne wymiary regionalnego dziedzictwa. Można by je eksploatować dzięki wielości skrzynek w Gdańsku i osobno w Oliwie, w Kartuzach, wokół Nowego Dworu oraz w Słupsku. Przy założeniu zainteresowania części eksploratorów, jako opcja dla nich przedmiotem tej eksploracji mogą stać się również walory przyrodnicze. Jest to możliwe do wprowadzenia we współpracę z opiekunami licznych skrzynek [zob. KON-06 geocaching] wokół Żukowa i Kartuz (na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego) oraz wokół jeziora Gardno. Analiza skrytek geocachingu w przestrzeni szlaku wykazała z kolei, że w mieście Ustka serią skrzynek geocachingu aktywnie zarządza Dział Promocji Miasta, a w gminie Głównicyce (z obiektem szlaku w Izbicy) Gminny Ośrodek Kultury, w obu przypadkach prowadzona jest spójna geościeżka obejmująca i popularyzująca miejscowe walory turystyczne. Podjęcie współpracy z tymi samorządami może doprowadzić do umieszczenia w tych skrytkach tematycznych skarbów, co pozwoli rozszerzyć warstwę eksplorerską szlaku na tereny, gdzie jego walory i doświadczenia tematyczne są słabe. Niezależnie od tego podobny model zarządzania geościeżkami można wprowadzić w innych samorządach będących partnerami szlaku. Przeprowadzeniem tego procesu, a potem zarządzaniem warstwą eksploracyjną szlaku powinien zająć się jeden z koordynatorów obszarowych posiadający doświadczenia w tym obszarze działań lub powołany specjalnie do tego partner, najlepiej realizujący to zadanie społecznie we współpracy z operatorem szlaku.

Także do tej warstwy, obok bazy usług recepcji byłby przypisany własny kalendarz eventów. Po eliminacji wydarzeń czysto religijnych obejmowałby on pozostałe eventy tematyczne (jak lęborskie Dni świętego Jakuba, ale i Złot Jakubów), wędrowny event szlaku, lokalne zloty turystów -eksploratorów (głównie miłośników geocachingu), obsługowe (tj. organizowane w jednym czasie dla wielu turystów) edycje lokalnych gier turystycznych. Kalendarz zawierałby również opcję „kreuj wydarzenie” (zob. 5.4.4.) dla koordynatorów obszarowych i dla zarejestrowanych oraz współpracujących z koordynatorem szlaku partnerów z sektora samorządowego, organizacji turystyki oraz liderów społecznościowych grup eksplorerskich. Oferta noclegów i gastronomii dla grupy

eksploratorów, dostępna dla zarejestrowanych użytkowników z poziomu dedykowanego tej warstwie modułu witryny www szlaku i jego aplikacji mobilnej może być (ze względu na ich zwykle młody wiek) także skrojona pod mniej zasobną kieszeń, jednak z wyłączeniem propozycji funkcjonujących przy parafiach i wszystkich tych dedykowanych wyłącznie pielgrzymom.

Także obsługa tej warstwy ofertowej szlaku bazowałaby na witrynie www szlaku (odrębna zakładka) oraz na osobnym module jego mobilnej aplikacji, wymagającym rejestracji użytkownika. Na witrynie powinien się znaleźć szczegółowy opis warstwy, z jej proponowanymi etapami, zestawieniem obiektów z dostępnymi tam doświadczeniami tematycznymi (zarówno religijnymi, jak i tymi wykreowanymi dla warstwy kulturowej szlaku). Opis powinien zawierać zestawienie lokalnych tras (jak opisane dla tamtej warstwy) i form grywalnych, jednak uzupełniony o informacje na temat możliwości bezpiecznego pozostawienia rowerów. Opis bazy noclegowej i gastronomicznej byłby w tym module poszerzony o informacje o współpracujących serwisach rowerowych i możliwościach transportu bagażu z punktu do punktu, jeśli takie zostaną wprowadzone (zob. 5.4.2.). Także w ramach tej warstwy rezerwację usług recepcji, zorganizowanych doświadczeń i grywalnych elementów interpretacji dziedzictwa (tu oprócz gier poszerzonych o lokalne geościeżki tematyczne) oraz projektów lojalnościowych (jak kolekcje skarbów i możliwości zbierania osiągnięć dla uzyskania odznaki turystycznej szlaku) zapewniłby odrębny moduł mobilnej aplikacji szlaku (zob. 5.4.6). W ramach tej warstwy powinien funkcjonować odpowiednio dostosowany kalendarz eventów (zob. 5.4.4.) pomijający wydarzenia czysto religijne jak parafialne odpusty bez komponentu kulturowego (festynu, biesiady, performance`u i innego), natomiast obejmujący propozycje rajdów rowerowych i zlotów oraz pozostałych imprez o profilu eksploracyjnym organizowanych przez samego koordynatora szlaku i koordynatorów obszarowych, przez lokalne samorządy, ich agendy lub lokalne instytucje kultury, a także przez współpracujących partnerów z sektora turystyki aktywnej, wreszcie propozycje wypraw zakładane (kreowane) przez wiarygodnych i uznanych partnerów (np. sekcje rowerowe PTTK lub kluby turystyki rowerowej).

Do warstwy szlaku przeznaczonej dla grup aktywnych turystów rekreacyjnych powinna być dostosowana odrębna grupa przedsięwzięć promocji, opisana poniżej (5.4.7.2.).

5.1.2.3. Pomorska Droga św. Jakuba jako oś aktywnej eksploracji dziedzictwa Pomorza

Poza metropolitalnym zespołem Trójmiasta (oferującym turystom różnorodne produkty turystyczne w powszechnej opinii (a zatem również w identyfikacji regionu jako obszaru recepcji turystycznej) Pomorze jest kojarzone jako obszar nadmorski, który proponuje swoim gościom odpoczynek na bałtyckich plażach, ewentualnie uzupełniany miejscowymi atrakcjami z sektora aktywnej rozrywki. Natomiast oferty rozszerzenia aktywności turystycznych poza same miejscowości (przyciągające zresztą aktualnie właśnie turystów preferujących stacjonarne pobyty) cieszą się bardzo ograniczonym

powodzeniem. Tymczasem bogate dziedzictwo kulturowe regionu: głównie etniczne, religijne, ale także historyczne, biograficzne i architektoniczne) posiada swoje główne zasoby i narracje poza pasem nadmorskim. Pozostaje ono mało znane i wysiłki podejmowane dla jego turystycznej promocji stale mają mniejszą siłę oddziaływania w porównaniu ze znanymi wszystkim walorami wybrzeża i żyjących z niego kurortów. Jednocześnie nadbałtycki klimat oferuje ograniczony czasowo sezon letni, zamykający się w skali roku w trzech, maksymalnie czterech miesiącach. W tym kontekście warto zauważyć przebieg Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba i listę miejscowości położonych na jej trasie wraz z ich walorami. Zarówno zestaw opisanych w tym Raporcie (Rozdz. 3.1.) walorów antropogenicznych, jak i różnorodność krajobrazów przyrodniczych, od polderowych Żuław przez zwarte kompleksy leśne w okolicach Żukowa i Kartuz, nadmorskie lasy i wydmy w pasie wokół Łeby i Ustki, wyraźniejsze wzniesienia jak Góra Rowokół, aż po nadrzeczne rezerваты w pobliżu Słupska, tworzą pokaźną listę atutów geograficznych, kulturowych i logistycznych. Dzięki niewielkiej różnicy wysokości oraz przebiegowi trasy przez rzeczywiste jądro autentycznego Pomorza, niezmienionego przez procesy turystyfikacji, sprzyjają one rekreacyjnej, a nie wyczynowej wędrówce. Wszystkie te elementy wspólnie predestynują Pomorską Drogę do wykorzystania jej jako propozycji aktywnego zwiedzenia tego regionu. Dlatego autor Raportu – w przypadku podjęcia decyzji o otwarciu szlaku dla szerszej grupy użytkowników – proponuje rozważenie jej dalszego rozwoju w takim właśnie kontekście. W takiej bowiem sytuacji nakłady konieczne do poniesienia dla reorganizacji szlaku powinny zwrócić się znacznie prędzej, a region dzięki promocji alternatywnej propozycji mógłby pozyskać nową (w Polsce rosnącą) grupę turystów: aktywnych fizycznie, nie ograniczających swojego urlopu do jednego miejsca (co zarówno rozprasza wydawane przez nich pieniądze, jak i generowane obciążenie infrastruktury oraz eksploatację środowiska) oraz – w przestrzeni szlaku – wydłużyć sezon turystyczny o przynajmniej dwa kolejne miesiące, mało atrakcyjne dla pobytów na plaży, jednak zdecydowanie sprzyjające wędrówce. Biorąc pod uwagę strukturę Pomorskiej Drogi jako szlaku wiodącego przez trzy nadmorskie województwa (a zatem także warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie, we współpracy z ich samorządami i przy włączeniu tamtejszych (niemniej bogatych) walorów można rozbudować ten szlak jako przestrzeń rekreacyjnej i kulturowej eksploatacji całego polskiego Nadmorza.

W sytuacji otwarcia szlaku na inne niż pielgrzymi Jakubowi grupy zainteresowanych eksploracją dziedzictwa oraz aktywną turystyką ważna jest każda forma działania nie tylko w zakresie komunikacji. Ważne jest również umożliwienie pozyskania jako nowych użytkowników Pomorskiej Drogi turystów (kulturowych, rekreacyjnych) już podróżujących innymi szlakami. Rozwiązaniem pozwalającym na wprowadzenie interakcji pomorskiego odcinka Drogi z innymi szlakami kulturowymi w regionie są lokalne węzły szlaków zarządzane wspólnie przez podmioty profesjonalnie zajmujące się obsługą turystów. Zestawienie takich szlaków oraz formuła organizacji ewentualnych węzłów i ich proponowane miejsca zostały opracowane w niniejszym rozdziale Raportu (5.4.8).

W tym samym kontekście należy podkreślić, że powyższe przykłady struktury doświadczeń oferowanych różnym grupom użytkowników szlaku są tylko propozycją

formułowaną na podstawie identyfikacji walorów w przestrzeni szlaku, wymagającą dalszego uzupełnienia, a w przypadku jej realizacji – podjęcia współpracy z depozytariuszami tego dziedzictwa i zarządcami wskazanych obiektów.

Zakres zlecenia oraz formuła niniejszego Raportu uniemożliwia również szczegółowe rozpisanie poszczególnych etapów budowania analizowanego szlaku jako systemu interpretacji dziedzictwa skoncentrowanego na jednym z jego wymiarów. Obejmuje to opis zarządzania znaczeniami dziedzictwa, poszczególnych grup interesariuszy dziedzictwa i samego szlaku, definiowania ich wzajemnych relacji oraz przebiegu działań zarządczych w podziale na etapy. Jednak autor Raportu opisał taki proces na przykładzie hipotetycznego szlaku w monografii poświęconej zarządzaniu dziedzictwem w turystyce. Zainteresowanych w tym miejscu wypada odesłać do tej publikacji [Mikos v. Rohrscheidt 2021, s. 447-523].

5.2. Ustanowienie, funkcje i wzajemne relacje podmiotów zarządczych szlaku

5.2.1. Członkowie i partnerzy organizacji zarządczej szlaku- rodzaje i funkcje

Zagwarantowanie właściwych warunków do funkcjonowania szlaku jako materialnego systemu eksploatacji turystycznej a jednocześnie zapewnienie rzeczywistego i odpowiadającego ich zaangażowaniu wpływu członków jego organizacji zarządczej na kształtowanie strategii i podejmowanie istotnych decyzji wymaga wprowadzenia pewnego wewnętrznego podziału członków. Na tej podstawie można przypisać im zobowiązania i uprawnienia. Poszczególne grupy określimy roboczo jako członków (a w tej grupie członków strategicznych, zwykłych i stowarzyszonych) oraz (niekoniecznie należących formalnie do organizacji, lecz powiązanych z nią porozumieniami o współpracy) strategicznych partnerów szlaku i jego partnerów stowarzyszonych.

Naturalnymi podmiotami tworzącymi strukturę organizacyjną Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba szlaku kulturowego i rzeczywistymi **członkami-założycielami** jego organizacji zarządczej powinny być: 1) samorządy lokalne (gminy) jako gospodarze przestrzeni szlaku, 2) właściciele lub zarządcy formalnych obiektów szlaku (w tym wypadku świątyń i muzeów, docelowo może także innych), 3) organizacje i formalnie ukonstytuowane środowiska aktywnych interesariuszy, wprowadzający do szlaku jego faktyczne życie, to jest ruch turystów i regularne doświadczenia tematyczne, w naszym wypadku: lokalne Bractwa Świętego Jakuba oraz 4) aktywni w zakresie organizacji turystyki po szlaku i utrzymania jego tras członkowie Kapituły Pomorskiej Drogi względnie całe to ciało (w zależności od przyjętych rozwiązań organizacyjnych). Członkami rzeczywistymi w organizacji szlaku powinni być także 5) działający w jego strukturze samodzielni zarządcy infrastruktury noclegowej, jeśli służyłaby ona tylko dla potrzeb szlaku i jego użytkowników (tj. Domów Pielgrzyma lub schronisk dla pielgrzymów). Taki status mogą też uzyskać 6) lokalni menedżerowie instytucji kultury i inne organizacje, jeśli inicjują oni i stale zarządzają cyklicznymi wydarzeniami tematycznymi (eventami) w przestrzeni szlaku, związanymi z jego profilem.

O ile samorządy (jako główni płatnicy kosztów utrzymania zarządzania szlakiem) tworzą grupę członków strategicznych jego organizacji zarządczej, to zarządcy obiektów (zapewne nie obciążeni kosztami utrzymania, lecz udostępniającymi przestrzeń, zasoby i doświadczenia tematyczne) są jej członkami rzeczywistymi, również dysponującymi pełnym prawem głosu. Zdefiniowanie listy obiektów dokonuje się dzięki ustaleniu i zatwierdzeniu listy obiektów szlaku z zastosowaniem kryteriów tematykacji dziedzictwa. W wypadku Pomorskiej Drogi punkt wyjścia do tego może stanowić niniejszy Raport i będąca jego podstawą w tym zakresie ankieta Koordynatora [AS]. Zdefiniowanie przestrzeni szlaku (która tworzą gminy posiadające obiekty i leżące na trasie) jest pochodną tego pierwszego zestawienia. W wypadku Pomorskiej drogi obok pełnej tematykacji obiektów (której kryterium były związki z kultem Św. Jakuba, przez m.in. posiadanie wezwania patronalnego tego Apostoła) lub wykazane historyczne związki z trasą przebiegu pielgrzymek (jak oliwskie opactwo) dopuszczono jako kryterium pomocnicze status czynnego obiektu sakralnego, jednak w powiązaniu z lokalizacją na trasie szlaku i albo a) posiadaniem rangi sanktuarium, albo b) wskazaniem jako punkt kończący etap dziennej wędrówki pielgrzymów. W kolejnym okresie rozwoju szlaku udział tych obiektów powinien być potwierdzony pisemną deklaracją akcesji do szlaku (lub uznania swojej przynależności) ze strony ich zarządców. Określenie listy obiektów szlaku rozstrzyga automatycznie skład listy samorządów lokalnych zaproszonych do jego organizacji zarządczej: są nimi gminy z obiektami szlaku oraz starostwa powiatów w których skład te gminy wchodzi. Naturalnym strategicznym partnerem regionalnego szlaku kulturowego jest również samorząd regionu (województwa pomorskiego), spełniający zwykle funkcję „inwestora pierwszej godziny”, to jest finansującego działania niezbędne najpierw do uruchomienia szlaku, a potem do utrzymania względnie rozwinięcia jego infrastruktury. Jest także naturalnym stałym partnerem w obszarze marketingu turystycznego, które to zadanie samorząd może jednak przekazać regionalnej organizacji turystycznej. Innymi partnerami strategicznymi mogą być nadleśnictwa, przez których tereny przebiega trasa szlaku (albo Regionalna Dyrekcja Lasów, delegująca do współpracy najbardziej zainteresowane z nich) oraz zarządcy terenów chronionej przyrody, w szczególności dyrekcja Słowińskiego Parku Narodowego.

W tworzeniu oferty turystycznej szlaku kluczowe znaczenie ma uczestnictwo miejscowych **gestorów usług** turystycznych. Dotyczy to przede wszystkim oferentów noclegów, gastronomii, serwisu sprzętu rekreacyjnego, podmiotów oferujących transport bagażu turystów), a także gestorów i wykonawców doświadczeń tematycznych z obszaru interpretacji dziedzictwa: stałych wystaw tematycznych, będących w stałej ofercie oprowadzań po obiektach, warsztatów, prelekcji, tematycznych gier terenowych. Wśród tych ostatnich mogą być zarówno zarządcy samych obiektów szlaku, jak i lokalne instytucje kultury (muzea, ośrodki kultury itd. w tym np. kino regularnie lub na zamówienie turystów wyświetlające film o tematyce związanej ze szlakiem) oraz organizacje pozarządowe (stowarzyszenia) i inne lokalne grupy działające na rzecz ochrony i ożywiania dziedzictwa lub/i turystyki oraz grupy nieformalne (jak rekonstruktorzy historii, w tym tradycyjnych obchodów). Wszyscy oni, o ile nie są członkami organizacji zarządczej z racji formalnego udziału w szlaku (przez fakt zarządzania jego obiektami), mogą być jego

stałymi partnerami na podstawie formalnego porozumienia. Jednak w przypadku zdefiniowanych świadczeń na rzecz szlaku (np. organizacji wydarzeń, określonej corocznej serii nieodpłatnych usług lub udziału w pakietach szlaku ze zgodą na pobieranie marży od swoich usług przez szlak jak ich dystrybutora) oni także mogą być włączeni do organizacji zarządzania szlakiem na prawach **członków stowarzyszonych**. Ci, nie płacąc regularnych składek, mają ograniczone prawo głosu. Innymi partnerami szlaku kulturowego mogą być podmioty wyspecjalizowane w organizacji marketingu turystycznego: lokalne organizacje turystyczne współpracujące z nim na podstawie porozumienia, działające niezależnie od samorządów lokalne ośrodki informacji turystycznej, albo zarządcy innych produktów turystycznych. Pozostali, w tym uczestnicy pakietów turystycznych szlaku oraz zewnątrzni organizatorzy turystyki regularnie korzystający z jego oferty (np. dla realizacji grupowych pielgrzymek, rowerowych wycieczek zorganizowanych po trasie szlaku, mogą działać na podstawie umowy ze szlakiem lub (jeśli takie powstaną) z zarządcą pakietu wycieczkowego o świadczenie usług. Są oni zatem partnerami stowarzyszonymi, a w miarę potrzeb i zgodnie z ustalonymi formalnie warunkami mogą być włączani lub sami włączają się do organizacji jako jej członkowie stowarzyszeni.

W przypadku Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba jako głównych partnerów strategicznych, partycypujących w kosztach jego reorganizacji oraz biorących udział w jego promocji (i posiadających, jak wyżej wspomniano, status członków) należy wskazać samorząd regionalny (Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego) oraz Pomorską Regionalną Organizację Turystyczną. Pozostałymi członkami organizacji zarządczej szlaku z sektora władz publicznych powinny zostać urzędy gmin i miast Nowy Dwór Gdański, Stegna, Gdańsk, Żukowo, Kartuzy, Linia, Lębork, Nowa Wieś Lęborska, Łeba, Główny, Smołdzino, Ustka, Słupsk. W razie ustanowienia tam obiektów szlaku te listę mogłyby uzupełnić gminy Cewice, Redzikowo, wiejskie gminy Ustka i Łeba oraz gmina Kobylnica. Członkami organizacji szlaku powinny być także powiaty: nowodworski, kartuski, lęborski, wejherowski i słupski. Także zadania samorządów (podobnie jak zarządców terenów leśnych) w pierwszym rzędzie polegają na sfinansowaniu infrastruktury terenowej (oznaczenia trasy, punktów odpoczynku) i (w przypadku samorządów lokalnych) pokryciu kosztów bieżącego działania koordynatora operacyjnego szlaku i jego biura. Ponadto, jako gospodarze miejsc ich realizacji, ale także jako sponsorzy, samorządy lokalne powinny włączać się do organizacji cyklicznych eventów szlaku realizowanych na ich terenie, udostępniać samorządowe punkty informacji turystycznej dla dystrybucji materiałów szlaku, wspierać promocję obiektów szlaku na swoim terytorium jako atrakcji turystycznych i miejsc zorganizowanych doświadczeń. Mogą to robić przez uwzględnianie ich swoich materiałów, publikowanych treściach i innych przedsięwzięciach promocyjnych, współfinansowanie kreacji nowych wystaw tematycznych i innych regularnych doświadczeń w obiektach szlaku na swoim terenie. Wreszcie (w ramach porozumień trójstronnych) powinny one wspierać i współfinansować inwestycje w monitoring i estetykę otoczenia będących członkami szlaku obiektów sakralnych.

Głównymi zadaniami **zarządców obiektów** szlaku powinny być: A) udostępnienie tych obiektów zarówno dla pielgrzymów, jak i do zwiedzania zgodne z kryteriami dostępności

fizycznej. To niekoniecznie oznacza trwałe otwarcie obiektu, ale zawsze (w podanych godzinach) gotowość do jego udostępnienia na prośbę turysty wyrażoną *loco*, bez potrzeby uprzednich rezerwacji czy korespondencji). Drugim obszarem działań zarządców obiektów powinno być B) ich turystyczne zagospodarowanie na miarę ich możliwości, jednak zgodnie ze standardami turystyki. Podstawowe jego elementy to oznaczenie obiektu tablicą szlaku wraz z opisem interpretacyjnym, udostępnienie działających w obiekcie lub przy nim zorganizowanych doświadczeń tematycznych (jak wystawy czy projekcji filmu), udostępnienie posiadanych materiałów szlaku (i dbanie o ich regularne uzupełnianie przez zgłaszanie zapotrzebowania). Konieczne jest też udostępnienie w samym obiekcie lub wskazanie w jego sąsiedztwie dostępnego dla zwiedzających miejsca odpoczynku i węzła sanitarnego. Do czasu uruchomienia aplikacji turystycznej szlaku w dowolnej formie (np. ulotki) turyście powinna być też udostępniona aktualna informacja o lokalnej bazie usług recepcji współpracujących ze szlakiem, głównie noclegu, gastronomii i serwisu rowerowego.

W ramach współpracy z koordynatorem operacyjnym szlaku (a potem także z ewentualną jego warstwą eksplorerską) gospodarze obiektów zarządzanych na miejscu (to jest posiadających własny personel) i opiekunowie pozostałych powinni potwierdzać pobyt posiadaczom Paszportu Pielgrzyma. Gospodarze obiektów powinni też pozostawać w stałym kontakcie z koordynatorem operacyjnym szlaku i przekazywać mu w celu aktualizacji wszelkie informacje dotyczące dostępności i warunków zwiedzania obiektu. Mogą też samodzielnie prowadzić i uzupełniać zależną stronę www własnego obiektu na witrynie szlaku. Przy rozszerzeniu formuły szlaku poza grupę pielgrzymów zarządcy obiektów lub ich personel powinni potwierdzać turystom uzyskanie wymagań wiążących się z fizyczną obecnością w tych miejscach, a w przypadku zaistnienia tematycznych geościeżek szlaku – współpracować z opiekunami skrytek geocachingu przez pozwolenie na umieszczenie i uzupełnianie skrytek takiej ścieżki. W poszerzonej formule szlaku od zarządców obiektów byłby także oczekiwany minimalny poziom uczestnictwa w pakietach tematycznych szlaku i współpracy w realizacji jego tematycznych eventów. Może to wymagać na przykład dodatkowego (ale odpłatnego) otwarcia obiektu dla uczestników pakietu w celu jego zwiedzenia lub/i skorzystania z zainstalowanego programu doświadczeń, dostarczenia im materiałów interpretacyjnych lub (odpłatnie) przeprowadzenia albo zgody na wykonanie przez zajmujący się tym podmiot (jak lokalny przewodnik i inny interpretator) jakiegoś programu ze sfery interpretacji dziedzictwa, jeśli taki został dla obiektu opracowany, zgłoszony i znajduje się w ofercie obiektu lub pakietu. Dodatkowymi elementami współpracy obiektów w ramach pakietów może być (za ich zgodą) odpłatny udział w realizacji usług np. przekazywanie turystom przy obiekcie dostarczonych tam dla nich lub odbieranie zdawanych przez nich pojazdów (rowerów).

Kolejną grupą członków (rzeczywistych lub **stowarzyszonych**) organizacji zarządczej szlaku mogą być **gestorzy usług** turystycznych w jego przestrzeni. Mogą oni równie dobrze pozostać jego stałymi partnerami, świadcząc swoje usługi na podstawie porozumienia pakietowego. Zaproszenie ich przez członków-założycieli szlaku do takiego partnerstwa powinno wynikać ze sporządzonej przez koordynatora operacyjnego szlaku (lub koordynatora obszarowego) rekomendacji oraz z deklaracji udziału danego gestora usług

w pakietach szlaku, zawierającą jego zgodę na pobieranie przez koordynatora marży od zespolonych w pakiecie usług w zamian za ich pośrednictwo i promocję. Ustalając listę podmiotów, które należy zaprosić do pakietów lokalnych, Koordynator szlaku (lub obszarowy) powinien mieć na uwadze potrzeby szlaku (zwłaszcza lokalne na danym terenie) w obszarze usług recepcji/serwisu i organizacji imprez, a także profil działalności danego podmiotu, jego możliwość świadczenia potrzebnych usług oraz ich standard. Pełne członkostwo partnera-usługodawcy w organizacji szlaku (połączone z roczną składką) powinno dawać mu pierwszeństwo przed innymi w wykorzystaniu jego usługi dla każdego pakietu i jednostkowego zamówienia. Składa je koordynator szlaku lub obszarowy jako pośrednik w imieniu turystów lub organizatorów wycieczek albo pielgrzymek. Warunkiem, jest, by dany podmiot spełniał warunki: standardu usług określonego w zamówieniu lub pakiecie oraz (jednocześnie) lokalizacji wybranej przez turystę / organizatora lub zaakceptowanej przez nich przy okazji nabycia danego pakietu. Już na obecnym etapie rozwoju szlaku do stowarzyszonego członkostwa organizacji zarządczej Pomorskiej Drogi mogą być (przykładowo) zaproszeni gestorzy lub zarządcy budżetowych usług noclegowych (jak pokoje gościnne, pensjonaty, agroturystyczne, hostele i schroniska turystyczne) położonych w bliskości obiektów i przy trasach pieszej oraz rowerowej szlaku), właściciele spełniających te same warunki lokali gastronomicznych oraz podmioty prowadzące serwis rowerów. Jeśli zdecydowano o pełnym członkostwie danego usługodawcy w organizacji szlaku, powiązaniem z wymienionymi wyżej korzyściami i dającym mu udział w zarządzaniu szlakiem (a nie tylko o korzystaniu z jego usługi lub o udziale w lokalnych pakietach szlaku przynoszących mu dochody), to warunkiem tej formuły uczestnictwa w szlaku powinna być stała roczna składka członkowska. Może ona być początkowo wymierzona według liczby miejsc noclegowych lub liczby innych usług pozostających w gotowości oraz stałego cennika partnera, a po pierwszym lub dwóch pierwszych okresach bilansowania według skali usług rzeczywiście świadczonych na rzecz użytkowników szlaku – czyli stanowić stały (niewielki) odsetek przychodu z usług świadczonych na rzecz szlaku w poprzednim okresie rozliczeniowym.

Stowarzyszonymi członkami szlaku mogą być także usługodawcy prowadzący jednoosobową działalność w dziedzinie organizacji turystyki i interpretacji, np. przewodnicy turystyczni i organizatorzy przejść odcinkami drogi dla turystów. Także oni, jeśli zdecydują się na tę formułę udziału, powinni być objęci podobnymi przywilejami (pierwszeństwo w świadczeniu usług). Ich roczna składka, po upływie początkowego okresu, ustalona na wysokości niewielkiego odsetka od osiągniętych w poprzednim roku korzyści ze współpracy ze szlakiem.

Zewnętrzni partnerami organizacji zarządczej, powiązanymi z nią porozumieniami mogą być stali lub regularni sponsorzy (którzy w przypadku przyjęcia modelu finansowania z częściowym sponsoringiem stają się partnerami strategicznymi) oraz organizatorzy wycieczek działający na rynkach emisyjnych i sprowadzający swoich klientów do przestrzeni szlaku. W miarę rozwoju oferty turystycznej szlaku podobny status mogą otrzymać stowarzyszenia i inne podmioty regularnie organizujące dla swoich członków wyprawy turystyczne po szlaku lub przyjazdy na jego regularne eventy.

5.2.2. Zebranie Członków Szlaku jako organ strategiczny i kontrolny

Niemal każdy szlak kulturowy prezentuje, udostępnia i popularyzuje dziedzictwo określonego terytorium i ludzi je zamieszkujących. Jednocześnie zespala różne organizacje i pozostałe podmioty (z ich autonomią i własnymi, zwykle rozbieżnymi misjami, celami organizacyjnymi, statusem i interesami) w spójny system eksploatacji turystycznej. Dlatego zarządzanie takim szlakiem musi odbywać się z czynnym udziałem tych podmiotów, które powinny mieć realny wpływ na jego strategię. Obejmuje to decyzje kluczowe co do kierunków jego rozwijania), uzgadniać okresowe priorytety, a także sposób alokacji wspólnych środków i spożytkowania wkładu zaangażowanych ludzi – aktywnych interesariuszy szlaku. Dla swojego efektywnego funkcjonowania i realizacji komórka realizująca bieżące działania zarządcze (koordynator operacyjny szlaku) potrzebuje zarówno wsparcia poszczególnych interesariuszy, jak i uregulowanych relacji z nimi. Umożliwia to sprawną komunikację, wielokierunkowe przekazywanie informacji, wypracowywanie szczegółowych decyzji, korektę lokalnej oferty jak również gwarancję finansowania przynajmniej podstawowych wymiarów swojej bieżącej działalności. By koordynator operacyjny szlaku stał się poważnym partnerem dla poszczególnych zarządców obiektów, lokalnych gestorów usług, partnerów współtworzących jego ofertę (np. organizatorów imprez tematycznych), zewnętrznych organizatorów turystyki oraz potencjalnych sponsorów niektórych działań (m.in. w zakresie produkcji materiałów promocyjnych oraz finansowania i marketingu wydarzeń), przekazane mu kompetencje muszą być wsparte autorytetem organizacji reprezentującej możliwie wszystkich ważniejszych zainteresowanych. Tylko w ten sposób stanie się on dla wymienionych (a i dla samych członków organizacji szlaku) reprezentantem tego systemu jako całości. Jego propozycje będą wtedy traktowane poważnie, a jego decyzje będą spotykały się z respektem i poparciem. Instytucjonalne osadzenie komórki koordynacyjnej w szerszej i reprezentatywnej organizacji interesariuszy szlaku nadaje całemu systemowi trwałość, a jej samej gwarantuje materialne podstawy funkcjonowania oraz umożliwia planowanie i realizację długofalowych wspólnych przedsięwzięć, sprawne pozyskiwanie sojuszników i partnerów dla poszczególnych projektów i negocjowanie oraz zawieranie celowych porozumień.

W kontekście koniecznej reorganizacji, a potem dalszego rozwinięcia Pomorskiej Drogi jako materialnego tematycznego systemu eksploatacji turystycznej oraz doświadczania i poznawania dziedzictwa, kluczowym i niezbędnym działaniem jest podniesienie współpracy wszystkich grup jego wewnętrznych interesariuszy na poziom wspólnej organizacji, w której wszyscy oni są reprezentowani, mają głos w kwestiach strategicznych i solidarnie uczestniczą w utrzymaniu systemu. Dlatego w organizacji zarządzania szlakiem powinno (odpowiednio do ustaleń zawartych w jej statucie) działać gremium decyzyjne, które posiada uprawnienia regulacyjne (zatwierdzanie strategii rozwoju szlaku, regulaminów dostępności turystycznej obiektów, przyjmowanych standardów usług, akceptowanych form promocji), kontrolne w stosunku do jednostki koordynującej (w tym powoływania i odwoływania jej kierownika) oraz władcze w obszarze ustalania i egzekwowania budżetu szlaku (w tym jego zatwierdzanie i absolutorium z jego wykonania). Roboczo nazwijmy tutaj to gremium Zebraniem Członków Pomorskiej Drogi

Świętego Jakuba. Na podstawie rekomendacji wypracowanych przez Koordynatora operacyjnego szlaku, takie Zebranie powinno zatwierdzać model finansowania działań zarządczych oraz wymiar składek na finansowanie działań podstawowych, a jego członkowie zapewnić tym decyzjom akceptację i wykonanie w swoich jednostkach i organizacjach. To w ramach tego gremium (i przy otwartej kurtynie) powinny być artykułowane jednostkowe interesy i definiowane oczekiwania poszczególnych podmiotów i grup, a także negocjowane i ustalane (i dzięki temu – łatwiej akceptowane) priorytety działań na kolejne okresy, prezentowane i określone wspólne korzyści docierane niezbędne kompromisy. Z kolei członkowie Zebrania powinni swoim autorytetem formalnym i podejmowanymi działaniami zapewniać realizację wspólnych ustaleń w swoich macierzystych instytucjach i organizacjach oraz reprezentować i wyjaśniać cele szlaku i działania związane z jego rozwijaniem w swoich środowiskach, dzięki czemu łatwiej pozyskają dla nich poparcie tych środowisk i lokalnych społeczności. Dlatego członkami Zebrania, reprezentującymi w nim członków szlaku, powinny być osoby decyzyjne, a co najmniej trwale usytuowane w gremiach decyzyjnych swoich organizacji. Przykładowo lokalny samorząd powinien w nim reprezentować burmistrz lub wójt, a przynajmniej kierownik wydziału urzędu zajmującego się turystyką lub kulturą, odpowiednio jednostkę zarządu lasów - nadleśniczy lub osoba z kierownictwa odpowiedzialna w niej za turystykę, a obiekt szlaku - jego właściciel lub zarządca. Zebranie Członków powinno zostać ukonstytuowane i wpisane (pod ostateczną nazwą) jako stały organ organizacji zarządczej szlaku. Ze względu na konieczność podejmowania względnie zatwierdzania wielu decyzji w początkowym okresie reorganizacji szlaku i tworzenia jego nowej formuły promocji, lokalnych pakietów oraz (jeśli tak się stanie) jego innych warstw, powinno ono w tym okresie zbierać się stosunkowo często (np. raz na kwartał). Później takie spotkania mogą odbywać się rzadziej - np. raz do roku, czego wymagają zresztą przepisy dotyczące udzielania finansowych absolutorium.

5.2.3. Rada Szlaku

Statym gremium o charakterze strategicznym i decyzyjnym działającym w ramach organizacji szlaku powinien być również zespół ekspertów, który roboczo nazwiemy Radą Szlaku. Jej zadania dotyczą kwestii merytorycznych, w tym naukowych i programowych. Cele istnienia i funkcjonowania takiego gremium w strukturach zarządczych szlaku powinny być dostosowane do poziomu jego działania (a jest to także poziom strategiczny) oraz realistyczne, to jest osiągalne z punktu widzenia jego składu i kompetencji oraz uprawnień członków. Jest to ciało kreujące strategię rozwoju szlaku, zatem określające jego kierunki i priorytety. Dba o zachowanie profilu szlaku i jego tematyzacji przez weryfikację kandydujących do struktury szlaku obiektów i podmiotów (typowa rola tzw. „bramkarza” obiektów i ofert). Opracowuje zapotrzebowanie i wskazujące założenia badań dotyczących stanu szlaku, monitoringu tras i ruchu turystów oraz przyjmujące raporty z nich. Przeprowadza proces powoływania koordynatorów obu Dróg i udzielające im absolutorium w obszarze wykonanych zadań. Zatwierdza nowy przebieg tras (albo nowe lokalne odcinki tras) oraz wprowadzane doświadczenia tematyczne (jak filmy,

wystawy). Rada powinna też opiniować strategię marketingu oferty szlaku i jego promocji (co dotyczy też ich dostosowania do zdefiniowanych w strategii grup docelowych, wykorzystywanych kanałów promocji i kluczowych materiałów, jak przewodniki).

Pierwsza grupa zadań Rady odnosi się do etapu reorganizacji szlaku. Powinna ona w tym okresie merytorycznie wspierać i konsultować przygotowanie, a potem zaopiniować opracowaną przez Koordynatora strategię rozwoju Szlaku na okres jego reorganizacji (np. na 3-4 lata) oraz wnieść do niej ewentualne korekty i uzupełnienia przed jej przedstawieniem Zebraniu Członków Szlaku, które ją zatwierdzi. Jej zadaniem będzie także merytoryczne (pod kątem zgodności historycznej, faktograficznej, poprawności i metodyki realizacji) konsultowanie, opiniowanie i zatwierdzanie treści interpretacyjnych dotyczących obiektów szlaku, tablic informacyjnych szlaku, układu i treści przewodników turystycznych po szlaku i informatorów, aplikacji turystycznej dla szlaku. Dotyczy to również treści względnie scenariuszy miejscowych i obiektowych programów doświadczeń tematycznych (jak filmy, prezentacje, wystawy i kolekcje proponowane jako stałe elementy wyposażenia w obiektach szlaku gry terenowe, questy, lekcje tematyczne, pokazy, warsztaty), programów merytorycznych eventów szlaku (jego dorocznego święta, innych cyklicznych eventów przy obiektach, a także imprezy dla turystów-eksploratorów, jeśli taka warstwa pojawi się w strukturze szlaku), programów lojalnościowych szlaku (w tym układu Paszportu Pielgrzyma, warunków jego dystrybucji i rejestracji oraz uprawnień jego posiadaczy), jak również szczegółowych programów odcinkowych pielgrzymek grupowych i innych wypraw, które znajdą się w stałej własnej ofercie własnej szlaku lub zostaną zlecone do wykonania jego partnerom. Rada powinna także przed zorganizowaniem szkoleń dla opiekunów obiektów, przewodników w obiektach i innych interpretatorów oraz animatorów doświadczeń stworzyć lub zaakceptować jego program. Jej zadaniem jest też ocena i akceptacja programu (strategii) zarządzania promocją szlaku, który dopiero wraz z jej opinią powinien zostać przedstawiony Zebraniu Członków.

Na dalszym etapie funkcjonowania szlaku (po zakończeniu okresu jego reorganizacji) Rada powinna konsultować, oceniać i zatwierdzać każdą kolejną strategię funkcjonowania szlaku przed jej przedłożeniem Zebraniu Członków. Powinna też czuwać nad umieszczeniem w niej działań służących zachowaniu podstawowego profilu szlaku (pielgrzymiego) i popularyzacji dziedzictwa religijnego (ewentualnie także etnicznego) regionu i eliminować takie, które mu szkodzą lub je wynaturzają, zaburzają zrównoważenie ruchu turystycznego, zagrażają substancji zabytkowych obiektów lub stanowią ryzyko dla środowiska naturalnego. Rada powinna także opiniować każdą kolejną strategię marketingową szlaku względnie nowe obszary lub rodzaje działań włączane do sfery jego marketingu oraz konsultować i zatwierdzać programy wszystkich szkoleń realizowanych dla interesariuszy szlaku. Powinna ona w wymiarze eksperckim wspierać inicjatorów tworzenia nowych doświadczeń tematycznych, w tym wystaw, kolekcji, instalacji, jadłospisów, oraz działań interpretacyjnych, konsultować parafie, aktywne środowiska i samorządy w przygotowywaniu programów tematycznych eventów a autorów przy opracowywaniu przewodników turystycznych i baz danych dotyczących lokalnego dziedzictwa. Własnym i stałym zadaniem Rady powinno być bieżące monitorowanie treści przewodników po szlaku, jego turystycznej aplikacji, programów

kolejnych edycji eventów tematycznych i gotowych programów wycieczek tematycznych proponowanych w imieniu szlaku, warunków i treści konkursów wiedzy i questów, struktury i treści nowo tworzonych wystaw i nowych scenariuszy programów interpretacji oraz edukacji w obiektach szlaku. W stosunku do usług lokalnych jej zadaniem byłoby konsultowanie ich jakości (ewentualnie komponentów i treści tematycznych) i nadawanie im (przy spełnieniu określonych przez Radę warunków) zastrzeżonego logo Szlaku, jego certyfikatu oraz prawa posługiwania się jego nazwą w materiałach promocyjnych. Innym jej stałym zadaniem powinno być przeprowadzanie procesów akcesji do szlaku nowych obiektów, szczególnie tych zlokalizowanych w przestrzeni szlaku i proponujących doświadczenia tematyczne. Dla tej procedury Rada powinna stworzyć podstawy formalne (zestawienie szczegółowych kryteriów i warunków akcesji oraz opracowanie formularza aplikacyjnego), a przy każdorazowym procesie aplikacji delegować swoich członków do przeprowadzania audytu merytorycznego i turystycznego kandydujących obiektów oraz - na podstawie ich wyników - sporządzać wiążącą rekomendację dla Zebrania Członków Szlaku, które podejmuje w tej kwestii formalną decyzję. Podobnie jak Zebranie Członków Szlaku, w pierwszym okresie swojego działania (od półtora do dwóch lat) Rada powinna spotykać się relatywnie często, co jest niezbędne dla wykonania wszystkich potrzebnych prac reorganizacyjnych i zapewniania właściwej jakości przedsięwzięciom realizowanym w ramach przebudowy szlaku. Po zakończeniu tego okresu Rada może znacząco zmniejszyć częstotliwość swoich spotkań, jednak winna być zwoływana przynajmniej raz do roku. Ewentualne programy szczegółowe, wymagające szybkiej weryfikacji i zatwierdzenia mogą być wtedy procedowane i akceptowane niezależnie od spotkań okresowych, w warunkach komunikacji elektronicznej (z wykorzystaniem np. konferencji wideo lub nawet mailowej listy dyskusyjnej). Rada powinna posiadać również uprawnienie do składania wniosków dotyczących dostępności obiektów szlaku i doświadczeń funkcjonujących w obiektach, a w wypadku ich nie respektowania – do podejmowania decyzji o czasowym zawieszaniu obiektu w ofercie szlaku względnie o odebraniu programowi jego rekomendacji, jak również prawo rekomendowania usunięcia z listy obiektów szlaku tych, które nie zapewniają dostępności turystycznej. Ostateczną decyzję o usunięciu powinno na podstawie takiej rekomendacji Rady podejmować Zebranie Członków Szlaku.

Jako gremium osób kompetentnych w tych obszarach Rada może także przyjmować coroczne sprawozdania Koordynatora szlaku z jego działalności w wymiarze merytorycznym, organizacyjnym i marketingowym, opiniując Zebraniu Członków Szlaku ich przyjęcie bądź odrzucenie. Jej zadaniem, jeśli taka regulacja zostałaaby przyjęta, może być również przeprowadzanie konkursu na powierzenie zadania Koordynatora szlaku i rekomendowanie wybranych osób Zebraniu Członków Szlaku w celu ich formalnego powołania / zatrudnienia.

Dla poprawnej realizacji tych zadań Rada Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba powinna mieć skład zapewniający jej wysoki poziom merytoryczny, rzeczywistą reprezentację kluczowych środowisk interesariuszy szlaku i umocowanie w uprawnienia decyzyjne. Dlatego partnerów strategicznych szlaku powinni w niej reprezentować: delegat Urzędu Marszałkowskiego (Departament Turystyki) i organy lub urzędnicy lokalnych samorządów

w przestrzeni szlaku (na przykład w liczbie trzech). Środowiska zaangażowane w życie szlaku jako jego interesariusze powinny być reprezentowane przez kilku zarządców obiektów sakralnych (na przykład proboszczowie trzech obiektów kluczowych) innych przedstawicieli środowiska duchownego (np. diecezjalni duszpasterze Drogi), reprezentanta Kapituły (o ile to nie ona byłaby przekształcona w Radę, z radykalną zmianą struktury jej członków) oraz delegatów każdego z lokalnych Bractw św. Jakuba. Łączność z organizacją szlaku powinni jako członkowie Rady zapewnić obaj koordynatorzy operacyjni (Drogi Pomorskiej i Pelplińsko-Człuchowskiej). Ponadto w tym gronie powinni się znaleźć członkowie merytoryczni: reprezentant Pomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (jako podmiotu zapewniającego współpracę w zakresie marketingu oferty), specjalista ds. interpretacji dziedzictwa z uznanym dorobkiem (dla konsultacji lokalnych programów doświadczeń turystycznych i narracji dziedzictwa, odnośnych materiałów i programów wydarzeń), specjalista w zakresie teologii pielgrzymowania, specjalista od zarządzania szlakami kulturowymi (potrzebny jako ekspert w wymiarze ich organizacji i spełniania standardów współczesnej turystyki oraz wprowadzania nowych rozwiązań). Powinni też wejść w jego skład: specjalista marketingu turystycznego z uznanym dorobkiem (dla konsultacji strategii marketingu i kampanii marketingowych, definiowania grup targetowych i obszarów emisyjnych potencjalnych użytkowników, kanałów i narzędzi marketingu (w tym promocji, zarządzania ofertą usług i ich dystrybucji)), oraz specjalista ds. ochrony przyrody i środowiska (dla konsultacji przebiegu tras, form oznaczenia w terenie, reguł korzystania ze szlaku w obszarach chronionych, a także reprezentowania szlaku w negocjacjach z ich zarządcami).

Przewodniczący Rady (którym nie powinien być żaden z wydelegowanych do niej członków Zebrania) powinien z urzędu wchodzić w skład Zebrania Członków Szlaku lub innej ostatecznie powołanej organizacji jego interesariuszy, by reprezentować na nim Radę, przedstawiać i uzasadniać jej stanowisko oraz zapewniać sprawny i wiarygodny przepływ informacji między obydwoma zespołami. Ekspertów-merytorycznych członków Rady powinna powołać (zaprosić) do niej ta właśnie organizacja zarządzania szlakiem. W ich doborze musi ona kierować się kryteriami dorobku naukowego (udokumentowanego np. stopniem naukowym w danej dziedzinie oraz publikacjami na temat szczegółowego obszaru kompetencji pożądanego dla szlaku), a jednocześnie doświadczeniem w zarządzaniu lub konsultowaniu przedsięwzięć eksploatacji turystycznej.

Wbrew natomiast formułowanemu przez pojedynczych interesariuszy szlaku bardzo szerokiemu spektrumu kompetencji nie jest natomiast zadaniem takiej Rady (jako ciała konsultacyjnego z kompetencjami w obszarze strategicznym, a nie operacyjnym) ani promocja Pomorskiej Drogi św. Jakuba (od tego są jej operacyjni koordynatorzy i regionalne oraz lokalne organizacje w obszarze promocji turystycznej). Popularyzacja różnych form pielgrzymowania to zadanie podmiotów religijnych i ewentualnie tej części aktywnych interesariuszy szlaku, którzy realizują tę działalność w swoich środowiskach, jak Bractwa Jakubowe. Współpraca przy prowadzeniu komunikacji zewnętrznej szlaku, jak jego witryny lub zarządzania informacjami, to zadanie dla operatora szlaku i ewentualnie jego obszarowych liderów. Kooperacja przy utrzymaniu i tworzeniu infrastruktury niezbędnej dla pielgrzymów to z kolei zadanie dla lokalnych zarządców i samorządów oraz

pozyskanych do tego usługodawców. Nie ma wśród zadań Rady organizacji ani realizacji szkoleń, choć mogą to wykonywać jej członkowie w obszarze swoich merytorycznych kompetencji. Z kolei inicjowanie i współorganizacja grupowego korzystania z Pomorskiej Drogi w celu pokazania kulturowego bogactwa szlaku to zadanie dla koordynatora. Na pewno nie jest też zadaniem takiego gremium (programowego merytorycznego i konsultacyjnego) współpraca przy organizowaniu wydarzeń związanych z pielgrzymowaniem czy pomoc organizacyjna w przygotowaniu i otwarciu centrum pielgrzymkowych.

W kontekście rekomendacji stworzenia Rady (z oczywistym rozciągnięciem jej kompetencji na obie Drogi Jakubowe w województwie), by nie dublować jej wysiłku i dorobku, warto postawić kwestię do rozważenia dla Zleceniodawcy niniejszego Raportu: być może racjonalne byłoby utworzenie jednej Rady przy Marszałku Województwa dla **wszystkich pomorskich szlaków** kulturowych, przy założeniu, że w posiedzeniach poświęconych sprawom jednego z nich lista jej członków byłaby częściowo zmienna. Zmieniałoby się wtedy (z pełnym prawem głosu) członkowie- koordynatorzy danego szlaku i jego interesariusze, reprezentanci zarządców obiektów szlaku, samorządów lokalnych w jego przestrzeni oraz ekspert od danego profilu tematycznego (w tym wypadku np. przedstawiciel technik wodnych zamiast teologia – specjalisty od pielgrzymowania).

Przyszła rola **Kapituły** Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba. W sytuacji powołania Rady Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba i przydzielenia jej wyżej opisanych kompetencji do rozważenia jest, czy Kapituła PDSJ powinna wejść do tej Rady (dokładniej, przy kooptacji pozostałych niezbędnych członków - rozpuścić się w niej) czy też powinna – uszczuplona do grona faktycznych interesariuszy funkcjonowania określonego wymiaru szlaku – zająć się odpowiednim do tego obszaru zadaniami komponentem zarządzania nim, w którym jej kompetencje są największe a dorobek niekwestionowany, np. integracją interesariuszy i komunikacją między nimi, duchowym aspektem funkcjonowania Drogi albo/i komunikacją z innymi podmiotami interesariuszy Drogi w Polsce w ramach Parlamentu Jakubowego?

5.2.4. Koordynator operacyjny (operator szlaku)

5.2.4.1. Zadania Koordynatora operacyjnego Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba

Na początek należy przypomnieć, które funkcje koordynatora szlaku zapewniają efektywne funkcjonowanie takiego linearnego systemu organizacji turystyki [Mikos v. Rohrscheidt 2012]. Wymiar podstawowy i nieodzowny dla faktycznego istnienia szlaku jako systemu realnego (zapewniającego spójne doświadczenia tematyczne, faktyczną eksploatację zasobów oraz komunikującego się z odbiorcami / konsumentami oferty) tworzą:

- 1) monitoring stanu systemu, w tym oznaczenia tras i obiektów, stanu obiektów, ich dostępności dla użytkowników szlaku oraz doświadczeń turystycznych, tworzących rdzeń oferty szlaku,

2) zbieranie lub wytwarzanie, przetwarzanie, aktualizacja i dystrybucja informacji na temat szlaku, jego obiektów i doświadczeń tematycznych, w tym cyklicznych wydarzeń,

3) opracowywanie promocji szlaku i jego propozycji dla turystów i jej koordynacja, czyli komunikacja z jej aktualnymi i potencjalnymi odbiorcami.

Funkcjonowanie szlaku jako systemu rozwiniętego (materialnego), efektywnie organizującego spełniającego wymaga od jego zarządcy realizacji kolejnej grupy zadań, do których należą:

4) zestawianie niezbędnych dla korzystania z oferty szlaku usług prostych i pośrednictwo w ich dystrybucji (w sferze usług recepcji: noclegi, gastronomia, lokalny transport lub serwis), w sferze doświadczeń m.in. zwiedzanie, pokazy, projekcje, warsztaty itd.) – w tym przygotowywanie materiałów i organizowanie koniecznych szkoleń personelu obsługi i animatorów doświadczeń, 5) organizowanie i dystrybucja usług złożonych dla całości szlaku lub poszczególnych odcinków albo miejscowości (jak lokalne pakiety pobytowe, wycieczki po szlaku lub jego części albo inne zorganizowane wyprawy grupowe) i ich dystrybucja lub pośrednictwo w ich nabywaniu (alternatywnie: zlecenie organizacji takich imprez i usług innym podmiotom będącym partnerami szlaku, dbanie o ich jakość oraz ich promocja i dystrybucja wśród turystów lub współpracujących pośredników,

6) regularne zbieranie informacji użytkownikach szlaku: ich pochodzeniu, profilu demograficznym, ruchu w przestrzeni szlaku, aktywnościach turystycznych (jak korzystanie z doświadczeń tematycznych szlaku i usług recepcji) ich preferencjach i oczekiwaniach, względnie zlecenie badania ruchu turystycznego i opinii turystów.

Powyższy zestaw zadań zarządcy rozwiniętego szlaku skonfrontowano z oczekiwaniami zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi świętego Jakuba wobec jej koordynatora operacyjnego opisanymi w Rozdziale 4.1.5. Przypomnijmy te z nich, które posiadają ich najsilniejsze poparcie (ustalone według liczby wskazań). W takiej właśnie kolejności jako główne zadania zarządcy szlaku w zakresie organizacji systemu zdefiniowali oni: 1) monitoring oznakowania jego tras, 2) monitoring stanu bazy noclegowej i gastronomicznej i jego aktualizację, 3) aktywną promocję szlaku i jego oferty, 4) kompleksowe zarządzanie informacją na temat szlaku (jej zbieranie, opracowywanie i dystrybucja), 5) aktywne pozyskiwanie środków na funkcjonowania szlaku. Jako zadania w stosunku do turystów zostały wskazane: 1) udostępnianie informacji o usługach, zwłaszcza recepcji oraz 2) inicjowanie wydarzeń (stacjonarnych i wędrownych) oraz informowanie o nich. Głównymi zadaniami zarządcy w obszarze relacji z partnerami szlaku mają być według jego aktualnych interesariuszy: 1) inicjowanie i koordynowanie współpracy z oferentami usług, szczególnie noclegów i gastronomicznych, 2) organizacja spotkań środowisk i partnerów dla wymiany informacji i wzajemnej konsultacji działań, 3) zapewnienie bieżącego obiegu informacji między zaangażowanymi podmiotami, 4) tworzenie i dystrybucja materiałów, 5) organizacja szkoleń zgodnie z potrzebami szlaku, 6) prowadzenie lub zlecenie badań i analiz 7) uzgadnianie interesów partnerów i mediacja między zaangażowanymi środowiskami oraz 8) reprezentacja szlaku i współpracę z innymi partnerami i środowiskami Dróg Jakubowych w kraju i za granicą.

Jak widać z powyższego, między katalogiem pierwszym (pochodzącym z analiz szlaków kulturowych i ich teorii) a drugim (zestawiającym oczekiwania osób i podmiotów zaangażowanych w życie analizowanego systemu) uzyskujemy daleko idącą (choć nie zupełną) zbieżność. Zdaniem autora Raportu, dla zapewnienia poprawnego funkcjonowania szlaku w przyszłości konieczne jest uwzględnienie wszystkich obszarów działań wskazanych w obydwu zbiorach, by w ten sposób zapewnić zarówno efektywne działanie szlaku jako systemu, jak i zaspokojenie potrzeb zidentyfikowanych przez osoby posiadające wiedzę organizacyjną oraz uzyskać ich przekonanie i poparcie dla nowej strategii rozwoju. Proponując jednocześnie podział funkcji zarządczych między główny podmiot operacyjny (zarządcę szlaku), koordynatorów obszarowych, a także zespół na poziomie strategiczno-decyzyjny (Rada Szlaku albo szlaków) i (ewentualnie) gremium konsultacyjno – deliberacyjne (Kapituła Szlaku) konieczne będzie przypisanie im poszczególnych funkcji wraz z dokładniejszym opisem ich wzajemnych relacji.

5.2.4.2. Rekomendowany status koordynatora jako podmiotu/organizacji

Przed wskazaniem podmiotu, mogącego w optymalny sposób wypełnić funkcję koordynatora operacyjnego Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba warto wymienić **cechy i kompetencje** takiego zarządcy. Wynikają one ze zidentyfikowanych w badaniu potrzeb tego szlaku, jak również dotychczasowych doświadczeń jego partnerów (zob. Rozdział 4.1.). Ich realizacja nie gwarantuje wprawdzie zaspokojenia wszystkich oczekiwań (ponieważ jest to zależne od wielu innych czynników) jednak stanowi niezbędny warunek skutecznego działania koordynatora przedmiotowego systemu we wskazanych powyżej obszarach. Powinien to być podmiot: działający na terenie województwa (ze względu na łatwość dotarcia we wszystkie miejsca szlaku i bieżącego organizowania spotkań), stabilny instytucjonalnie (zatem nie powoływany dla celów realizacji krótkookresowego projektu), niepowiązany z jednym miejscem (i tym samym nie skoncentrowany na realizacji interesów jednego obszaru (jednego z gminnych lub powiatowych samorządów lub partnerów jednej z lokalnych organizacji turystycznych), nie działający w ramach i niebędący agendą żadnej z grup interesariuszy (samorządowej, kościelnej, lokalnych stowarzyszeń Jakubowych oraz niezależny od politycznych ugrupowań lokalnych i regionalnych), mający dobrze ugruntowaną wiedzę o funkcjonowaniu oferty turystycznej (w tym jej składowych usług) i jej marketingu (optymalnie wiedzę dotyczącą wprost szlaków kulturowych a najlepiej także doświadczenie w wielowymiarowym zarządzaniu nimi, a nie tylko ich promocji), jednocześnie rozumiejący fenomen pielgrzymowania, idee szlaku pielgrzymiego i założenia turystyki religijnej, profesjonalny w relacjach z partnerami, posiadający doświadczenie w realizacji szkoleń w obszarze organizacji turystyki, mający (a przynajmniej jeden z członków stałego zespołu) doświadczenie w obsłudze szlaków jako linearnych systemów (do wewnątrz) i ich oferty (do konsumentów), wreszcie posiadający doświadczenie w wytyczaniu i utrzymaniu tras i obszarów eksploatacji turystycznej oraz organizacji doświadczeń tematycznych bazujących na eksploatacji i interpretacji dziedzictwa.

Wydaje się, że w najwyższym stopniu opisane wyżej przymioty potencjalnego zarządcy (nawet jeśli nie posiadając ich wszystkich) wskazują na organizację pozarządową, działającą na terenie województwa pomorskiego i posiadającą już doświadczenie w zarządzaniu szlakami kulturowymi. Wskazywanie, a tym bardziej ustanawianie takiego podmiotu nie jest z pewnością zadaniem autorów analiz, nawet o charakterze koncepcyjnym. Jego znalezienie i wskazanie powinny należeć do Rady szlaku (dla której ta kompetencja została zaproponowana także na przyszłość), a jego akceptacja winna nastąpić z udziałem wszystkich ważniejszych podmiotów tworzących środowisko aktywnych interesariuszy szlaku. By jednak ułatwić to poszukiwanie i ustalić preferencje tej grupy przeprowadzono wstępne rozeznanie (zob. Rozdz. 4.1.6.). Wskazali oni Departament Turystyki Urzędu Marszałkowskiego lub jego wyspecjalizowaną komórkę, Pomorską Regionalną Organizację Turystyczną, powołane wyłącznie dla potrzeb szlaku stowarzyszenie lub fundację celową, powołaną dla potrzeb zarządzania szlakiem lokalną organizację turystyczną, Bractwo św. Jakuba w Gdańsku, organizację zajmującą się zarządzaniem szlakami kulturowymi koordynującą kilka lub wszystkie takie systemy w regionie, związek celowy z udziałem trzech nadmorskich województw, Parlament Jakubowy lub inną ogólnokrajową organizację Dróg Jakubowych, wreszcie pomorskie diecezje lub jedną z nich. Wskazano także na opcję zarządzania szlakiem w formule rozproszonej z podziałem zadań między lokalne środowiska i organizacje, w tym turystyczne, z możliwym udziałem samorządów i parafii.

Konfrontując te wskazania zarówno z zadaniami koordynatora (5.2.2.1), jak i kluczowymi jego kompetencjami należy zwrócić uwagę, że niektóre z wymienionych podmiotów nie powinny być brane pod uwagę albo ze względów statutowych (które zakazują im wykonywania części zadań zarządczych) albo z uwagi na fakt swojego organizacyjnego powiązania z jednym ze środowisk interesariuszy. I tak Urząd Marszałkowski nie może pośredniczyć ani sprzedawać usług turystycznych, Bractwo Jakubowe i diecezje reprezentują jedna z grup interesariuszy, lokalne organizacje turystyczne zrzeszają podmioty realizujące czysto komercyjne interesy, zwykle ukierunkowane na organizację turystyki na konkretnym terytorium, a nie w grupie obiektów (dodatkowo głównie sakralnych) i wzdłuż jednego ciągu linearnego, natomiast powołana własna organizacja turystyczna szlaku miałaby zbyt daleko idący komercyjny rys działania, co zapewne szybko doprowadziłoby do jeszcze większej marginalizacji zarówno środowiska duchownych interesariuszy szlaku, jak i bractw religijnych niechętnych do zbytnej komercjalizacji swoich przedsięwzięć. Dodatkowo, przy tak dużej reprezentacji podmiotów kościelnych, reprezentujących inne interesy i niechętnych do płacenia składek, powoływanie organizacji o statusie LOT-u nie byłoby racjonalne. Parlament Jakubowy i każde inne krajowe ciało skoncentrowane na fenomenie pielgrzymowania odcinkami Drogi ma charakter konsultacyjny i nie jest podmiotem będącym w stanie wykonywać jakiegokolwiek funkcji zarządczej, poza reprezentacją i oferowaniem forum wymiany informacji albo dobrych praktyk. Pozostaje Regionalna Pomorska Organizacja Turystyczna (reprezentująca jednak wyraźny profil marketingowy, zajmująca się wieloma produktami i projektami, jednak statutowo nie zarządzająca ofertą), jedno z już istniejących stowarzyszeń, najlepiej już zajmujące się problematyką Dróg Jakubowych,

powołanie odrębnego stowarzyszenia skoncentrowanego na Pomorskiej Drodze lub uczynienie tego samego wspólnie z interesariuszami z pozostałych dwóch województw, przez które przebiega trasa szlaku (co jednak osłabia istotny atut niewielkiej odległości od trasy i obiektów, a także intensywnych relacji z miejscowym środowiskiem interesariuszy. W tym kontekście warto zauważyć, że w województwie pomorskim działa już Stowarzyszenie Szlaki Kulturowe, spełniające znaczną część wymienionych wyżej postulatów oraz już pełniące funkcję koordynatora operacyjnego wobec siostrzanych Pelplińskiej i Człuchowskiej Dróg Świętego Jakuba. Precyzyjne ustalenie zadań koordynatora względem szlaku, jego partnerów i turystów wraz z przedstawieniem warunków wykonywania tej funkcji (w tym jej stabilnego finansowania) może pomóc w pozyskaniu tego podmiotu jako zarządcy Pomorskiej Drogi SJ lub być podstawą dla zdefiniowania misji, napisania statutu oraz ustalenia organizacyjnej struktury nowo powołanego.

Dodatkowymi zadaniami Rady, optymalnie jej przyporządkowanymi ze względu na obecność w niej członków merytorycznych mogą być postulowane przez dotychczasowego koordynatora operacyjnego [WE01] 1. Standaryzacja elementów organizacji szlaku w oparciu o zalecenia Europejskiej Federacji Szlaku Kulturowego św. Jakuba oraz 2) przygotowanie i aktualizacja planu działań koniecznych do zaoferowania szlaku jako produktu turystycznego mieszkańcom obszaru Południowego Bałtyku i innym turystom, wreszcie, ze względu na obecność w niej znacznej grupy aktywnych interesariuszy szlaku jako systemu organizacji pielgrzymowania: opiniowanie i opracowywanie wspólnych przedsięwzięć podejmowanych województwach nadmorskich i kujawsko-pomorskim z udziałem ich władz regionalnych, a mających na celu promocję korzystania z propozycji Dróg św. Jakuba w kraju i zagranicą.

5.2.4.3. Zadania koordynatora operacyjnego szlaku w kontekście podziału funkcji zarządczych

Koordynator operacyjny szlaku to podmiot działający w imieniu organizacji zarządczej szlaku, który jest usytuowany w jej strukturach jako biuro wykonawcze względnie kieruje tym biurem jako członek szlaku i na podstawie trwałej umowy organizacją zarządczą. Aby mógł on efektywnie zarządzać systemem tego rodzaju musi on posiadać profesjonalne kompetencje w zakresie organizacji turystyki i marketingu turystycznego. Powinien mieć instytucjonalną (informacje) i personalną wiedzę (kompetencje merytoryczne pracowników) z zakresu dziedzictwa eksploatowanego przez szlak i specyfiki jego profilu, Musi dysponować stałym biurem umożliwiającym: a) codzienny kontakt ze wszystkimi interesariuszami (członkami organizacji szlaku, jej partnerami i zaangażowanymi interesariuszami), b) bieżący monitoring trasy, obiektów i wszystkich usług szlaku, c) kontakt z organizatorami turystyki samymi turystami zainteresowanymi ofertą lub właśnie z niej korzystającymi w przestrzeni szlaku, d) dystrybucję materiałów i usług szlaku lub ich bieżące pośrednictwo, a także e) monitoring udzielanych zleceń, usług, imprez wykonywanych i organizowanych w imieniu i na rzecz szlaku oraz komunikację ze zleceniobiorcami. Koordynator szlaku może także wykonywać niektóre usługi turystyczne

i bezpośrednio je sprzedawać, o ile posiada uprawnienia organizatora turystyki zgodne z aktualnym stanem prawnym określonym przez obowiązującą Ustawę o imprezach turystycznych i powiązanych usługach z 24 listopada 2017 roku. W innym przypadku może ten obszar zadań w ramach zarządzania szlakiem zlecać partnerowi posiadającemu takie uprawnienia lub grupie partnerów.

W świetle niniejszej koncepcji reorganizacji i rozbudowy Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba oraz zgodnie z proponowanym dla tego szlaku modelem koordynacji, zadania **koordynatora** operacyjnego szlaku powinny obejmować:

1) przygotowywanie z merytorycznym wsparciem Rady Szlaku pierwszej i kolejnych długofalowych (kilkuletnich) strategii szlaku do zatwierdzenia na Zebraniu Członków Szlaku, oraz przygotowywanie zgodnych ze strategią planów taktycznych funkcjonowania i rozwoju szlaku na każdy kolejny rok,

2) bieżącą współpracę z poszczególnymi członkami organizacji zarządczej szlaku (samorządy lokalne, zarządcy obiektów członkowie-uczestnicy pakietów i pozostali) z wykorzystaniem sprawnego kanału komunikacji (np. mailingowej listy dyskusyjnej, wewnętrznego forum wymiany na portalu Szlaku lub innego),

3) monitorowanie i bieżącą konsultację inwestycji związanych z funkcjonowaniem szlaku (jak korektę przebiegu tras (ewentualne rozszczepienie odcinków tras rowerowych i pieszych), oznaczenie tras i ich odcinków, opracowanie, wytworzenie i lokalizacja tablic informacyjnych szlaku, oznaczenie obiektów szlaku standardowymi tablicami, tematyczne zagospodarowanie obiektów i ich otoczenia, budowa miejsc odpoczynku przy obiektach i na trasach poza nimi),

4) wykonywanie przypisanych mu w corocznych planach zadań i monitoring ich wykonania przez pozostałe podmioty szlaku (członków i partnerów) oraz przygotowanie zbiorczych sprawozdań na coroczne Zebrania Członków Szlaku,

5) współpracę z Radą Szlaku (w tym jej przewodniczącym i poszczególnymi członkami-ekspertami) w: przygotowywaniu programu spotkań Rady, opracowaniu i rozszerzaniu naukowej warstwy tematyki szlaku, w merytorycznej ocenie materiałów informacyjnych i interpretacyjnych, w planowaniu i tworzeniu mobilnej aplikacji turystycznej szlaku (oraz aktualizacji jej treści interpretacyjnych), kreacji lokalnych tras zwiedzania i ścieżek tematycznych, formy i lokalizacji terenowych komponentów interpretacji dziedzictwa i doświadczeń (instalacje artystyczne, tablice dydaktyczne itd.), opracowywaniu doświadczeń kulinarnych (jak menu Jakubowe), tworzeniu tematycznych geościeżek oraz ocenie merytorycznej ich treści interpretacyjnych, w planowaniu i realizacji ekspozycji tematycznych, w planowaniu i merytorycznej ocenie programu cyklicznych eventów tematycznych, konsultacji merytorycznej programów stałej oferty wycieczek własnych po szlaku i struktury jego projektów lojalnościowych (w tym paszportu Pielgrzyma) oraz sposobu ich rejestracji i użytkowania w przestrzeni szlaku (w tym uprawnień ich posiadaczy), przedkładanie do oceny Rady merytorycznych komponentów treści marketingowych wykorzystywanych w promocji szlaku, konsultowanie lub wspólne wypracowywanie programów szkoleń, zbieranie materiałów i

organizacja wizji lokalnych dla weryfikacji zgodności tematycznej i zagospodarowania turystycznego obiektów aplikujących do szlaku,

6) zarządzanie pod następczą (okresową) kontrolą Rady zastrzeżoną nazwą i logo Pomorskiej Drogi oraz certyfikatami partnerstwa z gestorami usług w celach marketingowych i popularyzacji szlaku oraz reprezentowanego dziedzictwa,

7) współpracę z ekspertami odnośnych dziedzin ze składu Rady w tworzeniu, rozszerzaniu i aktualizacji warstwy interpretacyjnej szlaku i tych jego obiektów, których zarządcy nie realizują jej samodzielnie, w tym udział w tworzeniu wystaw, kolekcji i scenariuszy mikroeventów (pokazy, warsztaty, lekcje tematyczne),

8) zarządzanie witryną internetową szlaku jako głównym narzędziem informacji i jednocześnie platformą współpracy interesariuszy, w tym kierowanie pracami nad stworzeniem, a potem zarządzanie platformą obsługi lokalnych pakietów turystycznych szlaku,

9) kompleksowe zarządzanie informacją na temat szlaku (jej zbieranie od zarządców obiektów i gestorów usług, przetwarzanie i lokowanie w zbiorach i nośnikach informacji, interpretacji i marketingu, dystrybucja, aktualizacja),

10) monitoring stanu oznaczeń tras szlaku, jego obiektów i stacji oraz opisów interpretacyjnych zasobów, interwencje na rzecz uzupełnień ubytków i aktualizacji informacji podawanych na tych oznaczeniach, opracowywanie korekt i koncepcji ewentualnej rozbudowy tras i systemu oznaczeń,

11) opracowanie szczegółowych standardów dostępności obiektów szlaku zgodnie z ich klasyfikacją i obsługi turystów w nich oraz monitoring ich respektowania w formie regularnej (np. doroczne wizyty we wszystkich obiektach) i bieżącej (w reakcji na sygnały od turystów, zarządców obiektów i innych interesariuszy szlaku), w razie potrzeby interwencje u zarządców obiektów i proponowanie rozwiązań eliminujących problemy,

12) aktywne poszukiwanie źródeł finansowania dla projektów realizowanych w ramach szlaku (jak nowe wystawy w obiektach, cykliczne wydarzenia tematyczne, projekty eksplorerskie, kampanie marketingowe) a także przynajmniej częściowego finansowania własnej działalności (kosztów prowadzenia biura),

13) systemowe zarządzanie marketingiem szlaku, wykraczającym poza jego promocję, w tym: przygotowanie strategii marketingu szlaku, kierowanie kampaniami promocyjnymi lub ich zlecenie i monitoring ich efektywności, reprezentacja szlaku na targach turystycznych lub/i innych spotkaniach branżowych, wytwarzanie materiałów promocyjnych i informacyjnych szlaku lub zlecenie ich opracowania z dostarczeniem wykonawcom koniecznych informacji i innych treści, monitorowanie procesu ich powstawania, korekta ostatecznej treści i formy (we współpracy z dokonującą ich oceny Radą Szlaku), dystrybucja materiałów szlaku do pośredników informacji i promocji oraz multiplikatorów oferty, zarządców obiektów szlaku, punktów informacji turystycznej w przestrzeni szlaku i do jego pozostałych interesariuszy,

14) nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów z zewnętrznymi interesariuszami szlaku, w tym z potencjalnymi klientami zbiorowymi (jak podmioty organizujące pielgrzymki, organizatorzy wypraw aktywnej turystyki czy organizacje ukierunkowane na dziedzictwo itd.), promocja szlaku w krajowych, regionalnych i lokalnych kanałach promocji turystycznej, współpraca w tym zakresie z samorządem regionalnym oraz z Pomorską Regionalną Organizacją Turystyczną,

15) wyszukiwanie zewnętrznych partnerów zdolnych do realizacji obszarów działań objętych strategią szlaku, których członkowie organizacji zarządczej nie chcą lub nie są w stanie wykonać własnymi siłami (jak zewnętrzna dystrybucja pakietów szlaku), ustalanie warunków i przygotowywanie porozumień z nimi (przedkładanych do akceptacji organizacji zarządczej szlaku) oraz koordynacja przedsięwzięć objętych porozumieniem ze strony szlaku względnie monitoring wykonania takich zleceń,

16) stworzenie i prowadzenie kalendarza eventów szlaku, jego publikacja i aktualizacja na własnej witrynie i jego dystrybucja do członków szlaku, obiektów, punktów informacji turystycznej, zarządców pakietów i gestorów ich usług składowych, współpracujących ze szlakiem partnerów zewnętrznych i innych zewnętrznych interesariuszy, w tym portali i witryn turystycznych, organizatorów pielgrzymek i wycieczek i innych potencjalnych klientów grupowych,

17) wytwarzanie lub zlecenie wytworzenia niezbędnych materiałów dla projektów lojalnościowych szlaku (jak odznaki turystyczne szlaku, pieczętki weryfikujące obecność/udział w imprezie, skarby do skrytek geocachingu, certyfikaty dla pielgrzymów odcinkowych i turystów-eksploratorów, nagrody w konkursach turystycznych, karty rabatowe, ulotki informacyjne itd., dostarczanie ich do miejsc ich dystrybucji) oraz zarządzanie nimi (opracowywanie regulaminów przyznawania, rejestracja i ewentualna weryfikacja użytkowników, prowadzenie zapisów osiągnięć i archiwizacja), obsługa ich uczestników (np. na odrębnej podstronie witryny szlaku i z wykorzystaniem wybranego kanału komunikacji), ewaluacja i archiwizacja wyników uczestników tych projektów, dystrybucja materiałów do członków szlaku i partnerów projektów, monitoring współpracy (np. respektowania deklarowanych wstępów, usług i rabatów), marketing, w tym promocja projektów w dostępnych własnych i partnerskich kanałach marketingu turystycznego,

18) inicjowanie tworzenia pakietów tematycznych szlaku (m.in. przez zaproszenie ich uczestników oraz szkolenia dla nich) i obsługa dystrybucji pakietów za pomocą platformy ofertowej działającej w ramach portalu szlaku, a do momentu przekazania tego zadania koordynatorom obszarowym – inicjowanie lokalnych pakietów lub baz usług recepcji w otoczeniu obiektów szlaku obejmujących wspieranie gestorów usług i zarządców obiektów m.in. w wymiarze promocji i dystrybucji materiałów,

19) zarządzanie zorganizowanymi wyprawami, wycieczkami i pakietami własnymi szlaku (realizacja wycieczek zewnętrznych operatorów na obszarze szlaku albo jej zlecenie),

20) organizowanie i prowadzenie, względnie zlecenie realizacji szkoleń dla członków szlaku, personelu obiektów, wykonawców interpretacji, gestorów usług składowych w ramach (lokalnych) pakietów turystycznych,

21) współpraca z zarządcami innych szlaków w organizacji ewentualnych węzłów i skrzyżowań szlaków i zarządzaniu nimi, ewentualnie współpraca w ramach Federacji Dróg św. Jakuba lub krajowego podmiotu koordynującego jej odcinki,

22) organizacja lub współorganizacja np. z wybranymi członkami szlaku (samorządami lub obiektami) jednego głównego eventu tematycznego pełniącego funkcję Święta Szlaku, względnie zlecenie tej organizacji partnerowi zewnętrznemu (jednemu ze stowarzyszeń-członków organizacji szlaku) i współpraca przy jego realizacji,

23) organizacja lub współpraca w organizacji innych eventów cyklicznych szlaku, w tym (przy rozszerzeniu oferty) dorocznego rajdu rowerowego i zmieniającej corocznie lokalizację imprezy tematycznej dla turystów-eksploratorów we współpracy z samorządem miejsca jej odbywania,

24) współpraca z organizatorami i sponsorami własnych eventów szlaku we wspólnie ustalonym niezbędnym zakresie, obejmującym np. zapewnienie dobrego poziomu merytorycznego programu, realizację przez koordynatora uzgodnionych elementów programu eventu, wzajemną promocję szlaku w ramach eventu i eventu w kalendarzu szlaku oraz w innych materiałach i kanałach promocji, organizację pakietów okolicznościowych itd.,

25) zorganizowanie (po takiej decyzji Zebrania Członków) eksplorerskiej warstwy szlaku, w tym nawiązanie współpracy z organizatorami dotychczasowych skrytek, założenie oraz rejestracja szeregu własnych przy obiektach szlaku, szkolenie dla opiekunów nowych skrytek, stworzenie podstrony witryny www szlaku dla tej warstwy i dla tematycznego geocachingu w przestrzeni szlaku, opracowanie systemu tematycznych skrytek lub geościeżek, opracowanie systemu tematycznych kolekcji „skarbów”, opracowanie zasad ewaluacji wyników aktywności eksploracyjnych, ustalenie zasad premiowania, opracowanie projektów i wykonanie lub zlecenie wykonania niezbędnych materiałów (serie skarbów, certyfikaty, nagrody),

26) w wypadku jej kreacji - sprawowanie stałej opieki nad warstwą eksplorerską szlaku: współpraca z lokalnymi opiekunami skrytek i monitoring ich rzeczywistego funkcjonowania, dystrybucja skarbów i certyfikatów, zbieranie i archiwizowanie wyników uczestników (oraz informacji o zdobyciu ścieżek od zarządców współpracujących obiektów), prowadzenie i aktualizacja listy wyników uczestników na portalu szlaku, prowadzenie podstrony portalu www szlaku dla tej warstwy i dla geocachingu tematycznego szlaku - to zadanie może być przekazane koordynatorom obszarowym dla ich terenu

27) aktywne zarządzanie Paszportem Pielgrzyma Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, opracowanie jego nowej formuły z niezbędnymi elementami i regulaminu jego wystawiania oraz posługiwania się nim, rejestracji i ewentualnej weryfikacji jego

użytkowników, dostarczanie paszportów do zaakceptowanych miejsc ich fizycznej dystrybucji), bieżąca rejestracja jego posiadaczy i ich weryfikacja wewnątrz szlaku w razie potrzeby, wytworzenie i dystrybucja do obiektów szlaku pieczętek potwierdzających pobyt.

Należy z góry przyjąć, że wszystkich tych zadań koordynator operacyjny nie będzie w stanie podjąć od początku swojego funkcjonowania. Niektóre z nich (co wyżej zaznaczono) będą zależne od ostatecznej decyzji w sprawie kierunku rozwoju szlaku i jego otwarcia na inne grupy turystów, inne z kolei będą mogły być przekazane koordynatorom obszarowym, kiedy tacy zostaną ustanowieni. Dlatego w gestii Rady Szlaku w porozumieniu z już powołanym koordynatorem operacyjnym powinno być ustalenie niezbyt długiego (np. obliczonego na okres obowiązywania pierwszej strategii) procesu dochodzenia do realizacji pełnego spektrum tych zadań, przy założeniu, że priorytet mają działania reorganizacyjne dotyczące korekty przebiegu i poprawy jakości tras w punktach krytycznych oraz te związane z największymi mankamentami aktualnej oferty szlaku, jak organizacja bazy noclegowej w punktach etapowych i aktywne zarządzanie informacją na witrynie internetowej.

5.2.5. Koordynatorzy obszarowi (odcinkowi) Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba

Zidentyfikowane podczas badania terenowego i przedstawione w Rozdziale 4 Raportu braki podstawowych usług recepcji w otoczeniu wielu obiektów szlaku, w tym kościołów etapowych [zob. KAG 1-14; ZONiG 1-14] oraz stwierdzony tam brak efektywnej komunikacji z zarządcą szlaku, zaniechanie dystrybucji jego materiałów w obiektach, problemy z dostępnością obiektów dla aktualnych użytkowników szlaku jak również mniejsze (ale lokalnie poważne) problemy z aktualnością oznaczeń trasy wskazują, że zadania koordynacji systemu nie mogą być wykonywane efektywnie. Reakcje na problemy nie mogą być podejmowane szybko bez działania na miejscu lokalnych liderów/współpracowników szlaku. Gwarantowałyby oni zintegrowane zarządzanie infrastrukturą szlaku (trasy, oznaczenia) jego ofertą tematyczną na poszczególnych odcinkach i obszarach koncentracji obiektów (tzw. koordynacji obszarowej), a zwłaszcza ofertą recepcji dla użytkowników szlaku, a przynajmniej informacją o niej i wsparciem w jej uzyskaniu. W pierwszej kolejności tacy lokalni liderzy powinni być ustanowieni w martwych przestrzeniach (z zamkniętymi obiektami, brakiem własnych usług noclegowych i brakiem świadomości mieszkańców, a także pracowników lokalnej informacji turystycznej na temat szlaku. Spektrum zadań i rekomendowany status takiego odcinkowego koordynatora oraz formy jego współpracy z zarządcą szlaku, miejscowymi gestorami usług a nawet działania na rzecz innych systemów eksploracji turystycznej zostały szczegółowo opisane w literaturze naukowej [Mikos v. Rohrscheidt 2017; 2020, s. 206-209]. W tym miejscu jednak skupimy się raczej na wskazaniu podmiotów preferowanych przez zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi SJ do takiej roli na poszczególnych odcinkach lub w miejscowościach oraz listy zadań, które to środowisko postuluje dla takiego podmiotu [Wywiad Ekspercki, pytanie 18]. Dzięki wiedzy organizacyjnej interesariuszy szlaku ta lista odpowiada na stwierdzone lokalnie luki i

potrzeby, specyficzne dla badanego systemu, w większości wypełnia klasyczne spektrum zadań obszarowego zarządcy oferty szlaku kulturowego, a ponadto wyraża skalę akceptacji dla jego funkcjonowania i gotowość do współpracy z nim za strony tych podmiotów i osób, które w rzeczywistości miałyby w tych procesach i działaniach uczestniczyć.

W zwykłej praktyce szlaków kulturowych, w tym szczególnie tych o znacznej rozpiętości terytorialnej koordynator obszarowy (lokalny, odcinkowy, strefowy) jest podmiotem, który na wyznaczonym terenie podejmuje się oraz monitoringu stanu, oznaczeń oraz infrastruktury turystycznej w stosunku do innych obiektów szlaku (albo nieposiadających własnego zagospodarowania turystycznego ani opiekuna, albo na mocy porozumienia z ich właścicielem, który nie jest aktywny w organizacji turystyki), zapewnienia we współpracy z lokalnymi gestorami usług recepcji dla turystów oraz organizowania eksploatacji turystycznej (w zależności od profilu szlaku w postaci przewodnictwa, lokalnych wędrówek lub wycieczek, zwiedzania obiektów szlaku czy organizacji autonomicznej eksploracji z wykorzystaniem programów (jak questy, turystyczne gry miejskie i inne terenowe) albo grywalnych form eksploatacji rozproszonych w terenie walorów (na przykład w formule geocachingu). Bywa on zarządcą jednego z obiektów szlaku, lokalnym przedsiębiorcą z sektora turystycznego samodzielnie działający przewodnik lub osoba prowadząca gospodarstwo agroturystyczne. Może być także aktywnym podmiotem informacji turystycznej (poza Polską mającej często uprawnienia do sprzedaży usług) albo lokalna organizacja turystyczna, ekomuzeum czy nawet stowarzyszenie popularyzacji dziedzictwa. Na danym terenie może on zestawiać pojedyncze usługi własne i innych gestorów (noclegowe, gastronomiczne, przewodnickie, rekreacyjne, udziału w wydarzeniach kulturalnych i inne) w pakiety tematyczne szlaku i w imieniu szlaku sprzedawać je turystom. Informacje, doświadczenia tematyczne i usługi taki koordynator integruje w zespoloną ofertę szlaku dla swojego terenu najczęściej za pomocą elastycznej platformy elektronicznej (interaktywnej i umożliwiającej turystyce wybór poszczególnych składników). Z kolei (obok stałej odpowiedzialności za infrastrukturę szlaku na jego odcinku) koordynator operacyjny szlaku w ramach wspólnej platformy komunikacji lub innych uzgodnionych mechanizmów przekazuje mu wszystkie zapytania, rezerwacje i zlecenia dotyczące jego terenu (odcinka szlaku), co do których wie, że koordynator obszarowy jest w stanie je zrealizować, a także zleca mu wykonanie tych komponentów programu wycieczek, pakietów i usług realizowanych na całym szlaku, które odbywają się na jego odcinku, jeśli koordynator odcinkowy ma wynikające z regulacji prawnych uprawnienia do ich realizacji. Oczywiście o powierzeniu roli koordynatora obszarowego w dużej mierze decyduje profil szlaku kulturowego – kluczowe jest, by zaakceptowali go członkowie organizacji zarządczej szlaku i lokalni zarządcy obiektów jako miejsc jego doświadczeń. Przykładowo trudna do wyobrażenia byłaby współpraca obiektów będących wytwórcami artefaktów tradycyjnego rzemiosła z lokalnym potentatem - właścicielem fabryki produkującej w skali przemysłowej ich odpowiedniki, choć ten ostatni na pewno byłby w stanie zagospodarować obszar tematycznie i jest sprawny w marketingu, a przy tym chętny do promocji (własnych) wyrobów.

5.2.5.1. Potencjalni koordynatorzy obszarowi wskazani przez interesariuszy szlaku

Uczestnicy Wywiadu Eksperckiego zostali poproszeni o wskazanie potencjalnego lidera lokalnego dla przestrzeni najbliższej miejsca ich życia i zawodowego funkcjonowania. Poniżej znajdują się ich odpowiedzi, pogrupowane według miejsc, uwzględniono sytuacje więcej niż jednego wskazania dla danego obszaru lub wskazania ogólne dla wszystkich terenów.

Łębork i okolice: LOT Ziemia Łęborska i Łeba [WE02; WE14; WE25; WE26; WE27] CIT Brama "Brama Kaszubskiego Pierścienia" [WE07], Stowarzyszenie Obliwice i Okolice [WE13], parafia św. Jakuba w Łęborku [WE27],

Łeba: Lokalna Organizacja turystyczna Łeba – Błękitna Kraina [WE14; WE26], parafia św. Jakuba w Łebie [WE20], Rodzina Kolpinga w Łebie [WE20],

Gdańsk: Bractwo św. Jakuba w Gdańsku [WE03; WE31],

Żukowo: Ośrodek Kultury i Sportu w Żukowie [WE12; WE16],

Dla innych terenów nie było więcej niż jednego wskazania, natomiast w odniesieniu do każdego (dowolnego) terytorium respondenci wskazywali na poszczególne gminy [WE06; WE12; WE29], miejscowe parafie św. Jakuba [WE28] oraz samorządy lokalne we współpracy z nadleśnictwami [WE04].

Odnosząc się do tych wskazań (i zalecając je do rozważenia przyszłym podmiotom zarządczym szlaku) warto skonfrontować te wskazane przez samych interesariuszy szlaku (5.2.5.2.) z listą zadań, które autor Raportu ustalił zestawiając a) typowe działania lokalnych koordynatorów szlaków kulturowych tam, gdzie oni funkcjonują oraz b) rzeczywiste i najpilniejsze potrzeby stwierdzone w poszczególnych punktach etapowych Pomorskiej Drogi, szczególnie tam, gdzie w praktyce poza samą trasą nie działa jej oferta (5.2.5.3.)

5.2.5.2. Potrzeby lokalne artykułowane przez interesariuszy szlaku jako podstawa listy zadań obszarowego koordynatora

Zadania te wyznaczają w pewnym wymiarze oczekiwania zaangażowanych interesariuszy Pomorskiej Drogi w odniesieniu do jej lokalnej oferty (na terenie gminy z przynajmniej jednym obiektem szlaku), które zebrano w odpowiedziach na pytanie 15 Wywiadu Eksperckiego. Poniżej zamieszczono listę komponentów lokalnej oferty Pomorskiej Drogi, których kreacją, zestawieniem zarządzaniem nimi i dystrybucją do użytkowników szlaku miałby się zajmować taki lider. Uporządkowano je według skali poparcia przez interesariuszy (mierzonej liczbą wskazań).

1) organizacja taniej bazy noclegowej w miejscowościach etapowych (własnej szlaku i jego lokalnych partnerów) lub przynajmniej aktualna, pełna i wiarygodna informacja o niej [WE04; WE05; WE06; WE08; WE10; WE11; WE12; WE13; WE16; WE17; WE22; WE25; WE27; WE31; WE32],

2) organizacja taniej bazy gastronomicznej przynajmniej w miejscowościach etapowych, w przypadku posiłków dla pielgrzymów lub specjalnego menu, a przynajmniej informacja o niej wraz z dokładnie opisanymi warunkami skorzystania [WE04; WE06; WE08; WE10; WE11; WE12; WE13; WE25; WE31],

3) zapewnienie dostępności świątyń będących obiektami szlaku i kościołami etapowymi (dostępność i informacja przy obiektach) [WE03; WE04; WE05; WE06; WE22; WE27; WE32],

4) aktualna informacja o przebiegu szlaku w danej gminie, poprawne oznakowanie trasy w terenie [WE03; WE05; WE06; WE08; WE16; WE25; WE26],

5) aktualna informacja o lokalnych wydarzeniach religijnych i spotkaniach oraz innych zorganizowanych doświadczeniach religijnych [WE05; WE14; WE22; WE25; WE28],

6) oprowadzanie pielgrzymów z paszportem po świątyniach (ewentualnie bezpłatnie, jeśli wstęp jest płatny) oraz dostęp do innych doświadczeń tematycznych w obiekcie, jeśli takie są [WE06; WE16; WE22; WE27; WE32],

7) uwzględnienie w przekazie przewodników turystycznych w obiektach i miejscowościach (publikacji i osobowych interpretatorów) potrzeb pielgrzyma Jakubowego i jego zainteresowań związanych ze św. Jakubem, jego kultem i dziejami pielgrzymowania [WE06; WE11; WE16; WE17; WE22],

8) uporządkowanie w postaci propozycji możliwości odwiedzenia i zwiedzenia innych ciekawych atrakcji [WE03; WE05; WE08; WE25],

9) zapewnienie dostępności materiałów informacyjnych na temat Pomorskiej Drogi jako całości [WE14; WE26],

10) oferta cyklicznych grupowych przejść lokalnego odcinka Drogi [WE19; WE28],

11) opisana i możliwie certyfikowana propozycja indywidualnego przejścia lokalnego odcinka Drogi [WE21; WE28].

Pojedyncze wypowiedzi wskazywały dodatkowo na: zapewnienie możliwości skorzystania w konkretnym miejscu z darmowego internetu, kompletu map i przewodników Pomorskiej Drogi [WE06], wsparcie i towarzyszenie pielgrzymom na miejscu [WE07], aktualną informację o ofercie lokalnych operatorów usług turystycznych [WE05], zapewnienie miejsc odpoczynku na trasie między obiektami etapowymi [WE10], istnienie lokalnej oferty wypożyczenia rowerów i serwisu rowerowego [WE22], dostępność w obiektach szlaku pieczętek do paszportu pielgrzyma oraz lokalną dystrybucję samych paszportów [WE26] a także możliwość zakupu tematycznych pamiątek [WE27].

5.2.5.3. Zadania koordynatora obszarowego w świetle zidentyfikowanych potrzeb szlaku

Koordinator lokalny (odcinkowy, strefowy) obok własnych zadań wynikających z misji i strategii organizacji, w której strukturach działa, w granicach swojego odcinka (strefy) wykonuje niektóre działania zarządcze oraz zlecone mu fragmenty zadań koordynatora szlaku, które ze względu na obecność na miejscu jest w stanie wykonać efektywniej albo bez generowania niepotrzebnych kosztów. Zestawiona poniżej lista zadań może być modyfikowana (ograniczona lub rozszerzona) w zależności od uprawnień podmiotu podejmującego funkcje koordynatora odcinkowego oraz warunków jego porozumienia z koordynatorem szlaku. Zasadniczo obejmuje ona:

1) aktywne zarządzanie funkcjami turystycznymi obiektu szlaku na jego terenie (a czasem zarządzanego przez niego samego), obok gwarantowanej dostępności do zwiedzania mogą obejmować obsługę przewodnicką, własny mikroevent tematyczny (jak pokaz) lub program interpretacji (lekcja, prelekcja itd.) realizowany na zamówienie, dystrybucję własnych materiałów,

2) monitoring stanu odcinka trasy szlaku swoim terenie, jej oznaczenia oraz infrastruktury turystycznej na trasie (miejsca odpoczynku, parkingi itd.),

3) zarządzanie, jeśli taka istnieje, lokalną trasą tematyczną (zwiedzania) funkcjonującą w ramach oferty szlaku, w tym monitoring oznaczenia trasy, przygotowanie i zarządzanie informacjami turystycznymi, treściami interpretacji, materiałami dla turystów, usługą przewodnicką na trasie (odcinku), otwieranie poszczególnych obiektów na trasie, monitoring stanu i poziomu wykorzystania samoobsługowych doświadczeń tematycznych na trasie (na własnym terenie (odcinku szlaku), poza jego obiektami,

4) monitoring stanu obiektów szlaku na swoim terenie, w tym ich stanu, dostępności turystycznej, stanu oznaczeń obiektów, tablic interpretacyjnych i opisów względnie tras zwiedzania lub ekspozycji samoobsługowych w obiektach, estetyki ich otoczenia, stanu infrastruktury przy obiektach (miejsc odpoczynku, stanowisk rowerowych, miejsc serwisu rowerów) i zgłaszanie usterek oraz zniszczeń samorządowi gminy, zarządcy lub opiekunowi obiektu i koordynatorowi szlaku,

5) w przypadku szlaków rowerowych współpraca z lokalnym serwisem lub wypożyczalnią rowerów albo serwisem (wypożyczalnią) mobilną opiekującą się odcinkiem lub rejonem szlaku: pośrednictwo w zgłoszeniach i ustaleniu miejsca pobytu turysty w razie zgłoszeń awaryjnych, przekazywanie zamówień i zleceń, udostępnianie i odbiór zamówionych rowerów przy swoim obiekcie,

6) opieka (jeśli taka istnieje) nad rozproszonymi w terenie lokalnymi walorami warstwy eksplorerskiej szlaku np. jako ich gospodarz lub jego zastępca na mocy porozumienia, jako opiekun skrytek geocachingu lub dostawca „skarbów” i certyfikatów do opiekunów samodzielnych skrytek; zbieranie i kopiowanie względnie archiwizowanie dzienników skrytek, opieka nad geościeżkami i potwierdzanie ich „zdobycia” z wystawieniem

certyfikatu i przekazaniem danych zdobywców koordynatorowi szlaku dla potrzeb zapisu na witrynie szlaku, przyznania punktów względnie przydzielenia nagród,

7) pośrednictwo usług przewodnickich na trasie lokalnej i w obiektach szlaku na swoim terenie oraz w stosunku do miejscowości i zabytków na tym terenie dla turystów znajdujących się na szlaku i zamawiających takie usługi,

8) bezpośrednio zarządzanie lokalnymi pakietami szlaku, głównie obejmującymi doświadczenia w obiektach oraz usługi recepcji (jeśli podmiot ma takie uprawnienia i akceptuje to zadanie) lub promowanie tych pakietów, informowanie o nich i pośrednictwo w ich zamawianiu,

9) informacja o lokalnych usługach recepcji (nocleg, gastronomia) na swoim terenie dla turystów znajdujących się na szlaku ewentualnie pośredniczenie ich rezerwacji u współpracujących ze szlakiem gestorów (zwykle za pomocą narzędzia elektronicznej rezerwacji usług),

10) współpraca z miejscowymi punktami informacji turystycznej (najlepiej przez utrzymywanie własnego regatu, stojaka z materiałami szlaku, informatorem jego lokalnych pakietów, kalendarzem eventów szlaku, materiałami projektów lojalnościowych, ofertą własnego obiektu i odcinka szlaku, bieżące informowanie pracowników IT o zmianach w ofercie całego szlaku i na zarządzanym przez siebie jego odcinku, dystrybucja materiałów promocyjnych szlaku i swojego odcinka do lokalnych instytucji kultury (muzea), zakładów noclegowych, ośrodków i miejsc wypoczynku, organizacji czasu wolnego,

11) organizacja lub współorganizacja miejscowego eventu szlaku (we współpracy na miejscu z organizatorem eventu), względnie organizacja lokalnego elementu rozproszonego eventu szlaku, jak wędrówki jego trasą lokalnej pielgrzymki, wyprawy rowerowej lub rajdu odcinkiem szlaku,

12) W przypadku jego zorganizowania: opieka nad węzłem szlaków jeśli koordynator odcinkowy ma taki na swoim terytorium, a zarządca innego szlaku wyraża na to zgodę: wówczas zintegrowane i krzyżowe udzielanie informacji o ofercie obu systemów, oznaczenie trasy od własnego obiektu, innego obiektu Drogi względnie od trasy lokalnej Drogi do miejscowego obiektu drugiego szlaku, wykonywanie lub pośrednictwo usług przewodnickich dla turystów obu szlaków na swoim terenie, zarządzanie usługami recepcji lub pakietami dla obu szlaków z wymiennymi obiektami i doświadczeniami tematycznymi, zarządzanie ekspozycjami obu szlaków, jeśli mieszczą się w jednym (np. jego) obiekcie, itd.

Jeśli koordynator obszarowy sam zarządza jednym z obiektów szlaku (np. muzeum), a tym bardziej organizacją (turystyczną, ekomuzeum, inną) to jego udział w zarządzaniu szlakiem jest dla niego działalnością poboczną, wynikającą z interesów (lub misji) tego obiektu szlaku lub organizacji. Dlatego jego główną korzyścią z zaangażowania się w funkcjonowanie Pomorskiej Drogi powinny być korzyści odnoszone z punktu widzenia tego obiektu. Mogą to być np. wzrost liczby odwiedzających, przyciągnięcie nowej grupy

turystów, prestiż jako atrakcji turystycznej, ożywienie działalności edukacyjnej lub skupienie lokalnej aktywności kulturalnej. Ewentualne korzyści finansowe lub pokrycie kosztów jego zaangażowania mogą płynąć z marży od udziału w obstudze pakietów lokalnych, pośrednictwa lub wynajmowania własnych przewodników, wyższego poziomu odpłatnego wykorzystania własnej oferty (np. edukacyjnej) lub odpłatnego wstępu do obiektu (muzeum). Szlak (za pośrednictwem Koordynatora operacyjnego) może natomiast bezpłatnie dostarczać materiały promocyjne względnie (w formie corocznej dotacji o bardzo ograniczonym zakresie) dofinansować koszt dodatkowych materiałów biurowych lub urządzeń komunikacji (rachunki telefoniczne) koordynatora obszarowego, powstający w wyniku jego zaangażowania.

5.2.5.4. Oczekiwane formy wsparcia lokalnego samorządu dla obszarowego koordynatora.

Z powyżej przedstawioną listą zadań lokalnego (obszarowego) koordynatora (oferty) szlaku dobrze korespondują oczekiwania i rekomendacje sformułowane przez środowisko aktywnych interesariuszy szlaku. Zapytani o to w pytaniu 19 Wywiadu Eksperckiego, w ten sposób ustawiają oni priorytety takiego zaangażowania gminy (które można odczytać ze skali poparcia dla danego jego obszaru):

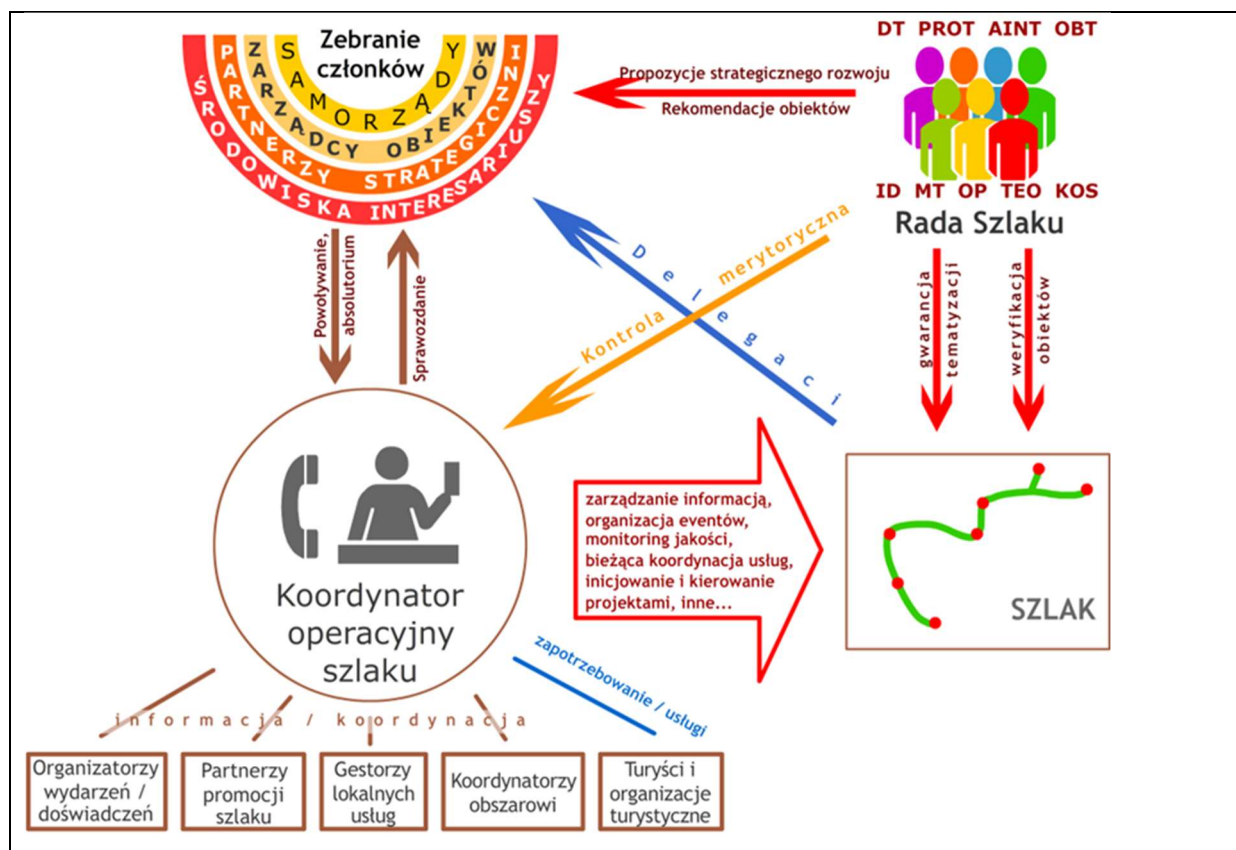
- 1) umieszczenie informacji o Pomorskiej Drodze na turystycznym komponencie witryny gminy, aktualizowanie informacji o własnym odcinku Drogi i o lokalnym obiekcie (obiektach) szlaku oraz wydarzeniach z nim związanych [WE04; WE08; WE10; WE11; WE12; WE14; WE16; WE17; WE20; WE22; WE25; WE26; WE27],
- 2) wsparcie dla wydarzeń tematycznych na danym odcinku szlaku lub ich współorganizacja, najlepiej we współpracy z lokalnymi podmiotami, jak LGD, LOT, gminne ośrodki kultury, PTTK [WE03; WE05; WE13; WE17; WE21; WE25; WE27; WE32],
- 3) współfinansowanie odcinkowego oznaczenia szlaku, ewentualnie jego realizacja jako element deklarowanego zaangażowania samorządu (w zależności od rozwiązań całościowego zarządzania szlakiem), w tym wsparcie przy procedowaniu formalnych zgód i porozumień na poprowadzenie tras, ich oznaczenia i budowę miejsc odpoczynku [WE04; WE05; WE19; WE25; WE31],
- 4) inicjowanie i wspieranie współpracy z lokalnymi usługodawcami w celu utworzenia sieci potrzebnych użytkownikom usług, w tym zbudowanie lokalnego systemu rabatowego [WE05; WE16; WE20; WE21; WE27],
- 5) wspieranie organizacji przejść grupowych i rajdów turystycznych odcinkami szlaku (np. spotkań uczestników, finansowanie materiałów odznak i gadżetów promujących szlak i gminę [WE12; WE19; WE28; WE32]
- 6) wsparcie działań promocyjnych szlaku na swoim terenie, w tym organizowanie lokalnych spotkań z ludźmi Drogi jako forma jej promocji [WE05; WE08]
- 7) dofinansowanie lokalnego schroniska dla pielgrzymów [WE07; WE10]

Pojedyncze wskazania dotyczyły także pomocy w pozyskiwaniu odcinkowych opiekunów tras szlaku [WE06] oraz wplatania regularnej składki członkowskiej na funkcjonowanie szlaku [WE22].

5.2.5.5. Wzajemne relacje podmiotów zarządzających

W sytuacji uczestnictwa trzech podmiotów w zarządzaniu szlakiem konieczne jest ustalenie ich kompetencji i wzajemnych relacji. Wstępny ich zarys, uwzględniający wyżej opisane kompetencje i wzajemny udział reprezentantów każdego z poszczególnych podmiotów w pracach pozostałych został ujęty w modelu trójkątnym i prezentuje: 1) Zebranie członków szlaku (funkcjonujące jak walne zebranie organizacji pozarządowej, a w jego ramach dotychczasowych członków Kapituły PDSJ, reprezentantów Bractw Jakubowych i zarządców obiektów szlaku jako głównych interesariuszy szlaku, 2) Radę Szlaku jako ciało programowe i kontroli merytorycznej z wyżej opisanymi kompetencjami i z udziałem partnerów zewnętrznych, w tym strategicznych partnerów instytucjonalnych, 3) koordynatora operacyjnego szlaku i współpracujących z nim koordynatorów obszarowych jako lokalnych liderów oferty. Relacje w ramach tego układu opisuje poniższy schemat (Ryc. 5), a szczegółowe procedury tej współpracy powinny być uregulowane w statucie nowej organizacji szlaku.

Rycina 5. Podmioty zarządzania Szlakiem i ich wzajemne relacje

Źródło: opracowanie własne zgodne z treścią rekomendacji

5.3. Model zarządzania szlakiem i jego finansowania

5.3.1. Optymalny model zarządzania szlakiem dla Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba

Na podstawie badań polskich i zagranicznych szlaków kulturowych zidentyfikowano kilka efektywnych modeli zarządzania takimi linearnymi systemami turystycznej eksploatacji dziedzictwa i uczestnictwa w kulturze. Są to modele: jednolity, centralny i rozproszony [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2012].

Wybór modelu zarządzania dla konkretnego szlaku powinien być adekwatny do potrzeb, ale i aktualnych uwarunkowań funkcjonowania tego systemu. Uwzględnia to strukturę jego członków i partnerów oraz ich zdolności i gotowości do samodzielnej realizacji poszczególnych obszarów funkcjonowania szlaku względnie do współpracy w tych obszarach. Ta z kolei zależy m.in. od ich statusu i publicznej misji względnie deklarowanych celów, od skali ich działalności lub ustawowej odpowiedzialności, zakresu samodzielności decyzyjnej, posiadanych środków oraz kompetencji personelu i jego obciążenia innymi zadaniami. Uwzględniając wszystkie te czynniki zidentyfikowane dla Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba na podstawie przeprowadzonego badania inwentaryzacyjnego (zob. Rozdz. 3 i 4) należy zarekomendować **model centralny**.

5.3.2. Model centralny jako formuła zarządzania Pomorską Drogą św. Jakuba

Wybór modelu jest podyktowany z jednej strony strukturą członków i partnerów analizowanego szlaku. W jego funkcjonowanie są zaangażowane zarówno samorządy, parafie, instytucje kultury, jak i sformalizowane i nieformalne środowiska wolontariuszy podejmujące aktywne działania. Z drugiej strony wybór modelu zależy od skali i różnorodności obszarów potrzeb systemu zidentyfikowanych na podstawie jego inwentaryzacji oraz usprawiedliwionych oczekiwań interesariuszy w stosunku do zarządcy ich wspólnego przedsięwzięcia. Istotne jest też potrzeba zapewniania sprawnego funkcjonowania oferty szlaku dla rozszerzonej grupy turystów, w tym profesjonalnego zarządzania usługami, informacją i promocją systemu oraz fachowego wsparcia dla organizacji wydarzeń tematycznych.

W tym modelu istnieje wyraźnie określony ośrodek koordynacyjny z przypisanymi zadaniami zarządczymi w stosunku do szlaku, przy jednoczesnym funkcjonowaniu kilku lub więcej podmiotów współpracujących. Wykonują one niektóre z zadań zarządczych lub usługowych na zdefiniowanym terenie (organizując tam komplet usług, względnie pakietów recepcyjnych w otoczeniu obiektów szlaku i na przypisanych im odcinkach jego tras), albo realizują czynności zarządcze w stosunku do poszczególnych warstw (zakresów oferty dostosowanych do którejś z grup docelowych użytkowników szlaku - turystów) albo też zadania, które mogą odnosić się do wybranych obszarów w skali całości szlaku (np. obsługi wycieczek, organizowania eventów itd.) jego oferty adresowanej do różnych grup odbiorców.

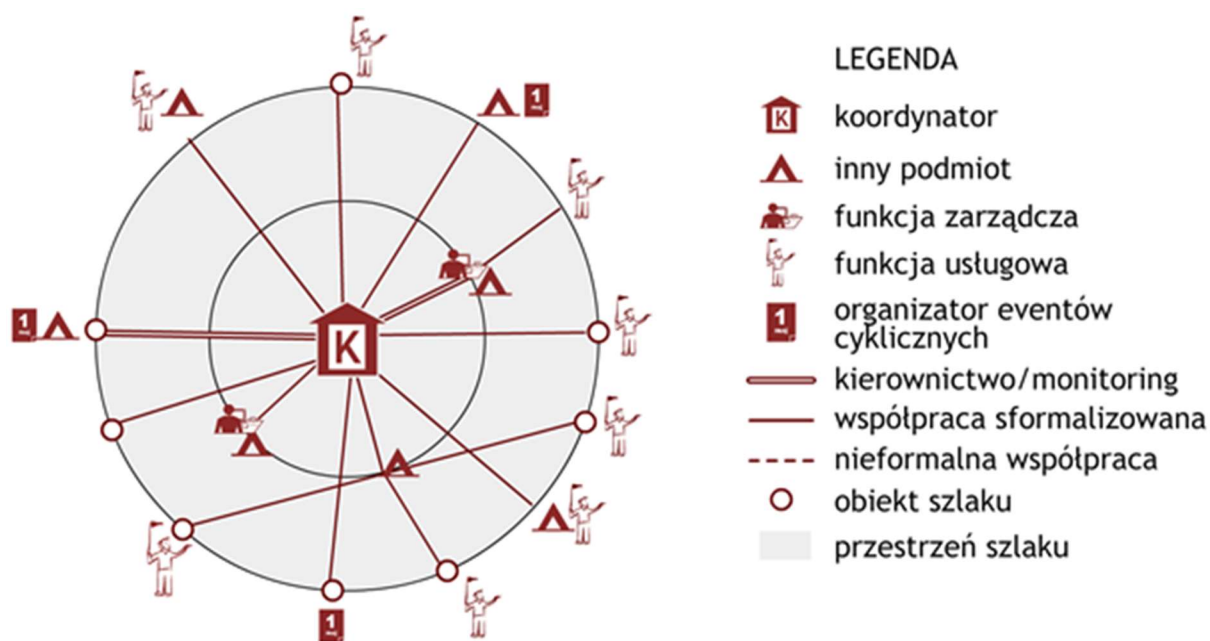
Jednostka centralna (czyli zarządca operacyjny szlaku) deleguje pozostałym podmiotom konkretne zadania lub ustala dla nich na trwałe sektory działań, zachowując jednocześnie kontrolę nad ich realizacją i odpowiedzialność wobec członków szlaku. Zaletami tego modelu są: profesjonalny poziom realizacji poszczególnych typów czy grup zadań zarządczych, relatywnie niższe koszty funkcjonowania szlaku (ze względu na mniejszą liczbę zatrudnionych w komórce koordynacyjnej), wyższy poziom aktywności i kreatywności poszczególnych podmiotów zarządczych (żywośnie zainteresowanych w efektywnym zarządzaniu powierzonymi im sektorami lub terenami w przestrzeni szlaku), a także (jednak tylko przy szczegółowo określonym i zapisanym podziale kompetencji) możliwość punktowego, a zatem skutecznego egzekwowania realizacji poszczególnych zadań zgodnie z przyjętymi standardami szlaku i zdefiniowanymi celami okresowymi. Wadą tego modelu może okazać się zbyt silna koncentracja partnerów na zadaniach własnych przy zaniedbywaniu przez nich działań służących rozwojowi całego szlaku i jego rozpoznawalności jako całości.

W koordynacji realizowanej w modelu centralnym może występować daleko posunięta autonomia poszczególnych podmiotów z jednoczesną ich koncentracją na realizacji właściwych sobie zadań. W takiej sytuacji zachowuje się dotychczasowe kompetencje i wykorzystuje kwalifikacje (które np. w zakresie interpretacji dziedzictwa są naturalnie wyższe w jednostce muzealnej niż parafii, a w wymiarze organizacji usług w lokalny pakiet – lokalnej organizacji turystycznej). Jednocześnie zarządca operacyjny realizuje zadania integracji interesariuszy szlaku, zbierania, zespalandia, przetwarzania i dystrybucji informacji o szlaku jako całości i jego promocji turystycznej, prowadzenia kalendarza wydarzeń, koordynowania działań promocyjnych, zarządzania narzędziami komunikacji (witryna www szlaku i jego aplikacja turystyczna) i prowadzenia baz danych, szkoleń i badania ruchu turystycznego oraz podejmuje zadania dotychczas nie realizowane, a niezbędne dla utrzymania standardów szlaku materialnego z ofertą kierowaną zarówno do turystyki zbiorowej (zorganizowanej), jak i do turystów indywidualnych.

Zarządca operacyjny szlaku inicjuje działanie komórek lokalnych i zarządców obszarowych lub pozyskuje dla tej roli istniejące organizacje i podmioty. Ustanawia on ich relacje i wzajemną komunikację z obiektami szlaku i środowiskami jego aktywnych interesariuszy. Koordynatorów obszarowych będących liderami lokalnej sieci usług utworzonej specjalnie na potrzeby szlaku zarządca operacyjny zadaniuje (opracowując szczegółowe założenia i warunki współpracy, jej zakres, dostarczając materiały, prowadząc szkolenia - wówczas można mówić o relacji zarządu. Natomiast z organizacją podejmującą współpracę w roli koordynatora obszarowego zarządca operacyjny szlaku uzgadnia zakres jej współpracy w strukturze szlaku – co można określić jako relację sformalizowanej współpracy. Oba typy koordynatorów obszarowych pozostają w strukturze zarządzania szlakiem jako jej członkowie. Realizację zadań w przydzielonym (uzgodnionym) obszarze zarządca operacyjny pozostawia tym podmiotom, a przygotowane i zarządzane przez nie propozycje (usługi, pakiety, elementy oferty, propozycje zwiedzania, wydarzenia itd.) wprowadza do oferty szlaku. W tej samej funkcji zarządców obszarowych (z tym, że ich obszar działania obejmuje konkretne przedsięwzięcie) pozostają działający samodzielnie organizatorzy lub zarządcy eventów

tematycznych, stanowiących ważny komponent działania szlaku. Jednak funkcja jest autonomiczna, dlatego relacja między koordynatorem a nimi to nie relacja zarządu, lecz współpracy, zapewniającej intensywną prezencję szlaku w wydarzeniu i jego efektywną promocję w ramach szlaku. W podobnej relacji zarządca szlaku kooperuje z organizatorami wycieczek (np. rowerowych) po szlaku i innych grupowych wypraw (w tym pielgrzymek), którym proponuje lub uzgadnia z nimi program i potrzebne usługi, zapewnia lokalną współpracę z obiektami szlaku i obszarowymi koordynatorami, pozostawiając im zebranie uczestników i samą realizację przedsięwzięcia. Zarówno liderów zespołów lokalnych, jak samodzielnie działające podmioty zarządzające eventami lub wycieczkami po szlaku będące członkami organizacji szlaku i działające w jego przestrzeni można określić jako podmioty wewnętrzne (w stosunku do systemu) wykonujące delegowane czynności zarządcze (zob. Rycina 5). Natomiast pozostali (jak lokalni przewodnicy, współpracujący serwisanci sprzętu rekreacyjnego, działający na zlecenie organizatorzy wycieczek rowerowych po szlaku) należą do grupy usługodawców (współpracujących albo bezpośrednio z zarządcą operacyjnym, albo z jednym z koordynatorów obszarowych). Poza nimi mogą funkcjonować także stali partnerzy szlaku. Są to podmioty zewnętrzne w stosunku do systemu, bo albo działające poza jego przestrzenią, albo pozostające poza organizacją zarządczą szlaku, które na mocy porozumienia przejmują niektóre zadania ze sfery marketingu szlaku, wykonując je w ramach realizacji własnej misji lub komercyjnego interesu lub odpłatnie. Mogą to być na przykład: regionalna organizacja turystyczna (w tym przypadku PROT) przejmująca część zadań z zakresu promocji, np. wykonanie akcji promocyjnej lub dystrybucję materiałów promocyjnych, prezentację oferty szlaku na targach turystycznych, właściciel mobilnej wypożyczalni rowerów, podmiot wykonujący transport bagażu albo przewożący uczestników eventu wędrownego zgodnie z jego programem, podmiot tworzący i realizujący w terenie programy gier turystycznych itd.). Sposób funkcjonowania centralnego modelu koordynacji szlaku i wzajemne relacje zaangażowanych podmiotów ilustruje poniższa Rycina 6.

Ryc. 6. Model centralny koordynacji szlaku kulturowego.

Źródło: Mikos v. Rohrscheidt 2012

Poszczególne zadania zarządcy szlaku, koordynatorów obszarowych i współpracujących partnerów szlaku realizujących zlecone im procesy zarządcze albo przedsięwzięcia muszą być ustalone najpierw na etapie wprowadzania struktury zarządczej szlaku, a następnie w trakcie tworzenia tych komórek względnie dopracowywania porozumień szlaku z nimi. Jednak w tym miejscu należy podnieść, że w kontekście tak zarysowanych zakresów jego zadań osoba koordynatora operacyjnego szlaku (czy kierownika komórki koordynacyjnej) nie może być przypadkowa. Nie powinien on być dobierany na podstawie dotychczasowego zatrudnienia czy wykonywania zadań związanych ogólnie z turystyką albo promocją, ani tym bardziej nie może być to osoba przypadkowa, gotowa do przyjęcia tego zadania za umiarkowane wynagrodzenie (jedno i drugie jest często identyfikowaną przyczyną stagnacji lub nawet upadku polskich szlaków kulturowych). Koordynatorem musi zostać osoba posiadająca udokumentowane referencjami doświadczenie lub przynajmniej formalne kwalifikacje (studia akademickie na odpowiednim kierunku) do zarządzania produktami turystycznymi, posiadająca odpowiednią wiedzę w zakresie dziedzictwa eksploatowanego przez ten system (Jakubowego pielgrzymowania a lepiej szerzej pojętej turystyki religijnej), a także zamieszkała w przestrzeni szlaku lub w bezpośredniej bliskości. Dlatego najlepszym sposobem pozyskania tego podmiotu lub osoby byłby konkurs przeprowadzony przez Radę Szlaku (jej członkowie będą wystarczająco kompetentni do stwierdzenia opisanych kwalifikacji), którego wyniki zaakceptuje następnie zebranie członków szlaku.

5.3.3. Finansowanie zarządzania szlakiem – rekomendowany model

Autor niniejszego raportu, na podstawie badań szlaków polskich i zagranicznych opisał kilka sprawdzonych modeli finansowania profesjonalnie zarządzanego szlaku kulturowego [Mikos v. Rohrscheidt 2013b]. Poniższy fragment raportu jest próbą dostosowania wyników tamtej analizy oraz wykorzystania jej szczegółowych rekomendacji dla Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, z uwzględnieniem jej aktualnej sytuacji (jako punktu wyjścia) oraz potrzeb związanych z dalszym jej utrzymaniem i rozwojem (przy założeniu poszerzenia oferty szlaku na nowe grupy odbiorców). Niniejsza wstępna rekomendacja (która może być punktem wyjścia dla konsultacji i decyzji dotyczących tego obszaru zarządzania jest formułowana w ramach wstępnej i ogólnej koncepcji rozwoju szlaku. Zrozumiałym jest, że nie posiadając wiedzy na temat kluczowych decyzji w sprawie przyszłości systemu ani jego struktur zarządczych) nie jest możliwe ani wskazywanie proporcji podziału kosztów, ani ponoszących je partnerów czy nawet ich grup. Można jednak zarysować rekomendowany model, wymagający potem uszczegółowienia przez podmioty decydujące i członków szlaku. Składają się na niego: estymacja kosztów ze wskazaniem ich głównych komponentów, wskazanie głównych źródeł dochodów, a także zarys tymczasowego (w okresie reorganizacji) i docelowego modelu finansowania.

Koszty. Według wspomnianej wyżej analizy na typowe koszty funkcjonowania szlaku kulturowego składają się: koszty inwestycyjne (traktowane jednorazowo), bieżące i doraźne. W przypadku Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba wyglądałyby one jak następuje:

Koszty inwestycyjne (jednorazowe): aplikacja szlaku, witryna szlaku jako narzędzie zarządcze, uzupełnienie oznaczeń obiektów, wyznaczenie i oznaczenie odrębnych odcinków tras pieszych, wytworzenie nowych doświadczeń tematycznych (jak wystaw) lub wsparcie ich kreatorów na zakup środków i urządzeń), opracowanie nowego przewodnika po szlaku, zakup oprzyrządowania do konferencji i szkoleń (rzutnik, ekran, baner, statyw z tablicą),

Koszty stałe – ponoszone corocznie (główne generatory):

- 1) koszt biura koordynatora operacyjnego (jeden pełny etat, prawdopodobnie pół kolejnego etatu, pomieszczenie i media, koszty wyjazdów terenowych, spotkań, zwrot kosztów (dodatkowych) dla koordynatorów obszarowych (w ich przypadku, kiedy są to punkty informacji turystycznej albo lokalne organizacje turystyczne działalność na rzecz szlaku to dodatkowy zakres zadań takiej komórki lub realizacja statutowych zadań organizacji, dlatego generują oni głównie koszty doraźne, ujęte w innej grupie wydatków szlaku),
- 2) bieżący monitoring terenowy stanu tras, dostępności obiektów (w większości może być przeprowadzony w systemie wolontariatu z udziałem opiekunów odcinków tras),
- 3) koszty obsługi systemu informacji i komunikacji szlaku, w tym podtrzymania i aktualizacji narzędzi zarządczych (serwis, korekta) aplikacji szlaku i witryny internetowej

4) koszty organizacji spotkań gremiów zarządczych szlaku, w tym wytworzenia materiałów dla uczestników (raz do roku zebranie członków szlaku, podobnie Rada Szlaku) – te mogą być częściowo pokryte przez każdorazowego gospodarza (samorząd),

5) koszty szkoleń: znakarzy, obsługi obiektów, gestorów usług recepcji plus materiały dla uczestników (te koszty mogą być częściowo ponoszone przez podmioty delegujące i samorządy),

6) wydatki na promocję szlaku (większe przy szerszym zakresie koordynacji i bardziej zróżnicowanej ofercie), w tym: koszty wytwarzania treści zleconych (zawsze dzieła jednorazowe), koszty opracowania i wytwarzania materiałów informacyjnych, koszty zamieszczenia materiałów w kanałach ich dystrybucji.

7) koszty stałe poza działalnością operatora: współorganizacja głównego eventu (w podziale kosztów z samorządem jako organizatorem – współudział gwarantujący prezencję szlaku), organizacja eventu wędrownego (podział kosztów z samorządami goszczącymi i obiektami), współorganizacja eventów dla warstw szlaku (jeśli wydzielone: rowerowej, eksploracyjnej) w podziale kosztów z samorządem goszczącym wydarzenie, prezenca szlaku na pozostałych wydarzeniach.

Należy przy tym przyjąć, że koszty ewentualnych pakietów szlaku (czyli wiązek usług recepcji i doświadczeń dla turystów w poszczególnych miejscach) w związku z wykorzystaniem do ich obsługi narzędzi zarządczych (zakładka pakietowa w witrynie www szlaku) byłyby od początku pokrywane samoczynnie. Jest to możliwe ze względu na opłacanie usług przez ich konsumenta.

Koszty doraźne to środki na wprowadzenie nowego komponentu do witryny lub aplikacji szlaku, koszty jednorazowych projektów w zakresie promocji szlaku jako całości (jak finansowanie wytworzenia filmu o szlaku), jednorazowe wsparcie w przedsięwzięciach środowiska aktywnych interesariuszy szlaku działających w formule wolontariatu (przykładowo: jedno przedsięwzięcie na rok). Jednak największym ich komponentem są koszty wynikające ze stwierdzonych potrzeb utrzymania infrastruktury materialnej szlaku. Obejmują one uzupełnianie zniszczonych i wyeksploatowanych oznaczeń tras przy drogach/ścieżkach i tablic przy obiektach, wykonanie trwałych elementów oznaczeń dla zastąpienia zniszczonych, koszty naprawy krytycznych odcinków tras. Koszty te, zgłaszane przez koordynatorów obszarowych, powinny być im refundowane przez zarządcę terenu (np. nadleśnictwo) lub lokalny samorząd.

Proponowany wstępny model finansowania zarządzania szlakiem musi zawierać rozwiązania dotyczące kwestii zaprezentowanych powyżej (wskazanie sposobów ich podziału oraz płatników, ponadto źródła przychodów szlaku obejmujące zarówno stałe dotacje, jak i (przynajmniej w określonej docelowo części) komponent samofinansowania działalności zarządczej).

Taki model powinien: zdefiniować realistyczne źródła przychodów oraz wskazać akceptowany przez członków i partnerów stabilny w dłuższej perspektywie algorytm partycypacji w kosztach gwarantujący pokrycie środków utrzymania, bieżącego

funkcjonowania i rozwoju systemu, który jednocześnie zminimalizuje zależność szlaku od (jednorazowych albo krótkookresowych) dotacji i grantów oraz udziału w dofinansowywanych instytucjonalnie projektach zewnętrznych. Taka bowiem zależność polskich szlaków była i jest powodem upadku wielu polskich szlaków kulturowych, w których procesie kreacji popełniono podstawowy błąd nieuwzględnienia komponentu finansowania po zużyciu tych środków względnie po upływie czasu realizacji danego projektu. Krytyczna pod tym względem sytuacja Pomorskiej Drogi jest rezultatem oddziaływania tego samego mechanizmu.

Model finansowania proponowany dla szlaku powinien docelowo (przy założeniu trwałego udziału władz publicznych jako głównych płatników kosztów inwestycyjnych) przynajmniej częściowo odciążyć ich od ponoszenia kosztów stałych i całkowicie uwolnić od ponoszenia kosztów doraźnych, co może nastąpić tylko z udziałem samofinansowania organizacji zarządczej lub pozyskiwania przychodów z innych źródeł. Jednocześnie powinien on – zaktywizować członków szlaku dla pozyskania środków na finansowanie części kosztów stałych.

W sytuacji, kiedy znakomita większość obiektów szlaku jest zarządzana przez podmioty nie generujące dochodu z turystyki (jakimi są kościoły), a pozostałe (muzea) to jednostki prowadzone przez samorządy i ograniczone w swojej działalności gospodarczej komponentu samofinansowania nie da się wprowadzić bez podjęcia działalności gospodarczej przez koordynatora operacyjnego szlaku, w ten sposób pokrywającego część kosztów własnego funkcjonowania, które zapewne będzie generowało najwyższy odsetek kosztów zarządzania szlakiem (warto zauważyć, że ma to już od początku wpływ na wybór koordynatora operacyjnego i ustalenie jego statusu prawnego). Powinien on być w stanie podejmować działania generujące zyski, zlecać takie działania lub przynajmniej pośredniczyć w dystrybucji usług otrzymując z tego tytułu nawet niewielkie, jednak regularne i powoli rosnące przychody. Ponieważ z budżecie szlaku wspomniane trzy podstawowe grupy wydatków są odrębnie traktowane, planowane i rozliczane, w razie potrzeby można je rozdzielić a nawet wyłączyć, co ułatwi ich (współ-) finansowanie przez zewnętrzne podmioty.

Model partnerskiego finansowania projektowego

W tym układzie koszty *inwestycyjne* zostają pokryte z jednorazowej dotacji partnera strategicznego (na przykład samorząd regionalny), ewentualnie z również z pozyskanego wsparcia z publicznych źródeł zewnętrznych, o które organizacja szlaku aplikuje ze wsparciem tego samorządu. Na początku i przez wskazany okres (na przykład 3 lata) wszystkie stałe koszty finansowania uzgodnionego zakresu koordynacji szlaku (w zakresie takim jak opisany wyżej) pozostają także w gestii partnerów strategicznych. Są nimi samorządy regionalny i lokalne, wpłacające roczne składki (można je wymierzyć stosując mieszane kryterium wysokości budżetu rocznego samorządu, liczby obiektów szlaku na jego terytorium, ewentualnie przychodów rocznych pośrednio generowanych przez ruch turystyczny). Te składki zapewniają też finansowanie wydatków doraźnych szlaku jednak tylko takich, które odnoszą się do całego systemu (np. akcja promocji szlaku). Pozostałe koszty doraźne na rozwiązanie problemów powstałych lokalnie (np. zniszczenie tablic,

krytyczny stan odcinka trasy) ponosi kompetentny terytorialnie samorząd lub zarządca terenu (jak nadleśnictwo). Od początku rezygnuje się z regularnych składek członków szlaku z grupy obiektów, ograniczając koszty ich udziału do wydatków ponoszonych na ich udostępnienie oraz utrzymanie tematycznych doświadczeń (wystawa, funkcjonowanie pomieszczenia i urzędnika z projekcją filmu itd.) są natomiast wspierane ze środków inwestycyjnych (w pierwszym okresie) lub doraźnych, jeśli decydują się na rozszerzenie własnej oferty o nowe doświadczenia. Natomiast na podstawie jednorazowych (projektowych) porozumień celowych realizuje się i finansuje koszty pozostałych elementów zarządzania (oferta szlaku jak lokalne pakiety, wycieczki i rajdy w przestrzeni szlaku, zloty turystów- eksploratorów obsługa przewodnicka turystów, wytwarzanie i sprzedaż pamiątek, przedmiotów kolekcjonerskich i literatury) może przynieść dochód albo zwiększyć ruch turystyczny. W każdym takim projekcie, realizowanym autonomicznie w stosunku do budżetu szlaku przez zainteresowane grupy podmiotów: obiekty, lokalne samorządy i gestorów przewidzianych usług jako partnerów szlaku to oni są płatnikami i beneficjentami zysków, a koordynator operacyjny szlaku wspiera ich organizacyjnie i w wymiarze promocji w ramach swoich bieżących zadań. Partycypują oni w kosztach projektu w ułamku ustalonym na podstawie jego kosztorysu i odnoszą przewidziane tam (niekoniecznie finansowe) korzyści z jego realizacji. W niektórych takich projektach możliwe jest wprowadzenie komponentu finansowania społecznościowego (*crowdfunding*) przez samych jego uczestników-turystów (tak w przypadku rajdów rowerowych oraz imprez eksplorerskich), a także pozyskanie lokalnego sponsora projektu (np. jako dostawcy cateringu żywnościowego, podmiotu opłacającego performance artystyczny czy fundatora nagród) odnoszącego korzyści w wymiarze public relations albo w zakresie realizacji swojej misji (jak nadleśnictwa). Udział innych podmiotów szlaku oraz zewnętrznych w finansowaniu każdego projektu jest przy tym możliwy na podstawie zaproszenia kierowanego przez jego lidera jako koordynator projektu.

Także w ramach projektowego komponentu finansowania szlaku Urząd Marszałkowski, jako jego główny partner strategiczny powinien wypracować skuteczną formułę umożliwiającą uczestnictwo środowisk aktywnych interesariuszy Drogi. W szczególności dotyczy to bractw Jakubowych, które mogą brać udział w projektach regionalnych i konkursach dotacyjnych jako czynnik społeczny wspierający i popularyzujący turystykę. Może to się dokonywać w drodze zarówno odpowiednich zapisów w regulaminach tych projektów i konkursów, jak i przez zapraszanie tych środowisk (a przynajmniej stowarzyszeń) do uczestnictwa w nich, przy założeniu ich wsparcia przez komórkę organizacyjną szlaku w przygotowaniu udziału od strony formalnej (wniosek).

W przedstawionym modelu finansowania zyski wypracowane z działalności własnej koordynatora operacyjnego zwracane są partnerom strategicznym szlaku (pozostali nie mają do tego tytułu) pomniejszając ich udział finansowy w kosztach jego utrzymania w kolejnym okresie lub (jeśli oni tak zdecydują) są przeznaczane na koszty doraźne albo na przedsięwzięcia służące promocji szlaku. Odpowiednio zaplanowane mechanizmy, włączone po okresie rozruchu szlaku (jak coroczne rozliczanie koordynatora z osiągniętych zysków z oczekiwaniem stopniowego zwiększania ich udziału w pokryciu kosztach jego funkcjonowania), jeśli są stosowane konsekwentnie, pozwalają

na stopniowe (do pewnego pułapu) osiągnięcie finansowej niezależności szlaku. Model ten zwiększa też świadomość odpowiedzialności poszczególnych podmiotów za „życie szlaku” oraz motywuje ich do aktywnego udziału w kształtowaniu i rozwijaniu jego oferty, jednocześnie wprowadzając elastyczność funkcjonowania szlaku i wymusza dostosowywanie aktywności do bieżących potrzeb. Stwarza też przestrzeń do wprowadzania nowych pomysłów i włączania kolejnych partnerów. Z ekonomicznego punktu widzenia system zapewnia też większą efektywność funkcjonowania szlaku, wymuszając każdorazową ocenę opłacalności podejmowanych przedsięwzięć (niekoniecznie tylko w wymiarze pieniężnym).

5.4. Szczegółowe propozycje rozwiązań, zmian i korekt w funkcjonowaniu szlaku

Duża część sformułowanych w Rozdziale 4 rekomendacji odpowiadających na główne stwierdzone bolączki i mankamenty aktualnego funkcjonowania Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba wymagają podjęcia działań korygujących lub naprawczych bez inwestowania większych środków (przykładowo: aktualizacja informacji o dostępnych noclegach, poprawa oznaczenia tras na skrzyżowaniach lub lokalna zmiana przebiegu trasy) i może być wprowadzana bez czekania na wypracowanie nowej strategii i powołanie nowych podmiotów zarządczych. Realizacja części z poniżej zamieszczonych zaleceń, także jest możliwa bez inwestycji, jednak wymaga uprzedniego sformalizowania struktury szlaku (jak porozumienia z obiektami i organizatorami eventów), poważnych inwestycji (jak wprowadzenie nowych warstw szlaku dla poszczególnych grup turystów, wprowadzenie nowego systemu zarządzania szlakiem oraz opracowanie, skonstruowanie i wdrożenie narzędzi zarządzania ofertą oraz komunikacji z turystami - zintegrowanej interaktywnej witryny www i wielofunkcyjnej aplikacji mobilnej szlaku), będzie wymagało poważniejszych jednorazowych inwestycji. Inne działania (jak wprowadzenie niektórych typów eventu albo realizacja projektów obszarowych lub skierowanych do określonej grupy turystów) są możliwe pod warunkiem zapewnienia transparentnych relacji i odpowiedzialności poszczególnych podmiotów oraz zagwarantowania stabilności finansowania systemu. Dlatego zaleca się, by poszczególne rekomendacje każdorazowo konfrontować z tymi warunkami, a ich realizację łączyć z postępowaniem prac reorganizacyjnych struktury i pozyskiwaniem środków.

5.4.1. Umowy – porozumienia z zarządcami kościołów

Są one niezbędne dla zapewnienia podstawowego warunku materialności szlaku, to jest dostępności jego walorów dla użytkowników. Powinny one obejmować: dostępność obiektu (jej wybrana formuła np. otwarcie na telefon) i jej warunki (cena) oznaczenie obiektu: forma, miejsce, zawartość), materiały i literatura dostępna w obiekcie i jej dostarczanie Szlaku, utrzymanie doświadczeń tematycznych szlaku w obiekcie/otoczeniu, współpraca przy zgłoszonych przejściach grupowych – wszystko z pomocą odcinkowego lidera (koordynatora) Drogi. Dobrym modelem jest porozumienie trójstronne, w którym trzecim partnerem jest gmina (zob. rozdz. 4.3.4.). Dzięki temu może

ono i powinno obejmować spełnienie przez lokalny samorząd określonych potrzeb zarządcy obiektu np. wydzielenie, zagospodarowanie i utrzymanie przykościelnego parkingu, oświetlenie obiektu, okresowe sprzątnięcie jego otoczenia, współorganizację lub wsparcie w wymienionym wydarzeniu kościelnym (np. procesji, festynie odpustowym) i inne świadczenia. W Rozdziale 4.3.4. opisano takie porozumienia jako jeden ze sprawdzonych sposobów rozwiązania częstego w strukturze Pomorskiej Drogi problemu braku fizycznej i turystycznej dostępności obiektów szlaku. Z punktu widzenia całości systemu, celem takiego porozumienia jest ustanowienie i zachowanie materialności szlaku kulturowego, czyli satysfakcjonującego poziomu jego oferty jako atrakcyjnej i wiarygodnej propozycji dla turystów. Jego poszczególne zapisy wyznacza potrzeba zagwarantowania wspomnianych w rozdziale 3.1. czterech kryteriów materialności szlaku o profilu kulturowym. Stronami porozumienia są 1) zarządca (właściciel) obiektu szlaku, 2) organizacja zarządcza szlaku oraz 3) odpowiedni dla obiektu samorząd lokalny (urząd gminy). Jednolitą dla wszystkich obiektów treść podstawową porozumienia powinna przygotować organizacja zarządcza szlaku względnie jego koordynator, a zaakceptować wszyscy członkowie tej organizacji. W ramach tego porozumienia poszczególne zobowiązania stron można każdorazowo dostosowywać do zasobów obiektów czy nawet ich typów, tras szlaku albo jego lokalnych propozycji (w tym eksploracyjnych), do których są one włączone, zawsze jednak z zachowaniem jednolitych standardów przyjętych dla danego rodzaju zobowiązania, dzięki czemu użytkownicy szlaku mogą polegać na jego ofercie i przyzwyczajają się do korzystania z niej zawsze w ten sam sposób.

W odniesieniu do **kryterium tematykacji** (które dotyczy zarówno szlaku, jak i każdego formalnego obiektu) w porozumieniu o uczestnictwie obiektu w szlaku kulturowym powinien się znaleźć zapis zapewniający trwałość istnienia i dostępności dla turystów zasobów, które decydują o zgodności obiektu z profilem szlaku. W odniesieniu do Pomorskiej Drogi ŚJ. przedmiotem takiego zapisu w przypadku kościołów może być a) dostęp do głównej sakralnej przestrzeni świątyni, b) deklaracja wprowadzenia lub udostępnienia dla odwiedzających tematycznego doświadczenia już istniejącego lub kreacji nowego (opisane we fragmencie dotyczącym ewentyzacji szlaku (zob. 5. 4.4.).

Kryterium dostępności ma wymiar a) dostępności komunikacyjnej (która dotyczy szlaku i samorządu), b) dostępności informacyjnej (w tym wypadku zapewnionej już przez tematykację) oraz c) fizycznej (która dotyczy samego obiektu). W odniesieniu do tego kryterium zapisy porozumienia między samorządem a szlakiem powinny ustalać zakres prac, które samorząd zobowiązuje się wykonać lub zlecić. Takim działaniem może być np. zapewnienie bezkolizyjnego dojścia lub dojazdu rowerem do danego obiektu dla turystów. Mogą to być odpowiednio: zobowiązanie do budowy odcinka drogi rowerowej albo do wyznaczenia i oznaczenia na istniejących szlakach rowerowych lokalnego odcinka trasy szlaku umożliwiającego dojazd do obiektu lub w jego pobliżu, zobowiązanie do zainstalowania stanowiska do pozostawiania rowerów.

W wymiarze **dostępności fizycznej** zarządca obiektu zobowiązuje się wprowadzić i honorować określone dni i godziny otwarcia jego i dostępnych tam zasobów

tematycznych dla turystów lub ich udostępnienia na zgłoszenie (wtedy wraz z zaakceptowaniem procedury takiego zgłoszenia jednolitej dla całego szlaku, na przykład „otwarcia na telefon”). Deklaruje także zapewnienie turystom odwiedzającym obiekt możliwości skorzystania z własnego węzła sanitarnego obiektu lub wskazuje położony w bezpośrednim sąsiedztwie publiczny węzeł sanitarny oraz deklaruje posiadanie i udostępnienie w razie potrzeby odwiedzającym obiekt turystom zestawu pierwszej pomocy (tzw. apteczki).

Ze względu na rozmaity poziom personalnej obsady obiekty Pomorskiej Drogi mogą zostać podzielone na dwie grupy- poziomy dostępności: a) obiekty pełnej dostępności i b) obiekty gwarantowanej dostępności. Po sklasyfikowaniu obiektu do danej grupy (co dokonuje się wspólnie z okazji porozumienia o udziale w szlaku) musi on spełniać wszystkie wymagania dla danej grupy (np. procedurę otwarcia na telefon), ponieważ są one podane do wiadomości turystów i uwzględniane w konstrukcji pakietów turystycznych szlaku oraz korzysta z uprawnień obiektu danej grupy.

Obiekty **pełnej** dostępności są otwarte i w pełnym zakresie dostępne do zwiedzania przez pielgrzymów, turystów indywidualnych i grupy w wyznaczonych dniach i godzinach, zarówno w sezonie turystycznym, jak i poza nim. To właśnie te obiekty gwarantują stałe (całoroczne) funkcjonowanie szlaku jako produktu turystycznego. Do takich obiektów na Pomorskiej Drodze, ze względu na ich znaczenie dla: tematyki szlaku lub życia religijnego lub też dziedzictwa regionu powinny być zaliczone: kościoły św. Jakuba w Lęborku, Łebie i Gdańsku przy ul. Wałowej, Archikatedra oliwska, bazylika Mariacka w Gdańsku, zespoły poklasztorne w Żukowie i Kartuzach, sanktuarium w Sianowie, kościół św. Jacka w Słupsku, a po zorganizowaniu odrębnych wystaw zbieżnych z tematyką szlaku – obydwa (zaś po ich włączeniu do Pomorskiej Drogi także wszystkie pozostałe) muzea w strukturze szlaku. W ramach ich dostępności zarządca gwarantuje każdemu odwiedzającemu zwiedzanie obiektu z przynajmniej jedną określoną w porozumieniu formą interpretacji (np. oprowadzanie po obiekcie / wystawie, pokaz lub film, w zależności od obiektu prelekcja tematyczna lub stacjonarna gra tematyczna, jakaś inna forma). W organizacji takiego doświadczenia lub jego rozwinięcia (np. przykościelnej wystawy) do dobrego standardu szlak powinien wspomóc zarządcę obiektu. Wsparcie może przybrać formę konsultacji merytorycznej, ewentualnie jednorazowej subwencji na wykonanie materiałów/ szkolenie personelu obsługi / zakup niezbędnej infrastruktury interpretacyjnej. W obiekcie pełnej dostępności powinny być wyłożone lub wystawione wszystkie aktualne materiały informacyjne i promocyjne szlaku, a także, jeśli funkcjonuje tu sklep lub kiosk obiektowy - prowadzona sprzedaż pamiątek tematycznych. Zarządca obiektu pełnej dostępności ma prawo do udziału we wszystkich projektach szlaku, może wnioskować o uwzględnienie obiektu w programach eventów rozproszonych lub wędrownych, ponadto obiekt powinien być uwzględniony we wszystkich warstwach i trasach turystycznych szlaku.

Obiekty **gwarantowanej** dostępności powinny być otwarte lub gotowe do otwarcia (np. na zgłoszenie telefoniczne, ale bez wyprzedzenia!) w sezonie turystycznym, rozszerzonym o okres wskazany w wyniku konsultacji z czynnymi caminowiczami (na bazie ustalenia,

od kiedy do kiedy w roku faktycznie korzystają oni z oferty szlaku . Przykładowo, zamiast zwyczajowego okresu od 1 maja do końca września mogłoby to być od 1 kwietnia do końca października. W tym czasie obiekt powinien być dostępny zarówno dla grup jak i pielgrzymów oraz turystów indywidualnych. Poza tym szeroko pojętym sezonem dostępność byłaby gwarantowana pod warunkiem wcześniejszego umówienia (zgłoszenia przez aplikację lub witrynę szlaku, potwierdzonego przez przedstawiciela obiektu. W ramach udostępnienia zarządca obiektu z tej grupy gwarantuje odwiedzającemu (ewentualnie odpłatnie) przynajmniej jeden element interpretacji (oprowadzenie i wyjaśnienia, pokaz, wystawę itd. Ponadto zobowiązuje się on do wyłożenia lub wystawienia w obiekcie określonych materiałów informacyjnych lub promocyjnych szlaku lub/i obiektu. Opisany poziom dostępności pozwala objąć tą jej formą nawet kościoły etapowe. W szeroko pojętym sezonie zaspokoją one potrzeby indywidualnych pielgrzymów. Natomiast ich wizyty w zimniejszej porze roku są incydentalne, dlatego osoby realizujące swoje wędrówki w tym okresie powinny być gotowe na ich staranniejsze planowanie.

Kryterium oznaczenia dotyczy zarówno szlaku, jak samorządu i każdego obiektu. W odniesieniu do samorządu odpowiednie zapisy porozumienia powinny zawierać zobowiązanie do ustawienia drogowych znaków informacyjnych prowadzących od głównej trasy szlaku względnie od publicznych ciągów komunikacyjnych do obiektu. Organizacja zarządcza szlaku zobowiązuje się do wykonania i ustawienia w otoczeniu obiektu zewnętrznych tablic informacyjnych obiektu (identyfikujących go jako obiekt Pomorskiej Drogi i zawierających informacje o jego zasobach według wzoru ujednoliconego dla całego szlaku). Do tego celu można wykorzystać opracowane w dobrym standardzie opisy informacyjne tablice Pomorskiej Drogi, które jednak powinny, przynajmniej w wyraźnie oznaczonej opcji odczytu QR, zawierać także pełną wersję anglojęzyczną tej samej treści. Organizacja szlaku powinna ponadto zobowiązać się do wprowadzenia dokładniejszych opisów obiektu, zlokalizowanych w nim doświadczeń tematycznych i formuły jego udostępniania na swojej witrynie www oraz w swojej aplikacji turystycznej. Opisy te powinny też znaleźć się w każdym dedykowanym szlakowi systemie nawigacji turystycznej (jak trasy po śladzie GPS), na fizycznych mapach szlaku oraz we wszystkich wydaniach przewodników i informatorów szlaku. Z kolei zarządca obiektu wyraża zgodę na trwałe umiejscowienie tych tablic na swoim terenie i w porozumieniu z organizacją szlaku wybiera dla nich miejsce, zgadza się także na podawanie informacji teleadresowych obiektu i zarządcy (lub jego opiekunów albo osób odpowiedzialnych za jego udostępnienie) w materiałach szlaku.

Kryterium koordynacji dotyczy głównie szlaku (zob. Rozdział 3.1.), ale wymaga współpracy zarządcy obiektu. W zapisach porozumienia odnoszących się do niego powinny zostać określone sposoby komunikacji obiektu z koordynatorem szlaku (i koordynatorem obszarowym). Zarządca obiektu powinien też aktualizować informacje dotyczące jego zasobów. Ważne jest też wzajemne powiązanie witryn www obiektu i szlaku, względnie stworzenia takiej witryny dla obiektu jako podstrony na portalu szlaku. W porozumieniu powinny zostać określone zasady dostępności obiektu i jego świadczeń dla odwiedzających (jak węzeł sanitarny, miejsce odpoczynku) oraz zasady

monitorowania dostępności turystycznej obiektu ze strony koordynatora szlaku (obszarowego) i formy ewentualnych interwencji na rzecz jej poprawy. Powinno ono wreszcie obejmować (wymieniać) usługi obiektu wprowadzane do oferty szlaku poza jego podstawową dostępnością dla turystów oraz warunki ich udostępniania, względnie świadczenia. Przy wprowadzeniu pakietów turystycznych do oferty szlaku powinny też zostać określone warunki uczestnictwa obiektu w takich pakietach (jako dostawcy doświadczeń tematycznych) i wprowadzania poszczególnych świadczeń obiektu do pakietów oraz ewentualne warunki uczestnictwa w projektach szlaku, takich jak rozproszone lub wędrowne eventy. Obejmuje to główne sposoby realizacji tych świadczeń przez koordynatora szlaku i ustalenia dotyczące płatności za nie, a także procedury ich zamawiania/rezerwacji na rzecz turystów w obiekcie. Jeśli organizacja zarządcza szlaku zadecyduje o składkowym (solidarnym) systemie jego finansowania, to w tej części porozumienia. Powinny tu być zawarte zapisy o świadczeniach pieniężnych zarządcy obiektu wynikających z członkostwa w szlaku lub wyraźna formuła zwalniająca go z nich w zamian za wymienione wyżej świadczenia.

5.4.2. Odrębne trasy rowerowe i przygotowanie oraz zarządzanie warstwą rowerową szlaku

Rekomenduje się, by docelowo, zgodnie z założeniami współczesnych Dróg św. Jakuba – funkcjonowały przeznaczone dla dwóch różnych grup turystów wyznaczone systemowo, oznaczone i przygotowane w terenie oraz przygotowane do bezpiecznej i możliwie wygodnej eksploatacji przynajmniej dwie trasy szlaku w pełnym wymiarze przestrzennym, (co nie wyklucza ich wspólnego przebiegu na części odcinków). Są to trasa piesza (już funkcjonująca, choć z potrzebami korekty) oraz trasa rowerowa. Ewentualna trasa konna (także znana z historii klasycznych Dróg Jakubowych i funkcjonująca na niektórych odcinkach poza Polską) jest do rozważenia w dalszej przyszłości, ponieważ wymagałaby ona nie tylko znacznie dłuższych ustaleń (ze względu m.in. na lokalizację części obiektów w centrach miast) jak i inwestycji (w miejsca nocnego odpoczynku dla zwierząt) oraz zebrania grupy usługodawców skłonnych zapewnić im takie schronienie i wyżywienie. Niektóre odcinki aktualnej trasy nadają się dla pielgrzymów i innych turystów podróżujących rowerami, jednak w trakcie badania terenowego zidentyfikowano krytyczne punkty, gdzie poruszanie się na rowerze stanowi ryzyko, a także szereg odcinków gdzie jest ono niekomfortowe i odbiega od współczesnych standardów rekreacyjnych szlaków rowerowych (zob. Rozdz. 3.2.3.). Skutkiem tego była ogólna rekomendacja rozdzielenia przynajmniej niektórych odcinków trasy pieszej i rowerowej szlaku wraz z ich oznaczeniem, a przy pozostawieniu wspólnego przebiegu trasy dla obu grup - poprawą nawierzchni przynajmniej w jej wskazanych krytycznych punktach (zob. 4.2.4.).

Propozycją dalej idącą, której realizacja niekoniecznie jest uzależniona od przyjęcia koncepcji rozszerzenia propozycji szlaku na aktywnych turystów kulturowych i turystów rekreacyjnych, jednak ściśle już powiązana z ewentualnymi większymi inwestycjami i szerzej zakrojonymi działaniami organizacyjnymi jest utworzenie w strukturze Pomorskiej

Drogi osobnej **warstwy rowerowej**, to jest wyodrębnionej oferty zwiedzania (eksploatacji) wraz z przypisanymi jej (specyficznymi) usługami, trasą, narzędziami obsługi użytkowników, propozycjami wypraw i cyklicznym eventem, oraz przedsięwzięciami i adekwatnymi kanałami promocji.

Dla organizacji takiej warstwy *nie* jest konieczna zmiana struktury ani wymiana gestorów usług recepcji (noclegów i gastronomii) zlokalizowanych w otoczeniu obiektów szlaku, jako że lista tych obiektów pozostaje stała, z ewentualną zmianą rekomendacji sekwencji niektórych kościołów pełniących wyłącznie funkcje etapowe (jako że trasa dzienna rowerzysty może być znacznie dłuższa niż piechura). W samych obiektach szlaku wymagane byłyby jedynie drobne korekty: najważniejsze jest wprowadzenie bezpiecznych stanowisk dla pozostawiania rowerów przez zwiedzających, których jednak brakuje tylko w niewielu miejscach [KAO 01-25]. Jednak pełnowartościowa oferta dla turystów rowerowych wymaga już wprowadzenia do struktury szlaku nowej grupy gestorów usług. Pierwszymi z nich (i niezbędnymi) są podmioty świadczące serwis naprawy rowerów, których punkty usługowe byłyby zlokalizowane w otoczeniu wszystkich obiektów etapowych, a najlepiej również wzdłuż trasy. Rekomendacją dalej idącą, która z pewnością dobrze wpłynie na odbiór oferty takiej warstwy szlaku (i dobrą ocenę całego systemu przez rowerzystów) jest zawarcie z podmiotami serwisu porozumień na rzecz użytkowników szlaku. Porozumienia te powinny obejmować (odpłatny) dojazd do miejsca zgłoszonej większej awarii lub najbliższego ustalonego punktu i naprawę na miejscu. Jest to szczególnie ważne poza miejscowościami i w trudniejszych warunkach terenowych, w tym na obszarach leśnych, gdzie najczęściej dochodzi do uszkodzeń rowerów. Przydatną dla wielu turystów rowerowych (szczególnie grup rodzinnych i seniorów) byłaby też usługa transportu bagaży z jednego do kolejnego wskazanego punktu etapowego i możliwość ich zdeponowania u następnego gestora noclegu. Obie opisane usługi, w powiązaniu z usługami noclegu i ewentualnie gastronomii – które turysta może już przed wyjazdem na trasę albo w trakcie jej pokonywania zarezerwować w miejscach zaplanowanych lub wybranych spontanicznie – tworzyłyby podstawowe składniki pakietów rowerowych.

Podobnie jak dla trasy i warstwy pieszej, także trasa dla rowerowych użytkowników szlaku powinna mieć swoich opiekunów, okresowo sprawdzających stan jej oznakowania i nawierzchni (szczególnie po zimie i gwałtownych zjawiskach atmosferycznych), przyjmujących zgłoszenia o problemach i krytycznych miejscach oraz udzielających porad turystom pytającym o stan odcinka. Takimi opiekunami mogą być te same osoby, które w danym obszarze są odpowiedzialne za trasę pieszą. Można jednak pozyskać dla tej (wolontariackiej) funkcji osoby regularnie odbywające wycieczki rowerowe w okolicach miejsca swojego zamieszkania, lokalne kluby turystyki rowerowej i członków odnośnych sekcji organizacji turystycznych. Do współpracy w tej funkcji można także zaangażować serwisantów rowerowych – zwykle również pasjonatów tej formy rekreacji.

Przy niektórych szlakach rekreacyjnych w zachodniej Europie funkcjonują także wypożyczalnie rowerów z punktami serwisu. Warstwa rowerowa Pomorskiej Drogi na pewno potrzebuje sieci punktów serwisowych, z których korzystają również doświadczeni i wytrzymali rowerzyści skłonni pokonywać trudne odcinki. Natomiast racjonalność

podejmowania wysiłków dla stworzenia (partnerskiej) sieci wypożyczalni należy powiązać z decyzją rozszerzenia oferty na grupy turystów rekreacyjnych wyjeżdżających w grupach rodzinnych i aktywnych seniorów. W przypadku uwzględnienia takiego przedsięwzięcia w programie rozbudowy szlaku w przynajmniej kilku miejscach szlaku, należy koniecznie uwzględnić możliwość zwrotu sprzętu w miejscach innych niż miejsca wypożyczenia. Dopiero to uniezależnia bowiem turystę od konieczności powrotu w to samo miejsce, co jest warunkiem zwiedzania szlaku linearnego nie będącego pętlą. Taka sieć może działać w warunkach jej założenia i kierowania przez jeden podmiot, obsługujący wtedy odległe punkty na trasie. Alternatywnie może też funkcjonować jako sieć niezależnych podmiotów, co jest bardziej prawdopodobne w polskich realiach. Te podmioty wspólnie dokonywałyby zakupu tych samych typów rowerów i zapewniały solidarnie ich bieżące (odpłatne) naprawy niezależnie od miejsca pobrania (a zatem i od własności pojazdu). Problemem do rozwiązania byłby też transport powrotny rowerów pozostawionych w innym miejscu, co jednak nie musiałyby się odbywać codziennie przy większej liczbie sprzętu. Taka usługa (wykonana przez współpracującego ze szlakiem właściciela większego pojazdu) mogłaby być wliczona w cenę wypożyczenia, jednak nie powinna obciążać pojedynczego turysty kosztami całego kursu pojazdu transportowego. Można zresztą powiązać ją z usługą transportu bagaży, i to zarówno turystów rowerowych, jak i pieszych.

Upublicznienie i popularyzacja warstwy rowerowej po jej oznaczeniu w terenie powinna obejmować szereg działań. Pierwszym z nich jest systemowe wyznaczenie trasy na mapach zamieszczonych na witrynie www szlaku i dostępnych w jego mobilnej aplikacji. Drugie to zamieszczenie trasy wraz ze śladem GPS w serwisie własnym lub współpracującym. Wreszcie, niezbędne jest naniesienie trasy rowerowej i informacji o tej warstwie oferty szlaku na wszystkie nowo publikowane mapy turystyczne szlaku oraz na tablice informacyjne przy jego obiektach. Dodatkowo konieczne będzie zadbanie o wprowadzenie w mapach turystycznych i przewodnikach rowerowych regionu przebiegu i krótkiego opisu tej trasy, informacji o jej zarządcy z ramienia szlaku, a także (jeśli odcinek tej trasy ma wspólny przebieg innymi szlakami) dodatkowej formy oznaczenia własnej trasy rowerowej (w postaci nadpisywania, elementu znaku, logo itd.) w takich mapach i publikacjach oraz o jej uwzględnienie na umieszczonych w terenie tablicach informacyjnych lokalnych szlaków rekreacyjnych.

Niezależnie od tego warstwa rowerowa szlaku wymagałaby odrębnej informacji i promocji. Jej główne formy zostały w zarysie opisane w odnośnym podrozdziale (5.4.7.) w odniesieniu do czwartej i piątej grupy adresatów promocji szlaku. W kontekście warstwy rowerowej szczególnie należy podkreślić potrzebę podjęcia (po zorganizowaniu przynajmniej podstawowej oferty tej warstwy) kontaktu z grupami dedykowanymi wspólnemu uprawianiu rekreacji rowerowej w mediach społecznościowych (jak przykładowo na facebooku (Meta): Roweroholicy, Rowerempolsce.pl czy Rowerowe wyprawy) – wszystkie posiadające dziesiątki tysięcy członków, pozyskiwania do współpracy liderów stowarzyszeń turystycznych i ich oddziałów, czy sekcji rowerowych oraz samodzielnych stowarzyszeń i klubów lokalnych (na początku szczególnie z terenu samego Pomorza), których, przekazując im gotowe programy wyjazdów, można pozyskać

jako multiplikatorów oferty szlaku, z autorami radiowych i internetowych audycji poświęconych pasji rowerowej oraz z blogerami koncentrującymi swoje przekazy na podróżach rowerem (najlepiej silnie uwzględniających w treściach element zwiedzania i ciekawe narracje dziedzictwa).

Z punktu widzenia organizacji oferty, jej komunikowania użytkownikowi oraz jego obsługi w warunkach autonomii warstwa rowerowa szlaku powinna obejmować:

- a) wyznaczoną i oznaczoną trasę rowerową szlaku,
- b) rowerową wersję przewodnika po szlaku opisującą przejazd jego trasą rowerową wraz z niezbędnymi rowerzyście informacjami dotyczącymi typu dróg i orientacji przestrzennej, z listą i lokalizacją specyficznych usług i ich gestorów i kontaktem do koordynatora tej warstwy,
- c) osobną zakładkę na witrynie szlaku (z informacjami o trasie, mapą jej przebiegu, informacją o punktach serwisowych i transportu bagażu (ewentualnie wypożyczalniach rowerów z lokalizacją punktów pobrania i odbioru) z warunkami świadczenia tych usług. Obejmuje także wygodną formę komunikowania lub/i rezerwacji oraz informację o obiektach szlaku wraz ze wskazaniem punktu parkowania rowerów (i z mapką sytuacyjną). Zakładka powinna też oferować lokalne usługi recepcji we wszystkich miejscowościach z obiektami, a także zawierać rozbudowany planer umożliwiający samodzielne zestawienie pakietu rowerowego na całą planowaną trasę lub dla jednego miejsca poprzez dodawanie kolejnych usług. Wszystko to z jednorazową zbiorczą płatnością oraz z możliwością pobrania przewodnika rowerowego.
- d) osobny komponent / wersję aplikacji szlaku z informacjami o trasie, mapą jej przebiegu, ze śladem GPS (także do pobrania i użytkowania offline), z informacjami o punktach serwisowych, warunkach uzyskania pomocy i wygodnym mechanizmem komunikacji oraz rezerwacji kontaktu, informacją o obiektach szlaku wraz ze wskazaniem punktu parkowania rowerów (mapka sytuacyjna), informacją o lokalnych usługach recepcji w otoczeniu wszystkich obiektów wraz z możliwością ich rezerwacji, z opcją samodzielnego zbudowania pakietu rowerowego na całą planowaną trasę lub dla jednego miejsca przez dodawanie kolejnych usług i jednorazową płatnością, a także z podzielonymi dla wygody turysty na etapy rozdziałami rowerowego przewodnika po szlaku,
- e) własny kalendarz wydarzeń (z głównym eventem dla tej grupy turystów) obejmującym też terminy wszystkich rowerowych wypraw grupowych (od pielgrzymek przez wycieczki, rajdy aż po wyprawy wytrzymałościowe) z dokładnym programem i wskazaniem organizatora (oraz z możliwością kreacji wydarzenia przez wszystkie przez współpracujące ze szlakiem organizacje, kluby i grupy aktywnych rowerzystów),
- f) możliwość rejestracji jako rowerowy pielgrzym na Drodze Św. Jakuba do Santiago u pobrania (elektronicznego) Paszportu Pielgrzyma. Dodatkowo oferowany będzie komplet informacji przydatnych/niezbędnych do skorzystania z oferty pozostałych (w tym pozakrajowych) odcinków drogi na tej trasie oraz warunków uzyskania certyfikatu jako pielgrzym rowerowy.

g) listę i warunki uzyskania wszystkich dodatkowych usług, w tym także

transportu bagażu, ubezpieczenia turystycznego (wystarczy w postaci linku do mającego takie w ofercie podmiotu z opisem warunków).

Zarządzanie rowerową warstwą szlaku oznacza całą grupę spójnych działań ukierunkowanych na obsługę określonych potrzeb, a także na promocję kierowaną do określonego kręgu odbiorców. Dlatego powinny one być realizowane lub przynajmniej koordynowane przez jeden podmiot w organizacji zarządczej, najlepiej osobę aktywną w turystyce rowerowej i znającą dogłębnie potrzeby tej grupy użytkowników szlaku, a także środowiska jego integracji i wymiany informacji. Ułatwi to komunikację szlaku z potencjalnymi konsumentami jego oferty, a niezależnie od tego uwiarygodni wobec nich sam szlak i ten komponent jego oferty. Taki zarządca funkcjonowałby na warunkach koordynatora obszarowego (zajmującego się jednak nie odcinkiem czy terytorium fizycznym w przestrzeni szlaku, a obszarem jego działań. To w jego kompetencji byłaby obsługa rowerowej zakładki witryny www szlaku oraz rowerowego komponentu aplikacji, a także współpraca z odcinkowymi opiekunami tras i z gestorami serwisu rowerowego i pozostałych usług dedykowanych tej grupie użytkowników. Podobnie jak koordynatorzy odcinkowi (i korzystając z oferty lokalnych gestorów usług) zestawiałby on też pakiety dla rowerzystów. W jego gestii leżałoby opracowanie i przekazywanie zewnętrznym partnerom oferty organizacji rajdów i wycieczek po trasie szlaku (z gwarancją usług serwisowych i dostępności wskazanych w programie obiektów i doświadczeń). Jeśli w ramach warstwy rowerowej funkcjonowałby odrębny event cykliczny, to koordynator tej warstwy powinien być jego głównym organizatorem z ramienia szlaku, opracowując jego program i współpracując w przygotowaniu i realizacji z gospodarzami wydarzenia (np. lokalnym samorządem) lub z grupą obiektów w przypadku eventu wędrownego.

5.4.3. Lokalne sieci usługowe szlaku jako system pakietów dla turysty

Na lokalne usługi szlaku, wspierające, a właściwie umożliwiające spokojną wędrowkę po jego trasie, składają się – jak już wielokrotnie wspomniano – nie tylko doświadczenia w obiektach, ale także pewność noclegu i wyżywienia. Dla zapewnienia aktualizacji tych usług w danym miejscu (etapowym i innym) oraz ich sprawnego zestawiania dla użytkownika już podczas jego wędrowki powinien nimi zarządzać obszarowy koordynator szlaku jako pierwszy i główny partner turysty. Przy okazji utworzenia warstwy rowerowej szlaku lista tych usług ulegnie rozszerzeniu (przynajmniej o serwis rowerowy wzdłuż trasy i transport bagażu).

Sprawnie zarządzany szlak kulturowy jest w stanie obsługiwać zarówno indywidualnych turystów i małe grupy prywatne, w tym rodzinne, jak i organizatorów turystyki (przez realizację na ich zamówienie własnych gotowych propozycji wypraw po trasie lub według dostarczonych przez nich programów). Z drugiej strony postulat wprowadzenia aktualizowanej bazy usług recepcji w punktach etapowych wędrowki Pomorską Drogą wielokrotnie pojawiał się w wypowiedziach badanych interesariuszy szlaku. Działanie realizujące go powinno więc zyskać ich szerokie wsparcie, a pakiety lokalne powinny być

narzędziem chętnie wykorzystywanym i promowanym przez nich samych. O ile potrzeby organizatorów grup może każdorazowo obsłużyć pracownik przygotowujący dla nich program lub „ręcznie” rezerwujący poszczególne usługi u współpracujących gestorów, to liczba indywidualnych zapytań i możliwa wielość kombinacji usług składających się na pakiety indywidualne wymaga podejścia systemowego, wspieranego technologią rezerwacyjną. Zastosowanie tego podejścia można określa się jako *pakietyzację* szlaku. Opiszemy ją w etapach rekomendowanych dla procesu reorganizacji Pomorskiej Drogi.

Pierwszy etap pakietyzacji. W odróżnieniu od prostego stworzenia kilku pakietów i ich oferowania (bezpośrednio na miejscu, we własnej ofercie online lub na obcych portalach) systemowe podejście bazuje (na wprowadzeniu przez komórkę zarządczą platformy rezerwacyjnej online z opcją tworzenia kombinacji usług różnych podmiotów (przypomnijmy: to rozwiązanie zarekomendowano dla witryny www Pomorskiej Drogi). Platforma przygotowana profesjonalnie i zgodnie z wytycznymi zlecniodawcy jest w stanie zapewnić obsługę pakietów elastycznych. W ramach takiego pakietu turysta może sam wybierać i zestawiać poszczególne usługi prostym kliknięciem, a system blokuje tylko opcje niedostępne lub nierealne, bo np. wzajemnie sprzeczne. Platforma automatycznie lub za potwierdzeniem koordynatora przekazuje rezerwacje do gestorów usług. Turysta otrzymuje potwierdzenie dokonanej rezerwacji w postaci listy i może dokonać płatności online, która system egzekwuje i potwierdza. Na bieżąco też aktualizuje listę wypłat dla poszczególnych gestorów za wykonanie usług, którą następnie można zestawiać w ustalonych okresach rozliczeniowych. Dysponując platformą można na bieżąco zmieniać układ pojedynczych pakietów przez włączanie i odłączanie usług, przypisywać jedną usługę (np. nocleg) do różnych pakietów, zabezpieczać tematyczny profil pakietów (np. przez rezerwację pakietu z co najmniej jedną usługą „tematyczną” szlaku jak wizyta w obiekcie czy skorzystanie ze zorganizowanego doświadczenia), a także tworzyć i likwidować pakiety krótkookresowe, tzw. okolicznościowe, potrzebne przy eventach (zob. 5.4.4.). Lokalne pakiety szlaku wykorzystywane podczas cyklicznych wydarzeń stacjonarnych muszą być dostosowane do ich programu tak, by umożliwić uczestniczącym turystom pełny udział w wydarzeniu i wygodne skorzystanie z towarzyszących mu usług recepcji. Link do takiego pakietu z jego krótkim opisem i rekomendacją organizatora wydarzenia powinien być zamieszczony przy każdej informacji o samym evencie.

Krokiem drugim – lub równoległym do wprowadzenia platformy zarządczej szlaku – powinno być ustalenie listy początkowych pakietów tematycznych dla całej Pomorskiej Drogi: szeregu miejscowości z jej skryształizowaną ofertą, gdzie zebrano już niezbędne usługi recepcji oraz dla zainteresowanych już na tym etapie koordynatorów obszarowych. Powinno to wszędzie przebiegać z udziałem i pomocą koordynatora operacyjnego szlaku, zorientowanego w funkcjonalnościach platformy rezerwacyjnej, czyli możliwościach składania pakietów, ich obsługi, korzystania przez klienta oraz w założeniach mechanizmów rozliczeniowych. Tworzenie startowej listy pakietów koordynator operacyjny prawdopodobnie będzie musiał każdorazowo inicjować. Poziomą integracją i wzajemnym zaufaniem dotychczas niewspółpracujących ze sobą gestorów usług w przestrzeni Pomorskiej Drogi wydaje się bowiem zbyt niski, by bez zewnętrznego impulsu

spontanicznie podjęli takie wspólne działania na podstawie samej informacji i zaproszenia ze strony szlaku.

Trzecim etapem pakietyzacji szlaku – po przetestowaniu sprawności platformy – powinno być zorganizowanie serii szkoleń w różnych lokalizacjach dla zadeklarowanych uczestników pakietów, które najlepiej zrealizować w formule warsztatu. W ramach takiego szkolenia przekazuje się ogólne informacje o typach i strukturze pakietów w turystyce kulturowej, wprowadza w sposoby i etapy ich organizowania i zarządzania nimi, uczy korzystania z platformy obsługi, wskazuje różne opcje podziału kosztów funkcjonowania pakietów i zysków dla ich uczestników, a także kanały i instrumenty promocji pakietów.

Czwarty krok w procesie pakietyzacji szlaku to profesjonalny marketing pakietów, obejmujący nie tylko ich sprzedaż, ale także informację i promocję – odnoszą się do niego te same zasady, co do marketingu szlaku jako całości. Tu najpierw należy mocniej zaakcentować potrzebę krzyżowego marketingu samych interesariuszy szlaku objętych pakietami (gestorów usług) co im samym zyska pierwszych klientów w ramach pakietów (przychodzących od innego usługodawcy), a szlakowi (pod którego marką funkcjonują pakiety) poszerzenie informacji o jego ofercie w poszczególnych miejscach. Przykładowo, serwisant rowerów może, w razie przedłużenia naprawy lub późnej pory, polecać lokalny nocleg, a gestor noclegu – usługę gastronomii, której sam nie zapewnia, wszystko to pod szyldem szlaku. W szeregu małych miejscowości to właśnie oferta pakietowa szlaku będzie zapewne pierwszą na terenie gminy: wówczas należy zadbać o wprowadzenie informacji o niej (i możliwie rekomendacji) do gminnych serwisów informacji oraz promocji w zakładce turystyka. W przypadku funkcjonowania węzłów szlaku z innymi systemami linearnymi, gotowy pakiet lokalny Drogi można oferować we wspólnym biurze koordynacji lokalnej szlaków, w punktach informacji. Pakiet można także promować w obiektach obydwu szlaków, oczywiście pod szyldem Pomorskiej Drogi, co służy jej promocji. Taka lokalna promocja musi być oczywiście uzupełniona promocją ze strony szlaku jako całości, którą powinien się zająć koordynator operacyjny, wprowadzając ofertę pakietów lokalnych w odpowiednim porządku (miejsca w przestrzennej strukturze szlaku) na witrynę szlaku, do jego aplikacji turystycznej oraz do wszystkich materiałów informacyjnych i promocyjnych którymi zarządza, a które dotyczą bezpośrednio korzystania z oferty (czyli wędrówki szlakiem).

Obejmujące dłuższe odcinki szlaku pakiety zbiorowe dla dużych grup wędrownych wymagają nie tylko organizacji noclegów i wyżywienia w różnych miejscach, ale i zaangażowania gestorów większych zakładów noclegowych i gastronomicznych). Wspierany przez liderów i obszarowych znających swój teren i negocjujących warunki koordynator operacyjny może proponować takie pakiety zarówno organizatorom pieszych lub rowerowych pielgrzymek, jak i operatorom turystyki aktywnej planującym rajdy rowerowe po trasie szlaku lub organizacjom turystycznym, ich sekcjom i nieformalnym klubom. Wówczas powinien włączyć je jako gotowe propozycje do oferty rowerowej warstwy

Przy podjęciu decyzji o rozwinięciu ewentualnej warstwy eksplorerskiej szlaku na niektórych zwartych terenach z ważniejszymi obiektami warto indywidualnym turystom i małym grupom prywatnym zaproponować udział w tzw. bezobsługowej grze miejskiej [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2014 s. 353-356]. Gra ta może mieć tematykę stricte religijną z dominującym wątkiem Jakubowym (wówczas funkcjonować w Gdańsku wraz z Oliwą i Lęborku) albo być dedykowana ogólnie dziedzictwu religijnemu (wówczas objąć także Żukowo, Kartuzy i Słupsk), ewentualnie etnicznemu – wtedy jej terenem byłyby także Żuławy i przestrzeń szlaku wokół Słowińskiego Parku Narodowego. Z kolei grupom rodzinnym (np. podróżującym po trasie rowerowej Szlaku można oferować lokalny questing tematyczny albo ogólnohistoryczny obsługiwany przez obszarowych koordynatorów szlaku (jeśli jego tematyka jest religijna) albo przez lokalne punkty informacji turystycznej lub muzea, jeśli jest inna [szerzej o tym zob. Mikos v. Rohrscheidt 2014, s. 356-359]. Docelowo, po podjęciu współpracy z zarządcami rozsianych w terenie skrzynek geocachingu można utworzyć kilka tematycznych geościeżek, tematycznie powiązanych z profilem szlaku i zaproponować spójną kolekcję umieszczonych w nich „skarbów”, a wszystko to uzupełnić o lokalne usługi recepcji, wprowadzić do informacji i promocji szlaku, powierzyć jednemu koordynatorowi i zarządzać jako odrębną warstwą szlaku poprzez zakładkę na jego witrynie.

Działanie zalecane na początek: niezależne od zaistnienia platformy zarządczej zintegrowanej z witryną szlaku (ale koniecznie włączone do niej jako oferta po jej powstaniu) mogą być funkcjonujące jako pakiety 1) gotowa propozycja 2-3 dniowej wyprawy pieszej jednym z odcinków Drogi, zapewniającej certyfikat odbycia pielgrzymki (na dziś: do sanktuarium w Lęborku), z zapewnieniem noclegów w już współpracujących punktach, 2) pakiet okazjonalny dla Lęborka na czas trwania tam Dni Jakubowych 3) elastyczny pakiet dla turysty rowerowego z opcjami noclegów w kilku punktach szlaku (przynajmniej Gdańsk, Kartuzy, Lębork, albo na innym odcinku: Izbica lub Główny, Smółdzino lub Rowy, Słupsk).

5.4.4. Eventyzacja Pomorskiej Drogi i rozbudowa sfery doświadczeń tematycznych

Termin eventyzacja odnosi się do nasycenia szlaku kulturowego doświadczeniami tematycznymi. Pozwala to zarówno przyciągnąć na szlak osoby zainteresowane jego deklarowanym profilem i tematyką (zwykle ujętą w nazwie szlaku), zintensyfikować główną sferę doświadczeń użytkowników szlaku poza samą aktywnością ruchową. Pomaga też zrealizować misję szlaku w wymiarze dystrybucji treści kulturowych: popularyzacji dziedzictwa kulturowego, a jeśli taki jest profil szlaku – spójnego przekazu religijnego i doświadczeń religijnych. Dodatkowo pozwala też osiągnąć cele w wymiarze uczestnictwa w kulturze użytkowników szlaku (w sferze poznawczej oraz wydarzeń, w których biorą udział). Wreszcie, pomaga ona osiągnąć wspomniany wielokrotnie balans między przemieszczaniem a doświadczeniem, kluczowy z punktu widzenia atrakcyjności tej grupy szlaków. W ramach eventyzacji klasycznymi działaniami są: ustanowienie święta szlaku, organizacja innych wydarzeń cyklicznych w różnych jego punktach lub cyklicznego wydarzenia rozproszonego albo wędrownego, ustanowienie i cykliczna

realizacja głównego eventu dla alternatywnych warstw szlaku (np. eksplorerskiej, dla rekreacyjnych turystów aktywnych) ustanowienie i stała aktualizacja kalendarza eventów szlaku, wprowadzenie spójnej sieci mikroeventów (krótkich wydarzeń i programów interpretacji dziedzictwa), ewentualnie wprowadzenie opcji kreacji wydarzeń o większej skali przez partnerów współpracujących ze szlakiem lub jego aktywnych interesariuszy.

Opcja kreuj wydarzenie. Jest to funkcjonalność umożliwiająca zarejestrowanym użytkownikom (lub określonej ich grupie, na przykład lokalnym aktywnym środowiskom Jakubowym i partnerom w organizacji turystyki aktywnej) kreacji wydarzeń w małej skali. Takimi wydarzeniami mogą być spotkania tematyczne, prelekcje i relacje z Drogi, spotkania modlitewne i liturgiczne, ale także propozycje wspólnych przejść odcinków drogi lub grupowych przejazdów odcinkowych. Funkcjonalność ta z pewnością wprowadzi lepszą komunikację w ramach codziennego życia szlaku (na której jakość uskarżali się jego interesariusze). Przyciągnie też do wielu z proponowanych wydarzeń zainteresowanych turystów, a nawet przyjaciół Drogi spoza kręgu jej aktywnych interesariuszy. Może ona być zorganizowana na zasadzie względności wydarzenia, to jest uzależnienia jego dojścia do skutku od zgłoszenia się kilku lub więcej uczestników (z opcją śledzenia przez wszystkich stanu zgłoszeń). Jednak zarówno z tego powodu, by bardziej zdyscyplinować zgłaszających się uczestników (co oszczędza inwestycję energii i czasu inicjatora wydarzenia), jak i z uwagi na pewne ryzyko związane z realizacją części z takich indywidualnych propozycji (wspólne przejście, przejazd, ewentualnie kameralne spotkanie w obiekcie lub miejscu noclegu) opcja ta powinna być dostępna tylko dla zarejestrowanych użytkowników aplikacji szlaku lub należy wprowadzić inne możliwości ich weryfikacji (np. powiązać ją z posiadaniem Paszportu Pielgrzyma, wydawanego posiadaczowi pod warunkiem jakiejś formy wiarygodnej identyfikacji lub innego uwierzytelnienia). Analogicznie, już bez tak restrykcyjnych wymagań uwierzytelnienia uczestników, opcja kreacji wydarzenia wykorzystywana na użytek rekreacyjnej warstwy szlaku (np., dla organizacji rajdów rowerowych, zlotów turystów-eksploratorów, spotkań przy ognisku itd.) mogłaby być dostępna dla koordynatorów obszarowych szlaku oraz współpracujących ze szlakiem partnerów z branży turystycznej (np. oddziału PTTK, LOT), którzy za pomocą tego narzędzia zapraszaliby turystów do udziału w swoich przedsięwzięciach aktywnego zwiedzania szlaku i jego przestrzeni.

Event główny jako święto szlaku. Funkcję święta szlaku przypisuje się wydarzeniom cyklicznym eksponującym w swoim programie, zgodnym z profilem szlaku wszystkie albo jeden z wymiarów eksploatowanego przez taki system tytułowego aspektu dziedzictwa. Operacyjnie jest on określany jako „święto szlaku” [Gaweł 2011, s. 138-141; Mikos v. Rohrscheidt 2020, s. 241-243], ponieważ związana z nim seria propozycji dla turystów 1) tworzy kulminację rocznego cyklu jego życia (pozwalając na rozwinięcie i prezentację szerokiej gamy jego doświadczeń w jednym miejscu i czasie), 2) przyciągającej w krótkim okresie na szlak dużą grupę użytkowników (niejednokrotnie podobną lub nawet liczniejszą niż we wszystkie pozostałe dni roku) oraz 3) ze względów intensywnej prezencji medialnej i licznych relacji uczestników w ich kręgach znających stanowiącą ważne koło zamachowe promocji szlaku. Oczywiście wszystkie te funkcje eventu może realizować tylko wydarzenie cykliczne (coroczne) a nie jednorazowe. Wydarzenie musi być

skoncentrowane czasowo (a nie rozproszone, np. jako seria koncertów, inscenizacji lub spotkań organizowanych raz na tydzień) oraz posiadać rozbudowany program będący w stanie przyciągnąć określoną grupę (lub kilka grup) zainteresowanych w dużej liczbie. Pomaga z tym dobre rozpoznanie oczekiwań tych grup i umiejętnie skierowana informacja oraz promocja. Wreszcie, event szlaku powoduje skokowe zwiększenie zarówno zapotrzebowania na usługi (głównie recepcji w miejscu eventu), jak i relacji medialnych. Aktualnie – w pewnej mierze – tę funkcję dla Pomorskiej Drogi pełnią łęborskie *Dni Świętego Jakuba* i rozbudowanie tej imprezy i celowaną promocję oraz pakiet okazjonalny w połączeniu z efektywnym funkcjonowaniem nowej witryny szlaku może potwierdzić pozycję tego wydarzenia jako święta szlaku.

Pakietyzacja eventu. Event kilkudniowy wymaga stworzenia tzw. okolicznościowego (okazjonalnego) pakietu tematycznego dla swoich uczestników. Obejmuje on zawsze możliwość udziału w wydarzeniu (w całym jego programie) oraz usługi dostosowane do tego (czasowo – w okresie trwania wydarzenia, może także dzień przed lub po) i przestrzenie (blisko miejsca realizacji programu lub kolejnych jego punktów. Są to zwykle recepcji: nocleg, propozycja wyżywienia dogodna dla uczestników nawet catering. W zależności od typu eventu mogą one też objąć przedmioty (np. specjalny strój) materiały (np. scenariusze interaktywnych doświadczeń) czy pamiątki, a także usługę transportu na miejsce (kolejne miejsca odbywania się) lub potrzebnego do tego sprzętu i jego serwisu. Tworzenie pakietów eventowych ma tym samym ścisłe ramy, a ich struktura (skład komponentów) i dystrybucja (czas i formuła sprzedaży) nie jest intuicyjna ani reaktywna (w odpowiedzi na ujawniane na miejscu potrzeby uczestników-turystów) lecz zaplanowana i dostosowana do programu imprezy. Pakiety eventowe powinny być też kształtowane na podstawie rozpoznanych preferencji grupy docelowej gości eventu, co wymaga znajomości ich składu i oczekiwań dotyczących usług (a także ich akceptowanych kosztów). Sprzedaje się je bezpośrednio (przez platformę internetowa szlaku (i eventu), która pośredniczy usługi składowe gestorów, zespalaając je w wiązkę i pobierając rezerwacje lub opłatę albo pośrednio – przez współpracujących organizatorów turystyki oraz OTA (Online Travel Agency) potocznie nazywanych turystycznymi portalami internetowymi. Współcześnie dla zarządzania nimi bywają budowane platformy rezerwacji i dystrybucji: jednak dobrze przygotowana witryna www szlaku funkcjonująca jako zintegrowana platforma zarządcza (zob. rozdział o witrynie) jest w stanie obsłużyć tę grupę propozycji. W ramach konsekwentnej pakietyzacji usług szlaku, pakiety eventowe są przedmiotem marketingu jako integralna część oferty razem z samym programem eventu (a nie tylko obok niego, np. w postaci linku czy odnośnika towarzyszącego programowi), promuje się je w ramach tych samych przedsięwzięć informacyjnych i ewentualnej kampanii promocji eventu i są one (opcjonalnie) dostępne do zakupu we wszystkich kanałach dystrybucji udziału w imprezie, wraz z deklaracją uczestnictwa. Udział w pakietach eventowych może być też dodatkowym narzędziem motywacji dla współpracujących ze szlakiem gestorów usług recepcji i innych (jak wytwórcy pamiątek), zwłaszcza w sytuacji, kiedy wydarzenie jest licznie odwiedzane i przynosi im cyklicznie większy dochód ze sprzedaży swoich usług.

Pozostałe tematyczne wydarzenia stacjonarne. Listę stacjonarnych eventów szlaku może wzbogacić rozbudowanie ściśle religijnej (i dotąd tylko liturgicznej) formuły obchodzenia odpustów parafialnych w parafiach pod wezwaniem Apostoła o komponenty społeczne i kulturalne w postaci festynu „Jakubowego” czy biesiady „Jakubowej [WE18]. Parafie zwracające się o współpracę merytoryczną szlaku w organizacji takiej rozszerzonej wersji ich święta koordynator operacyjny powinien zaopatrzyć w propozycję ciekawych komponentów programów (corocznie wymienianych lub realizowanych w różnych, kolejnych miejscach), pośredniczyć wobec nich znanych sobie partnerów z ofertą prelekcji (np. Bractw Jakubowych lub duchownych albo badaczy turystyki religijnej), tematycznego performance`u artystycznego lub kulinarnego czy terenowych gier tematycznych, które można zorganizować dla chętnych oraz pojawić się tam podczas imprezy z materiałami dotyczącymi szlaku (to mógłby zrobić koordynator obszarowy). Informacja o wydarzeniu powinna być z wyprzedzeniem opublikowana na witrynie www (zob. Kalendarz eventów), można jednak również, wiedząc o takim wydarzeniu zorganizować rajd rowerowy do tego miejsca, zapewniając mu większą frekwencję. Z kolei kontynuacja już realizowanych imprez cyklicznych o profilu innym niż religijny („Jarmark Jakubowy”, „Regionalny Zlot Jakubów”) może być automatycznie włączona do oferty szlaku przez zamieszczenie jej w kalendarzu wydarzeń szlaku i w jego ramach, wprowadzenie do jego witryny i aplikacji mobilnej użytkowników, a także objęcie ich promocją w materiałach szlaku.

Event wędrowny i sieciowanie eventu. Uzupelnieniem propozycji stałego eventu stacjonarnego w przypadku Pomorskiej Drogi *nie* powinien być drugi duży event cykliczny, zwłaszcza że drugie miejsce dysponujące potencjałem tematycznym i personalny, to jest Gdańsk nie nadaje się do tego ze względu na dziesiątki codziennie realizowanych imprez, które medialnie „przykryłyby” takie wydarzenie i były dla niego zabójczą konkurencją. Podobne zastrzeżenie, tym razem z powodu zdecydowanej dominacji walorów rekreacyjnych i ich konsumentów, można formułować wobec Łeby i Ustki jako miejsc stałego wydarzenia, chyba że przypadłoby ono poza ramami wysokiego sezonu turystycznego nad Bałtykiem. Zamiast tego warto rozważyć event wędrowny jako jedną z form tematycznego wydarzenia cyklicznego. Formuła taka wykorzystująca strategię sieciowania doświadczeń i usług, szczególnie dobrze pasuje do struktury i oferty szlaków kulturowych [Mikos .v. Rohrscheidt 2020, s. 256-257]. Jest to wydarzenie realizowane w różnych miejscach, w spójnych terminach (w kolejne dni w kolejnych obiektach szlaku lub miejscach) ale według jednolitej koncepcji programowej (zakładającej logiczne następstwo doświadczeń lub ich komplementarność dla uzyskania wielowymiarowego przekazu) oraz w warunkach koordynacji przez jeden podmiot (np. operatora szlaku). Jest on też przedmiotem jednego wpisu w kalendarzu eventów szlaku oraz może (powinien) towarzyszyć mu pakiet eventowy, zapewniający podążającym za programem uczestnikom zaspokajanie ich potrzeb w wymiarze recepcji) em imprezy. W ślad za programem punkt ciężkości eventu przenosi się z miejsca na miejsce, gdzie jego gospodarzami są kolejni członkowie lub partnerzy szlaku.

Inne wydarzenia wędrowne. Listę wydarzeń rozproszonych, poza samym głównym eventem wędrownym szlaku automatycznie powiększają wszystkie weekendowe

pielgrzymki grupowe organizowane na jego odcinkach, ale także grupowe przejścia realizowane przez Bractwa Jakubowe i lokalne Kluby Przyjaciół Drogi oraz (dla grupy innej niż pielgrzymi) piesze wędrówki i rowerowe rajdy po odnośnych trasach szlaku. Zadaniem koordynatora operacyjnego i jego obszarowych odpowiedników jest tylko zebrać aktualne informacje o nich, zamieścić je na witrynie www szlaku i zadbać o efektywny kontakt potencjalnych uczestników z ich organizatorami.

Pozostałe rekomendacje.

Interaktywne i grywalne komponenty eventów. Ciekawym komponentem zarówno głównego dorocznego eventu Pomorskiej Drogi, jak i eventu wędrownego, który wykorzystuje aktywność jej interesariuszy ze środowiska Jakubowego może być program narracyjny. Jest on mało wykorzystywany w Polsce (a zatem ma walor oryginalności), a w tym wypadku bazowałby na wykorzystaniu wysokiego poziomu wiedzy caminowiczów o swoim szlaku i ich licznych doświadczeń wędrówki. Już aktualnie wprowadzają go oni podczas wewnętrznych i otwartych spotkań Bractw w formule prezentacji biografii turystycznej. W wersji dla turystów może to być realizowane z wykorzystaniem materiałów w postaci filmów, fotografii i nagrań.

Z kolei rekomendowane cykliczne *eventy dla poszczególnych warstw* szlaku (rowerowej czy eksploracyjnej) także mające funkcję jej dorocznej kulminacji oraz impulsu promocji samej warstwy i całego szlaku mogą być realizowane według formuły rajdów albo zlotów pasjonatów. Event rowerowy może przyjąć popularną formę rajdu gwiazdzonego zmierzającego do (różnego w kolejnych latach) punktu docelowego, gdzie proponowany jest program tematyczny. Natomiast event eksploracyjny może z powodzeniem wykorzystać komponenty grywalne jak grę terenową przy odnajdywaniu zasobów tematycznych albo ukrytych skrzynek geościeżki tematycznej.

Lokalizacja wydarzeń. Zarówno event wędrowny, jak i event dedykowany warstwie ofertowej szlaku, jako imprezy tematyczne eksploatujące oba wspomniane rodzaje działań (zaangażowaną narrację i eksplorację) mogą być lokalizowane także w miejscowościach nie posiadających bogatszych zasobów sztuki lub ciekawszych wnętrz sakralnych i są dobrą formą przyciągnięcia do tych miejsc turystów zainteresowanych udziałem w wydarzeniu, którego głównym doświadczeniem nie jest ich prezentacja, ale relacja albo własna aktywność uczestników. Taki komponent cyklicznej imprezy szlaku daje też szansę uzyskania wyższej frekwencji także w miejscowościach niewielkich, do których trudno byłoby przyciągnąć uczestników za pomocą klasycznej formuły performance`u (w odniesieniu do Pomorskiej Drogi np. Tuji, Niedźwiedzicy, Lubieszewa, Izbicy czy Linii).

Kalendarz eventów, czyli stale aktualizowana oferta cyklicznych, regularnych, statych i spontanicznie organizowanych wydarzeń na szlaku. Jego pierwszą funkcją jest umożliwienie osobie planującej wędrówkę (lub choćby odwiedzenie jednego miejsca i wydarzenia) zaplanowanie swojej podróży tak, by wziąć udział w wybranym, preferowanym wydarzeniu – czyli pomóc jej wybrać optymalny czas jego eksploatacji. Drugie zadanie kalendarza to informowanie osób już znajdujących się na trasie o

wydarzeniach, w których mogą wziąć udział danego dnia w nieodległym miejscu - z perspektywy szlaku wspiera to frekwencję na wydarzeniach, a z perspektywy użytkownika: wypełnia jego wędrówkę zorganizowanymi doświadczeniami. Trzecia funkcja kalendarza jest oczywista: to promocja szlaku poprzez wydarzenia, które są jedną z głównych form życia systemu. W przypadku Pomorskiej Drogi funkcja kalendarza wydarzeń może być także logistyczna: pozyskiwane dzięki jego interaktywności zgłoszenia uczestnictwa w rozmaitych propozycjach wydarzeń mogą decydować, czy odbędą się one, czy też nie.

Kalendarz Pomorskiej Drogi, zarządzany przez jej koordynatora, powinien być dostępny dla użytkowników nie tylko na jego witrynie www, ale i jako zakładka w aplikacji szlaku, to jest głównym mobilnym narzędziu tych ostatnich do korzystania z jego całej oferty. Powinien on zawierać (zbierane na bieżąco przez koordynatora i zgłaszane mu ze strony obiektów i innych interesariuszy) informacje zarówno o cyklicznych wydarzeniach religijnych, jak odpusty parafialne i obchody w sanktuariach, o wydarzeniach kulturalnych (jak koncerty w kościołach i imprezy w muzeach-obiektach szlaku), a także regularne lub jednorazowe propozycje zarządców obiektów aktywnych interesariuszy szlaku (liturgie, relacje, prelekcje, wykłady) oraz propozycje grupowych przejść odcinkami jego trasy. W jego ramach powinny też być na bieżąco dostępne informacje o wszystkich tematycznych mikroeventach szlaku oferowanych na bazie stałej, regularnej, cyklicznej lub jednorazowo (zob. niżej) lub organizowane aktualnie (np. danego i następnego dnia) w różnych miejscach na trasie turysty-użytkownika szlaku. W sytuacji funkcjonowania innych niż pielgrzymkowa warstw szlaku także wydarzenia organizowane w ramach ich oferty (jak rajdy turystyczne, zjazdy eksploratorów) powinny być zamieszczone w kalendarzu. Do rozważenia i rozsądnego wyboru koordynatora szlaku jako zarządcy kalendarza pozostaje zamieszczanie w nim także informacji o innych wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez partnerów szlaku (jak samorządy i lokalne organizacje turystyczne). Dla poprawy efektywności kalendarza może on być zaopatrzony w tzw. newsletter to jest możliwość zapisania się użytkownika na subskrypcję informacji dotyczących wydarzeń na szlaku, które (zebrane np. na cały nachodzący miesiąc) są mu wysyłane w formie poczty elektronicznej na adres email. Z kolei dla użytkowników aplikacji tę samą rolę może możliwość odznaczenia (wyboru) opcji „informuj o wydarzeniach” z ewentualnym podaniem ram czasowych (na 30 dni lub od- do) co skutkuje pojawianiem się na jego koncie osobistym w aplikacji informacji o każdym wydarzeniu w tym okresie.

Mikroeventy stałe lub regularne. Mikroevent stały to wydarzenie o krótkim czasie trwania dostępne przez cały czas otwarcia obiektu (np. film lub inne nagranie pokazywane w pętli lub możliwy do uruchomienia przez zainteresowanych zwiedzających albo zwiedzanie z przewodnikiem czekającym na turystów w obiekcie lub możliwość wypożyczenia audioprzewodnika). Mikroevent regularny to takie samo wydarzenie dostępne w określonej porze dnia lub tygodnia, na przykład możliwość wzięcia udziału w zwiedzaniu grupowym, projekcji filmu, koncercie organowym codziennie o godzinie 15.00 lub w każdą sobotę i niedzielę o 16.00. Udział w takich wydarzeniach turysta może zaplanować i pojawić się o wskazanej porze w obiekcie. Z kolei wydarzenie cykliczne jest

oferowane w określonych odstępach czasu, albo na bazie stałych terminów (np., dany dzień doku) albo w związku z eventem. Pozostałe wydarzenia definiuje się jako nieregularne (jednorazowe albo częstsze, jednak po każdorazowym ich zapowiedzeniu). W obiekcie Pomorskiej Drogi będącym czynną świątynią mikroeventem stałym mogłoby być zwiedzanie, o ile posiada ona stałych przewodników lub jej personel został do tego celu przeszkolony (to już teraz jest możliwe w Żukowie), powiązanie z otwarciem obiektu wyboru: elementu ikonografii związanej ze św. Jakubem wraz z nagraniem przekazem interpretacyjnym, stała, choćby niewielka wystawa lub kolekcja związana z jego kultem lub fenomenem pielgrzymowania, wyłożenie Księgi pielgrzymów, pokaz filmu lub dynamicznej prezentacji innego dostępnego elementu (który można stworzyć ze wsparciem organizacji szlaku), wreszcie miejsce do rozegrania i obsługa (instruktaż) stacjonarnej (np., planszowej) gry tematycznej. Z kolei w obiekcie muzealnym może to być wyodrębniona stała wystawa, stałe, regularne lub realizowane na zamówienie koordynatora szlaku albo obszarowego poprowadzenia prelekcje, lekcje, pokazy lub projekcja filmów albo warsztat tematyczny, obsługa stacjonarnej lub terenowej gry tematycznej lub/i innej turystycznej, wyznaczenie wewnętrznej tematycznej trasy zwiedzania lub tematycznej usługi obiektowego przewodnika, dodatkowo odpowiedni i spełniający standardy interpretacji opis artefaktów lub inna forma zabezpieczenia sfery przekazu interpretacyjnego (no audioprzewodnik, treści wywoływane kodem QR, zbliżeniowy system e-beacon). Mikroeventami regularnymi w muzeach może być przewodnictwo na zamówienie lub tematyczna prelekcja, a w obiektach sakralnych: otwarcie wystawy, projekcja filmu lub nagranej relacji z Drogi, spotkanie z aktywnym interesariuszem szlaku i inne. Istotne z punktu widzenia dystrybucji dziedzictwa (a w sytuacji omawianego szlaku: integralności przekazu o fenomenie pielgrzymowania i dziedzictwie ora współczesności Dróg Jakubowych) jest, by oferta mikroeventów szlaku w różnych miejscach była *spójna i komplementarna*. Rolą Rady szlaku jest zatem, by tak zidentyfikować istniejące zasoby (np. w postaci archiwów fotograficznych i filmów czynnych caminowiczów, ikonografii Jakubowej w przestrzeni szlaku, wystaw i materiałów narracyjnych) oraz skonsultować nowe pomysły i zdefiniować gotowość obiektów oraz ich warunki przestrzenne i personalne, by zaplanować rozmieszczenie mikroeventów w taki sposób, by a) składały się one na spójną opowieść (co zachęca do przejścia – przejechania - zwiedzenia całego szlaku jako linearnej propozycji o wysokich walorach poznawczych) oraz b) nie było w niej niepotrzebnych powtórzeń wątków, artefaktów czy całych skopiowanych przekazów. Warto też zadbać o urozmaicenie form przekazu, to jest nie ograniczać ich tylko do form podawczych (film, prelekcja, oprowadzanie) ale tam, gdzie to możliwe wprowadzić formy partycypacyjne (np. zorganizowane przeżycie religijne, gra tematyczna, spotkanie, przeżycie kulinarne, itd.).

Uzupełnienie listy doświadczeń tematycznych: ich tematyka oraz alternatywna formuła organizacji. W Rozdziałach 3 i 4 opisano jeden z podstawowych problemów szlaku , istotny zwłaszcza w perspektywie rozszerzenia jego oferty poza grupę pielgrzymów „Jakubowych”. Jest nim silnie niekorzystny balans czasu wędrówki użytkownika szlaku oraz liczby i intensywności doświadczeń tematycznych, a w konsekwencji: czasu konfrontacji z nimi. Poprawę tego stanu można osiągnąć na drodze

a) zwiększenia liczby doświadczeń stacjonarnych w obiektach szlaku, wszędzie tam, gdzie istnieje taka możliwość, zgoda zarządcy obiektu oraz jest dostępne pomieszczenie, b) wprowadzenie innych doświadczeń na samej trasie, jak elementów symbolicznych w miastach, a instalacji artystycznych oraz tablic dydaktycznych na terenach pozamiejskich oraz c) stworzenie poza obiektami szlaku samoobsługowych doświadczeń tematycznych, w postaci gier terenowych, propozycji samodzielnej eksploracji terenu (jak geościeżki) i samoobsługowych punktów doświadczeń. Ponieważ wszystkie pozostałe działania opisano w innych miejscach niniejszego Rozdziału, tu skoncentrujemy się na opisie rekomendowanej formy samoobsługowych punktów doświadczeń poza obiektami szlaku. Miejsca takie, zlokalizowane w większej odległości od obiektów szlaku (wynoszącej np. 3-5 kilometrów) mogą być zorganizowane w alternatywnej formule tzw. monitorowanych wystaw samoobsługowych. Ekspozycje takie są umieszczone w niewielkich budowlach (o skali nieco większego kontenera, lecz z trwalszego materiału, np. betonu) zamknięte i nadzorowane elektronicznie (czujniki, kamery), podobnie jak samoobsługowe hotele niższych kategorii czy nowoczesne toalety. Otwarcie drzwi wymaga zastosowania jednorazowego kodu udostępnianego turystyce zarejestrowanemu na platformie obsługi szlaku (witryna internetowa) i posługującego się jego aplikacją mobilną. Dodatkowo warunkiem wejścia (otwarcia drzwi) może być podanie numeru paszportu pielgrzyma lub którejś z cech dokumentu osobistego, albo dokonaniem na miejscu opłaty (nawet w symbolicznej kwocie) za pomocą imiennej karty płatniczej. Zasady zwiedzania są ujęte w regulaminie z potwierdzeniem zapoznania się przez użytkownika, który jest informowany o formie dostępu, możliwościach korzystania z doświadczenia i o fakcie monitoringu. Regulamin może też ograniczać liczbę jednorazowo wchodzących i czas pobytu w pomieszczeniu (pomieszczeniach) do np. 45 minut. Obecność zwiedzającego jest rejestrowana, a nagranie na bieżąco lub w określonym czasie *post factum* możliwe do odtworzenia przez operatora wystawy (zarządca najbliższego obiektu, obszarowy koordynator Drogi, samorządowy punkt informacji turystycznej, inny podmiot). Zakończenie zwiedzania i wyjście jest rejestrowane i uznawane za koniec czasu, w którym zwiedzający jest objęty odpowiedzialnością za „użytkowanie” i pozostawiony stan doświadczenia, podobnie jak to się dzieje w przypadku gości hoteli lub osób wypożyczających sprzęt rekreacyjny. W razie zniszczeń ich sprawcę można zidentyfikować i udowodnić mu je z pomocą danych z rejestracji i nagrania z monitoringu. Monitoring może jednak służyć także np. do interaktywnego kontaktu ze zwiedzającymi, w tym nagrywania ich uwag, komentarzy, ocen, sugestii lub własnej interpretacji doświadczenia na miejscu. Doświadczenia funkcjonujące w formule samoobsługowej mogą być łatwo (automatycznie) włączone do pakietów lokalnych szlaku jako ich moduły samodzielnie wybierane przez turystę, który w ramach pakietu może uzyskać dostęp do wystaw w postaci kodu, obowiązującego w czasie wykorzystania pakietu, i aktywizujące dostęp jednorazowo, w chwili podania kodu na miejscu i w podanym czasie trwania.

W doświadczeniach samoobsługowych, ze względu na nieobecność ludzkiego interpretatora, kluczową rolę powinny odgrywać multimedialne nośniki przekazu. Mogą one mieć charakter podawczy: filmy dokumentalne ze współczesnego Camino i nagranej

relacji jego uczestników, prezentacji lub dynamicznej animowanej wizualizacji (np. przekazywanej ustnie narracji historycznej czy hagiograficznej). „Mówiący” narrator ekspozycji może krok po kroku sterować uwagą widza. Dodatkową opcją byłaby możliwość przeglądania elektronicznego archiwum zdjęć z odbytej trasy Camino. Jednak można zastosować również, preferowane przez młodszą generację turystów formuły interaktywne angażujące aktywność zwiedzającego. Takimi mogą być przykładowo: rozegranie online gry tematycznej (nawiązującej do biografii św. Jakuba, jednej z legend hagiograficznych, dziejów kultu, funkcjonowania historycznej lokalnej wspólnoty religijnej, ogólnej wiedzy religijnej lub lokalnego dziedzictwa regionu mikroregionu) odtworzenie znanego obrazu lub rozwiązanie tematycznego quizu. Poszerzona (poza wątki pielgrzymie i Jakubowe) tematyka doświadczeń może obejmować lokalne dziedzictwo kulturowe ze szczególnym uwzględnieniem jego religijnego wymiaru, np. kaszubską pobożność maryjną z jej unikatowymi formami wyrazu (być może w okolicach Mirachowa albo w gminie Linia), dzieje reformacji na Środkowym Pomorzu (między Ustką a Słupskiem) lub historię menonitów na Żuławach (w powiecie nowodworskim).

Istotnym założeniem doświadczeń tematycznych w ramach propozycji szlaku kulturowego jest, by były one wzajemnie komplementarne. Oznacza to, że wykorzystane zasoby oraz przekaz wszystkich wystaw – traktowane jako całość, ponieważ proponowane konkretnej jednej osobie przemierzającej szlak w krótkim czasie – powinny składać się na uporządkowaną logicznie i możliwie pełną narrację tematyczną oraz nie powinny w żadnym wypadku wzajemnie powielać swoich treści (ten warunek nie dotyczy zatem wystaw poza tematyką szlaku, które mogą być profilowane na miejscowe narracje, zasoby i walory). Dlatego przed podjęciem decyzji o ich stworzeniu, Rada Szlaku (z udziałem ekspertów: historyków regionu, teologów, specjalistów interpretacji dziedzictwa itd.) powinna opracować i przyjąć spójny program doświadczeń dla całego szlaku. Program ten powinien wskazywać lokalizację doświadczeń zgodnie z postulatami różnorodności doświadczeń szlaku, spójności i logiki ich przekazu, wzajemnej komplementarności ich treści oraz eksploatowanych aspektów dziedzictwa czy wiodącego tematu. Samodzielnym doświadczeniom powinna towarzyszyć informacja o lokalnej ofercie noclegu i gastronomii, dostępna np. z poziomu aplikacji turystycznej szlaku, która turysta może po skorzystaniu z doświadczenia zarezerwować i z niej skorzystać. Z kolei gestorzy rekomendowanych usług powinni w swoich obiektach rekomendować gościom skorzystanie ze stacjonarnego doświadczenia. Powinno to pozytywnie wpłynąć na wzajemną promocję doświadczeń i usług recepcji szlaku oraz pomóc pozyskać kolejnych zainteresowanych ich świadczeniem i współpracą z obszarowym koordynatorem.

5.4.5. Witryna WWW - zintegrowana platforma zarządzania marketingiem szlaku

Głównym narzędziem promocji Pomorskiej Drogi powinna pozostać jej witryna internetowa, jednak działająca nie jako pasywne zestawienie informacji o szlaku, a jako zintegrowana platforma zarządzania jego marketingiem i komunikacji z użytkownikami szlaku.

Do jej podstawowych funkcji powinny należeć: prezentowanie idei Jakubowego pielgrzymowania i powiązań (także geograficznych punktów styku) Pomorskiej Drogi z pozostałymi jej odcinkami w kraju i Europie Drogi oraz walorów tematycznych samego szlaku (warstwa informacyjna), ale także zarządzanie kontaktami między jego aktywnymi interesariuszami (wewnętrzna warstwa komunikacyjna) i prowadzenie aktywnego marketingu, w tym informacji na temat usług recepcji, pośredniej lub bezpośredniej (w zależności od przyjętego statusu operatora szlaku) sprzedaży tych usług, a docelowo również dystrybucji lokalnych pakietów szlaku (warstwa promocji i dystrybucji). Rekomenduje się jednak również wprowadzenie do witryny elementu aktywnego zarządzania bazą danych klientów, zarządzania poszczególnymi usługami (przez łączenie ich w pakiety w czasie rzeczywistym). Witryna powinna także obejmować komponent zaawansowanej interakcji z turystami, umożliwiającą zarządzanie aplikacją turystyczną szlaku, mechanizmy rejestracji i ewaluacji zachowań użytkowników szlaku (i samej witryny) umożliwiające efektywny marketing relacji i bieżącą korektę elementów oferty szlaku i przedsięwzięć jego promocji. Wreszcie, przy rozszerzeniu oferty o turystów aktywnych i uczestników turystyki eksploracyjnej, funkcjonalności witryny powinny umożliwiać realizację projektów lojalnościowych i grywalnych.

Warunkiem uzyskania takich możliwości (a przy okazji znacznego ułatwienia pracy koordynatora dzięki jej daleko posuniętej automatyzacji) jest sprzężenie od początku witryny szlaku z wielofunkcyjną platformą zarządczą (zob. niżej). Zamiast więc zamawiać jakąkolwiek (zawsze tańszą, lecz mało przydatną) witrynę informacyjną z najlepszym nawet designem, lecz o niewielu funkcjonalnościach, zdecydowanie zaleca się organizacji zarządzającej szlakiem i jej strategicznym partnerom, w tym „inwestorowi pierwszej godziny” inwestycję w postaci zamówienia takiej platformy o uzgodnionych i licznych funkcjonalnościach, będącej w stanie zrealizować wyżej opisane zadania.

Zgodnie z praktyką powszechną w turystyce kulturowej, witryna szlaku powinna być zarządzana i obsługiwana przez jego koordynatora. To zapewnia jej kompletność treści dotyczących wszystkich wymiarów jego funkcjonowania, ich natychmiastową aktualizację w przypadku zmian, zamieszczanie bieżących kalendarzy eventów szlaku i bezpośrednio wykorzystywanie jej jako narzędzia zarządzania ofertą, kontaktami z partnerami i klientami oraz aktywnej promocji systemu. Co się tyczy treści zamieszczanych do publicznej wiadomości na witrynie Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba, to powinny tam się znaleźć:

- 1) kompletny i merytorycznie poprawny opis wszystkich obiektów szlaku: informacje historyczne, wizualizacje, w tym zdjęcia i dane na temat dostępności obiektów, zlokalizowanych w nich doświadczeń tematycznych, regularnych wydarzeń i ewentualnie świadczonych usług własnych (wszystko to także w formie zestawionej z opcją pobrania ich jako elektronicznego przewodnika-informatora szlaku),
- 2) opis wszystkich warstw szlaku (dla pielgrzymów pieszych i rowerowych, innych turystów pieszych i rowerowych, turystów-eksploratorów) z przypisanymi im trasami lub obszarami eksploracji wraz z pogrupowanymi zgodnie z przebiegiem trasy lub logiką danej warstwy obiektami pozostałymi doświadczeniami tematycznymi oraz usługami recepcji

(także z opcją pobrania ich w formie elektronicznego przewodnika np. dla warstwy rowerowej),

3) bieżący kalendarz eventów szlaku i jego przestrzeni, w tym, o ile jest gotowy, szczegółowy program najbliższej edycji Święta Szlaku i każdego z pozostałych cyklicznych eventów (szerszy opis jego komponentów: w podrozdziale dotyczącym ewentyzacji szlaku (5.4.4.). Kalendarz może być tworzony w drodze pobierania informacji z obiektów przez bezpośredni kontakt (co w przypadku niektórych okaże się zapewne konieczne. Możliwe jest także wzajemne powiązanie (linkowanie) witryn obiektów i szlaku, które pozwoli automatycznie pobierać („zasysać”) informacje o wydarzeniach przez szlakową zakładkę w witrynie obiektu i zakładkę eventową w witrynie szlaku. To jednak oznacza konieczność stworzenia witryny szlaku dla obiektów, które nie posiadają własnych, a posługują się tylko w pełni zależnym segmentem witryny obcej (gdzie wszystkie wpisy i aktualizacje wymagają pośrednictwa ich administratorów. Taki stan stwierdzono w odniesieniu do obiektów w Niedźwiedzicy, Tuji, Izbicy, kościoła św. Jakuba w Oliwie i kościoła w Smołdzinie. Jeśli zarządcy tych i innych obiektów nie zechcą sami prowadzić szlakowej zakładki na witrynie obiektu, to będą zgłaszać informacje o dostępności i wydarzeniach w swoich obiektach, zarządca szlaku będzie je zamieszczał kalendarzu eventów w witrynie i aplikacji dla jego użytkowników. Internetowa wersja kalendarza eventów powinna zawierać opcję subskrypcji newslettera tak, by zainteresowany użytkownik mógł automatycznie dowiadywać się poprzez pocztę elektroniczną o wydarzeniach na szlaku. W ramach kalendarza mogłaby funkcjonować też interaktywna opcja **kreuj wydarzenie** (szerzej opisana w podrozdziale dotyczącym ewentyzacji szlaku (zob. 5.4.4.)

4) zestawienie rozmaitych stale dostępnych usług oferowanych przez członków i partnerów szlaku oraz jego koordynatora operacyjnego i koordynatorów obszarowych (w tym regularnych mikroeventów w obiektach, przewodnictwa, dodatkowej oferty spędzenia czasu wolnego),

5) turystyczny opis miejscowości i gmin w przestrzeni szlaku z ich walorami, atrakcjami oraz ich regularną ofertą dla turystów, jakkolwiek powiązaną z ofertą szlaku,

6) opis walorów przyrodniczych i rekreacyjnych na trasach i w przestrzeni szlaku (w tym parku narodowego, parków krajobrazowych i rezerwatów, miejsc dogodnych dla pływania, dostępnych wypożyczalni sprzętu rekreacyjnego i serwisów tego sprzętu itd.),

7) wyodrębniona strefa marketingu treści szlaku, jeśli taki będzie prowadzony (tu powinien dominować profil Jakubowego pielgrzymowania ,ewentualnie uzupełniony o treści turystyki (regionalnego) dziedzictwa oraz

8) opis działalności organizacji zarządczej szlaku oraz jego koordynatora, w tym świadczonych przez nich innych usług wobec turystów oraz realizowanych przedsięwzięć kulturalnych i edukacyjnych, a także ich dane komunikacyjne (email, telefon, adresy prowadzonych grup społecznościowych, inne) dla potrzeb nawiązania kontaktu.

9) Opis mobilnej aplikacji szlaku dla turysty z jej wersjami dla poszczególnych grup użytkowników (zob. aplikacja szlaku, 5.4.6.), regulamin jej pobrania i użytkowania,

zachęta do rejestracji i korzyści z niej wynikające oraz mechanizm umożliwiający jej pobieranie z witryny lub u pośredników.

10) Dostępna po zalogowaniu interaktywna zakładka lub grupa zakładek umożliwiająca bieżącą komunikację i konsultację wszystkich podmiotów zarządczych szlaku, osób i grup odpowiedzialnych za poszczególne zakresy funkcjonowania (trasy, wydarzenia, przejścia, usługi, zewnętrzna promocja itd.) oraz grup i środowisk jego aktywnych interesariuszy (bractw, zarządców obiektów, organizatorów przejść wypraw grupowych, punktów informacji turystycznej, grup opracowujących przedsięwzięcia zewnętrznej promocji i innych). Konkretny sposób dystrybucji, zapisu i archiwizacji wymienianych tam informacji (listy mailingowe, zamknięte fora tematyczne lub grupowe, struktura archiwum wytworzonych dokumentów, w tym protokołów z zebrań, scenariuszy programów doświadczeń i wydarzeń czy inne) oraz ewentualne mechanizmy ich przenoszenia do innych grup i publikowania na zewnątrz (np. w aplikacji szlaku, na jego publicznej witrynie lub w kalendarzu eventów szlaku) oraz uprawnienie do tego działania) powinno być uregulowane przez koordynatora operacyjnego szlaku w zależności od potrzeb i w tej formie zlecone wykonawcy witryny.

Interaktywność witryny szlaku może mieć różny wymiar. Minimalnym wymaganiem jest możliwość kontaktu za pomocą formularzy turysty z koordynatorem, gestorami poszczególnych usług w celu ich zamówienia bezpośrednio u nich i organizatorami cyklicznych i regularnych wydarzeń. Jednak te możliwości można znacznie rozszerzyć, wprowadzając kompletne formularze rezerwacyjne na wszystkie usługi, które członkowie i partnerzy szlaku postanowią dystrybuować automatycznie. Jeszcze lepszym rozwiązaniem jest możliwość elastycznego zestawiania przez turystę z poszczególnych opcjonalnych części własnych pakietów z mechanizmem elektronicznej opłaty i potwierdzenia zamówienia. W takim przypadku koordynator szlaku nie musi obsługiwać pakietów osobiście. Odpowiednia konstrukcja funkcjonalności witryny umożliwia bowiem bezpośrednio obsługiwanie ich przez samych oferentów. Obejmuje to nie tylko przyjmowanie rezerwacji, ale i wprowadzanie zmian w zakresie czasowej dostępności obiektu, usługi recepcji czy modułu zorganizowanych doświadczeń, jej ceny, warunków świadczenia / realizacji. Tak wprowadzana jest funkcjonalność witryny szlaku dla drugiej - obok turysty - grupy jego użytkowników: mianowicie dla członków i partnerów szlaku, prowadzących w ramach tej witryny własne, autonomiczne „podstrony”. Mogą oni (i to powinien być minimalny warunek) połączyć za pomocą linkowania swoje witryny z witryną szlaku lub też sami (jeśli preferują takie rozwiązanie) obsługiwać na tym portalu własne moduły. Przy przyjęciu tego ostatniego rozwiązania koordynator szlaku nie wytwarza bezpośrednio informacji dotyczących danego obiektu ani nie pośredniczy pojedynczych usług danego podmiotu (dzięki czemu nie musi mieć uprawnień organizatora turystyki). Jednak dzięki bieżącemu monitoringowi działania i wymiany informacji między turystami a interesariuszami szlaku i gestorami usług nadal posiada on kontrolę nad aktualizacją treści, dotrzymywaniem deklaracji dotyczących czasu dostępności i nad dostarczaniem zamówionych usług. W tym celu wykorzystuje wbudowany instrument opiniowania ze strony turystów, podejmując w razie potrzeby interwencje: od zapytania u gestora usługi, przez awaryjne pośredniczenie kontaktu ze

strony turysty, aż po zawieszenie (chwilowe usunięcie) danej usługi partnera z witryny szlaku. Przy przystępowaniu do opracowania internetowej witryny w takiej postaci (narzędzia skomplikowanego, wymagającego w tworzeniu współpracy programistów, specjalistów od designu i tłumaczy, należy więc najpierw sprecyzować wymagania i oczekiwane funkcjonalności, a dopiero potem zlecić wykonanie, dokonać odbioru technicznego i przeszkolenia operatora (koordynatora szlaku) w jego obsłudze.

Witryna czy zintegrowana platforma zarządcza? Powszechne w dzisiejszej turystyce zjawiska zestawiania i pozyskiwania informacji w czasie rzeczywistym, przenoszenia promocji i sprzedaży ofert do przestrzeni wirtualnej (e-marketing), konieczność pozyskiwania i analizowania zbiorów informacji pochodzących z wielu źródeł, tworzenia elastycznych pakietów ofertowych z udziałem wielu samodzielnych gestorów usług, wreszcie sytuacja konkurencji z coraz liczniejszymi produktami bazującymi na inteligentnych technologiach (smart tourism) stanowią najważniejsze wyzwania dla obszarowych menedżerów turystyki kulturowej, wśród nich zarządców szlaków kulturowych. Dlatego, w przypadku poszerzenia oferty szlaku poza grupę indywidualnych pielgrzymów, działaniem rekomendowanym powinno być stworzenie lub zlecenie oraz wprowadzenie wielofunkcyjnego elektronicznego narzędzia wspierającego sprawne funkcjonowanie i efektywny marketing szlaków jako propozycji turystycznych. Taka platforma zarządcza musi być albo kompletnie dostosowana, albo od początku opracowana dla danego szlaku. Powinna opierać się na szczegółowej analizie jego zasobów, potrzeb, struktury istniejącej i planowanej oferty oraz składu i wzajemnych relacji jego członków, aktywnych interesariuszy oraz jego lokalnych i zewnętrznych partnerów. To narzędzie zarządcze posiada funkcjonalności liczniejsze niż tylko informacyjne, co wymaga dobrania dla niej takich rozwiązań informatycznych (tzw. silników), które będą w stanie zapewnić ich obsługę, bezkolizyjne komunikowanie z przekazem treści i decyzji (np. rezerwacyjnych albo zakupowych). Między innymi powinna ona a) posiadać zdolność przejmowania z innych baz i systemów danych dotyczących wyborów i zachowań turystów, b) zapewniać i kontrolować całościowe wewnętrzne i zewnętrzne przepływy informacji na temat własnych zasobów szlaku (w tym treści połączonych witryn internetowych obiektów i usługodawców, aplikacji turystycznych, elektronicznych tekstów interpretacyjnych) oraz usług i ewentualnych pakietów, c) umożliwiać wprowadzanie do nich korekt oraz sporządzać automatyczne raporty, d) wspomagać operatora szlaku i użytkownika (turystę) w wyborze elementów usług i grupować je w pakiety online o elastycznej strukturze, e) w przypadku sprzedaży, a nie tylko pośredniczenia usług składowych pakietu, za pomocą wbudowanego (pół) automatycznego mechanizmu obliczeniowego wspomagać zarządzanie cenami i rabatami osobno dla każdego z produktów i każdej kombinacji usług (z transparentnymi dla partnerów systemami wzajemnych rozliczeń), f) zarządzać rozbudowaną mobilną aplikacją turystyczną (z lokalizacją i nawigacją dla użytkowników, funkcją kalendarza wydarzeń i doświadczeń, rezerwacji i sprzedaży usług oraz analizy zachowań turystycznych, w tym konsumpcyjnych zarejestrowanych użytkowników), oraz g) wspomagać zarządzanie marketingiem relacyjnym dzięki opcji prowadzenia spersonalizowanych baz danych klientów uzupełnianych na bieżąco przy okazji kolejnych

wzajemnych interakcji (o informacje wyszukiwane i udzielane, dokonywane rezerwacje, składane reklamacje i zapisywane oceny/opinie) oraz pochodzących z analizy ich dotychczasowych zachowań turystycznych (w tym listy odwiedzonych obiektów i miejsc konsumpcji usług) i konsumpcyjnych (listy zakupionych usług i warunków, w tym cen ich nabycia).

Dodatkowym argumentem na rzecz wprowadzenia cyfrowej platformy zarządczej jako głównego narzędzia marketingu systemu jest kwestia wiarygodności szlaku wobec klientów. W stosowanych w turystyce tradycyjnych modelach biznesowych gwarantem jakości oferty były ugruntowane na rynku organizacje, takie jak biura podróży. W środowisku organizacji sieciowej, tworzonej przez samodzielnych i luźno ze sobą powiązanych, a przy tym po części mało rozpoznawalnych partnerów (a taką jest też Pomorska Droga ŚJ), gwarantem realności i dobrej jakości oferty może być jej lider posiadający taką platformę. W oparciu o nią nie tylko zawiera on transakcje (stając się partnerem umowy z klientami) i przyjmuje lub pośredniczy płatności, ale dokonuje też wyboru usług poszczególnych gestorów i w ten sposób wymusza ich jakość, wykorzystując kolejne jej funkcjonalności wykonuje większą część zadań związanych z promocją produktów oraz w imieniu całej sieci monitoruje ich właściwą realizację na kolejnych etapach, w tym zarządza reklamacjami. Tą drogą stopniowo budowana jest rozpoznawalność i wiarygodność szlaku jako markowej grupy ofert zarządzanych przez organizację. Platforma zarządcza jest więc również narzędziem standaryzacji produktu turystycznego szlaku i instrumentem budowy jego wspólnej marki turystycznej. Jest też ważnym spoiwem szlaku jako sieci, pozytywnie wpływającym na jej trwałość. Rekomendując jej wprowadzenie, autor Raportu deklaruje gotowość konsultacji organizacji zarządczej szlaku w zakresie ustalenia potrzebnych funkcjonalności takiej platformy dla szlaku oraz pomocy w wyszukaniu jej wykonawcy spośród podmiotów posiadających niezbędne i pozytywnie zweryfikowane doświadczenie.

5.4.6. Aplikacja turystyczna szlaku jako narzędzie zespalandia usług i marketingu systemu

Współczesne aplikacje turystyczne to w większości urządzenia mobilne zapewniające orientację przestrzenną i dostęp do informacji praktycznie w każdym miejscu i czasie. Jednocześnie te projektowane na potrzeby obszarów recepcji turystycznej i linearnych systemów organizacji turystyki (takich jak szlaki kulturowe) pełnią – i to efektywnie – funkcję narzędzi bezpośredniego marketingu. Są one ponadto kontekstowymi systemami cyfrowymi zorientowanymi na potrzeby swojego użytkownika. Obserwując trendy w ich użytkowaniu, można zakładać, że indywidualni turyści w swej masie będą stale zwiększali poziom wykorzystania licznych funkcji swoich telefonów i tabletów. W trakcie konsultacji zrealizowanych w sierpniu 2024 r. aktywni interesariusze badanego szlaku (niezależnie od przynależności do kohorty wiekowej) powszechnie deklarowali posługiwanie się nimi przy ustalaniu swojej lokalizacji w przestrzeni, weryfikacji pokonywanej trasy, odnajdywaniu kolejnych celów i optymalnej drogi dotarcia do nich, przy czym preferowanym dostawcą tych informacji jest niezwiązany ze szlakiem, ale często aktualizowany czeski serwis

Mapy.cz. Niestety brak własnej aplikacji Pomorskiej Drogi Św. Jakuba uniemożliwia im bezpośrednio wyszukiwanie w fizycznym otoczeniu usług gastronomicznych lub noclegowych, przez co są oni zdani na mało aktualne informacje z witryny internetowej szlaku lub szukanie tych usług w innych serwisach. To powoduje stratę czasu, wyższe koszty ostatecznie wykorzystanych usług w stosunku do preferowanych oraz ryzyko znalezienia się w sytuacji bez usług recepcji i wsparcia szlaku w nieznanym miejscu pod koniec etapu pieszej wędrówki. Liczne wskazania interesariuszy dotyczące podstawowych mankamentów organizacji szlaku wskazują, że każde jego narzędzie informacji i komunikacji powinno (oprócz lokalizacji użytkownika, śledzenia trasy odnajdywania obiektów szlaku) dysponować funkcjonalnościami takimi jak informacja o usługach recepcji w pobliżu oraz możliwość ich nabycia lub rezerwacji, albo przynajmniej bezpośredniego kontaktu z ich gestorami.

Wbudowaną opcją części aplikacji turystycznych jest też moduł planowania indywidualnej trasy przy uwzględnieniu jej długości, odległości między zwiedzanymi miejscami czy odpłatności za wstępy i wybrane doświadczenia. Wprowadzenie tego modułu do aplikacji szlaku oznacza przekazanie turyście narzędzia dającego mu (w danej przestrzeni i w odniesieniu do uwzględnionych zasobów) swobodę ustalania zestawu eksploatowanych walorów i - automatycznie – zestawiania komponentów preferowanych doświadczeń tematycznych. Proste rozwiązania technologiczne mogą też umożliwić użytkownikowi automatyczne tworzenie komponentów tzw. biografii turystycznej. Obejmuje to dokonywanie zapisu przebytych tras i tworzenie ich indywidualnych wersji, archiwizację fotografii i własnych opisów oraz ich udostępnienie innym za pośrednictwem, m.in. publikacji na własnym koncie w serwisach społecznościowych. Ma to niemałe znaczenie dla promocji szlaku (w zależności od wyboru użytkownika) zarówno jako indywidualnego przeżycia religijnego, jak etapu wakacyjnej przygody lub serii spójnych doświadczeń np. regionalnego dziedzictwa, co przekłada się na darmową z perspektywy szlaku jego promocję wśród obserwujących go (tzw. promocja wiralowa). Jednocześnie zarządca aplikacji, dzięki rejestrowaniu jej użytkowników (a taki powinien być warunek jej udostępnienia) może gromadzić materiał na temat ich aktywności turystycznej w przestrzeni szlaku. Obejmuje to odwiedziny jego obiektów, percepcję jego zorganizowanych doświadczeń, oceny walorów, krajobrazu oraz wybory lokalnych usług. Te informacje są kluczowe dla ewaluacji i modyfikacji oferty szlaku i jej lokalnych luk. Aplikacja posiadająca moduł zbierania, agregacji i analizy danych jest jednym ze skuteczniejszych narzędzi marketingu relacji z turystą, ponieważ umożliwia zarządcy szlaku identyfikację zarejestrowanego użytkownika (a więc i wprowadzenie go do bazy danych odbiorców kolejnych propozycji) i personalizowanie oferty dla niego na dalszych odcinkach jego wędrówki (lub przy kolejnych jego pojawieniach się w przestrzeni szlaku). Ponieważ projektowanie aplikacji dla szlaku kulturowego zakłada, że kontekstem jej wykorzystania jest wyprawa użytkownika, to dostarczając mu pożądaną informację w odpowiednim momencie (sygnalizowanym jego zgłoszeniem lub samą jego lokalizacją), aplikacja nie tylko pozwala mu zaspokoić potrzeby (np. noclegu i żywienia) ale też w realnym czasie wpłynąć na jego decyzje, w tym wybór konkretnej usługi lub skorzystanie wcześniej nieplanowanego doświadczenia tematycznego. Przy prawidłowo zbudowanej

strukturze objętych nią miejsc, doświadczeń i usług, dzięki korzyściom uzyskiwanym przez nich z bezpośredniej promocji ich świadczeń aplikacja może być efektywnym sposobem pozyskania i utrzymania współpracy partnerów z sektora turystyki jako usługodawców. To przekłada się na wzrost poziomu wykorzystania usług lokalnych partnerów szlaku i zwiększenie frekwencji w miejscach doświadczeń dostępnych w danym miejscu i czasie. Jedno i drugie motywuje zarządców tych usług i doświadczeń do podjęcia współpracy ze szlakiem – rozumianym jako multiplikatorem ich oferty. W ten sposób aplikacja Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba może istotnie wspomóc poszukiwanie i przekonywanie gestorów lokalnych usług recepcji do zaangażowania się w strukturę szlaku i domknięcia jej luk w krytycznych miejscach, a lokalne podmioty będące w stanie stworzyć dodatkowe propozycje tematycznych doświadczeń jak małe instytucje kultury do wprowadzenia wystaw, filmów, kolekcji, propozycji spotkań, tematycznych ścieżek eksplorerskich itd. w nadziei na zwiększenie zainteresowania własnymi obiektami przez kolejną grupę turystów. Jednak efekt wprowadzenia aplikacji szlaku może być jeszcze większy w dłuższej perspektywie. Otóż przy zastosowaniu funkcji rezerwacji usług w czasie rzeczywistym i w oparciu o lokalizację użytkownika aplikacja może być również głównym narzędziem zarządzania lokalnymi pakietami dynamicznymi, co szerzej opisano na innym miejscu w kontekście organizacji całej turystyki kulturowej [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2020: 524-525; 548-549].

W przypadku zdecydowania się przez zarządców szlaku na wprowadzenie własnej aplikacji turystycznej (co autor Raportu usilnie rekomenduje) powinna ona nie tylko posiadać typowe komponenty aplikacji szlaków kulturowych, ale dodatkowo zawierać funkcjonalności preferowane przez indywidualnych użytkowników ich oferty i odpowiadające na zgłoszone w trakcie przeprowadzonego badania potrzeby poprawy oferty szlaku. Najważniejszymi z nich wymieniamy poniżej.

1. Możliwość śledzenia przebiegu trasy szlaku wraz z własną lokalizacją w czasie rzeczywistym (dokładnie tak, jak zapewnia to serwis Mapy.cz).

2. Komponent weryfikacji zarejestrowanego użytkownika (rodzaj elektronicznej wersji jego Paszportu Pielgrzyma) pozwalający uwierzytelnić go wobec zarządców obiektów i współpracujących ze szlakiem osób udzielających prywatnie gościny, korzystać z ewentualnych rabatów usługodawców współpracujących ze szlakiem, uzyskiwać certyfikaty przejścia odcinków samej Pomorskiej Drogi, a docelowo także korzystania z opisanych w innym miejscu bezobsługowych miejsc doświadczeń. Natomiast (po doprowadzeniu do akceptacji tej formy paszportu) innych odcinków sieci Dróg Św. Jakuba i w samej Composteli⁵) mogłaby ona (zaopatrzona w opcje elektronicznego potwierdzenia

---

⁵ Akceptacja tej formy paszportu przez inne podmioty jest oczywiście zależna od ich decyzji, jednak popularyzacja i powszechne uznanie wszelkiego rodzaju elektronicznych dokumentów (także osobistych) raczej wcześniej niż później dokona się również w tym wymiarze. Na razie można wykorzystywać ten moduł na własny użytek, jednocześnie prezentując go w ramach krajowej sieci i zachęcając aktywnych zarządców polskich odcinków do wprowadzania identycznej formy weryfikacji i potwierdzeń. W połączeniu z wymaganiami podania podstawowych danych osobowych bez wątplenia zwiększyłoby to wiarygodność użytkownika aplikacji jako pielgrzyma w kontekście otwarcia dla niego obiektów sakralnych, a nawet udzielenie gościny przynajmniej przez niektórych ich zarządców w pomieszczeniach parafialnych.

pobytu w obiektach – zamiast tradycyjnych pieczętek – stać się alternatywną formą Paszportu Pielgrzyma. Należy wskazać, że również możliwość budowania w takim trybie swojej biografii w kontekście Camino w pewnym stopniu może być motywacją do regularnego podejmowania wypraw na szlakach całej tej sieci.

3. Funkcja elektronicznego przewodnika po obiektach i przestrzeni szlaku, zawierająca ich lokalizację i opis, możliwości kontaktu z ich zarządcami lub opiekunami w celu ich otwarcia, listę dostępnych w nich doświadczeń tematycznych i warunki skorzystania z nich (czas dostępności, warunki otwarcia lub zamówienia, ewentualna cena) a także, jeśli takie są, usług w nich dostępnych (jak własne propozycje noclegu, sklepy lub kioski obiektowe, dostępna literatura i pamiątki).

4. Zestawienie i krótka prezentacja obiektów noclegowych i gastronomicznych (w warstwie rowerowej: także serwisowych) współpracujących ze szlakiem w najbliższym miejscu etapowym oraz w bezpośredniej bliskości użytkownika z intuicyjną formą kontaktu z ich gestorami i opcją ich rezerwacji. Na tej liście powinny znajdować się wyłącznie podmioty współpracujące ze szlakiem względnie (po ich powstaniu) uczestniczące w jego lokalnych pakietach turystycznych, co nie tylko daje użytkownikowo aplikacji pewność zrozumienia jego potrzeb, ale także motywuje tych gestorów do zaangażowania się we współpracę ze szlakiem i jako obszarowym koordynatorem.

5. W sytuacji poszerzenia oferty szlaku i skierowania jej do aktywnych turystów kulturowych (wędrujących, ale i poruszających się rowerami) oraz miłośników samodzielnej eksploracji turystycznej to właśnie aplikacja powinna być głównym narzędziem realizacji eksploracyjnych gier terenowych. Mogą to być konkursy wiedzy w skali całego szlaku, lokalne (a nawet obiektowe w większych świątyniach i muzeach) oraz korzystanie z tematycznych geościeżek. Turysta zarejestrowany w elektronicznym systemie aplikacji, zbliżając się do jednego z obiektów (szlaku), otrzymuje na mobilne urządzenie pytanie, na które może odpowiedzieć dokonując fizycznej obserwacji lub zadanie wymagające zdobycia określonej informacji, która jest dostępna we wnętrzu obiektu albo na jego stałej ekspozycji. Przy objęciu pytań i zadań punktacją, turysta otrzymuje punkty na indywidualnym koncie w systemie aplikacji, a sama punktacja może być publikowana w rankingach szlaku. Potwierdzenie pobytu turysty w obiekcie szlaku dokonuje się automatycznie dzięki logowaniu urządzenia mobilnego na miejscu i (dodatkowo) rozwiązaniu zadania. Taka konstrukcja aplikacji wymaga pewnego kreatywnego wysiłku na etapie jej tworzenia i sprawnej obsługi przez system informatyczny sprzężony z witryną szlaku. Jednak wykorzystując interakcję z miejscami, wywołując ciekawość i umożliwiając rywalizację i kolekcjonowanie osiągnięć ta funkcjonalność aplikacji może przyciągnąć na szlak wielu turystów młodszej generacji. Przez aplikację z taką funkcjonalnością mogą być obsługiwane również gry turystyczne oparte na lokalizacji eksploatowanych w nich zasobów dziedzictwa w czasie rzeczywistym (przy fizycznej bliskości użytkownika) i stawianiu zadań oraz natychmiastowej punktacji ich wykonania (a potem generowaniu certyfikatów i rejestracji punktów w rankingu gry). Warunkiem wykorzystania modułów grywalnych byłaby rejestracja użytkownika, jednak bez weryfikacji jego danych personalnych.

6. Opcja *informuj o wydarzeniach* – jej odznaczenie pozwala użytkownikowi otrzymać informację o każdym wydarzeniu odbywającym się w przestrzeni szlaku w danym okresie czasowym (np. na okres swojej wędrówki lub cały sezon turystyczny albo bez ograniczeń) natychmiast po pojawieniu się wpisu o tym wydarzeniu do Kalendarza eventów szlaku lub zamieszczeniu go jako funkcjonującego w danym miejscu (obiekcie) zorganizowanego doświadczenia stałego albo regularnego (zob. eventyzacja szlaku).

7. Funkcja weryfikacji osiągnięć uczestników projektów lojalnościowych szlaku, takich jak jego odznaka turystyczna, co usunie konieczność wytwarzania i dystrybucji ich papierowych książeczek i konieczności potwierdzeń przez obsługę obiektów.

8. Opis i lokalizacja oraz warunki dostępności pozostałych atrakcji na trasie szlaku i innych ciekawych doświadczeń, dostosowany przykładowo do zainteresowań innego turysty kulturowego, głównie regionalnego lub etnicznego (świadczenia dziedzictwa w terenie, jak cmentarze, zabytkowe domostwa, muzea, wystawy, prywatne kolekcje, pomniki itd.) dla turysty zainteresowanego przyrodą (park narodowy, parki krajobrazowe, rezerваты, pomniki przyrody, unikatowe lokalne biotopy, ścieżki dydaktyczne itd.) – co wprowadzi szersze możliwości wykorzystania aplikacji dla obsługi doświadczeń interpretacji dziedzictwa (w tym grywalnych) proponowanych w module obsługującym warstwę oferty szlaku dedykowaną aktywnym turystom kulturowym (zob. 5.1.2.2).

9. Kalendarz wydarzeń szlaku (ten sam, który powinien znaleźć się na jego witrynie) pokazujący najbliższe wydarzenia, ich opis, lokalizację, czas trwania, program oraz ewentualne warunki uczestnictwa) - opis znajduje się w podrozdziale dotyczącym eventyzacji systemu (5.4.4.) w ramach którego mogłaby też funkcjonować interaktywna opcja kreuj wydarzenie szerzej opisana w tym samym podrozdziale.

10. Po stworzeniu pakietów lokalnych usług szlaku – intuicyjnie skonstruowana funkcja korzystania z tych pakietów dzięki mechanizmowi zestawiającemu wybrane przez użytkownika usługi w czasie rzeczywistym i jednej płatności następnie rozdzielanej między gestorów usług.

11. Materiały do pobrania, jak przewodnik po szlaku, programy imprez i inne.

12. Prezentacja treści opisowych tablic Pomorskiej Drogi w otoczeniu obiektów w innych wersjach językowych (na samej tablicy wyraźnie oznaczonej opcji odczytu QR).

Przypisanie modułów aplikacji do warstw szlaku. Jak wynika z powyższego, w sytuacji rozdzielania oferty szlaku, także jego aplikacja (podobnie jak witryna www) powinna zawierać opcjonalne „warstwy”. Powinny one być dedykowane: pieszemu pielgrzymowi, pielgrzymowi wędrującemu rowerem, aktywnemu turyście pieszemu (kulturowemu i rekreacyjnemu), aktywnemu turyście rowerowemu, turyście-eksploratorowi. Umożliwi to po pierwsze, rozdzielanie niektórych typowych usług tak, by nie korzystali z nich turyści niebędący pielgrzymami (np. noclegi przy obiektach sakralnych i u prywatnych osób współpracujących ze szlakiem i nieodpłatnie przyjmujących pielgrzymów czy zaopatrzenie w paszport pielgrzyma osoby nie zamierzającej odbyć pielgrzymki, choćby odcinkowej oraz nie proponowanie pielgrzymowi eksplorerskiej czy konkursowej warstwy

oferty szlaku), po drugie zaś pozwoli osobno rejestrować zachowania turystyczne pielgrzymów i pozostałych turystów, co pozwoli zarządcom szlaku ewaluować i korygować ofertę dla jednych i drugich.

Zarządzanie aplikacją. Powinno ono odbywać się z poziomu koordynatora operacyjnego szlaku (jako jej administratora) z uprawnieniami do wprowadzania i usuwania partnerów oraz ich oferty oraz aktualizowania wszystkich informacji i pełnego zarządzania treścią. Koordynator szlaku jest jedynym podmiotem mającym dostęp do danych uwierzytelniających zarejestrowanych użytkowników (co umożliwi zadośćuczynienie restrykcyjnym wymaganiom ochrony danych) oraz do pobierania zagregowanych danych o aktywnościach konsumpcyjnych użytkowników. Pozostali członkowie struktur zarządczych szlaku mieliby dostęp tylko do podstawowych i niezbędnych danych weryfikujących użytkowników jako pielgrzymów, oraz do informacji i strukturze lokalnych usług i udostępniania obiektów oraz doświadczeń szlaku (z możliwością ich aktualizacji i zmieniania treści) co pozwoli im na bieżąco zarządzać rezerwacjami i realizować obsługę użytkowników aplikacji.

Współfinansowanie aplikacji? Kwestią do rozwiązania przez zarządców szlaku jest, czy wprowadzenie do aplikacji usług lokalnych gestorów współpracujących ze szlakiem powinno być powiązane z niewielką choćby roczną **składką** na rzecz organizacji zarządczej szlaku. Brak wiedzy co do skali sprzedanych dopiero w przyszłości usług może ich bowiem zniechęcać do takiej akcesji. Alternatywnie można rozważyć deklarację (niewielkiej) składki po zakończeniu roku/sezonu na podstawie zliczenia usług sprzedanych przez pośrednictwo aplikacji. Inną opcją jest pobieranie (bezwzględnie niskiej!) marży już przy przekazywaniu im płatności za usługi przez zarządcę aplikacji. W tej sytuacji zarządca aplikacji występuje jednak jako przedsiębiorca turystyczny (organizator imprez z noclegiem), musiałby więc posiadać odpowiednie koncesje na działalność organizatora turystyki. W każdym z wymienionych modeli płatności można wykorzystać zbieranie, zliczanie i archiwizację danych o usługach zamawianych u gestorów przez użytkowników aplikacji, a wspomniana marża czy składka byłaby przeznaczona na pokrycie choćby części kosztów utrzymania biura koordynatora. W zamian gestorzy usług otrzymują nie tylko płatność za swoje świadczenia (i prawdopodobnie wzrost ich skali przez włączenie dodatkowej grupy konsumentów) ale także promocję na witrynie internetowej szlaku, w jego lokalnych materiałach, rekomendację ich usług w obiektach szlaku oraz szeptaną reklamę wśród samych użytkowników (i ewentualnie poprzez publikowane przez nich relacje).

Druga kwestia to **uzupełnienie usług** recepcji w przypadku poszerzenia grupy docelowej konsumentów oferty szlaku poza indywidualnych pielgrzymów (i pielgrzymów w ogóle). Aktualni użytkownicy propozycji Pomorskiej Drogi mają bardzo umiarkowane wymagania w zakresie usług recepcji (noclegu i żywienia), które w (przypomnijmy: niewielkiej) części są zaspokajane przez samych zarządców kościołów. Prawdopodobnie ten sam poziom oferty zaakceptowałyby (młodzi dysponując skromnym budżetem) uczestnicy turystyki eksploracyjnej – już oni jednak nie powinni korzystać z propozycji noclegów przy kościołach. Natomiast przy otwarciu szlaku na turystów aktywnych (kulturowych i

rekreacyjnych) konieczne będzie wprowadzenie znacznie szerszego spektrum tej grupy usług w każdym etapowym punkcie szlaku: włącznie z kategoryzowanymi zakładami noclegowymi (hotele) oraz restauracjami. Jest to dodatkowy argument za rozdzieleniem profili użytkowników aplikacji (przynajmniej na pielgrzymów i pozostałych turystów aktywnych), jednocześnie może być silnym impulsem do marketingu oferty szlaku jako osi turystyki kulturowej i aktywnej w regionie i znacznego wzrostu skali jej wykorzystania, co pozwoli systemowi utrzymać się i rozwijać.

Kolejna kwestia wymagająca decyzji to wykorzystanie aplikacji jako narzędzia dla **turystów rowerowych**. Jeśli w ofercie szlaku pojawi się osobna warstwa rowerowa (obejmująca częściowo inny przebieg tras (zob. załącznik SPATO 2), inną lokalizację punktów etapowych (rowerzysta nawet w trudnym terenie porusza się przynajmniej dwa razy szybciej), punkty łącznikowe tej trasy z najważniejszymi i lokalnymi szlakami rowerowymi (których w przestrzeni szlaku jest naprawdę wiele) opis miejsc pozostawiania rowerów, listę punktów serwisowych, a być może także współpracujących wypożyczalni rowerów i usług transportu bagażu) to powinna jej towarzyszyć osobna warstwa szlaku na jego aplikacji, z tymi właśnie informacjami, niepotrzebnymi turystom pieszym i stąd niepożądanymi w wersji aplikacji użytkowanymi przez nich. Tymczasem dedykowana rowerzystom warstwa aplikacji szlaku z wyżej wskazanymi funkcjonalnościami mogłaby przyciągnąć na szlak dodatkową grupę ludzi, którzy uznaliby jego ofertę (przekrojowe zwiedzenie mało znanych walorów, krajobrazów i miejsc regionu (może pod marketingowym hasłem „Prawdziwe życie Pomorza) i dobrze zorganizowaną sieć usług za ciekawą propozycję dla realizowania swojej pasji na nowej trasie. W sytuacji zbudowania takiej kategorii oferty szlaku i takiej warstwy jego aplikacji potrzebna byłaby też dobrze ukierunkowana kampania promocyjna. W jej przypadku inne będą zarówno miejsca prowadzenia takiej kampanii (hobbystyczne kanały i grupy w mediach społecznościowych, lokalne grupy i stowarzyszenia miłośników tej formy turystyki), jak multiplikatory oferty (np. uznani blogerzy rowerowi), inne formy promocji (jak udokumentowany „śladem” na mapach i osobistymi relacjami opis wędrówki rowerzysty plus rekomendacje usług), projekty lojalnościowe, w tym sposoby kolekcjonowania osiągnięć, a nawet inne formuły wydarzeń (np. rajd turystyczny), który skądinąd także może mieć tematyczny komponent programu.

5.4.7. Promocja szlaku na zewnątrz

Analizując ten obszar zarządzania szlakiem, służący spełnieniu jego celów jako systemu organizacji turystyki i zarazem stanowiący najbardziej aktywną formę jego komunikacji, Autor Raportu zadał sobie następujące pytania:

- 1) Ponieważ szlak funkcjonuje już od szeregu lat: który ze stosowanych dotychczas instrumentów promowania jego oferty oceniany jest jako najskuteczniejszy?
- 2) Jakie nowe grupy potencjalnych użytkowników szlaku mogą być rozważane w procesie poszerzenia jego oferty i jakie metody, kanały oraz działania mogą być najskuteczniejsze w dotarciu do każdej z nich i zachęceniu do skorzystania z jego oferty

3) Przez jakie podmioty szlaku powinna być realizowana jego promocja, jakie jej formy i które przedsięwzięcia powinny mogą być wspierane przez jego partnerów strategicznych, wreszcie: gdzie może mieć miejsce i jakie formy przyjąć promocja wzajemna szlaku i współpracujących z nim gestorów usług?

5.4.7.1. Aktualne formy promocji i ich efektywność w ocenie interesariuszy szlaku

W procesie ustalania form informacji i promocji szlaku zweryfikowanych już przez okres jego funkcjonowania zasięgnięto opinii jego aktywnych interesariuszy (Wywiad Ekspercki, pytanie 16). Poniżej ich odpowiedzi uporządkowane według liczby wskazań na daną formę informacji względnie promocji:

- 1) poprzez witrynę internetową koordynatora szlaku, zestawioną także w podziale na odcinki i obszary i powiązana przez odniesienia z witrynami poszczególnych gmin [WE03; WE06; WE07; WE08; WE16; WE17; WE19; WE25; WE27; WE31],
- 2) poprzez witryny internetowe gmin, kompleksowo, jako wyodrębniona propozycja, w połączeniu z lokalnymi usługami np. recepcji i w powiązaniu z witryną szlaku [WE03; WE04; WE05; WE06; WE08; WE14; WE18; WE25],
- 3) przez punkty informacji turystycznej gmin i lokalnych organizacji turystycznych, ustnie i w postaci papierowych materiałów [WE02; WE05; WE10; WE11; WE16; WE31],
- 4) w ramach lokalnych wydarzeń religijnych i tematycznych związanych z osobą, patronatem i kultem św. Jakuba, a także przez ich organizowanie specjalnie w tym celu [WE07; WE13; WE21; WE28; WE31; WE32],
- 5) przez parafie leżące przy trasie szlaku [WE07; WE11; WE31; WE32],
- 6) za pomocą aplikacji szlaku zestawiającej atrakcje, doświadczenia, trasę i usługi na każdym odcinku [WE05; WE23; WE25],
- 7) za pomocą tablic informacyjnych na trasie i przy obiektach szlaku [WE05; WE06; WE31],
- 8) w mediach społecznościowych – opisane dla poszczególnych obszarów i odcinków [WE05; WE06; WE25],
- 9) z wykorzystaniem przewodnika po szlaku (papierowego i w wersji download [WE20; WE27],
- 10) poprzez filmy emitowane na ekranach w regionalnych pociągach [WE28].

5.4.7.2. Nowe grupy docelowe i sposoby dotarcia do nich

Zanim podejmie się strategiczne decyzje o zakresie działań marketingowych, wybierze ich metody, partnerów i narzędzia, należy zająć się kwestią o kluczowym dla marketingu znaczeniu. Jest to pytanie, do kogo ma być skierowana oferta analizowanego szlaku?

Dopiero po zdefiniowaniu tej docelowej grupy (lub grup) turystów, których Szlak miałby przyciągnąć, można z jednej strony określić optymalne kanały dotarcia do nich i wzbudzenia ich zainteresowania. Dzięki znajomości ich preferencji i zachowań z licznych badań jest to zdecydowanie łatwiejsze. Z drugiej strony można tak uformować ofertę szlaku, by w najwyższym możliwym stopniu spełniała ich oczekiwania oraz uwzględniała preferowane przez nich sposoby eksploatacji walorów, a nawet formy rezerwacji usług.

Z punktu widzenia położenia tematyki eksploatowanej przez Pomorską Drogę Świętego Jakuba, jej geograficznego lokalizacji i przebiegu jej trasy, listy jej walorów i doświadczeń, **pierwszą grupą** jej potencjalnych użytkowników są mieszkające na terenie całego naszego kraju oraz krajów sąsiadujących (Litwy, obszaru Skandynawii, w przyszłości może Rosji) osoby zainteresowane fenomenem pielgrzymowania, głównie, lecz nie wyłącznie religijne.

Grupa ta, jakkolwiek bez niej szlak nie ma racji istnienia, raczej nie jest w stanie zapewnić szlakowi dużej frekwencji turystów. Z drugiej strony jednak jest ona stabilna, silnie zmotywowana i lepiej zorganizowana dzięki czemu posiada potencjał multiplikatora oferty szlaku. Tacy turyści mogą być nie tylko lojalnymi użytkownikami szlaku regularnie, choć niekoniecznie co roku pojawiającymi się w jego przestrzeni, ale i efektywnym przekąźnikiem tzw. promocji szeptanej, oddziałującej na kolejnych konsumentów. W kontaktach z nimi należy więc zwracać uwagę na ich powtarzalność, zaangażowanie zidentyfikowanych multiplikatorów i pośredników oferty oraz na wysoki poziom jakości dostarczanych im treści.

Druga grupa (również turyści religijni motywowani wiarą) to pielgrzymi spoza kręgu Jakubowego. Pochodzą oni w dużej części z polskich chrześcijańskich ruchów formacyjnych i wspólnotowych lub są uczestnikami parafialnych albo szkolnych wypraw o takim charakterze (np. rekolekcji w drodze, dni skupienia czy pielgrzymek do lokalnych sanktuariów, a nawet świętych miejsc na terenie kraju). Wykorzystują do tego odcinkowo trasę Drogi względnie niektóre jej obiekty. Zgodnie z polską tradycją, preferują oni wędrówki grupowe, zwykle z duchownym lub innym liderem grup religijnych, najczęściej obejmujące również inne obok wędrówki komponenty programu dziennego (odwiedziny w kościołach, wspólna liturgia lub modlitwy, konferencje w drodze).

Grupa ta jest względnie łatwa do pozyskania pod warunkiem współpracy z liderami ruchów formacyjnych i parafialnych grup duszpasterskich. Oznacza to jednak potrzebę ustanowienia i wykorzystania kanałów komunikacji z nimi. Warunkiem jednak ich skorzystania z oferty Drogi są miejsca noclegowe przyjmujące duże grupy i zorganizowanie dla takiej samej liczby propozycji budżetowego wyżywienia. Nie zaspokoją ich zakupy w sklepach spożywczych. Konieczna jest też pewność dostępu do obiektów sakralnych, przynajmniej uzgodnionych z organizatorem wyprawy. Zwykle także ich oczekiwania dotyczące standardów noclegów są nieco wyższe, choć nadal umiarkowane. Jedną z postaci popularyzacji Pomorskiej Drogi w tej grupie potencjalnych odbiorców może być organizacja weekendowych lub niedzielnych pielgrzymek (pieszych i rowerowych) odcinkami szlaku rozpoczynających się od udziału grupy pielgrzymów w parafialnej liturgii lub nabożeństwie w miejscowym kościele [WE180]

Trzecia grupa to osoby interesujące się historią regionalną i odrębnością regionów i grup etnicznych (czyli uczestnicy kulturowej turystyki regionalnej i etnicznej). Tę grupę turystów mogą zainteresować grupowe wycieczki proponowane im za pośrednictwem touroperatorów działających w ich miejscach zamieszkania oraz stowarzyszeń i instytucji edukacyjnych (jak Uniwersytety Trzeciego Wieku, koła działające przy centrach kultury, sekcje w oddziałach PTTK) w których działalność są oni zaangażowani. Mogą oni też (również w liczniejszych grupach) stanowić pokaźną część uczestników tematycznych eventów szlaku, a także (jako konsumenci pakietów rodzinnych) przyjeżdżać na jego terytorium własnymi samochodami.

Zainteresowanie ich ofertą szlaku jest najłatwiejsze przy wykorzystaniu kanału promocji ich sprawdzonego organizatora wycieczek. Można to osiągnąć przez zachęcenie go do organizacji takiej wyprawy i przekazanie proponowanego programu lub serii gotowych materiałów oraz kontaktów do wybranych obiektów, zarządców stacjonarnych doświadczeń tematycznych i obszarowych koordynatorów. Alternatywnie, można wykorzystać w tej samej formule jako multiplikatora gotowej oferty własnej podmioty takie jak stowarzyszenia turystyczne, instytucje kulturalne lub edukacyjne.

Czwarta, na pewno niemniej liczna grupa potencjalnych gości szlaku to turyści rekreacyjni podejmujący indywidualnie lub w małych, prywatnych grupach kilkudniowe wyprawy rowerowe na tereny bardziej odległe od miejsca zamieszkania. Ci z kolei, z uwagi na dojazd i aktualną praktykę wielkich przewoźników publicznych (w tym kolei), w niewielkim stopniu uwzględniającą ich potrzeby (dotyczy głównie przewozu rowerów na liniach dalekobieżnych), są głównie mieszkańcami własnego regionu (Pomorze i Pomorze Zachodnie), głównie jego większych miast, znacznie rzadziej regionów przygranicznych sąsiednich krajów. Tych potencjalnych gości może zainteresować i przyciągnąć oferta szlaku prezentowana w wykorzystywanych przez nich mediach (w tym społecznościowych) i kanałach interaktywnego przekazu informacji, jako przemyślana i skrojona pod ich możliwości propozycja turystyki aktywnej, zabezpieczająca zaspokojenie ich potrzeb w obszarze usług recepcji i serwisu sprzętu (w umiarkowanej cenie i dobrym standardzie, to jest znacznie powyżej tego oferowanego w nierejestrowanych schroniskach dla pielgrzymów).

Piątą grupą docelową są aktywni turyści rekreacyjni już przebywający w regionie pomorskim w przestrzeni szlaku lub w jej bezpośredniej bliskości. Oferta szlaku, powszechnie widoczna i proponowana w miejscach ich koncentracji i konsumpcji usług (zakładach noclegowych, polach namiotowych, restauracjach, na stacjach kolejowych i dworcach autobusowych, a także oczywiście w pobliskich obiektach szlaku) może skłonić ich do częściowej modyfikacji planów wakacyjnych / weekendowych w drodze spontanicznej decyzji rozpoczęcia eksploatacji szlaku. Może również – jeśli zostanie zapamiętana – przyciągnąć ich w kolejnym sezonie lub podczas jednego z kolejnych krótszych wyjazdów, już jako użytkowników szlaku.

Grupy **czwarta i piąta** (turyści aktywni) są liczniejsze, a ze względu na propagowanie zdrowego i aktywnego stylu życia będą stale rosły. Jednak o ich uwagę Pomorska Droga będzie musiała konkurować z wieloma innymi krajowymi i zagranicznymi, dobrze już

zorganizowanymi linearnymi systemami eksploatacji i obszarami recepcji turystycznej. W zabieganiu o nich najważniejsze jest docieranie do rynków emisji (miejsc ich zamieszkania i popularnych tam mediów) oraz do gromadzących ich wirtualnych społeczności, do czytanych przez nich blogów i cieszących się ich uwagą serwisów internetowych. Kierowane do nich treści opisujące ofertę szlaku musiałyby akcentować z jednej strony różnorodność doświadczeń antropogenicznych (np. multireligijności i multietniczności dawnego Pomorza oraz silną koncentrację i różnorodność walorów przyrodniczych na trasie szlaku), z drugiej – przekonać ich o dobrym poziomie organizacji jego warstwy rowerowej, gwarancji dobrej jakości trasy, sprawnej obsługi podróży na poszczególnych odcinkach, w tym serwisu sprzętu oraz zaproponować odpowiadające ich zasobności pakiety lokalne z usługami recepcji. Typowym kanałem dotarcia do tych grup jest witryna szlaku (z ofertami grupowych wypraw jego odcinkami), dystrybucja ulotek w punktach informacji turystycznej w przestrzeni szlaku i w całym Pomorzu. Być może najskuteczniejszą metodą jest zamieszczanie informacji na forach internetowych i w grupach, gdzie gromadzą się oni i kontaktują z innymi osobami dzielącymi te same pasję lub preferującymi tę samą formę aktywnego spędzania czasu.

Grupa **szósta** – turyści-eksplorery - choć ma już zdefiniowany profil demograficzny (na podstawie monitoringu serwisów i forów tematycznych np. geocachingu), jest aktualnie najtrudniejsza w rozpoznaniu jej turystycznych zachowań. Dlatego w ramach pierwszych adresowanych do niej przedsięwzięć należy (z pomocą ankiety przy okazji realizacji pakietu eksplorerskiego) przeprowadzić badania jej preferencji i rzeczywistych zachowań konsumpcyjnych (np. najczęściej wykorzystywanych usług), a potem odpowiednio dostosować pierwotną ofertę, należący do młodszego pokolenia i poszukujący (zwykle bez głębszego związku z konkretną tematyką) wyzwania dla swojej odkrywczej pasji preferują samodzielne odkrywanie walorów i doświadczanie dziedzictwa, często w warunkach rywalizacji i dokumentowania lub kolekcjonowania osiągnięć i „zdobyczy”.

To dla nich mogłaby zostać stworzona warstwa eksploracyjna szlaku wraz z jej obszarami koncentracji zasobów (skrzynek), pakietami zapewniającymi usługi recepcji, oraz programami zwiększającymi ich motywację (jak kolekcjonowanie trofeów i certyfikacja osiągnięć. Pomorska Droga mogłaby być pierwszym szlakiem w regionie i całym pasie nadmorskim tworzącym obszarowy system zorganizowanej eksploatacji i tym samym – dzięki umiejętnej i dobrze adresowanej promocji skupić na sobie uwagę miłośników tej formy turystyki z całego kraju. Do turystów z tej grupy, której sieci nie wykazują wysokiego stopnia strukturalnego zorganizowania, najłatwiej dotrzeć za pośrednictwem samych serwisów i forów społecznościowych, a także wykorzystując (jako influencerów) wpływ i osobiste znajomości osób cieszących się wśród nich autorytetem jako twórcy lokalnych systemów geościeżek i eksperci. Zaproszenie kilku takich osób do współpracy, a potem przeprowadzenie i publikacja wywiadów z nimi może przelożyć się na szybką popularyzację eksplorerskiej oferty szlaku i zbudowania wiarygodności jej zarządcy. Kołami zamachowymi marketingu powinny być przy tym - opisane w niniejszym raporcie – system geościeżek rozpisany w postaci zestawu lokalnych propozycji, oraz przynajmniej jeden system lojalnościowy (kolekcjonerski) obsługiwany przez dedykowaną podstronę

witryny www szlaku. Należy przy tym mieć na uwadze, że także turyści z tej grupy będą chcieli zapewnić sobie zaspokojenie potrzeb bytowych (zwłaszcza zakwaterowanie w pobliżu obszarów eksploracji), dlatego w marketingu należy akcentować istnienie odnośnej grupy lokalnych pakietów, które je zabezpieczają.

Ostatnią wreszcie, siódmą **grupą** potencjalnych konsumentów oferty szlaku są osoby przyjeżdżające do miast leżących w jego przestrzeni (raczej z pominięciem Gdańska, Łeby i Ustki posiadających znacznie silniejsze impulsy eventowe i pozostających pod silnym przyciąganiem przez inne rodzaje dominujących walorów), przykładowo do Lęborka, Słupska, Kartuz, Żukowa, Nowego Dworu Gdańskiego (a z czasem być może również innych miejscowości w przestrzeni szlaku) na cyklicznie organizowane eventy kulturalne, w pierwszym rzędzie te o tematyce zbieżnej z jego profilem (jak Dni Jakubowe w Lęborku). Takim osobom (po zidentyfikowaniu kanałów informacyjnych, z których korzystają, co można zrealizować przez proste badanie uczestników poszczególnych imprez) należy na przedpolu ich wizyty proponować okazjonalne propozycje wędrówki odcinkami szlaku jako rozszerzenie lub przedłużenie ich planowanego pobytu.

Osoby z tej grupy należy wcześniej poinformować o możliwości spędzenia czasu poza programem wydarzenia, w którym oni uczestniczą. Można to zrobić, wykorzystując w ramach współpracy narzędzia informacji i promocji organizatora tego wydarzenia. Informacje te powinny obejmować możliwość przedłużenia pobytu o kolejne dni, proponując dodatkowy pakiet łączący się z eventowym pakietem pobytowym. Tym razem byłby to już pakiet realizowany na trasie szlaku, zawierający kolejne noclegi oraz transport bagażu, a najczęściej także wypożyczenie roweru, jako że w grę będzie wchodziła głównie grupa zainteresowanych szybszym przemieszczaniem się.

5.4.7.3. Podmioty, kanały i partnerzy promocji

Odpowiadając na ostatnie pytanie dotyczące obszaru promocji szlaku, należy oczywiście na pierwszym miejscu wskazać koordynatora operacyjnego szlaku (główny podmiot aktywny w kształtowaniu zewnętrznych relacji szlaku i zarządcę całości tych procesów), który w tej swojej funkcji realizuje strategię rozwoju szlaku. Jego zadania w tym zakresie opisane są szczegółowo w poświęconej mu części niniejszego rozdziału (zwłaszcza 5.2.4.3.). Wspomagać powinni go koordynatorzy obszarowi. Ich zadania w tym obszarze ograniczają się do dystrybucji materiałów szlaku do obiektów, współpracujących gestorów usług oraz instytucji kultury i parafii. Zaopatrują oni w materiały lokalne punkty informacji turystycznej i prowadzą wraz z nimi lokalne akcje informacyjne kierowane do turystów już przebywających na tym terenie. Aktualizują też informacje o dostępności obiektów, doświadczeniach, wydarzeniach i usługach ze swojego terenu. Utrzymują wreszcie komunikację z samymi turystami korzystającymi z oferty, głównie za pośrednictwem aplikacji mobilnej szlaku (zob. 5.2.5.3). W odniesieniu do poszczególnych **warstw** oferty szlaku działania promocji każdej z nich powinny być koordynowane lub nawet podejmowane wspólnie przez koordynatora operacyjnego szlaku i

odpowiedzialnego za taką warstwę (jak w przypadku warstwy eksplorerskiej), koordynatora i środowisko interesariuszy szlaku aktywnie organizującą w jej ramach ruch turystów (jak środowiska caminowiczów w stosunku do „Jakubowej” warstwy pielgrzymiej) względnie koordynatora szlaku i partnerów zewnętrznych organizujących grupowe aktywności w ramach tej kategorii oferty, jak organizatorzy rajdów rowerowych w warstwie turystyki aktywnej). Jest tak ze względu na bezpośrednie kontakty tego odpowiednio drugiego podmiotu z potencjalnie zainteresowanymi turystami i ich grupami społecznościowymi.

We współpracy z **członkami organizacji** szlaku można realizować następujące formy promocji:

Wspólnie z samorządami lokalnymi: wykorzystanie ich własnych witryn internetowych przez wprowadzenie w kategorii lub dziale „turystyka” odrębnej zakładki na temat Drogi pokazującej i opisującej przebieg trasy szlaku przez gminę (powiat), opis i lokalizację obiektu (obiektów) Drogi w gminie oraz dostępnych tam doświadczeń. Wspólnie z zainteresowanym samorządem – gospodarzem wydarzenia (lub kilkoma w przypadku eventu wędrownego) powinna być organizowana promocja imprez cyklicznych szlaku. Samorzady są naturalnym partnerem ustawiania tablic informujących o szlaku przy obiektach, ale także przy drogach, którymi przebiega jego trasa, a samorzady powiatowe, odpowiadające za większość dróg - także tablic turystycznych E22 wzdłuż trasy i w pobliżu obiektów szlaku (przynajmniej tych posiadających doświadczenia tematyczne). Podobnie z ich udziałem i wkładem finansowym powinny być opracowane i ustawiane instalacje symboliczne na trasie szlaku (skrzyżowania) wprowadzające jego prezencję w przestrzeni. W tym zakresie jednakże, po porozumieniu zainteresowanych samorządów powinna zostać opracowana seria takich instalacji powiązana w spójną całość, następnie rozdysponowana między samorzady.

Współpraca z gestorami usług recepcji i serwisu może odbywać się w formule promocji wzajemnej. Na witrynie szlaku te usługi powinny być rekomendowane dla odnośnego obszaru i grupy turystów, w mobilnej aplikacji szlaku być proponowane jako lokalna oferta do wyboru (z preferencją, jeśli gestor jest formalnym członkiem organizacji szlaku). Po porozumieniu z miejscowym obiektem szlaku usługa gestora może być także rekomendowana w tym obiekcie (ulotki do wzięcia) lub w jego otoczeniu (tablica, kod QR na tablicy jako nośnik tej informacji wśród innych. W zamian usługodawca powinien zapewnić prezencję informacji o szlaku (np. przez ekspozycję jego logo) w lokalu (lub pokojach), wyeksponować mapę szlaku lub jego miejscowego odcinka, umożliwić dystrybucję materiałów (ulotek) szlaku przy wejściu, w recepcji lub biurze. Współpracujący ze szlakiem organizatorzy wypraw rowerowych i rajdów (a także grupowych pielgrzymek) powinni propozycje szlaku umieszczać na swoich witrynach jako jeden z dostępnych programów, a szlak jako współorganizatora konkretnych przedsięwzięć - w zamian szlak rekomenduje dany podmiot jako partnera organizującego wyprawy po jego trasie.

Współpraca z zewnętrznymi **partnerami strategicznymi** szlaku może wyglądać następująco:

Samorząd wojewódzki w obszarze informacji i promocji powinien przejąć funkcję „inwestora pierwszej godziny”, co objęłoby sfinansowanie witryny www szlaku (będącej wielofunkcyjnym narzędziem zarządczym) oraz jego aplikacji mobilnej. Natomiast po zakończeniu procesu reorganizacji szlaku zarząd województwa może jako główny płatnik lub za pośrednictwem PROT sfinansować dużą kampanię promocyjną.

Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna na etapie reorganizacji szlaku może zlecić lub wykonać na podstawie badań analizę profilu jego aktualnych (pielgrzymi) i potencjalnych użytkowników. Po zakończeniu reorganizacji szlaku może być wykonawcą wspomnianej dużej kampanii promocyjnej, m.in. zlecić wykonanie profesjonalnego filmu o Pomorskiej Drodze (najlepiej w kilku wersjach dla wskazanych w Raporcie docelowych grup turystów) i zatroszczyć się o jego dystrybucję przez kanały, które najbardziej efektywnie do nich docierają. W dalszej bieżącej działalności szlaku PROT jest naturalnym partnerem organizującym dystrybucję jego materiałów poza samą przestrzenią szlaku, np. do punktów informacji turystycznej regionu, w tym głównie w dużych miastach i nadmorskich kurortach oraz poza regionem: na krajowych rynkach emisyjnych turystów odwiedzających Pomorze. W materiałach tych szlak powinien być prezentowany jako alternatywna i dostępna poza wysokim sezonem wersja turystycznej (i aktywnej) eksploracji kulturowego rdzenia Pomorza i nieskolonizowanej turystycznie przestrzeni jego dziedzictwa. PROT powinna też przejąć prezentację i dystrybucję oferty Szlaku na targach turystycznych w ramach reklamy regionu jako obszaru recepcji turystycznej. Obszarem zaangażowania tej organizacji powinna być też szersza (poza przestrzenią szlaku i jego narzędziami zarządczymi) promocja cyklicznych wydarzeń Pomorskiej Drogi (w jej kanałach medialnych oraz kalendarzach wydarzeń). Wreszcie, po wstępnym okresie funkcjonowania w nowej formule, PROT mogłaby przeprowadzić lub zlecić badanie (całego) ruchu turystycznego na trasach szlaku, w jego obiektach i podczas wydarzeń, by wspomóc ewaluację funkcjonowania systemu i pozyskać dane przydatne do procesu korygowania oferty i samej promocji.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, w szczególności jego oddziały w Gdańsku i Słupsku, może jako partner szlaku prezentować przebieg obu tras Pomorskiej Drogi (pieszej i rowerowej) w swoich materiałach. Może też wprowadzić oferty zwiedzania jej odcinków w formule rajdów rowerowych, a także szerzej wypromować istniejące już odznaki turystyczne Pomorskiej Drogi. Pożądane są rozwiązania umożliwiające w wybranych obiektach szlaku zarówno pobieranie gotowych książeczek/dzienniczków odznaki, potwierdzanie pobytu lub zwiedzania oraz uzyskania przewidzianych punktów. Możliwe też powinno być przedstawianie przynajmniej w kilku z nich rejestru zdobytych punktów i fizyczne otrzymanie tej odznaki. Do rozważenia jest wzbogacenie formuły odznaki Pomorskiej Drogi o wykraczający poza wizyty w obiektach komponent grywalny, polegający na wykazaniu się wiedzą lub umiejętnościami i premiowany dodatkowym stopniem odznaki. Ten komponent można realizować wspólnie z operatorem szlaku wykorzystując w tym celu mobilną aplikację (która zresztą może mieć pełnić także funkcję elektronicznej książeczki odznaki z rejestracją punktów), a potem zapisywać osiągnięcia

uczestników tego programu i publikować je. Szlak, uznając PTTK za partnera w organizacji rajdów rowerowych (ewentualnie także przejść pieszych, na swojej witrynie i w materiałach rekomenduje tę organizację wskazując na jej rolę organizatora konkretnych aktywności).

5.4.7.4. Promocja medialna szlaku: kanały i pośrednicy

Dla obu grup religijnych najskuteczniejszymi multiplikatorami oferty szlaku są ich **własne środowiska** (caminowiczów ewentualnie komunikujący ze swoimi odpowiednikami poza regionem i krajem) oraz chrześcijańskie ruchy formacyjne względnie duszpasterskie grupy parafialne. Dotarcie do nich nie powinno nastroczać większych problemów, jako że ta baza danych jest względnie dobrze rozpoznana przez aktualnych koordynatorów i interesariuszy szlaku. Chodzi tylko o jej poszerzenie poza region oraz o zainteresowanie nowymi formami przestrzennej eksploatacji Drogi (jak trasa rowerowa w dobrym standardzie wraz z usługami powiązanymi) i nowych doświadczeń (jak programy interpretacyjne i wydarzenia kreowane oddolnie). Należy także przekonać ich o nowej, lepszej organizacji usług recepcji na szlaku.

Natomiast przy decyzji o skierowaniu oferty szlaku do nowych grup docelowych należy dobrze zidentyfikować medialne przestrzenie ich aktywności, opracować spójne programy promocji i dobrać do nich kanały, za pomocą których można ich osiągnąć. W czasach silnej indywidualizacji zachowań turystycznych i odpowiadającej na nią personalizacji oferty szlaków, także kulturowych wydaje się, że stosowanie instrumentów promocji niebezpośredniej opartej na długotrwałym oddziaływaniu na opinię publiczną jest skuteczne, ale należy wymienić jego narzędzia. Proponowane jeszcze 10 lat temu objazdy studyjne dla grup dziennikarzy czy organizacja wydarzeń typu festynów, których obsługę realizują opłaceni pracownicy mediów (jak pielgrzymki caminowiczów-celebrytów, wydarzenia kulturalne na szlaku, związane ze św. Jakubem i ideą pielgrzymowania do Santiago de Compostela, czy funkcjonowania instytucji ambasadorów Drogi Św. Jakuba) mogą już nie przynieść efektu oddziaływania na młodsze kohorty potencjalnych użytkowników, dla których są to formy obce, mało wiarygodne i nie przyciągające ich uwagi. Prędzej można do nich dotrzeć przez opracowywanie krótkich filmów i zamieszczanie ich w preferowanych przez nich kanałach mediów online i netosfery, w tym przez kampanie przekazów wiralowych oraz angażując jako promotorów szlaku blogerów turystycznych o znacznych zasięgach w danej grupie.

5.4.7.5. Inne rekomendowane rozwiązania dla obszaru promocji

Promocję można też łączyć z **wydarzeniami** w przestrzeni szlaku. Przyciągną one początkowo raczej mieszkańców samego regionu, jednak pozytywne wrażenia i relacje uczestników mogą z czasem przełożyć się na wzrost skali takich wydarzeń. Jedną z form promocji łączącej wydarzenie tematyczne z dużym potencjałem przyciągania tej grupy jest gra terenowa, przykładowo miejska gra turystyczna w Gdańsku (ewentualnie w

Lęborku) z wyszukiwaniem świadectw, artefaktów i przekazów Jakubowych lub zlot eksploracyjny z wiodącym tematem ukierunkowany na eksploatację tematycznych geościeżek w jednym z obszarów szlaku. Samej eksploracji może towarzyszyć wieczorne spotkanie, np. ognisko, podczas którego wręczane są certyfikaty potwierdzające eksploracyjne osiągnięcia. Nie ma przeszkód, by komponentem takiego wieczoru była dobrze przygotowana gawęda lub prelekcja na temat klasycznego Camino.

Szlak może zyskać użytkowników, ale i przyjaciół również poprzez **popularyzację wśród samych mieszkańców** jego przestrzeni, tj. gmin przez które przebiega jego trasa i miejscowości z jego obiektami. Grupy duszpasterskie funkcjonujące w parafiach w przestrzeni szlaku, grupy liturgicznej służby ołtarza, grupy formacyjne innych ruchów katolickich i (szerzej) chrześcijańskich mogą organizować dla swoich członków zajęcia na temat idei Jakubowego pielgrzymowania i organizacji oraz wartości samej pielgrzymki, zapraszając na nie aktywnych caminowiczów ze środowiska szlaku, a swoje grupowe lub indywidualne wyprawy po odcinkach szlaku (szczególnie tych objętych lokalną formą certyfikacji pielgrzymy) traktować jako terenowe komponenty programów o religijnym charakterze (np. rekolekcje w drodze, przestrzeń i okazja do samodzielnej refleksji). Jednak wiedzę o lokalnym przebiegu odcinków trasy szlaku, a także o idei Jakubowego pielgrzymowania i jej współczesnej realizacji w formule szlaku (wraz z jego propozycją aktywnej turystyki) mogą i powinny popularyzować miejscowe szkoły podstawowe (w starszych klasach) i średnie w programach edukacji regionalnej, a tam gdzie ma ona konotacje historyczne: także programy i międzyprzedmiotowe ścieżki dydaktyki lokalnej historii i dziedzictwa. Współpracujące ze szkołami lub działające na ich terenie i w oparciu o kadre pedagogiczne szkolne koła turystyczno-krajoznawcze, drużyny harcerskie oraz inne organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe mogą wykorzystywać odcinki drogi w swojej regularnej turystycznej i eksploracyjnej działalności. Jako jedną z form rekreacji terenowej w powiązaniu z ciekawym doświadczeniem tematycznym w obiektach (i być może spotkaniem z przekazem o szlaku) mogą wykorzystywać odcinki trasy Drogi organizacje lokalne i stowarzyszenia pozarządowe, a także sekcje i pracownie działające w miejskich i gminnych ośrodkach kultury lub bibliotekach [zob. też WE18].

Regionalny system Compostelek. Pożądaną formą dodatkowej promocji szlaku wśród osób zainteresowanych pielgrzymowaniem powinno być rozpropagowanie i rozszerzenie dobrze ocenianego przedsięwzięcia (odcinkowej) tzw. Compostelki w Lęborku (znanej także na innym krajowym odcinku Drogi - Camino Polaco w postaci tzw. Warmianki). Taki certyfikat można wystawiać osobom posiadającym Paszport Pielgrzymy, które znajdują się w miejscu jego wystawiania, odbędą wędrowkę pieszą lub rowerową trasą Pomorskiej Drogi i udokumentują pokonanie jej zdefiniowanego odcinka (np. minimum 100 kilometrów, za wzorem Composteli. Może to być odcinek rozpoczynany w konkretnym punkcie, np. w Niedźwiedzicy czy Gdańsku. Będzie to dodatkowym motywatorem do podjęcia pielgrzymki dla osób, które z różnych powodów (zdrowotnych, ekonomicznych lub braku wolnego czasu) nie mogą odbyć całego Camino ani przejść jego ostatniego odcinka w dalekiej Hiszpanii. Oprócz zagwarantowania współpracy duszpasterza w miejscu certyfikacji, koordynator szlaku powinien przygotować, wytwarzać i dostarczać blankiety takiego certyfikatu, a także zapewnić możliwość potwierdzania we wszystkich

punktach etapowych i podać je do publicznej wiadomości, wprowadzić formułę osobnej rejestracji i moduł obsługi tej grupy pielgrzymów na poziomie witryny internetowej i aplikacji mobilnej szlaku, a także wprowadzić rejestrację zdobywców certyfikatu na ich życzenie. Innymi miejscami, w których takie lokalne certyfikaty (po spełnieniu zdefiniowanych warunków) można by otrzymać mogłyby być Łeba (kościół z relikwiami św. Jakuba), kościół Św. Jakuba w Gdańsku, a także ważne obiekty sakralne ściśle powiązane z kultem Św. Jakuba w innych województwach leżących przy Pomorskiej Drodze (jak szczecińska archikatedra).

5.4.8. Rekomendowane rozwiązania szczegółowe

W niniejszym podrozdziale prezentowane są wybrane przykłady dobrych praktyk i efektywnych rozwiązań szczegółowych problemów funkcjonowania innych Dróg świętego Jakuba (jako systemów wspierających pielgrzymów) w poszczególnych obszarach. Jedne z nich wynikają wprost z przeprowadzonej analizy przestrzeni szlaku, zasobów zidentyfikowanych w jego przestrzeni, mocnych i słabych stron w poszczególnych miejscach przebiegu i obszarach funkcjonowania, a także jego potencjału jako systemu organizacji turystyki kulturowej pozyskane zarówno w formie rekomendacji aktywnych interesariuszy badanego szlaku, konsul. Inne zostały opisane i zalecone przez tych aktywnych interesariuszy szlaku, którzy zajmują się profesjonalnie badaniem [KON-o4] spośród bardzo wielu wybrano te, które wprost odpowiadają na zgłoszone bolączki Pomorskiej Drogi i jednocześnie dadzą się pogodzić z zaprezentowaną koncepcją jej dalszego rozwoju.

Węzły szlaków jako częściowe rozwiązanie problemu obszarowego zarządzania.

Ułatwieniem w zarządzaniu usługami szlaku i obniżeniem jego kosztów może być wykorzystanie zjawiska skrzyżowań szlaków kulturowych. Przy założeniu podobnego poziomu i skali działań jednego zarządcy obszarowego (odcinkowego) utworzenie na takim skrzyżowaniu węzła obu szlaków pozwala bowiem zapewnić dobrą organizację usług dla obydwu szlaków, w tym dystrybucji lokalnych usług recepcji włącznie z możliwością tworzenia wspólnych pakietów turystycznych (przy współpracy z tymi samymi gestorami z każdorazową wymianą rdzenia produktu, czyli doświadczeń tematycznych w obiektach), obniża koszty osobowe i funkcjonowania biura, pozwala także na wzajemną promocję jednego ze szlaków wobec turystów, którzy znaleźli się w miejscu skrzyżowania podążając trasą drugiego z nich (nawet jeśli ukierunkowaną na przyszłość). Przy rozróżnieniu trzech typów szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt 2017]: a) nakładania się przestrzeni szlaków w jednej gminie przy lokalizacji ich obiektów w różnych miejscowościach, b) krzyżowanie się szlaków w tej samej miejscowości z rozłącznymi obiektami oraz c) krzyżowanie się szlaków z jednym lub kilkoma obiektami należącymi do obu systemów, największe możliwości współpracy dotyczą oczywiście tego trzeciego. Jednak z punktu widzenia sprawnego zarządzania ofertą obu szlaków przez jeden podmiot profesjonalnie zajmujący się organizacją turystyki, który pełni funkcję lokalnego (odcinkowego) koordynatora dla każdego z nich jest to drugorzędne. Przy wspólnym przebiegu odcinków tras istnieje możliwość wspólnego ich oznaczania w

terenie, dystrybucja materiałów następuje do tych samych punktów informacji turystycznej, wspólne może być pośrednictwo usług interpretacyjnych (jak przewodnictwo) oraz łatwiej zmotywować do współpracy lokalnych gestorami usług (np. gastronomicznych, wypożyczalni sprzętu itd.) włącznie z możliwością uzyskania pewnego rabatu dla własnych klientów. W przestrzeni szlaków poza obiektami powstają możliwości zakładania samoobsługowych wystaw tematycznych w tych samych miejscach ze współdzieleniem kosztów ich zabezpieczenia i funkcjonowania. Przy przyjęciu wspólnych standardów usług szlaków i kryteriów ich oceny oraz uzgodnieniu metodyki badań możliwe jest też wspólne prowadzenie monitoringu stanu obu systemów dla danego terytorium (odcinka) oraz wspólne zlecenie dla niego badań turystów, prowadzonych przez te same podmioty i w tych samych miejscach z użyciem kwestionariuszy odpowiednio jednego lub drugiego systemu, przy założeniu przyporządkowania turysty jako użytkownika jednego z nich (albo obydwu) na wstępnym etapie ankietowania. Dlatego fakt krzyżowania szlaków kulturowych powinien być wykorzystany w formule węzła szlaków. W sytuacji, kiedy jeden z krzyżujących się systemów jest szlakiem materialnym z rozwiniętymi usługami dla turystów, a drugi nie rozwija tych usług na terenie (w miejscu) krzyżowania, inicjatywa powinna wyjść od tego pierwszego. Obszarowym koordynatorem skrzyżowania szlaków może być zarówno samodzielny zarządca jednego z obiektów, jak i współpracujący z obydwoma systemami lokalny podmiot informacji turystycznej lub obsługi turystyki, organizacja zarządzająca istotną grupą usług (np. przewodnikami albo wypożyczalnią rowerów) lub lokalna organizacja turystyczna. Niezbędne jest jednak dobre osadzenie takiego lidera w terenie i posiadanie dobrych relacji z obiektami obydwu szlaków i miejscowym środowiskiem ich interesariuszy (jeśli takie funkcjonuje). Dla Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba szczególnie istotne byłoby, by taki lider obsługujący kilka szlaków pojawił się tam, gdzie jej struktura jest słaba, a aktywność interesariuszy niewielka. Problemem jednak może okazać się słabość pozostałych systemów, również nie posiadających profesjonalnego koordynatora w danym miejscu. Wówczas rozwiązaniem może być próba ustanowienia lidera dla obu (czy więcej systemów) z podziałem kosztów i wspólnym układaniem się z gestorami usług.

Inwentaryzacja szlaku wykazała, że na terytorium województwa pomorskiego krzyżuje się on z następującymi innymi systemami turystyki kulturowej:

- Pomorskim Szlakiem Cysterskim, systemem aktywnie koordynowanym (we wspólnymi dla obu szlaków obiektami w Gdańsku-Oliwie oraz Słupsku),
- Europejskim Szlakiem Gotyku Ceglanego, szlakiem o poziomie wirtualnym (wspólny obiekt to bazylika Mariacka w Gdańsku),
- ze szlakiem Zamków Gotyckich, szlakiem koordynowanym (w Lęborku, bez wspólnego obiektu),
- ze Szlakiem Kopernikowskim, systemem bez aktywnej koordynacji ale znajdującym się w procesie intensywnej rozbudowy (bez wspólnych obiektów, w Nowym Dworze Gdańskim i Gdańsku),
- ze Szlakiem Hanzy – systemem wirtualnym (w Gdańsku) – bez większych szans zagospodarowania tego faktu ze względu na faktyczne obumarcie tego systemu,

- ze Szlakiem Menonitów - aktualnie systemem wirtualnym, lecz relatywnie łatwym do ożywienia, (bez wspólnych obiektów, częściowo w tych samych miejscowościach jak Niedźwiedzica i Nowy Dwór Gdański),
- z Pomorskim Szlakiem Zabytków Hydrotechniki, systemem dobrze oznaczonym, lecz bez aktywnej koordynacji (bez wspólnych obiektów w Smołdzinie i Gdańsku, w różnych miejscowościach w gminach Stegna, Nowa Wieś Lęborska, oraz Główny)
- z Pomorskim Szlakiem Bursztynowym (systemem prawdopodobnie martwym (ze wspólnymi obiektami w Gdańsku, i Słupsku, ponadto bez wspólnych obiektów w gminie Stegna i w Łebie)
- ze Szlakiem Latarni Morskich - aktualnie bez aktywnej koordynacji, jednak z profesjonalnie zarządzanymi obiektami (bez wspólnych obiektów, w gminie Smołdzino, w Ustce i w Gdańsku.

Powyższy przegląd wskazuje, że w obszarach o najniższym poziomie organizacji usług Pomorskiej Drogi ŚJ, gdzie jednocześnie krzyżuje się on z innym systemem linearnym (a takimi są m. in. Smołdzino, gmina Nowy Dwór Gdański i gmina Stegna nie działa aktywny podmiot już organizujący usługi w ramach innego szlaku kulturowego i pożyteczne dla obu systemów byłoby powołanie wspólnego. Przykładowo w gminie Nowy Dwór Gdański dla Pomorskiej Drogi, Szlaku kopernikowskiego i szlaku Menonitów (który zdecydowanie potrzebuje ożywienia, a właściwie reaktywacji) mogłoby nim być Muzeum Żuławskie. Już teraz pełni ono nieformalnie funkcję lokalnej informacji turystycznej i posiada zarówno etatowy personel, jak i przestrzeń wystawiennicze. Z tych powodów rekomenduje się jego wprowadzenie do struktury Pomorskiej Drogi. W gminie Smołdzino wspólnym koordynatorem Drogi i Szlaku Latarni Morskich (a być może także Szlaku Zabytków Hydrotechniki) mógłby być zarządca Domu Latarników w Czotpinie, podległy Działowi Edukacji Słowińskiego Parku Narodowego lub ewentualnie Dział Udostępniania tego Parku (zarządzający trasami turystycznymi na jego terenie), co jednocześnie pozwoliłoby uprościć aktualnie skomplikowane relacje między Drogą a Parkiem). Alternatywą byłoby powierzenie tej funkcji merytorycznej komórce Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach, oddziałowi Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, które – przypomnijmy – zostało niedawno wpisane na listę obiektów Pomorskiej Drogi. W Słupsku wspólnym obiektem dwóch regionalnych szlaków (Cysterskiego i Pomorskiej Drogi) jest Muzeum Pomorza Środkowego, które mogłoby dla obydwu koordynować organizację doświadczeń tematycznych (także w kościele św. Jacka, drugim obiekcie Drogi) oraz wydarzeń i dystrybucję materiałów, jednak – ze względu na swój status – już nie usługi turystyczne. Z kolei w Lęborku lokalna Informacja turystyczna, w oparciu o silne środowisko Pomorskiej Drogi, zaangażowanie w ten system obu samorządów lokalnych (gminy i powiatu) bazując na personelu przynajmniej jednego z nich (Muzeum) mogłoby z powodzeniem przejąć funkcje koordynatora obszarowego także dla Szlaku Zamków Gotyckich.

Dobre praktyki w zakresie organizacji tanich lub darmowych miejsc noclegowych dla pielgrzymów-caminowiczów. Funkcjonujące na Półwyspie Iberyjskim i w południowej Francji (na Via Podiensis i Via Tolosana we Francji) systemy gęsto zlokalizowanych albergue są trudne, jeśli nie niemożliwe do osiągnięcia. Narosły one bowiem historycznie i są pokoleniowo powiązane z lokalną tożsamością kulturową mieszkańców i przedsiębiorców, samoidentyfikacją wspólnot parafialnych, masową (w skali roku)

obecnością pielgrzymów Camino oraz tradycją wspierania tej formy turystyki (od wieków obecnej) przez miejscowe samorządy, traktujące ją jako jeden z kluczowych komponentów własnego dziedzictwa. Jednak niewielkie schroniska dla pielgrzymów (a właściwie skromne pokoje gościnne) mogą być organizowane w budynkach parafialnych i domach parafialnych (nie na plebaniach) – jak to już dzieje się w Lęborku czy Niedźwiedzicy. Poszerzenie tej sieci jest możliwe przez podjęcie współpracy z Polskim Towarzystwem Schronisk Młodzieżowych jako największym krajowym operatorem lub/i z innymi schroniskami turystycznymi, których ewidencję prowadzi samorząd regionalny - zatem strategiczny partner szlaku. Należy podjąć rozmowy w celu i doprowadzenia do uznania Paszportu Pielgrzyma za dokument ekwiwalentny z legitymacją członka tej sieci (ewentualnie przy opłaceniu rocznej składki i zarejestrowaniu jego posiadacza jako jej płatnika) oraz uprawniający do regulaminowego rabatu. Legitymacja PTSM daje także uprawnienia do korzystania z sieci schronisk stowarzyszonych organizacji w całej Europie – co daje szansę uzyskania noclegu w miejscach, gdzie nie funkcjonuje sieć własna szlaków Jakubowych. Na terenie województwa, po takich ustaleniach, należy współpracujące schroniska (ewentualnie inne obiekty posiadające odpowiednie pomieszczenia z węzłem sanitarnym, jak: lokalne domy kultury i ich filie, wiejskie świetlice czy remizy Ochotniczej Straży Pożarnej) włączyć do własnej informacji o bazie noclegowej na szlaku i ewentualnie wprowadzić do lokalnych pakietów zarządzanych przez obszarowych koordynatorów. Innym rozwiązaniem jest organizacja sieci prywatnych gospodarzy, którzy z pobudek religijnych (zaangażowanie w parafii lub jednej ze wspólnot) albo motywowani chęcią wsparcia Pomorskiej Drogi włączają się do własnej, tzw. muszelkowej sieci domów przyjaznych pątnikom, w których Caminowicz po okazaniu Paszportu Pielgrzyma uzyskuje nocleg w domu [zob. KON-04]. Rezerwacja noclegu mogłaby wtedy następować za pośrednictwem obszarowego koordynatora szlaku lub proboszcza parafii. Jeszcze innym rozwiązaniem, opartym o uznanie Paszportu Pielgrzyma, byłoby uzgodnienie i wprowadzenie rabatów dla jego posiadaczy w pensjonatach, campingach i pokojach gościnnych, hostelach i hotelach niższych kategorii położonych przy trasie szlaku w zamian za ich rekomendacje na jego witrynie i zezwolenie na używanie logo szlaku jako jego obiektu partnerskiego.

Dobre praktyki organizacji gastronomii. System rabatowy dla posiadaczy Paszportów Pielgrzyma może zostać stworzony także w (funkcjonujących samodzielnie, a nie w warunkach dużych sieci) małych obiektach gastronomicznych (bary) i małych sklepikach spożywczych na trasie szlaku. W tym celu powinien zostać opracowany standardowy projekt umowy (np. 10% rabatu dla pielgrzyma, a więcej na konkretne określone produkty) w zamian za rekomendacje przez szlak, prawo do użycia logo partnera szlaku i włączenie do systemu informacji szlaku dla użytkowników (witryna www, aplikacja mobilna). Koordynatorzy obszarowi szlaku powinni wyszukiwać takie obiekty i proponować ich właścicielom takie porozumienia. Możliwe powinny być przy tym dwie opcje: rabatowanie zakupów tylko pielgrzymów lub dla wszystkich osób posługujących się aplikacją szlaku i zarejestrowanych jako jego użytkownicy. Takie samo porozumienie może objąć zarówno sklepiki i kioski muzealne w placówkach będących obiektami szlaku (a stopniowo i w innych muzeach w miejscowościach na trasie) jak i usługi gastronomiczne, które tam są

prowadzone (cafeteria, bar muzealny, automat z kanapkami i napojami itd.). W tym kontekście warto obserwować pojawiające się coraz częściej polskie kopie tzw. sklepików (właściwie – półek lub szaf) samoobsługowych z produktami żywnościowymi zlokalizowanych przy trasach turystycznych szlaku przez lokalnych gospodarzy. W Hiszpanii, Francji, Szwajcarii i Austrii funkcjonują one także przy tamtejszych trasach sieci Dróg Jakubowych. Z właścicielami takich punktów można również zawrzeć porozumienia obejmujące rabatowanie zarejestrowanych użytkowników szlaku z zamian za promocję i objęcie programem partnerskim.

Elementy symbolicznego zagospodarowania przestrzeni na trasie szlaku. Stanowią one nie tylko zewnętrzną promocję szlaku w przestrzeni publicznej i turystycznej, ale mogą (dobrze wpisane w krajobraz kulturowy i przyrodniczy) uzupełniać komponent tematycznych doświadczeń szlaku. Jest to szczególnie ważne dla pieszych pielgrzymów i pozostałych turystów przez większość dnia odbywających monotonną wędrówkę. Do sprawdzonych i dobrze przyjmowanych praktyk w tym zakresie należą: a) mosiężne muszle św. Jakuba z napisem np. Camino de Santiago, Camino Lituano wbudowane w bruk lub chodnik na miejskim odcinku trasy szlaku (m.in. w Rydze, Kownie, Wilnie, w hiszpańskich Leon i Oviedo), słupki kilometrażowe typowe dla hiszpańskich odcinków Camino de Santiago, punktowo stosowane już na Pomorskiej Drodze i innych polskich odcinkach Camino, c) umocowanie metalowej muszli św. Jakuba na większych głazach narzutowych (jak na mazurskim i warmińskim odcinku Camino Polaco) – pod warunkiem, że nie są to pomniki przyrody d) graffiti dotyczące Camino de Santiago obecne w niektórych punktach polskiej Via Regia, d) znane z Camino Podiensis we Francji zasadzanie drzew owocowych dla pielgrzymów przy szlaku z ławeczką do odpoczynku – co dodatkowo wprowadza komponent ekologiczny oraz tworzy dla pielgrzymów przyjazne miejsce (cień drzew), e) jeszcze innym elementem wprowadzającym prezencję Drogi w przestrzeni mogą być – znane z polskiego odcinka Via Regia na Podkarpaciu, i francuskiej Via Podiensis zawieszanie lub przymocowywanie muszli św. Jakuba na ogrodzeniach prywatnych domów wzdłuż jej trasy w małych miejscowościach albo na murze lokalnych kapliczek i obok przydrożnych krzyży [zob. WE21, 28, 32; KON04].

Alternatywne potwierdzanie pobytu i przejścia odcinka Drogi. Badanie terenowe wykazało, że w większości obiektów szlaku nie funkcjonują już wykonane w 2013 roku pieczętki do Paszportu Pielgrzyma, potwierdzające jego pobyt lub są one niedostępne w razie zamknięcia obiektu. Jak długo papierowa wersja Paszportu będzie używana, takie pieczętki będą potrzebne. Tymczasem potwierdzenie przejścia odcinka (co jest wymaganiem dla wystawienia ostatecznego certyfikatu w Composteli, ale także odcinkowych, jak w Lęborku i w innych rekomendowanych miejscach finalnych) nie musi oznaczać wizyty w samym obiekcie szlaku. Jednym z rozwiązań tego problemu może być zatem zamontowanie standardowo wyglądających i oznaczonych muszlą Jakubowa w kolorach szlaku skrzyneczek z pieczętkami i zeszytami we współpracujących ze szlakiem punktach informacji turystycznej, punktach noclegowych i gastronomicznych, w muzeach będących obiektami szlaku, a nawet w sklepach spożywczych położonych w pobliżu jego obiektów etapowych. Użycie pieczętki odbywałoby się wtedy pod kontrolą osoby obsługującej taki punkt, a dodatkowo można połączyć je z wpisem do zeszytu z

datą i nazwiskiem oraz miejscem pochodzenia pielgrzyma (a opcjonalnie też z opiniami i ocenami trasy, miejscowych obiektów i doświadczeń), co pozwoli pozyskać znacznie więcej danych na temat ruchu pielgrzymów na szlaku.

Motywacja do eksploracji drogi dla innych turystów niż pielgrzymi. Wędrówka trasą Pomorskiej Drogi motywowana inaczej niż religijnie może być urozmaicona przez komponent eksploracji terenu i kolekcjonowania pamiątek (jako dowodów osiągnięć), które składają się na spójną kolekcję. Pasji kolekcjonerskiej jako czynnika motywacji aktywności turystycznej (a także jako mechanizmu napędzającego lojalnościowe narzędzia obszarów oraz szlaków) nie należy lekceważyć, o czym świadczy popularność pewnej grupy programów i projektów wśród średniego i młodszego pokolenia aktywnych turystów [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2021, s. 728-732]. Przykładowo czeski program Dziennik Turystyczny (bazuje na zakupie znaczków w samych atrakcjach i wklejaniu ich do dziennika, oraz przyznawaniu odznak po potwierdzeniu znacznej liczby punktowanych pobytów w danej kategorii) jest popularny również w polskich grupach rodzinnych. Tematyczne ścieżki geocachingu (znajdowania ciekawych, a nieoczywistych miejsc w przestrzeni i potwierdzania pobytu z prowadzoną publicznie rejestracją osiągnięć uczestników) jeśli operują jednolitymi kolekcjami „skarbów”, które można zebrać, tworzą możliwość wyznaczania im trasy pożądanej z punktu widzenia Drogi (albo na określonym odcinku, albo wokół ważnego obiektu szlaku lub w terenie ze znaczną koncentracją takich obiektów i innych materialnych zasobów o profilu Jakubowym. Z kolei odznaki turystyczne funkcjonują w Polsce w dwóch formułach. Tradycyjna, zarządzana przez PTTK polega na zbieraniu potwierdzeń w wyznaczonych miejscach i obiektach, ich punktowaniu zgodnie z regulaminem odznaki i przyznaniu takiej odznaki w formie materialnej po wykazaniu ich zebrania. Natomiast odznaki turystyczne wykonane według jednolitego wzoru w drewnie są sprzedawane w setkach obiektów stanowiących atrakcje turystyczne lub w sklepach i punktach informacji w ich sąsiedztwie, a ich siła motywacyjna polega na dążeniu do zebrania jak największej ich liczby w materialnej kolekcji, dokumentującej biografię turystyczną właściciela. W tym kontekście należy docenić istnienie własnej odznaki turystycznej Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba (przyznawanej przez oddział PTTK w Słupsku i obejmującej całą trasę Drogi, od litewskiej Kretynki do granicy polsko-niemieckiej).

W ramach promowania wędrówek turystycznych po szlaku można rekomendować: a) rozciągnięcie regulaminu odznaki PTTK na wszystkie trzy województwa (co oznacza zaangażowanie tamtejszych organizacji turystycznych i aktywną dystrybucję informacji (nie tylko po polsku) oraz legitymacji w wielu punktach przy trasie Drogi), b) wprowadzenie tematycznych geościeżek geocachingu na terenach z silniejszą koncentracją jej obiektów i innych fizycznych walorów (na pewno w Łęborku i Gdańsku (tu liczne obiekty w całym mieście), może także w Słupsku i Łebie (przy wprowadzeniu większej liczby symbolicznych zasobów Jakubowych w przestrzeni miejskiej. W innych miejscach szlaku mogą je uzupełniać pojedyncze skrzynki z tematycznymi skarbami składające się na spójną ścieżkę. Takie rozwiązanie wzmocniłoby motywację turystów pieszych i rowerowych do podejmowania wędrówki. Dodatkowo, zachęciłoby do zainteresowania się szlakiem zwolenników turystyki eksploracyjnej, a są to głównie przedstawiciele

młodych i bardzo młodych kohort wiekowych. Zarządzanie geocachingiem wymaga okresowej kontroli umieszczonych w terenie skrzynek i uzupełniania fizycznych „skarbów” (które wytwarzać i dystrybuować powinien koordynator szlaku). Zakłada to podjęcie współpracy z osobami, które już są (społecznie) zaangażowane w takie działania jako opiekunowie skrzynek lub są chętne do ich podjęcia. Dla ułatwienia takiego przedsięwzięcia sporządzono listę wszystkich aktualnie prowadzonych skrzynek geocachingu zlokalizowanych w całej przestrzeni szlaku wraz z danymi ich opiekunów.

Resocjalizacja na szlaku. Wędrówka Drogą św. Jakuba bywa także wykorzystywana jako forma resocjalizacji tzw. trudnej młodzieży, polegającej na dłuższej wędrówce podopiecznego z opiekunem- resocjalizatorem odcinkiem Drogi św. Jakuba. przykładami mogą być belgijski program „Alba”, francuski program Seuil (próg), a od roku 2012 również polski program Nowa Droga prowadzony przez Stowarzyszenie POSTIS Lublinie. Indywidualna praca z młodym człowiekiem prowadzona jest wówczas w różnych okolicznościach wędrówki [zob. Mróz Ł. 2016]. Nic nie stoi na przeszkodzie wykorzystaniu także Pomorskiej drogi dla takich programów, co oczywiście wymaga porozumienia z instytucjami zajmującymi się w regionie polityką resocjalizacyjną, opiekuńczą i karną wobec młodocianych.

5.4.9. Zewnętrzni partnerzy Pomorskiej Drogi – obszary współpracy

Pomocne w ustaleniu potencjalnych partnerów Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba w różnych obszarach jej funkcjonowania są wskazania jej aktywnych interesariuszy. Wynikają one bowiem z ich własnego doświadczenia i oceny możliwości współpracy (niejednokrotnie już istniejącej). Zebrano je w ramach odpowiedzi na pytanie 20 Wywiadu Eksperckiego. Oto te rekomendacje w kolejności liczby wskazań danej grupy potencjalnych partnerów:

- lokalne i regionalne organizacje turystyczne i inne pozarządowe w obszarze promocji i budowania marki szlaku, w ramach działań ochrony środowiska [WE05; WE06; WE13; WE18; WE20; WE21; WE23; WE25; WE26],
- parafie w przestrzeni szlaku, ich duszpasterze i zaangażowani wierni, organizacje religijne m.in. przez organizowanie pielgrzymek, rekolekcji i stacjonarnych wydarzeń religijnych [WE11; WE18; WE25; WE32],
- uczelnie z kierunkami turystycznymi: szczególnie w doradztwie w zakresie organizacji turystyki i zarządzania dziedzictwem, w badaniach turystów oraz we własnej dydaktyce i edukacji [WE21; WE25; WE32],
- lokalne ośrodki i centra kultury, biblioteki, m.in. organizując spotkania z ludźmi drogi i przedstawicielami środowiska interesariuszy szlaku [WE12; WE18; WE32],
- mieszkańcy gmin w przestrzeni szlaku – we wsparciu bezpośrednim pielgrzymów przy okazji wizyty w obiektach, w lokalnym monitoringu stanu tras i oznaczeń [WE12; WE13; WE18],

- sportowcy i inne znane osoby oraz blogerzy i osoby prowadzące własne witryny i grupy w mediach społecznościowych - w obszarze promocji szlaku jako sposobu na aktywność fizyczną [WE03; WE25],

- nadleśnictwa i zarządcy obszarów chronionych (w tym Słowińskiego Parku Narodowego) zainteresowane rozwojem zrównoważonej/ekologicznej turystyki na swoich obszarach [WE15; WE18],

- jednostki samorządu terytorialnego [WE18; WE23] - dla których w pozostałych częściach tego rozdziału dokładniej opisano pożądane formy zaangażowania,

Pojedyncze wskazania dotyczyły: zakładów produkcyjnych funkcjonujących w przestrzeni szlaku [WE02] -przykładowo w obszarze wytwarzania pamiątek, lokalnych zakładów produkcji żywności [WE22], podmiotów z lokalnej i regionalnej branży usług turystycznych [WE04] (co można sobie wyobrazić przykładowo w obszarze wypożyczenia lub serwisu sprzętu rekreacyjnego albo udostępnienia usług rekreacji na miejscu), lokalnych wolontariuszy, aktywistów społecznych i pasjonatów [WE04], lokalne i regionalne media w obszarze popularyzacji, w tym relacji z wydarzeń [WE05] oraz przedsiębiorstwa z branży technologicznej wytwarzające aplikacje mobilne z przewodnikami, mapami, audiowycieczkami, czy systemy rezerwacji noclegów [WE25].

Lista ta bez wątpienia może być przydatna jako forma inspiracji dla zarządców szlaku przy opracowywaniu szczegółowych planów korekty i rozwoju dla infrastruktury szlaku (jak trasy i miejsca odpoczynku), jego doświadczeń tematycznych, cyklicznych wydarzeń, lokalnych usług dla turystów oraz obszaru zewnętrznej promocji.

5.4.10. Sieciowanie Drogi Pomorskiej z polskimi i zagranicznymi Drogami Jakubowymi

Interesariusze szlaku sami wskazali najważniejsze korzyści z podjęcia współpracy PDSJ z innymi podmiotami zarządczymi Drogi SJ oraz obszary, w których preferencyjnie powinna ona być podejmowana [WE01; WE02; WE03; WE05; WE06; WE 21; WE 25; WE27]. Są wśród nich (wskazywane pojedynczo, jednak ze względu na doświadczenia autorów zasługujące na uwagę:

- wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania szlakiem (dotyczących dobrych praktyki i sprawdzonych rozwiązań podobnych problemów, formuły podziału zadań, formuły finansowania działań na szlaku),

- wspólne poszukiwanie wsparcia finansowego dla systemu, w tym przygotowanie i aplikacja do projektów unijnych i krajowych programów wspierania turystyki,

- współpraca w zakresie organizacji wydarzeń z przygotowywaniem wspólnego (ruchomego) eventu,

- standaryzacja usług dla użytkowników szlaku,

- współpraca koordynatorów poszczególnych odcinków i regionów, m.in. w zakresie łączenia odcinków, ujednolicania oznaczeń,
- realizacja wspólnych przedsięwzięć informacyjnych, promocyjnych i marketingowych (w tym opracowywanie i dystrybucja spójnej informacji o całości sieci, wspólne akcje promocyjne w przestrzeni medialnej, jak spoty radiowe i telewizyjne, wspólne opracowywanie materiałów dla uczelni i szkół turystycznych,
- wspólne budowanie marki Drogi Świętego Jakuba w ramach polskiej oferty turystycznej na jej wyróżniku jako najstarszego szlaku pielgrzymiego o uniwersalnym europejskim charakterze,
- docelowo (ewentualnie) opracowanie i realizacja wspólnej strategii rozwoju sieci.

Wychodząc od tego katalogu Autor Raportu jako propozycję działań na kolejnym etapie (po konsolidacji własnego systemu) proponuje działania na rzecz stworzenia polskiej sieci Dróg Jakubowych jako nie tylko platformy współpracy, ale i **standaryzacji działań organizacyjnych**.

Relacje zewnętrzne Pomorskiej Drogi powinny w pierwszym rzędzie służyć dobrej organizacji samego pielgrzymowania. Oznacza to intensyfikację powiązań z koordynatorami **pozostałych odcinków** tego szlaku w województwach zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim. Wprowadzenie tam sprawnej koordynacji samego szlaku, wzajemne komunikowanie informacji o trasie, jej lokalnych zmianach i krytycznych miejscach, o cyklicznych wydarzeniach na szlaku, a także możliwość wzajemnego (zautomatyzowanego) przejmowania danych o bazie noclegowej i gastronomicznej (a także serwisie rowerowym) dla całej długości trasy szlaku, wreszcie (po jego wprowadzeniu) udostępnienie wszystkim użytkownikom szlaku na całej długości tego samego narzędzia w postaci aplikacji mobilnej zagwarantuje integralność Pomorskiej Drogi jako odcinka wędrówki o identycznych standardach i formach organizacji.

Polskie odcinki Drogi Świętego Jakuba nie posiadają dotychczas wspólnej platformy zarządzającej jej turystyczną propozycją, a tylko witryny informacyjne i ciała konsultacyjne. Dlatego jej zainicjowanie (z wykorzystaniem własnych już istniejących narzędzi, jak witryna szlaku) mogłoby być obszarem pracy dla profesjonalnego koordynatora operacyjnego jednego z regionalnych szlaków. Takie działanie dałoby szansę na skoncentrowanie krajowej informacji o szlaku i promocji oraz na zwiększenie rozpoznawalności obiektów, doświadczeń tematycznych i wydarzeń cyklicznych wszystkich polskich odcinków Drogi, identyfikację leżących na jej trasach miejscowości jako miejsc Jakubowych, a także zwiększenie prestiżu organizacji zarządczej szlaku w środowisku turystycznym, w tym wśród osób wykładających oraz studiujących turystykę oraz w środowisku regionalnych i lokalnych organizacji zarządzających oferta turystyczną - będących potencjalnymi multiplikatorami oferty. Przyniosłoby ono także zwiększenie wiarygodności oferty dróg Jakubowych jako zestandaryzowanych propozycji linearnych wśród organizatorów turystyki aktywnej, co powinno wpłynąć na ich skłonność do wykorzystania gotowych propozycji wycieczek. Systemami potencjalnie uczestniczącymi

w takim sieciowym przedsięwzięciu (które można do niego zaprosić) byłyby w warunkach polskich istniejące już i aktywnie zarządzane odcinki Drogi. Z kolei zachęta do włączenia się do sieci pod warunkiem uporządkowania własnych tras, obiektów i wprowadzenia sprawdzonych na Pomorskiej Drodze zasad ich dostępności mogłaby przełożyć się na poprawę stanu funkcjonowania odcinków Dróg Jakubowych istniejących w postaci wirtualnej lub tylko (a nawet niekompletnie) oznaczonych w terenie. Oczywiście przystąpienie do tego działania powinno nastąpić nie wcześniej niż po zakończeniu reorganizacji Pomorskiej Drogi, a przynajmniej po korekcie jej tras i oznaczeń, wprowadzeniu zasad dostępności obiektów i doświadczeń oraz uruchomieniu jej podstawowych narzędzi zarządczych, jak witryna internetowa i mobilna aplikacja szlaku. Przyczyna tego jest oczywista: nie powinno się sieciować nieistniejącej realnie oferty a także łączyć funkcjonującego lepiej z tym, co działa gorzej. Ponieważ z drugiej strony każda sieć jest tak silna, jak jej najsłabszy punkt (także w ocenie turystów, w tym i pielgrzymów, jako jej finalnych użytkowników) akcesję do takiego wspólnego przedsięwzięcia powinno się finalizować po spełnieniu minimalnych kryteriów, których określenie i przyjęcie byłoby dobrym zadaniem najpierw dla Rady Szlaku, a potem (po jej prezentacji przez jego przedstawicieli) na forum krajowego Parlamentu Jakubowego.

Należy przypuszczać, że powstanie krajowej platformy współpracy (a nie tylko ciała deliberacyjnego) opierającej się na konkretnych działaniach i wspólnie ustalonych standardach w przynajmniej kilku obszarach organizacji szlaku, informacji i promocji automatycznie zwróci na niego uwagę europejskich podmiotów zarządzających siecią Dróg Jakubowych lub realnie organizujących ruch pielgrzymi. Jak można było to bowiem stwierdzić obserwując ich witryny i listę spotkań oraz podejmowanych działań – na bieżąco obserwują oni aktywność i poziom organizacji potencjalnych partnerów. Grupa krajowych podmiotów nie tylko dyskutujących o ideowych wartościach i o przebiegu tras, ale operujących realną propozycją (którą bez obawy o standardy można rekomendować również własnym członkom) byłaby z pewnością pożądanym i wiarygodnym partnerem dla wspólnych przedsięwzięć i została by doceniona przez zaproszenie do nich, w tym do europejskich programów wspierania turystyki.

Oficjalne wstąpienie samorządu województwa pomorskiego do **Europejskiej Federacji** Dróg Świętego Jakuba (w lipcu tego roku) otwiera przed analizowanym pomorskim odcinkiem tego systemu nowe możliwości. Korzystając z pośrednictwa przedstawicieli samorządu i intensywnych oraz dobrych relacji samej Federacji z kościelnym ośrodkiem obsługi pielgrzymów i pozostałych turystów w Santiago de Compostela można najpierw zgłosić jako inicjatywę elektroniczną formułę Paszportu Pielgrzyma Drogi, następnie zebrać chętnych do współpracy w tej kwestii w innych krajach, a potem doprowadzić do międzynarodowego uznania tej metody weryfikacji pielgrzyma (jako osoby godnej zaufania) jak i sposobu potwierdzeń przebytej drogi. To z jednej strony ułatwi starania o tworzenie tanich, a nawet bezpłatnych miejsc noclegów dla pielgrzymów opartych przecież na zaufaniu gospodarzy, z drugiej pomoże uwspółcześnić i łączyć weryfikację odcinków pielgrzymiej drogi przebytych w różnych krajach i w różnym czasie, wreszcie (przy wzajemnym uznaniu, a nawet skomunikowaniu poszczególnych aplikacji szlaków) umożliwi pielgrzymom korzystanie z aplikacji jako

narzędzia zapewniania sobie usług recepcji i ewentualnego serwisu, a nawet szybkiej pomocy medycznej w drodze. To pomogłoby – przy zachowaniu samej istoty klasycznego Jakubowego pielgrzymowania jako samotnej wędrówki – wprowadzić szlak do współczesnego systemu pieszej i rowerowej turystyki w Europie. Byłaby to turystyka zindywidualizowana i autonomiczna, ale bezpieczna i oparta na przyjaznych jej uczestnikom standardach.

5. 5. Propozycja dla procesu formułowania strategii szlaku: zasada S.M.A.R.T.

Zasada SMART to metoda definiowania celów w projekcie (przedsięwzięciu mającym wyraźny zakres działań, horyzont czasowy i grupę wykonawców), która zwiększa szansę na ich osiągnięcie. Skrót S.M.A.R.T. odnosi się do angielskich przymiotników: *specific* (jasność, precyzyjność celu), *measurable* (jego mierzalność), *achievable* (realistyczność celu), *relevant* (istotność, znaczenie celu) i *time-bound* (możliwość zdefiniowania terminu realizacji). Ustalenie celów według formuły S.M.A.R.T. pozwala na osiągnięcie rezultatów bardziej wymiernych, a tym samym sprawdzalnych. Metoda ta zakłada dokładną analizę celu i jego sprecyzowanie, dlatego pierwsze kroki przy jej przyjęciu polegają na wyjaśnieniu, co i dlaczego ma być robione oraz określeniu celów włączając do dyskusji osoby i podmioty mające być zaangażowane w to przedsięwzięcie na prawach konsultantów, a potem partnerów w realizacji [Puch, Starzec 2024]. Założenia te (jak w każdej uniwersalnej metodzie) mają ogólny charakter i dopiero w razie zastosowania do konkretnego przedsięwzięcia powinny one być wypełnione treścią adekwatną do jego realiów i potrzeb. Dlatego - na użytek analizowanego systemu, widzianego jako konkretne przedsięwzięcie z potrzebą rozwoju – poniżej podjęto próbę ich bardziej szczegółowego opisu ze wskazaniem realiów i kluczowych podmiotów.

Specyficzność celu (specificity) wymaga, by osoby i podmioty realizujące go w każdym obszarze wiedziały, czego cel dotyczy dokładnie (jakiego rodzaju działań) i jakie cechy organizacji (tu: linearnego systemu organizowania turystyki w regionie) lub jaki poziom relacji usług (tu: recepcji, ale także informacji i promocji) albo jaka skala wykorzystania zasobów (tylko lokalna czy ponadlokalna?) mają być osiągnięte dzięki jego realizacji. Specyficzność celu wymusza także precyzję w opisaniu tego, co ma być osiągnięte w przewidywalnej przyszłości. Dobrze sformułowany cel główny łatwo sobie wyobrazić (a także ukazać go innym) można także „zmierzyć” go, uwzględniając listę niezbędnych działań (np. zakres działań zarządcy, zakres informacji, zagwarantowanie fizycznej dostępności obiektów szlaku). To ułatwia dalszą pracę nad kolejnymi aspektami formułowanymi przez zasadę S.M.A.R.T. i pozwala oprzeć go na konkretnych osiągnięciach (tu: celach pośrednich i etapowych) tak, by można było śledzić postępy w jego realizacji [zob. Walczak 2014].

Mierzalność celu (*measurability*) wymaga, by postęp w osiąganiu poszczególnych celów był możliwy do monitorowania i zmierzenia, co pozwala określić jego zachodzenie lub brak (stagnację) [zob. Puch, Starzec 2024]. W strategii rozwijania szlaku kulturowego postęp celu głównego i każdego z częściowych można określić przez rozpisanie

przewidzianych etapów działań i podanie, jak powinna wyglądać sytuacja w danym obszarze działań (np. dostępności, usługach recepcji w każdym punkcie etapowym, ustanowieniu kanałów informacji wewnętrznej i wykreowaniu/ pozyskaniu narzędzi promocji i relacji z jej pośrednikami) po osiągnięciu założonego celu etapowego.

Osiągalność celu (*achievement*) to stan faktycznego rozporządzania środkami niezbędnymi dla osiągnięcia celu głównego i każdego z częściowych (tu: w poszczególnych obszarach zarządzania szlakiem) przez osoby i podmioty za to odpowiedzialne. Do tych zasobów należą nie tylko środki pieniężne i materiałowe, ale (co ważne w przypadku strategii dla szlaku kulturowego) posiadanie lub rozwijanie własnych kompetencji (umiejętności). Ważne są również czas (szczególnie w wypadku działań wolontariackich, tj. realizowanych poza opłacanym miejscem pracy), ludzie (w tym wypadku głównie lokalni partnerzy), wiedza (przykładowo: w dziedzinie marketingu turystycznego i kanałów promocji dostępnych oraz efektywnych z punktu widzenia szlaku o tym profilu) oraz motywacja zespołu i partnerów. W odniesieniu do badanego szlaku chodzi również o wolontariuszy jako opiekunów tras, zarządców obiektów sakralnych, gestorów lokalnych usług oraz o ich determinację przez dłuższy czas potrzebny do realizacji takiej strategii. Ważnym aspektem tego elementu wyznaczania celu jest też upewnienie się, czy osoby, którym powierzy się koordynację wykonania wyznaczonego celu głównego i częściowego (tu: obszaru / dziedziny zarządzania szlakiem), mają lub w wyniku rozwiązań strukturalnych będą miały realny wpływ na jego realizację [zob. Blanchard 2016], a w tym wypadku: także narzędzia komunikacji, bieżących konsultacji i wpływania (za pomocą jakich motywatorów?) na pozostałych uczestników danego procesu.

Istotność celu (*relevancy*) - istotny cel powinien być podstawowym krokiem naprzód, ale również musi stanowić określoną wartość dla tego, kto będzie go realizował: w tym wypadku na przykład dla danego środowiska interesariuszy szlaku, np. Bractw Jakubowych, gestorów lokalnych usług recepcji, zarządców parafii z obiektami szlaku. Należy wziąć pod uwagę taki cel, aby osoby, które będą go realizowały, będą mogły się z nim utożsamić. Dlatego powinien on być z ich perspektywy słuszny i mieć sens w kontekście ich wartości [Puch, Starzec 2024]. Odpowiednim sposobem w relacji między partnerami Pomorskiej Drogi SJ byłoby takie uzgodnienie zadań, by każdy z nich (i każde środowisko) miał(o) świadomość, że realizuje także własne priorytety i że jego funkcja w realizacji celu jest ważna. W razie potrzeby (na przykład przy podjęciu decyzji o rozszerzeniu grupy docelowej szlaku i stwierdzeniu potencjalnego braku motywacji do realizacji niektórych celów częściowych przez daną grupę, jak wolontariuszy Bractw lub zarządców parafii) niezbędne byłoby powierzenie danego obszaru działań (np. informacji i obsługi lokalnej wobec innej niż pielgrzymów grupy turystów) innym podmiotom, jak koordynator operacyjny szlaku czy lokalna informacja turystyczna albo Lokalna Organizacja Turystyczna, przy jednoczesnym zaproszeniu ich do grupy partnerów szlaku. W stosunku do poszczególnych celów częściowych (obszarowych) należy też stworzyć listę umiejętności, wiedzy i zasobów niezbędnych dla poszczególnych partnerów do realizacji każdego z nich, a następnie określić, co z tej listy jest już w posiadaniu szlaku

(np. jakie usługi i gdzie, jakie doświadczenia tematyczne, jakie kanały informacyjne), a czego brakuje i jak można ten brak uzupełnić [zob. Mikos v. Rohrscheidt 2020, s. 109-128].

Zdefiniowanie celu w czasie (*time-bounding*) określa termin realizacji wyznaczonych celów, zwłaszcza częściowych i etapowych. Każda strategia zakłada również czasowy zakres jej obowiązywania, a tym samym ostateczny termin osiągnięcia jej celu głównego. Powoduje to, że postawiony cel wpływa na mobilizację zarządców i partnerów do działania. Jest to jednym z warunków skutecznego monitorowania postępów (przy porównaniu ich z czasem pozostałym do realizacji, podejmowania działań korygujących) i rozliczania odpowiedzialnych za kolejne okresy ich pracy [zob. Walczak 2014; Blanchard 2016]. Określenie dokładnych dat (początku realizacji i osiągnięcia celu, również częściowego / obszarowego, jak również poszczególnych etapów) pozwala uniknąć ryzyka odkładania realizacji zadań w poszczególnych obszarach na później oraz nierównomiernego rozwoju. Ten ma miejsce, kiedy jedne obszary, tu np. usługi recepcji są rozwijane zgodnie z celem etapowym, a inne zaniedbane (np. informacja o tych usługach i ich promocja), a jego skutkiem może być ostateczne zatrzymanie rozwoju we wszystkich obszarach. Tu – przykładowo – nie pozwoli wykorzystać przygotowanych usług i przetoży się na zniechęcenie ich gestorów i ich rezygnację ze współpracy. Program celów powinien zatem określić kamienie milowe, które muszą być osiągnięte z dokładnymi ramami czasowymi. W odniesieniu do czasu realizacji celu głównego i częściowych należy dbać o przyjęcie założeń realistycznych, a jednocześnie niezbyt odległych czasowo [Blanchard 2016]. Z jednej bowiem strony przy posiadanych środkach i zaangażowanych ludziach oraz typowym czasie procedowania niektórych rozwiązań w bardzo krótkim czasie nie da się osiągnąć większości celów specyficznych dla zarządzania systemami organizacji turystyki i eksploatacji turystycznej (np. integracji lokalnych grup usługowych, promocji szlaku w danym obszarze emisyjnym turystów lub grupie docelowej (np. uczestników turystyki ekologicznej, aktywnej) czy wykreować profesjonalnie opracowane i zorganizowane doświadczenia jak ekspozycja tematyczna. Z drugiej strony jednak ustalenie zbyt długiego czasu osłabia zaangażowanie zarządzających w realizacji celu, pozwalając odkładać je na coraz dalsze terminy, jednocześnie dramatycznie zmniejszając motywację partnerów (w naszym przypadku: wolontariuszy opiekujących się odcinkami trasy, gestorów usług) do współpracy w sytuacji, kiedy mimo ich gotowości do współpracy, a nawet wykonywania pewnych działań nie widzą ich efektów.

W przypadku analizowanego szlaku można przyjąć, że przedkładany Raport jest analizą wstępną stanu wyjściowego a niniejszy jego rozdział – próbą określenia celów i wskazaniem kluczowych obszarów ich realizacji oraz podmiotów, które powinny być zaproszone do tego przedsięwzięcia (wraz z propozycją uporządkowania zakresów ich odpowiedzialności i formuły wzajemnych relacji).

Jeśli interesariusze Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba i ich strategiczni partnerzy zdecydują się na zarządzanie dalszym rozwojem tego systemu z wykorzystaniem zasady S.M.A.R.T., należy podjąć dwa działania wstępne. Po pierwsze, wszyscy uczestniczący w przedsięwzięciu powinni zostać zapoznani z celem głównym przedsięwzięcia (celem wiodącym strategii rozwoju szlaku), czyli z tym, co będzie realizowane, dlaczego i w jaki

sposób (a także dlaczego w ten właśnie sposób) oraz w jakich obszarach i etapach. Po drugie, w przypadku celów mogących stanowić szczególne wyzwanie dla organizacji (tu rozumianej sieciowo – jako współpracujące na równych prawach środowiska zaangażowanych interesariuszy szlaku i jego strategiczni partnerzy instytucjonalni) do dyskusji nad tymi celami i sposobami ich osiągnięcia należy włączyć wszystkich partnerów, którzy mają być później zaangażowani w ich realizację i w razie potrzeby przeprowadzić formalną konsultację, w jej wyniku wprowadzić jako korektę celu i dostosować do niej całość zamierzeń. Nie da się bowiem realizować celu w jakimkolwiek obszarze bez przekonania podmiotów i osób, którzy mieliby to wykonać do jego racjonalności i pożyteczności, jak również bez akceptacji z ich strony zadań, które im się powierza.

Optymalną platformą dla sprawnego zdefiniowania celu strategicznego dla Pomorskiej Drogi według zasady S.M.A.R.T., a także dla opracowania celów cząstkowych (obszarowych) i wstępnego podziału odpowiedzialności (w tym powołania odpowiednich struktur zarządzania szlakiem i ustanowienia relacji między nimi) jest proponowana wyżej **Rada** Szlaku (lub szlaków kulturowych regionu). Na tym etapie, po przyjęciu celu głównego dla strategii (celu i obszarach funkcjonowania szlaku, docelowej grupie użytkowników) i podjęciu kluczowych decyzji (np. o formule zarządzania, obszarach aktywnej kreacji pożytków dla turystów (doświadczenia, wydarzenia, usługi – jakie?) jej merytoryczni członkowie (specjaliści w swoich dziedzinach) powinni dokonać wstępnego opracowania celów cząstkowych, przedłożyć je Radzie i prowadzić dyskusję w jej ramach, opracowując następnie w jej imieniu cele obszarowe. Natomiast akceptacja celów, po ich przyjęciu przez Radę, powinna nastąpić w (sprawnie przeprowadzonym) procesie konsultacyjnym we wszystkich środowiskach zaangażowanych w szlak, z udziałem partnerów strategicznych. Potem merytoryczni członkowie Rady (specjaliści w swoich dziedzinach, którzy odegrali wiodące role w ustalaniu danego celu cząstkowego) mogą profesjonalnie informować partnerów z poszczególnych grup o celach obszarowych (cząstkowych), uzasadniać je i przekonywać do nich, przedstawiać szczegółowe rozwiązania zaakceptowane dla ich realizacji i wyjaśniać potrzebne działania (a nawet przeprowadzać szkolenia).

Przedstawiona w niniejszym rozdziale Raportu wstępna koncepcja odpowiada na pytania postawione w jego wstępnej części. Została ona opracowana tak, by mogła stanowić spójny zbiór impulsów rozwojowych dla szlaku oraz zaproponować jego kierunki i niezbędne obszary. Podjęcie kompleksowego rozwinięcia systemu w szlak materialny wymaga jednak wypracowania strategii, koniecznie z udziałem kluczowych środowisk i podmiotów instytucjonalnych zainteresowanych funkcjonowaniem szlaku i jej akceptacji przez wszystkie te podmioty i środowiska. Jednak przedstawiona koncepcja, po serii konsultacji i decyzji zaangażowanych grup i strategicznych partnerów instytucjonalnych, może być dobrym punktem wyjścia do takiej strategii i zbiorem gotowych celów oraz wskazań (a nawet modeli rozwiązań), które mogą zostać do niej zaimplementowane. Autor Raportu deklaruje swoją gotowość współpracy z organizacją zarządczą szlaku przy przygotowywaniu takiej strategii oraz w procesach implementacji rekomendowanych rozwiązań.

Zakończenie- początkowe etapy reorganizacji szlaku

W Rozdziałach 5.2. i 5.3. niniejszego Raportu przedstawiono rekomendowaną strukturę organizacyjną Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba oraz model realizacji czynności zarządczych, określony jako model centralny. Opis ten wskazuje skład, kompetencje, funkcje i działania poszczególnych podmiotów zaangażowanych w partycypacyjne zarządzanie szlakiem. Jednak jego osiągnięcie (choćby ze względu na konieczność zadeklarowania poszczególnych podmiotów i grup interesariuszy oraz powołania i ukonstytuowania opisanych gremiów) wymaga czasu. Dlatego model zaprezentowany w Rozdziale 5.3. należy traktować jako model docelowy. Realistyczny czas jego pełnej realizacji to około dwóch lat, pod warunkiem niezbędnych inwestycji w narzędzia zarządcze. W celu uporządkowania drogi dochodzenia do tego stanu oraz na podstawie dokonanej identyfikacji kluczowych problemów, aktywnych podmiotów i zaangażowanych w życie szlaku środowisk, należy zatem wskazać kluczowe etapy dochodzenia do tego optymalnego modelu, w tym działania zalecane do podjęcia jako priorytetowe i realistyczne do wykonania z wykorzystaniem środków możliwych do szybszego pozyskania oraz z zaangażowaniem podmiotów już czynnych w obszarze organizacji przedmiotowego systemu. Poniżej przeprowadzono to z pomocą zwięzłego opisu działań i wskazania wykonawców, w podziale na trzy kluczowe etapy.

Etap 1. Samoorganizacja systemu i eliminacja głównych luk aktualnej oferty.

Powinny wziąć w nim udział aktualnie zaangażowane podmioty i środowiska, a rezultatem tych działań winny być: z jednej strony (na zewnątrz) usprawnienie aktualnie dostępnych usług dla użytkowników szlaku, a z drugiej (do wewnątrz): ukonstytuowanie się formalnego gremium reprezentującego interesariuszy szlaku, wyłonienie jego zarządcy operacyjnego oraz utworzenie ciała merytorycznego.

Poniżej opisano szczegółowe działania rekomendowane w ramach tego etapu, wraz ze wskazanymi wykonawcami.

1. Aktualizacja ofert noclegu i gastronomii dla pielgrzymów Jakubowych w miejscowościach etapowych wraz ze znalezieniem podmiotów chętnych do jego udzielania tam wszędzie, gdzie dawny świadczeniodawcy już nie pełną tej funkcji lub brak takich na miejscu, wraz z zamieszczeniem tych informacji na witrynie szlaku.
2. Korekta odcinków pieszej trasy szlaku w tych miejscach, gdzie przebiega ona niezgodnie z oznaczeniem systemowym oraz uzupełnienie (odnowienie) oznakowań trasy i obiektów szlaku w terenie. Oba te działania mogą wykonać dotychczasowi operatorzy szlaku (miasto Lębork i Kapituła PDSJ), na co jednak powinni pozyskać doraźne środki.
3. Zaproszenie wskazanych w Raporcie (5.2.) podmiotów do nowego ciała strategicznego - Zebrania Członków Szlaku, ze szczególnym uwzględnieniem członków aktualnej Kapituły, wszystkich samorządów lokalnych posiadających na swoim terytorium obiekty szlaku, zarządców obiektów szlaku oraz wszystkich Bractw Jakubowych i nieformalnych środowisk przyjaciół Drogi: z Gdańska, Lęborka i Słupska. Powinien to zrobić i zebranie zorganizować Samorząd Województwa Pomorskiego.
4. Formalne rozpoczęcie działania Zebrania Członków Szlaku, zaprezentowanie mu wyników niniejszego Raportu i prezentacja koncepcji rozwoju szlaku oraz ustalenie agendy działania Zebrania na najbliższy okres, w tym poszukiwania, powołania i umocowania zarządcy operacyjnego szlaku (Zebranie Członków, Samorząd

Województwa i dotychczasowi liderzy Kapituły PDSJ). Z chwilą powołania Zebrania Członków Szlaku rola Kapituły PDSJ powinna ustać, a jej członkowie włączyć się w prace tego Zebrania.

5. Utworzenie Rady Szlaku jako ciała merytoryczno—programowego (5.2.3.), co obejmuje wyszukanie i zaproszenie niezbędnych w nim ekspertów spoza samych interesariuszy szlaku oraz zebranie inauguracyjne i zadaniowanie Rady ze strony Samorządu i Zebrania Członków Szlaku. Zadaniem tym powinien zająć się Samorząd Wojewódzki wraz z PROT (wyszukanie i zaproszenie ekspertów) oraz Zebranie Członków Szlaku (wyłonienie pozostałych członków Rady ze swojego grona). Pierwszym zadaniem Rady powinien być jej udział w wyłonieniu operacyjnego zarządcy szlaku (koordynatora). Powołanie zarządcy operacyjnego winno zakończyć etap samoorganizacji szlaku - dalsze działania powinny być podejmowane z jego inicjatywy.

Czas realizacji tego etapu powinien zamknąć się w 12 miesiącach od podjęcia decyzji, przy czym najlepiej, by poprawa oferty recepcji była odczuwalna już na początku kolejnego sezonu turystycznego, to jest mniej więcej od kwietnia 2025.

Etap 2. Organizacja sieci usług, spójnych doświadczeń i opracowanie strategii.

1. Utworzenie lokalnych sieci usługowych szlaku w miejscowościach etapowych i w ich otoczeniu, obejmujących gestorów usług noclegu, gastronomii i serwisów rowerowych i wyłonienie koordynatorów obszarowych zarządzających tymi sieciami na miejscu (jest to zadanie zarządcy operacyjnego szlaku).

2. Rozdzielenie trasy pieszej i rowerowej szlaku tam, gdzie optymalny przebieg każdej z nich jest inny, oznaczenie nowych odcinków obu tras oraz wprowadzenie lokalnych serwisów dla rowerowych użytkowników szlaku (zarządca operacyjny szlaku przy wsparciu / ze współpracą samorządów lokalnych i zarządców obszarów leśnych).

3. Opracowanie tekstów porozumień trójstronnych szlak – gmina – obiekt dotyczących trybu udostępniania obiektów i doświadczeń tematycznych, z możliwością wprowadzania niewielkich lokalnie uwarunkowanych modyfikacji tekstu standardowego lub jego uzupełnień) oraz zawarcie tych porozumień z zarządcami obiektów (to zadanie operacyjnego zarządcy szlaku).

4. Przeprowadzenie badania inwentaryzacyjnego drugiej odnogi szlaku w woj. pomorskim (pelplińsko- człuchowskiej) – zadanie samorządu wojewódzkiego – po którym powinno dojść do jej reorganizacji i objęcia wspólnym zarządzaniem obydwu nitek szlaku. To zapewni nie tylko standaryzację oferty, ale także zmniejszy koszty działań zarządczych (i inwestycje w narzędzia zarządcze, oraz koszty promocji obu systemów).

5. Opracowanie spójnego programu doświadczeń tematycznych dla użytkowników szlaku oraz programu wydarzeń tematycznych, nowego przewodnika po szlaku (Rada Szlaku lub delegowani z jej grona eksperci).

6. Opracowanie strategii szlaku obejmującej rozszczępienie jego oferty na pielgrzymów Jakubowych, pozostałych turystów religijnych i kulturowych oraz turystów rekreacyjnych (zob. Rozdział 5.1.). Punktem wyjścia dla strategii może być ostatni, koncepcyjny rozdział niniejszego Raportu, a sposób jej formułowania może opierać się na wskazaniach zawartych w Rozdziale 5.5.). Powinno to być wspólne zadanie Rady Szlaku (szczegółowo opracowane propozycje dla poszczególnych obszarów) i Zebrania Członków (dyskusja, poprawki, wybór systemu finansowania i wskazanie jego źródeł, przyjęcie strategii).

7. Równoległe z pracami nad strategią (i uwzględniając ich cząstkowe wyniki) zarządca operacyjny szlaku powinien opracowywać strukturę obydwu narzędzi zarządczych: witryny internetowej szlaku oraz aplikacji turystycznej szlaku. W ten sposób po przyjęciu strategii można będzie niezwłocznie zlecić je do wykonania i wdrożenia. Okres realizacji tego etapu mógłby trwać przez kolejny rok kalendarzowy.

Etap 3. Konsolidacja szlaku i rozszczenie oferty.

1. Przyjęcie strategii szlaku, wskazanie podmiotów odpowiedzialnych za realizację jej poszczególnych obszarów, okresów realizacji poszczególnych etapów i formuły rozliczania z zadań (wykonawca: Zebranie Członków Szlaku).

2. Zlecenie , wykonanie i wprowadzenie narzędzi zarządczych w postaci witryny o wielu funkcjonalnościach opisanych w Raporcie (5.4.5.) oraz aplikacji mobilnej (5.4.6.) – wykonawcy: zarządca operacyjny szlaku, a na etapie wdrożenia narzędzi także koordynatorzy obszarowi.

3. Rozszczenie oferty szlaku: w tym wprowadzenie kolejnych warstw doświadczeń (i dostosowanych usług) dla poszczególnych grup odbiorców: pozostałych turystów kulturowych i aktywnych turystów rekreacyjnych). W momencie wprowadzenia (uruchomienia) pozostałych warstw oferty powinna im towarzyszyć wielowymiarowa promocja, opisana w rozdziale 5.4.7. To zadanie koordynatora operacyjnego szlaku, koordynatorów obszarowych, partnerów szlaku w organizacji ruchu turystycznego, a w wymiarze promocji również PROT-u jako podmiotu zarządzającego marketingiem turystycznym w regionie.

4. Opracowanie, ustanowienie i organizacja wydarzeń cyklicznych zgodnie z formułą zaproponowaną w Rozdziale 5.4.4. Raportu, wprowadzenie ostatecznej wersji kalendarza eventów szlaku – to zadanie wykonuje wspólnie koordynator operacyjny, zarządcy obiektów szlaku goszczących wydarzenia oraz samorządy lokalne jako ich strategicznie partnerzy.

5. Po wypracowaniu strategii (i na podstawie tego dokumentu oraz opracowanych projektów działań wykonawczych w poszczególnych obszarach) możliwe jest pozyskiwanie dla organizacji zarządczej szlaku funduszy zewnętrznych i dotacji centralnych (w tym z europejskich projektów wspieranie kultury, popularyzacji dziedzictwa i wspierania turystyki zrównoważonej oraz aktywnej). Jest to zadanie wspólne Zebrania Członków Szlaku i samorządu wojewódzkiego.

Okres realizacji tego etapu powinien pokryć się z czasem wykonania pierwszej strategii opracowanej dla szlaku (w zależności od jej założeń: między 3 a 5 lat).

Bibliografia / literatura

- Alarcón E., 2012, *Sepulcrum Iacobi* [w:] P. Roszak (red.) Camino de Santiago — nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba, UMK, Toruń, s. 87–102.
- Amaro S., Antunes A., Henriques C., 2018, *A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations*, Tourism Management, t. 64, s. 271-280.
- Annex No WTPB.02.03.00-22-012/10-03 To Subsidy Contract ... on implementation of the Project WTPB Recreate - Re-vitalisation of the European Couture Route in the South Baltic Area - Pomeranian Way of St. James*, 2014 (dokument w pdf udostępniony przez Miasto Lębork 24.08.2024 r.)
- Belmonte M. A., Kazmierczak M., 2017. Faith and Narrative: The Secularization of the Way of St. James through Literature. In *The Way of St. James: Renewing Insights* [w:]. E. Alarcón, P. Roszak. Eunsa, Pamplona, s. 159–83.
- Blanchard K., 2016, *Przywództwo wyższego stopnia. Blanchard o przywództwie i tworzeniu efektywnych organizacji*, WN PWN, Warszawa.
- Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego*, red. A.M. Wyrwa, Biblioteka Studiów Lednickich, t. XVII Seria D — Varia, Lednica, 2015
- Cerkaski T., 2012, *Wyniki analizy potencjału turystyczno-kulturowego Wielkopolskiej Drogi Świętego Jakuba*, Turystyka Kulturowa, nr 6, s. 58–78
- Collaboration Agreement. European Federation of St. James Way - Camino Europa Compostela*, 2024. (porozumienie z dn. 5 lipca 2024 zawarte między wspomnianymi podmiotami, Dokument w pdf, udostępniony przez UM Woj. Pomorskiego).
- Dekret ustanawiający Sanktuarium Św. Jakuba Apostoła Starszego w Lęborku*, 2010, pdf (źródło: <https://lebork.franciszkanie.pl/kosciol-leb/sanktuarium-2/#&gid=gallery150697&pid=1>).
- Duda T., Duda M., 2011, *Inwentaryzacja obiektów sakralnych i innych turystyczno-kulturowych znajdujących się na projektowanej Pomorskiej Drodze Świętego Jakuba*, opracowanie dokumentacji projektu rewitalizacji PDSJ, Szczecin
- Duda T., 2014, *Waloryzacja i analiza potencjału turystyczno-kulturowego zachodniopomorskiej części Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba*, Turystyka Kulturowa, nr 12, s. 71-97
- Duda T., 2012, *Tradycje pielgrzymowania jako element kulturotwórczy. Przykład Pomorza Zachodniego*. W: Włodarczyk B., Krakowiak B. *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Łódź
- Dwunastu. Pseudo Abdiasza Historie Apostolskie*, 1995, opr. M. Starowieyski, WAM, Kraków
- Gamper M., Reuter J., 2012. *Pilgern als spirituelle Selbstfindung oder religiöse Pflicht? Empirische Befunde zur Pilgerpraxis auf dem Jakobsweg*, [w:] D. Anna, F. Schäfer, F. Hillebrandt, H. Wienold (red.) *Doing Modernity - Doing Religion*, Springer VS, Wiesbaden: Springer, s. 205–32.
- Heiser P., 2021, *Pilgrimage and Religion: Pilgrim Religiosity on the Ways of St. James*, Religions 2021, 12, nr. 167. <https://doi.org/10.3390/rel12030167> <https://www.mdpi.com/journal/religions>

Internal Regulations. European Federation of Saint James Way, 2024, (dokument regulacyjny przyjęty na Nadzwyczajnym Zgromadzeniu Federacji dnia 22.04.2024). Pdf udostępniony przez UM woj. Pomorskiego.

Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Drogi Św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, 2008, Instytut GiGP UJ, Kraków

Jackowski A., Sołtan I., 2015, *Droga świętego Jakuba jako element kształtowania świadomości geograficznej mieszkańców Europy do końca XVI wieku*, [w:] A.M. Wyrwa (red.) *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego*, Biblioteka Studiów Lednickich, t. XVII Seria D — Varia, Lednica s. 31-41.

Krogman A., Šolcová L., Mróz F., Mróz Ł., 2013, *Pielgrzymowanie Polaków i Słowaków Drogą św. Jakuba na początku XXI w.*, *Peregrinus Cracoviensis*, 24(4), s. 137-161.

Labarga F., 2012, *Święty Jakub Apostoł i początki ewangelizacji w Hiszpanii* [w:] P. Roszak (red.), *Camino de Santiago — nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, UMK, Toruń, s. 43–55.

Lęborska Droga św. Jakuba, 2007, Lokalna Organizacja Turystyczna Ziemia Lęborska, Lębork

Lois Gonzalez R.C., 2012, *The Way to Santiago Today: a multicultural Debate*, [w:] B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura I Turystyka. Wspólne korzenie*, ROTWŁ, Łódź, s. 179-197.

Mendyk E., 2008, *Droga św. Jakuba – nowy początek starej tradycji*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.) *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Kraków, s. 67–78.

Mikos v. Rohrscheidt A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków.

Mikos v. Rohrscheidt A., 2012, *Koordinacja turystycznych szlaków tematycznych – analiza wybranych systemów polskich i europejskich*, *Turystyka Kulturowa* Nr 1, s. 35-61

Mikos v. Rohrscheidt A., 2013a, *Szlak Piastowski w przebudowie. Struktura, zarządzanie, oferta kulturowo-turystyczna*, Proksenia, Kraków

Mikos v. Rohrscheidt A., 2013b, *Finansowanie zarządzania polskimi szlakami kulturowymi. W poszukiwaniu optymalnego modelu*, *Ekonomiczne Problemy Turystyki* Nr 1 (21), s. 31-50

Mikos v. Rohrscheidt, A., 2014, *Współczesne przewodnictwo miejskie. Metodyka i organizacja interpretacji dziedzictwa*, Proksenia/Kultour.pl, Kraków / Poznań

Mikos v. Rohrscheidt A., 2016a, *Analiza programów imprez turystycznych jako podstawa typologii uczestników turystyki religijnej*, *Folia Turistica*, nr 39, s. 67-101

Mikos v. Rohrscheidt A., 2016b, *Raport z badania potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Kanału Elbląskiego*, "Turystyka Kulturowa" nr 4, s. 146-209

Mikos v. Rohrscheidt A., 2016c, *Materiality of a themed route as a benchmark for contemporary tourist products and a chance for creation of a competitive offer*, *Turystyka Kulturowa* Nr 2, s. 146-156

Mikos v. Rohrscheidt, A., 2017, *Krzyżowanie szlaków kulturowych – zagospodarowanie potencjału i zarządzanie ofertą*, [w:] J. Hochleitner, K. Polejowski (red.), *W służbie zabytków*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork, s. 385-410.

- Mikos v. Rohrscheidt A., 2018, *Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Fortyfikacji Mazurskich*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 148-273.
- Mikos v. Rohrscheidt 2020, *Zarządzanie w turystyce kulturowej, Tom II: Obszary, relacje, oferta*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Mróz F., 2015, *Droga św. Jakuba w Polsce – geneza i rozwój – w 10. rocznicę otwarcia pierwszego szlaku jakubowego*, [w:] A. Wyrwa (red.), *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego* (Wyd. II), Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Dziekanowice, s. 65-95.
- Mróz F., 2016, *Pielgrzymowanie polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba na początku XXI wieku*, [w:] P. Roszak, W. Rozyrkowski (red.), *Camino Polaco. Teologia – Sztuka – Historia – Teraźniejszość*, t. 3, s. 177-202, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń
- Mróz F., 2017, *Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Małopolskiej Drogi św. Jakuba*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 11, s. 94-130.
- Mróz F., 2018, *Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Drogi św. Jakuba Camino Polaco (odcinek „Suwalszczyzna” oraz „Warmia i Mazury”: Dusznica – Olsztyn)*, *Turystyka Kulturowa*, nr 3, s. 101-134.
- Mróz F., Mróz Ł., 2011, *Sukcesy i wyzwania związane z rozwojem kultu i Drogi św. Jakuba w Polsce* [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, „Czuwajmy”, Kraków, s. 117-131.
- Mróz F., Mróz Ł., 2012, *Geneza i rozwój Dróg św. Jakuba w państwach Grupy Wyszehradzkiej*, [w:] P. Sadowski (red.). *Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim*, PPWSZ w Nowym Targu, Nowy Targ, s. 123-132
- Mróz, F., Mróz, Ł., 2013, *5000 km polskich odcinków Drogi św. Jakuba. To nadal początek drogi?* [w:] A. Jackowski, F. Mróz, Ł. Mróz (red.), *1200 lat pielgrzymek do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela*, Kraków, Czuwajmy, s. 277-295.
- Mróz F., Mróz Ł., 2013, *Pilgrimage and religious tourism on the Way of st. James – the first European Cultural Route*, *Вісник львівського університету. Серія географічна*, t. 43, z. 2, s. 366-379
- Mróz Ł., 2016, *Nowe trendy w turystyce religijnej i pielgrzymowaniu Drogą św. Jakuba w Polsce*, *Peregrinus Cracoviensis*, 27 (2), s. 47-65
- Mruk W., 2008, *Itinerarium de Brugis i opisane w nim szlaki przebiegające przez Polskę*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Drogi Św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut GiGP UJ, Kraków, s. 45-52
- Murray M., Graham B., 1997, *Exploring the dialectics of route-based tourism: the Camino de Santiago*, „*Tourism Management*”, 1997, t. 18 (8), s. 513-524.
- Navascués Palacio P., Sarthou Carreres C., 1997, *Catedrales de España*, Espasa Calpe, Madrid
- Ostberg R., 2024, *Camino de Santiago. Christian pilgrimage* [hasło w:] *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Camino-de-Santiago> (16.0802024)

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (tzw. Biblia Tysiąclecia), Pallotinum, Poznań-Warszawa 1982 (w Raporcie cytowane według nomenklatury biblijnej, skrótami ksiąg i numerami wersetów).

Plichta P., 2017, *Camino del Norte – studium przypadku w kontekście doświadczeń polskich caminowiczów*, "Turystyka Kulturowa" nr 3, s. 117-134.

Pomorska Droga świętego Jakuba. RECRreate - rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego na obszarze Południowego Bałtyku. Raport końcowy, 2015, Agrotec Polska Sp.z.o.o. (pdf)

Pomorska Droga Świętego Jakuba. Przewodnik Turystyczny, 2013, red. M. Duda i T. Duda, Fundacja Szczecińska, Szczecin

Porozumienie o współpracy na rzecz rozwoju i promocji Dróg Św. Jakuba w Województwach: Kujawsko-Pomorskim, Pomorskim i Zachodniopomorskim z dn. 19.10.2018 r., Toruń (dokument pdf udostępniony przez Stronę Porozumienia - Województwo Pomorskie)

Przybylska L., 2008, *Droga św. Jakuba w woj. pomorskim*, [w:] A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz (red.), *Drogi Św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, Instytut GiGP UJ, Kraków, s. 125-130.

Puch B., Starzec J., 2014, *Zasada SMART – Encyklopedia Zarządzania* (pdf), https://mfiles.pl/pl/index.php?title=Zasada_SMART&oldid=210729

Raport końcowy z realizacji zadań ... Kuratora Pomorskiej DSJ za rok 2015, (autor: R. Wenta), (dokument udostępniony przez Miasto Lębork 24.08.2024 r.)

Roszak P., Mróz F., Mróz Ł. (red.), 2017, *Dziedzictwo religijne i kulturowe Drogi św. Jakuba. W 30 rocznicę uznania szlaku za pierwszy europejski szlak kulturowy*, Czuwajmy, Kraków

Rozynkowski W., 2017, *Przejawy kultu św. Jakuba Większego w Polsce – wybrane przykłady*, [w:] P. Roszak, F. Mróz, Ł. Mróz (red.) *Dziedzictwo religijne i kulturowe Drogi św. Jakuba - w 30. rocznicę uznania szlaku za pierwszy europejski szlak kulturowy*, Bractwo św. Jakuba Apostoła w Więctawicach Starych, Kraków s. 121-150

Schäfer J., 2004, *Ökumenisches Heiligenlexikon: Leben und Wirken von mehr als 5000 Personen der Kirchengeschichte*, Schöningh, Würzburg

Sucheckki K., 2016, *Integracja europejska a rozwój turystyki na Szlaku św. Jakuba*, [w:] P. Roszak, F. Mróz (red.) *Droga do Composteli - przeszłość i terażniejszość*, Czuwajmy, Kraków, s. 115-125.

Śledzińska J., 2011, *Fenomen dróg Świętego Jakuba w Polsce – powrót do przeszłości*, [w:] B. Włodarczyk, B. Krakowiak, J. Latosińska, *Kultura i turystyka. Wspólna droga*, ROTWŁ, Łódź, s. 167-184

Voragine J., 1983, *Złota legenda*, tłum. pol. J. Pleziowa, PAX, Warszawa

Walczak R., 2014, *Podstawy zarządzania projektami. Metody i przykłady*, Difin, Warszawa.

Wenta R., 2011, *Wpływ dysponenta środków pomocowych na dobór partnerów oraz zakres i harmonogram realizacji przedsięwzięcia na przykładzie projektu Rewitalizacja Europejskiego szlaku kulturowego na obszarze południowego Bałtyku- Pomorska Droga św. Jakuba* (praca dyplomowa, Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu w Gdyni, praca udostępniona przez Autora).

Wenta R., 2015, *Rewitalizacja Pomorskiej Drogi św. Jakuba – przebieg, stan obecny i potrzeby*, Referat na konferencję „Między Gdańskiem a Santiago” 14 marca 2015 roku w Gdańsku: PAN Biblioteka Gdańska, kościół św. Jakuba (pdf).

Wniosek aplikacyjny do Programu Współpracy Transgranicznej Południowy Bałtyk z 26.11.2010 (pdf udostępniony przez Miasto Lębork 23.08.2024 r.)

Wyrwa A.M., 2015a, *Święty Jakub Apostoł. Malakologiczne i historyczne ślady peregrynacji z ziem polskich do Santiago de Compostela*, Lednica-Poznań

Wyrwa A.M., 2015b, *Patrocinia kościołów św. Jakuba Apostoła Większego w granicach historycznej Wielkopolski*, [w:] *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba....* s. 99-176

Netografia

(dostęp do wszystkich podanych źródeł i ich przytaczane treści zweryfikowano na dzień 15 września 2024 r.)

Asi-Reisen 2024 www – witryna biura podróży oferującego pełne pakiety wędrowki różnymi odcinkami Drogi Świętego Jakuba wraz z paszportem pielgrzymia - www.asi-reisen.de

Bractwo Gdańsk w2024 www - witryna Bractwa św. Jakuba Apostoła w Gdańsku - www.gdansk.kapucyni.pl/caminowicze

Camino Europa 2024 www - witryna Stowarzyszenia Dróg Św. Jakuba w Europie z przebiegiem tras polskich Dróg SJ - www.caminoeuropacompostela.eu/informacion-de-interes/caminos-en-europa

Camino PL 2014 www – witryna Stowarzyszenie Przyjaciół Dróg Św. Jakuba w Polsce - www.camino.net.pl

COE Cultural Routes 2024 www - witryna Szlaków Kulturowych Rady Europy - www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-santiago-de-compostela-pilgrim-routes

Deutsche Jakobus-gesellschaft 2024 www - witryna niemieckiego Stowarzyszenia Św. Jakuba z oferta pakietów dla pielgrzymów i - www.deutsche-jakobus-gesellschaft.de

Franciszkanie Lębork 2024 www – witryna Parafii i Domu Zakonnego Braci mniejszych w Lęborku z dokumentami archiwalnymi oraz aktualnościami - <https://lebork.franciszkanie.pl/kosciol-leb>

Jakobswege Norddeutschland 2024 www – witryna Stowarzyszenia Przyjaciół Dróg św. Jakuba w Niemczech Północnych - www.jakobswege-norddeutschland.de/262601.html

KRS Camino Polonia 2024 www – wpis rejestracyjny Stowarzyszenia Dróg Jakubowych w Polsce – www.rejestr.io/krs/469926/kongregacja-camino-polonia

Langsamreisen 2024 www – witryna niemieckiego partnera Dróg Jakubowych oferującego wyprawy trekkingowe po ich trasie we Francji, Austrii, Szwajcarii, Hiszpanii i Portugalii www.langsamreisen.de

Mapy.cz 2024 www – aplikacja turystyczna w serwisie GooglePlay, Pomorskiej Drogi (z aktualizowane oznaczenia tras, powszechnie wykorzystywana przez użytkowników) - www.play.google.com/store/apps/details?id=cz.seznam.mapy&hl=pl&pli=1

Parlament Jakubowy 2024 www – witryna gremium wymiany i koordynacji prac zarządców polskich odcinków Drogi Świętego Jakuba www.parlamentjakubowy.pl

PDSJ Noclegi 2024 www – zestawienie gestorów noclegów współpracujących z Pomorską Droga SJ - <https://www.pomorskadrogaswjakuba.pl/baza-wiedzy/noclegi-i-opiekunowie>

Pomorska Droga 2024 www – witryna Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba - www.pomorskadrogaswjakuba.pl

Saint James Way 2024 www - witryna Federacji Dróg Jakubowych – www.saintjamesway.eu

Statistics Compostela 2023 www – Statystki pielgrzymów w Santuiago de Compostela prowadzone przez Fundację Dróg Jakubowych - www.fundacionjacobe.org/en/ways-of-santiago

Urząd Mapa Zlecenia 2024 www - mapa załączona do zlecenia inwentaryzacyjnego udzielonego autorowi Raportu (Umowa 489/U/24) jako podstawa definiowania przestrzeni badania, stanowiąca przedmiot zapisu w Zleceniu: <http://www.mapa.re-create.pl/szlak-istniejacy/leborska-czesc-pomorskiej-drogi-sw-jakuba-apostola>

WHC UNESCO 2024 www – witryna światowego dziedzictwa UNESCO z detalicznym opisem Drogi Św. Jakuba jako obiektu wpisu – www.whc.unesco.org/en/list/669